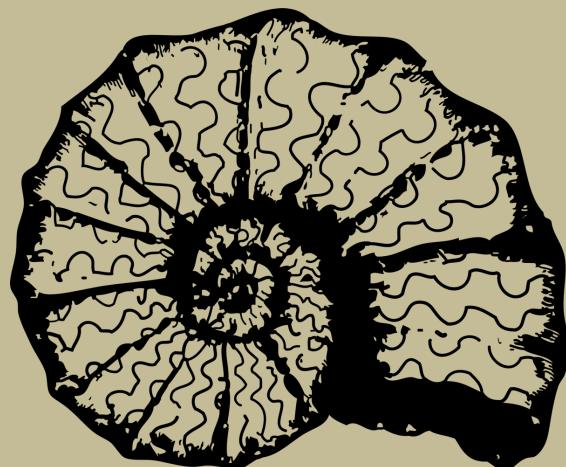

2019 : 1-2

praktiske grunde

nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

**SOCIALE OG PROFESSIONELLE PRAKTIKKER
I PRAXEOLOGISK PERSPEKTIV (II)**

praktiskegrunde

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
Nr. 1-2 / 2019 – ISSN 1902-2271 www.praktiskegrunde.dk

Tema:

Sociale og professionelle praktikker i praxeologisk perspektiv II

Red. Marianne Høyen og Karin Anna Petersen

Introduktion: Sociale og professionelle praktikker i praxeologisk perspektiv <i>Marianne Høyen & Karin Anna Petersen</i>	5
The Jigsaw Puzzle of Governance by Soft Terms in Healthcare: Capturing the Neoliberal Impact of Health Policy on Nurses' Work <i>Jesper Frederiksen</i>	7
Evaluering - evaluerende praktikker: Udkast til en empirisk definition <i>Morten Nørholm</i>	25
Moderne skolebyggeri – om forholdet mellem <i>multifunktionelle rum</i> , ideologi og individ <i>Jonas Krageskov Vad & Morten Nørholm</i>	45
Helsefagleg vaksenopplæring som er basert på ekstravakter Ein praxeologisk studie fra Noreg <i>Jeanne Boge, Staf Callewaert & Karin Anna Petersen</i>	67
Teacher professionalism in changing times <i>Kjersti Lea</i>	81
Klinikens etablering i det privata hemmet – en praxeologisk studie om palliativ hemsjukvård <i>Lizbeth Engström</i>	101
Sosiale posisjonar, praksis og maktforhold innan habilitering av funksjonshemma barn <i>Rolf Horne</i>	115
Bofellesskap for psykisk lidende: Hvordan kan maktstrukturer bidra til å forandre praksiser? <i>Anja Christoffersen Pawlica</i>	139

4 Praktiske Grunde

Marginalization of Russian-born nursing staff in nursing homes A Praxeological study from Northernmost Norway <i>Jeanne Boge</i>	163
"Practice and all is coming" – trosföreställningar och socialiseringe ritualer i yogans sociala praktik <i>Anna Nørholm Lundin</i>	179
Reflections on interviews: Official accounts and social asymmetry <i>Gudmund Ågotnes, Kjersti Lea & Karin Anna Petersen</i>	207

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexit • Nordisk forum for kultur- og samfundsvidenskab* og udkommer elektronisk med fire numre årligt.

Praktiske Grunde er et tværfagligt internordisk forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.

Praktiske Grunde er til for at fremme den kritiske dialog mellem de mange forskellige forskere og studerende, der på forskellige måder og i forskellige sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu og beslægtede forskere. Tidsskriftet redigeres således med afsæt i følgende basale videnskabelige grundantagelser:

- videnskabelig viden har både en teoretisk og en empirisk dimension
- det videnskabelige objekt er konstrueret gennem et brud med førstehåndsforståelsen
- at tænke i relationer giver bedre virkeligheds-modeller end at tænke den i substanser
- virkeligheden er historisk og fortiden virker i nutiden, både kollektivt og individuelt

Praktiske Grundes tværfaglige redaktion består af et dansk, svensk og norsk redaktionspanel. Tidsskriftet bringer originale fagfellebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprøgede tekster og anmeldelser. Praktiske grunde publicerer på dansk, svensk, norsk og engelsk.

Redaktion

Redaktor: Kim Esmark. Redaktionspanel Danmark: Marianne Høyen, Ole Hammerslev, Carsten Sestoft, Kristian Larsen, Jens Arnholz, Christian Sandbjerg Hansen, Gro Inge Lemcke Hansen. Sverige: Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran. Norge: Marte Feiring, Johannes Hjellbrekke.

Advisory board

Loïc Wacquant, Univ. of California, Berkeley & Centre de sociologie européenne, Paris; Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo; Jan Frederik Hovden, Universitet i Bergen; Tore Slaatta, Universitetet i Oslo; Martin Gustavsson, Stockholms Universitet; Mikael Palme, Stockholms Universitet; Annick Prieur, Aalborg Universitet; Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet; Lene Kühle, Aarhus Universitet; Peter Koudahl, Metropol; Ida Willig, Roskilde Universitet; Lisanne Wilken, Aarhus Universitet; Yves Dezelay, CNRS, Paris; Antonin Cohen, Université de Picardie, France; Frédéric Lebaron, ENS, Paris-Saclay; Remi Lenoir, Université de Paris I, Paris; Niilo Kauppi, CNRS, Strasbourg; Franz Schultheis, Universität St. Gallen; Michael Vester, Leibniz Universität Hannover; Bryant Garth, Southwestern University, USA.

Vejledning til forfattere

Manuskripter til *Praktiske Grunde* indsendes elektronisk til praktiskegrunde@hexis.dk eller en af redaktørerne som vedhæftet fil i Word-format. Manuskripter kan udfærdiges og publiceres på dansk, norsk, svensk og engelsk. Efter fagfellevurdering indsendes et rettet og korrekturlæst manuskript som vedhæftet Word-fil.

Med artiklen skal følge: engelsk abstract (max. 150 ord, husk engelsk titel), 5-8 keywords på engelsk, forfatteroplysninger: navn, akademisk titel og/eller ansættelsessted, evt. e-mail.

Om opsætning, citater, henvisninger osv., læs og følg nøje vejledningen på:
<http://praktiskegrunde.dk/forfattervejledning.html>

Introduktion:

Sociale og professionelle praktikker i praxeologisk perspektiv

Marianne Høyen & Karin Anna Petersen

Dette temanummer (2019) om sociale og professionelle praktikker i praxeologisk perspektiv, er en opfølging af det tidligere temanummer af *Praktiske Grunde* ”Social and Professional Practices in Praxeological Perspective”, der blev publiceret som nr. 1-2 i 2017. I det nærværende nummer findes præsentationer og diskussioner inden for et bredt spektrum af praxeologisk forskning med vægt på projekter som omhandler sundheds-, social- og uddannelsesvidenskabelige studier, udformet inden for et rammeværk inspireret af Pierre Bourdieus teori om sociale praktikker.

Begge temanumre (2017 og 2019) er udsprunget fra forskningsgruppen *Praxeologi*, som hører hjemme på Universitet i Bergen, Institutt for Global Helse og Samfunnsmedicin. *Praxeologi* afholdt deres årlige konference rettet mod master og ph.d.-studerter sammen med seniorforskere i marts 2015 på Maison des Sciences de l’Homme (FMSH) i Paris.

Konferencen blev støttet af Programme Franco-Norvégien, som siden har skiftet navn til Centre Universitaire de Norvège à Paris (CUNP). Fra juli 2016 er centrets direktør i Paris professor Johannes Hjellbrekke, fra sociologisk institutt universitet i Bergen. Centrets opgave er at styrke forskningssamarbejde mellem Norge og Frankrig, både i form af forskningsmiljøer og individuelle forskere inden for human- og social videnskaberne – se: <http://www.paris.uio.no/>.

Selv om medicin og omsorgscentre ikke er finansieret af det norske forskningsråd, har CUNP været hjælpsomme i forhold til at organisere konferencen på FMSH.

Hvor det første temanummer (2017: 1-2) omfattede en præsentation af key-note talere og seniorforskere fra Paris i Frankrig, København/Lund i Danmark/Sverige og Lasi i Rumænien, rummer dette andet temanummer (2019) bidrag fra seniorforskere fra Danmark, Norge og Sverige, som alle knytter an til den praxeologiske tradition inden for sygepleje, omsorg, socialt arbejde, uddannelse og professionsforskning. Hovedparten af bidragyderne deltog i konferencen i Paris 2015.

6 Praktiske Grunde

Forskningsgruppen *Praxeologi* mødes fast første tirsdag i måneden i Bergen, og en gang om året i begyndelsen af november afholder gruppen en åben konference. Konferencerne har gennem de seneste 10 år har været afholdt forskellige steder, bl.a. på universitet i Bergen, hos Centre Universitaire de Norvège à Paris (CUNP) og på Aarhus Universitet i København.

Marianne Høyen, lektor, ph.d., Aarhus Universitet
Karin Anna Petersen, professor, ph.d., Universitetet i Bergen

The Jigsaw Puzzle of Governance by Soft Terms in Healthcare: Capturing the Neoliberal Impact of Health Policy on Nurses' Work

Jesper Frederiksen

The Jigsaw Puzzle of Governance by Soft Terms in Healthcare: Capturing the Neoliberal Impact of Health Policy on Nurses' Work. The aim of this article is to develop an understanding and explanation of the relations and dynamics between current soft term-based policy and contemporary Danish health-care governance, and in addition establish a link between these dynamics and nurses work in practice. Based on my studies on Inter-professional collaboration, Coherence in healthcare, Patient safety in relation to adverse incidents, and Patient participation, a summative description of habitus is constructed. The studies follow the same methodological approach as praxeologic document-analysis within a similar theoretical framing from Pierre Bourdieu. The different works are unique, but at the same time parts of the jigsaw puzzle of a neoliberal management- and governance practice within the healthcare system. From the construction of habitus, I further discuss the impact of current value-based healthcare governance as the latest addition to this line of governance models. Findings from the analysis and synthesis of the material support that neoliberal politics through management- and governance as soft terms is built into the action of nursing in practice. It has a powerful symbolic impact on structures of social life and social action in relation between health-professionals, and in relation to the patients.

Keywords: habitus, management- and governance, neoliberalism, nurses, practice, symbolic power.

Introduction

Different soft terms, such as collaboration, coherence, participation and safety are important in most people's social lives. They are soft because of their appealing and irresistibly good meaning – and to argue against them makes no sense. Within the health- and social care system a range of policies with a similar vocabulary has found its way into governance, purporting to improve the system that has been dominated for the last 25 years. Here, inter-professional collaboration, coherence in healthcare, patient safety, and patient participation serve as examples of international politics, arbitrarily transformed within different institutions related to the Danish welfare and healthcare area. These policies work as part of the front-line

implementation of management- and governance concepts we know as New Public Management (NPM), Total Quality Management (TQM), New Public Governance (NPG), Lean and others (Frederiksen and Olivares 2017). The recent change that has taken place in health management- and governance policy is a transformation into so-called ‘Value-based Governance’, which is of great political interest due to the search for models that at the same time increase quality and efficiency at lower costs. Here, ‘value’ means the measured outcome of the full cycle of patient healthcare divided by cost. This next generation of governance is driven by data and outcomes, and is focused on patient involvement and compliance (Porter 2009, Porter, Larsson and Lee 2016).

The aim in this article is to develop an understanding and explanation of the relations and dynamics between current soft term-based policy and contemporary Danish practice of healthcare governance. I will further establish a link between these dynamics and discuss the impact of management and governance on health professional work in practice as I investigate: How can we understand neoliberal policies as significant to social practice? How can we explain the impact of contemporary management- and governance on nurses’ work?

I will build up the argument by summarising my previous research, and frame this as part of a unified practice of ‘neoliberal management- and governance within the healthcare system’. My research on this area comprises document-analysis of *inter-collaboration* (Frederiksen 2016, 2017), *coherence in healthcare* (Frederiksen and Olivares 2017), *patient safety assessed using adverse incident reports* (Frederiksen 2019a), and in addition an article on *patient participation* (Frederiksen 2019b). The approach in all these works are framed by Pierre Bourdieu’s relational sociology as described in his theory of practice and habitus (Bourdieu 2007).

In all works, relations are built up from representations of dispositions based on public documents and re-constructed as institutionalised forms of collective habitus. For the present article, I will outline the analysis based on the results of my previous studies, and use these works as jigsaw pieces for the construction. The prior research forms singular parts of public management and governance in health- and social care and in this article; I will reserve the analytical focus for the ‘jigsaw puzzle’ of this practice. It supports the assumption that the connection between international and national institutions is an important relation to understand when we set out to explain the Danish adaption of management- and governance. Furthermore, it has an eye for the power transmitted from politics to strategies, and how this tends to work in practice in terms of the governance of health professionals.

First, I will introduce the concept of neoliberal policy and link this to human actions in healthcare. Second, I will introduce the theoretical-empirical framing and approach of the construction, as well as considerations on methods and self-reflection. Third, I will introduce the different jigsaw puzzle pieces of soft term-based policies by presenting the empirical origins of these concepts. Fourth, I will synthesise this work with the results of habitual construction from the previous works.

Fifth, I will discuss the results in relation to current research on value-based governance and its impact on nurses' professional work. Sixth, I will finish and summarize the overall conclusion.

Grasping neoliberal policy

Most studies on neoliberalism analyse public policy using an organisational perspective of NPM reform (e.g. Hood and Dixon 2015) or from an ideological, discourse or governmentality perspective (e.g. Dean 2006). In Denmark, the book *The Competition State* (Pedersen 2011) has been a fundamentally influential contribution from new institutional theory to the public debate and political comprehension. Pedersen describes the emergence of neoliberalism as developed from economic thinking in Vienna during the inter-war period, when Von Hayek, Schumpeter, and von Mises developed their critique of the socialist centrally planned economy. From here, economic neoliberalism historically developed in two directions. On one side a liberal laissez faire direction in which the function of the state is limited to creating a stable frame for markets, and on the other, a neo-classical direction based on the theory of market failure and supply-oriented economy, where the state has a more regulatory function in order not to undermine itself. Pedersen describes neoliberalism in relation to three main elements. First, the liberalisation of price control and financial markets, and the repealing of trade barriers. Second, the withdrawal of the state from the economy by deregulation, privatisation and outsourcing, and third, monetary policy as a tool for controlling money supply, preventing high inflation, and restraining state deficit. Pedersen (2011) criticises neoliberalism but accepts it as a condition of a policy of necessity that is required to adjust to global marketisation.

However, this analysis seems to miss the ability to exceed the different economic logics of research itself. When this is important, it is because neoliberal discourses travel between nations and into the institutions of the welfare state, carrying with them new social logics and rationalities. Dahl (2012) emphasises the difficulties of containing the changeability of contemporary management as a subtle but defining characteristic of how neo-liberal politics works. Venugopal (2015) points towards additional studies of the consequences of neoliberal discourse as the primary carrier of social practice in a social constructionist approach.

In accordance to what I mentioned in the beginning of this section, Wacquant (2012) also emphasises that analyses of neoliberalism are often polarised between hegemonic economy models and an insurgent Foucauldian approach to governmentality. This supports analysis that link the structural level to the individual level in order to understand the effects as this article are aiming.

Bourdieu (2010) describes neo-liberal politics as politics that aims to destroy the welfare state and remove the collective force by individualising all parts of social activity. It is based on the mainstream economic theory stating that humans are rational beings who participate in a market competition, and this supports those who

are already privileged. Neoliberalism is implemented into social structures and social architecture through national legislation, the governance and management of organisations, institutional and professional logics, and further through the actions of professional work in practice.

What seems to be an economically motivated growth policy in this way forms a structural homology of social policy and social action to economic policy (Frederiksen 2016). The knowledge produced by transnational institutions, such as the OECD, becomes important for the competition between states, and the ranking of states on a wide range of indicators (Marcussen 2002). This provides authoritative backing for substantial changes of the state.

Wacquant (2012) takes the critique further as he describes the state as the machine that from above drives the neoliberal revolution. Neoliberalism is obviously not only about economics, but is also particularly about a political project supporting workfare and other approaches where a 'quid pro quo' to welfare expenditure is expected. It supports liberalism at the top of the class structure and punitive paternalism at the bottom.

Accordingly, soft term policies in action are on one hand a subtle way to achieve welfare-state governance and on the other important tools in governing the front-line workers of the state, namely the professionals, who undertake the task of sorting, allocating, and directing citizens to the top or bottom of society. When professionals undertake these types of tasks, they increasingly base their work on standardised models or so-called 'evidence-based' tools. Thus, the governance strategies work in practical action between professionals and citizens, as a symbolic power or violence embedded into professionals (Frederiksen 2016). Its symbolic status is due to the cooperation between agents of this order, and due to the subtlety of its impact. In this way, the state through neoliberal governance and management creates the requirements for a reconciliation of habitus in a consensus that it constitutes as common sense (Bourdieu 1996).

Theoretical-empirical framing and approach to policy as a strategic representation of power

When soft policy is embedded in the body and mind of healthcare professionals such as nurses, it works as a strategic orientation by symbolic disciplining the habitual affiliations of the institutional and professional logics (Frederiksen 2016). It works as an embedded symbolic violence in all relational practice.

The government officials and professionals who develop the policies affect the strategies as well, based on their habitual affiliations. Strategies define individuals or groups' conscious or unconscious attempts to defend or improve their position (Broady 1998, 18). A strategy is a consequence of dispositions and habitual tendencies embedded in a specific cultural context, in contrast to rational perceptions of human intentional behaviour. Thus, strategy is in this framing understood as representations of power more or less hidden in policy.

Habitus contains a set of three elements that can be described as position and disposition, the theory of different types of capitals, and the positionings, such as opinions, attitudes and actions in word and deed. Habitus is not visible in practice, even though it is the founder of practice based on experiences embedded in the body of the different agents (Bourdieu 2007). If habitus is build up it provides a theoretical way to understand and explain some of the action of the involved agents – in my studies mainly as groups of for example archetypal nurses in a certain social context. Capital express what is given a value in a certain social practice and are described by the main-types: economic, cultural and social capital and in addition by a general symbolic capital-type by which the different capitals are able to be converted between practices if they are recognized with value in other practices. From a description of the amount of capital found by measurement of the positioning's in institutional documents, I have been able to outline hierarchies between positions and from this basis show the relations between the positions such as institutions and professions in my studies. Established on these descriptions, I have reconstructed parts of habitus within the investigated practises.

As I mentioned, I will delimit the description in this article to an extended theoretical analysis of habitus. However, this analysis is possible only because of the construction based on empirical document-analysis from previous works. I would argue that the reflexive sociology or praxeology of Pierre Bourdieu is a very suitable framing when it comes to a search for new ways of analysing the implications on practice of different neoliberal soft term-based policies. This is due to its general ability to frame the structures of the soft policies as parts of the larger structure, as well as making a construction of smaller parts of habitus based upon empirical studies possible.

When I delimit the construction of habitus it is with the aim to unify the smaller parts of habitus and enable a more adequate description of the unified habitus constructions. This is mainly possible due to the principle of homology between structures. Homology is about the relation between structures of position and structures of positionings – not as identical or derived, but as related (homologous) characteristics (Bourdieu 2007).

As Wacquant (2018) mentions, the most successful examples of studies using the analytical tools of Bourdieu are studies delimited to parts of the very comprehensive writings of Bourdieu. He further emphasises the central function of symbolic violence in the concept of habitus in specific practices. Moreover, Sieweke (2014) points to the lack of an approach using habitus in studies regarding management- and organisation within the tradition of Bourdieu. From a perspective of micro-level institutional processes, we can develop knowledge to understand the effects of soft policies as parts of the larger structure. However, it is important to keep in mind that habitus is a theoretical construction and not like capital an empirical finding, we are able to assess (Callewaert 1992). As Bourdieu and Wacquant (2004) emphasise, reflexive sociology or praxeology is not a workshop of concepts but a workshop of analysis. The concepts carry positionings of the social and from

this; it is possible to describe and explain a structure of objective relations, even though one must be aware that this is not the entire structure (Hovmark 1996). Due to the normativity carried by political and bureaucratic concepts, the methodological focus of the investigation must be on breaking the immediate or normative perception as well as the consecrated scientific truth in search of the ‘double break’. The aim of the construction is to objectivise the object of investigation (Bourdieu 2005). This is sought through an ongoing search for the break, mainly related to (self) reflexivity, historisation and construction (Bourdieu, Chamboredon and Passeron 1991). In other words, praxeology means to perform a break on one hand with the knowledge of lifeworld experience as truth, and on the other, science-based knowledge claiming objective truth (Petersen and Callewaert 2013).

Further considerations relating to theory and methods

Within the delimitation of this article, my focus is to build up the discussion of the symbolic side of management- and governance strategies based on fragments of the habitus within such practices. As part of the first study on inter-collaboration, I drafted a socio-analysis (Frederiksen 2016, 96-105). This was not an easy task, but it paved the way for a better understanding of the perspective of the study. The aim was to reveal the researchers’ background, contribution and position in relation to the field of investigation. A point of attention is the trap of confusing relational sociography with the individual’s biography.

Research is not a neutral position to me when investigating management- and governance as neoliberal policy in action. I have for more than 25 years been a subject to the strategies I try to objectify and this work requires continuous self-reflexivity. As an educated nurse with clinical experience from the hospital and later on with nurses’ education and research in political governance of health-systems and health-professions I am part of the research area I am investigating. Whatever management- and governance are necessary to administrate the state and the health systems in an efficient way; it is not the case to find good arguments to do so, but to establish a new insight by framing the symbolic side of the practice.

A way to handle objectivising and historicising in addition to (self) reflexivity is to do preliminary studies through combined reading of anthologies, ethnographic studies and other research, suitable for an early introduction to the construction of the object (Bourdieu, Chamboredon and Passeron 1991). I used this approach for all the studies – but of course adjusted the approach to the extent of my different studies. However, the preliminary studies on the development of the Danish welfare state, as well as studies of professions made in the first and largest of my studies, have been very helpful in the aim to understand and explain tensions within all of the practices. As I started each study, I looked into the genesis of each concept, and this knowledge was introduced in the analysis from an inductive point of view.

The public documents used for the analysis were selected on the internet. I did organise this process by search words, and criteria for inclusion and exclusion, as well as some rules of ‘ranking’ to the system made by Google. Although a range of

problems are present within the algorithms of Google this search was performed by an inductive approach to the materiel and chain-search into homepages of the different institution. The selected documents were in the study of inter-collaboration used for the processing of indicators to measure different types of capital. Though made for the specific study the indicators were used generic and adapted before use in the other studies. This choice was made because the investigated different practices were understood as parts of a larger common field of management- and governance. Then documents were read again and representations of capital were counted and calculated (as in the study of coherence) (Frederiksen and Olivares 2017), and measured (as in the study of inter-collaboration) (Frederiksen 2016, 2017), or weighed (as in the study of patient-safety) (Frederiksen 2019a). The purpose was to build up an outline of each practice in order to understand the relations between the institutions. The results from the studies mentioned above are in this article taken further in a unified theoretical description and synthesis of professional habitus.

Ethical and reflexive considerations of the research

All documents and public information involved has been obtained from open sources available on the internet. The collected material was not confidential. No sensitive information was involved and therefore no consent was required at the time of this empirical investigation. Public funding from the employing institutions only funded the studies. Initially in cooperation with University College UCC and Roskilde University, University College UCC/the Health Research program, since the first of March 2018 the University College Copenhagen/the Nurse Education program/section of Research and Development, and since the first of February 2019, the editing at University College Absalon/Centre for Nursing.

The empirical jigsaw puzzle of soft term-based policies

The different jigsaw puzzle pieces of soft term-based policies are the empirical origins in this article. The concepts are inter-(professional) collaboration, coherence (in healthcare), patient safety (assessed using adverse incident/adverse event reports) and patient participation. I will describe each concept and finish each section by highlighting the relevant findings for the topic of this article.

Inter-(professional) collaboration

The concept of *Inter-professional collaboration* is my first example of investigation into neoliberal management policy. Here, the primary development of methods for document-analysis took place (Frederiksen 2016). The concept of ‘inter-collaboration’ occurs with some confusion as a reintroduced way of thinking in a cross-disciplinary manner. It points to a distinction between ‘inter-professional’ and discipline , where the term ‘discipline’ relates to social organisations that are preoccu-

pied with the reproduction of themselves in order to maintain a common set of values through socialisation. The inter-professional issue is in opposition to a traditional union or association organisation.

The other part of the concept, collaboration, relates to the occupation or profession as distinct from professional work based on mono professionalism. Collaboration is a fundamental ancient myth that constructs the social human being and friendship is a crucial reason for the rise of collaboration according to studies of hunter-gather societies in Africa. To understand collaboration as cooperation it is necessary to look at the dynamics on the level of population, because this is where the cultural transmission of friendship and formation of groups take place (Apicella et al. 2012). Even though, healthcare professionals barely ever have been able to do daily work without some sort of collaboration, the concept becomes a tool in the governance of the state by governing professions. Thus, inter-collaboration is more used as a way of governing from the state and in this sense; it can be objectivized as an ‘inter-collaborative governance’.

The main issue of the study on inter-collaboration is to grasp for the social and symbolic function of this neoliberal policy, which none of the many political players within the field appears to have any systematic comprehension of beyond a normative understanding. In the study on inter-collaboration it is pointed out that even though the characters between health-professionals seems more equal than earlier it is only the dominated positions that must take part of inter-collaboration. While the dominating position within the medical field (the medical doctors) select other dominating positions as part of the collaboration they continue to define the situation as they apparently doesn’t take any notice of the ongoing policy from the state (Nørholm 2016, Frederiksen 2016).

The inter-collaboration works by strengthening the orientation towards professions with similar education, background and affiliations (horizontal) – while it does not support any integration between these distinctions (vertically). For example is inter-professional collaborative elements placed in education between nurses, physiotherapists, and occupational therapist – but not together with medical doctors - and not together with lower educated health-workers as well. However, the doctors have organised mentorship with the association of lawyers, economists and public managers, and some established collaborations with biomedical engineers (Frederiksen 2016, 2017). This mirrors the findings from document-analysis where the highest amount of cultural capital within the healthcare system are held by institutions controlled by head physicians, medical professors and specialists from medical specialities with high status, and the high amount of economic capital are held by the institutions controlled by the directors, public managers and economists (Frederiksen 2016, 2017).

In this way, the symbolic violence maintain the social order and retain the symbolic classification in layers stable. These findings support other Scandinavian research on elite’s ability to preserve and expand social and symbolic power through

conversions i.e. through exchanges and transformations of capital forms (Munk 2006).

In the study, I reveals that inter-collaboration for the last decade has been built into a range of allocation systems and incentive structures within education, research and work planning. This knowledge is important for recognising the symbolic function of neoliberal policy as it takes part of the management and governance regime within the healthcare area. The nurses are, like a middle-range educated and recruited middle class, found in a middle-position from where they at the same time adapts to the strategy and tries to benefit from it, by taking part in developing different parts of the concept. However, they are at the same time as mid-layer positions under pressure for loosing previously earned autonomy for the profession, for example academic distinctions and independent fields of action.

Coherence (in healthcare)

The concept ‘coherence’ comes from the Latin *cohaerentiae* and means to connect between or with something, particularly in relation to sentences, perceptions or claims. Different concepts of coherence have been developed in order to formulate adequate theories about truth and justification (Sociologisk leksikon 2011 [Sociological dictionary]).

‘Coherence in healthcare’ is investigated in my second study of documents that was conducted with a colleague who contributed to the study (Frederiksen and Olivares, 2017). Here, a cross-section of documents were selected as the basis for an analysis related to a scope of policy ranging from the Danish Parliament/The State Auditing Office, to the regional planning area of North Zealand in the capital region of Denmark. The most significant difference based on different amount of capital types were found between the State Auditing office and The Medical Association. Here, coherence is to the central administrative department a matter of efficiency (high economic capital) and to the professional association a matter of professional specificity and science (high cultural capital). The position of the Danish Nurses Association was found low on amount of cultural capital and with a medium amount of economic and social capital. This suggest their middle-layer interest for improving their status and position by opportunistic strategies compared to the dominating. Because nurses historically are related to management and household in clinical practice as well, they tend to desert the medical academia and seek for recognition on an administrative level from public managers (Frederiksen and Olivares 2017).

An investigation of the nationwide quality-management strategy through programs of accreditation, ‘The Danish Healthcare Quality Program (version 1)’ (IKAS 2008), was found as the most important document where the notion of coherence is used. Here, the trail of coherence is laid out for an explicit focus on knowledge-based ‘Coherent Patient Pathways’, and from here the term has been adopted into the common language of Danish welfare state institutions in health- and social care. Thus, coherence in healthcare tends to serve as a link between governance through audit and quality management as well as truth and justification

through knowledge. In this way coherence by the usage of other agents tends to shape this strategy, as well as other strategies that aim to increase quality and efficiency, into actionable solutions (Frederiksen and Olivares 2017). Thus, the explicit purpose of improving efficiency and patient satisfaction relies on implicit structures of knowledge equal to an evidence-based standard model, this links to the logic of rational economy in addition to a liberal self-care ideology (Frederiksen 2016). In this sense, coherence works as ‘a system of truth managing health professions’. This understanding frames the concept of coherence as a way of managing professional action in practice through an argument of knowledge as truth, and is objectivised as ‘truth-management’ (Frederiksen and Olivares 2017). In addition, this concept shares a common history with the previously presented concept of inter-professional collaboration as the UN and the World Health Organization are institutionalising both these concepts as profoundly good strategies for health systems (WHO 1988, 2010). Due to the symbolic function of this neoliberal management- and governance strategy, the nurses’ experiential and intuitive knowledge fail to be appreciated.

Patient safety (assessed using adverse incident/adverse event reports)

In the third study a small selection of documents related to quality-management within the health-system were analysed. Here, I examined patient safety by investigating the specific system of reporting adverse incidents/writing adverse reports (Frederiksen 2019a). It is obvious that even in the best of world’s errors and mistakes happen when people are involved in treatment and care. However, the obtrusive neoliberal focus on efficiency paradoxically can increase this risk of errors for example in medication, because of the continuously contestable in order to achieve the lowest cost and this result for example in frequent shift of names and looks of packing’s and pills (Frederiksen 2019a). Here, the bureaucratic concept ‘adverse incident’ [Danish ‘Utilsigtet hændelse’] seems like a patch to solve the lacks related to insufficient coherence causing trouble in patient safety. Over the last decade, the system of quality-units have been established, mainly because of a movement building up quality-management to accreditation. Here, the collection of data from the hospitals were evaluated and from 2011 the system was further developed and institutionalized by the state as law to include all health professionals in all sectors. In addition, the system was extended to include patient reports as well (Bekendtgørelse om rapportering af utilsigtede hændelser i sundhedsvæsenet m.v. BEK nr.1 af 3/1 2011) [Executive Order on reports of adverse incidents in the healthcare system]. Health professionals were ordered to report to their employers and employers had the duty to report to the National Authority of Patient Safety. The data are saved in a national database called DPSD [Danish Patient Safety Database]. This way of building up data was mainly justified as a way to increase patient safety from a learning perspective but has not proven to work as evaluated by The Public Accounts Committee (Rigsrevisionen 2015).

The findings of the document-study designate the largest amount of cultural and social capital in a document made of a medical risk-manager from the region hospital of Hvidovre (the capital region) in corporation with the so-called ‘Drug catalogue’ published by The Danish Association of The Pharmaceutical Industry. From this position, high cultural capital is shown to be connected to an academic and scientific basis and has a large distance to the administrative institution of the state (The Danish Patient Safety Authority) and a very large distance to the social capital invested by the political system at the Department of Health and Prevention and The Danish Parliament. Management- and governance is at the latter directed to be more about attitude than science and this is an ambivalence compared to the governance by ‘truth’ or evidence found in the studies of inter-collaboration and coherence (Frederiksen 2019a).

At the start of 2015, the Capital Region of Denmark announced a change in governance from ‘The Danish Healthcare Quality Program’ to ‘Management by operating objectives’. The logic is more likely to follow the big data in some sort of ‘Data management or governance’ (Frederiksen 2019a). The data becomes relevant to a political debate between patient associations, politicians and the administration describing the management strategy. Here, the focus is not on organisational learning or need of professional training, but rather on service, complaint and output. The concept of adverse incident/adverse event report, tend to transform a symbolic function into a ‘system of data management by attitude’, where professional attitude means to adapt to the institutional requirements for behaviour rather than to correct institutional errors. This type of governance makes it difficult to contribute by constructive criticism in professional work.

Patient participation

In the last work on neoliberal management policy, the issue is patient participation. However, this work perform a more stipulated approach it follow the same theoretical approach as it comes to analytical construction. Even the study is not build after same systematic document-analysis as the other studies the analysis point toward important results in order to understand the jigsaw puzzle of management and governance in healthcare.

The concept of patient participation has taken a central space in healthcare planning. A common vocabulary speaking of ‘users’ as interchangeable with ‘patients’ has occurred as well. For example, the umbrella-organization of Danish patient associations (Danske Patienter), defines users as both patients and relatives. This use of language seems closely connected with the neoliberal management- and governance of healthcare because of changes in regimes that affect relations between healthcare professionals and patients. The traditional relationship between healthcare professionals on one side and the sick suffering patient on the other is located within a logic of marketisation. Perhaps money is not directly an issue between individuals – but money is an important issue among institutions; for example the DRG-system for accounting and finance governance used by the institutions

of the state, government, regions and municipalities. In addition, the patients become agents in prioritising the different treatment and healthcare services.

The extent of participation is rather vague but of course, most patients would like to take part in their own life and health. A lot of the mainstream thinking of Public Health or Health Promotion is grounded in this prevailing health- and social care assumption, emphasising the liberal self-care ideology as important to patients by helping them live a healthy and morally correct lifestyle, and from here recover quickly and live a better life (Scocozza 2009). However, there is no doubt that from a political approach, involvement is beneficial in an economic, social and healthcare perspective, and this approach fits the intentions of more effective governance and management of healthcare costs. In my analysis of patient participation, I used the rather new Danish medical-counsel as an example of a state sanctioned way of introducing patient participation. The counsel is composed of 15 highly dominating positions: 12 medical doctors (thereof 7 directors, 3 professors and 2 chief physicians), 1 head pharmacist, and 2 directors from the patients associations (both economists). Cases are discussed in committees established from case to case where 1-2 patients relevant to the disease of treatment are involved after training in management process, methods, representation and professional secrecy (Frederiksen 2019b).

Here, health- and disease control are embedded by individualising not only the responsibility for health, but the responsibility to the relevant social situation and position as well. Patient participation in this context seems to work as a rather subtle and symbolic way of legitimising the prioritisation of resources when patients are introduced as part of the management- and governance model. The dominating agents making decisions on behalf of the state and participation of the dominated as legitimisation. This way of outsourcing political responsibility for prioritising resources raises not only democratic challenges but also bypasses frontline workers in healthcare. For example, nurses must take part of patient-related clinical decision-making in corporation with the patient and other health professions. In this way patient-participation and management- and governance works by alienating decisions taken in local practice of healthcare work.

The synthesis of habitual orientations and relations

The objectivising based on the genesis of concepts points towards the important assumption that management- and governance models introduces a structure of symbolic power into healthcare practice. Neoliberal politics transforms into governance and is embedded as strategies in the social structures and relations of health professionals in practice. Here, the relational work between nurses and patients is carried out under the influence of such symbolic power and symbolic violence. However, this is just a selection of modern politics introduced into public management- and governance within the health- and social care area; my claim is that it is possible to outline a pattern of symbolic violence introduced from the state onto the professionals.

The average Danish nurse must adapt to the demands of inter-collaboration as a way of organising and adjusting their concord work to corresponding health professionals. Whether collaboration takes place depends predominantly on the experience and disposition of the professionals involved and the relations between colleagues. Neoliberal governance of inter-collaboration works by de-centralising authority and professional judgment in relational work, replacing autonomy with centrally prepared models and methods described in regulations. This way of governing by standardised models or systems, which apparently is based on evidence that looks like an ultimate truth, is built into the professional habitus, though most nurses know that judgment from intuition remains essential (Frederiksen 2016). However, guidelines and algorithms are sought for by nurses and developed by a particular selected group of distinguished nurses. This often takes place in close relation to the dominating medical doctors at clinical units or research units in the hospitals. In this way governance of truth and attitude are symbolically consecrated as a professional disposition to nurses supported by their historical reference to the dominant position. The distinguished agents within the practice must recognise the symbolic function of management and governance when embedded as strategies of professional habitus, before they can work symbolically. The law on adverse incidents introduced as a system for organisational learning, which is not sustained in the evaluation of this system, serves as an example. The irrefutable argument for improving patient safety involves nurses as well as doctors in units in gathering data, administrating and consecrating by strong symbolic power, the data-driven management system as healthcare. However, the affiliation to position is not bonded by law but in a historical relationship of subordination and dominance between nurses and medical doctors (Bourdieu 1996).

Much of the influence of neoliberal management and governance on Danish public healthcare is possible due to the alliance between the public managers' rational economics and the medical doctors' rational science – both following the logic of standardised models as a way to control healthcare. This alliance between the dominating positions of the practice is an important guideline for nurses organising their professional work life and education. Thus, the symbolic power of the state works at all levels of institutions, distributed through management- and governance into the nurses education and work organisation, occupy opinions and attitudes and relate to patients. In short, the professional habitus is subject to symbolic violence; among nurses, it is not uniquely repressive because of nurses' close habitual affiliations to medical doctors and sometimes to public administrators as well leading to a certain status within healthcare. However, when nurses in order to improve their position participate in the development and implementation of neoliberal management- and governance policy the symbolic effect of these types of strategies erodes the autonomy and independence of the nurse profession as it individualises the nurse's function. The average nurse nevertheless still has a humanistic ideal of nursing work in practice, which is constructed from the arbitrary historical development

of the gender specific nurse profession giving care to patients, in opposition to modern inhuman medical science (Frederiksen 2016). However, the nurses are nurses for some reason and most of them are able to change their occupation if they want to. The same is not an option for many patients suffering from disease, and the more marginalised the social position of the patient are, the greater the symbolic violence. The symbolic violence is built into the patients' accountability of their own health and lives, because this favours patients with powers and resources to choose, make demands and seek knowledge related to their case. When nurses involve patients they do of course, think they are doing the right thing from their own professional perspective, but at the same time, they transmit the symbolic violence into the relation because patients with low capital know they are not equal to other patients with high capital. The paradox of this equal approach to involvement is that it reproduce the inequality between groups of patients, and supports the symbolic function, legitimising the participation and influence of the groups of patients with the most privileged position.

Discussion of the current value-based governance and professional healthcare work

Based on the stipulated case of nurses' professional habitus in a practice of neoliberal management- and governance within the healthcare system, the question is how current management- and governance affects professional healthcare work.

Earlier I introduced this article by establishing a transformation into value-based governance, which appears to be the latest development in neo-liberal management- and governance within the Danish healthcare sector.

My own research, as well as other studies, verify this approach likewise. In a study of the influence of political discourse on the content of national health quality strategies from 1993-2015, Lassen, Ottesen and Strunck (2018) describe changes implying a transition from an evidence-based activity model to a value-based quality model centred on patient involvement and value-based governance.

The Harvard professor of management and economics Michael Porter addresses the unfair burden on people who have no access to employer-based coverage (Porter 2009). He advocates a value-based insurance market where everyone is required to purchase health insurance. Regardless of the fact that this problem of interest is rather US delimited, it seems to have been developed into a model for worldwide concern, and in 2016 at the OECD Policy Forum Porter presented the creation of a value-based healthcare delivery organisation, concerned with the full cycle of care. It is an example of what Bourdieu and Wacquant (2005) describe as the globalisation of American problems which in essence are based on an American cultural comprehension and context.

The value-based health-care governance focuses on 6 points: 1) re-organising care around patient conditions, into integrated practice units, 2) measuring outcomes and costs for every patient, 3) moving to bundled payments for care cycles,

4) integrating multi-site care delivery systems, 5) expanding excellent provider reach across geography and 6) building an enabling IT platform.

Here, inter-professional collaboration, coherent healthcare, quality improvement, and patient participation all fits in as prerequisites of a care-totality. With value-based governance we do not face a new type of logic, but rather the next level of neoliberal management- and governance reform as an NPM ver. 4.0. It is possible that a transition from an evidence-based model to a value-based model will change some of the measurement indicators. However, this type of adjustment is still based on some sort of economic rational model that distributes resources from an economic structure of incitement (e.g. DRG tariffs). In fact, management- and governance models such as value-based governance are problematic due to their very poor evidence of supporting governance in practice (Møller Pedersen 2017). This is a paradox when the standard methods for managing nurses' work are based on the assumption that evidence must support the structures of action. When politicians and healthcare managers seem to be excited about *standardising patient outcomes measurement* (Porter, Larsson and Lee 2016) it is based on the assumption that policy dictating services and top-down governance leads to better performance and efficacy. This logic of neoliberal management and governance attempts to conceal itself in value-based governance. However, when the core of value-based governance is outcome measurement, it depends on what is measured and what valuation defines the pricing (Järhult, Secher and Akner 2014).

With this settled, it is worth mentioning an interesting development within value-based governance in relation to the habitus construction of the nurse. Re-organising care service around a full-circle oriented around patient conditions might be an interesting way of re-vitalising nursing around the traditional core focus on patients' qualitative lifeworlds. Unfortunately, the value is not connected to human values other than money, nor to skills and professionalism within the nursing staff.

In an experiment on healthcare governance inspired by principles of value-based healthcare in nine Danish healthcare departments, Bonde, Bossen and Danholt (2018) found a particular facilitation of 'dialogical accountability' through the concept of value-based healthcare. However, these findings might be due to the experimental design developing indicators of value-based care from a bottom-up approach, in contrast to Porter's model.

In another quasi-experimental study of hospital governance, Larsen, Rud and Søgaard (2018) found no evidence that the delegation of autonomy to healthcare professionals led to consistent quality improvement – nor did it lead to any harm. Thus, here we might approach the best thing to say about value-based healthcare from a professional point of view.

Conclusion

From the empirical construction of irrefutably soft-term policies in previous studies, it is possible to create a theoretical synthesis outlining the symbolic function of a practice of management- and governance within the healthcare area. We are able

to understand some of the relations and dynamics introduced from these neoliberal policies when they are implemented in nurses' professional work life from pieces of a greater jigsaw puzzle of public management and governance. Neoliberal policies are connected to the international development of politics, which support management- and governance models in order to increase the efficiency of public health systems. At the same time, this has a powerful symbolic impact on structures of social life and social action in practice. Current value-based governance add a new type of governance, but suffers from the same neoliberal logic and a severe tendency of reproducing the existing order.

The parts of the jigsaw puzzle I have put together points to the assumption that management and governance introduces models as base for cooperation between for example nurses and other health-professionals, as well as between nurses and patients that looks like the truth and apparently works through changing the attitudes of the nurses. The models aims to control not only expenditure but also how to perform nursing as a relational discipline based on professional judgment and experience-based knowledge. When soft-term policies are integrated into nursing as strategies, they occupy the professional habitus, and work as a symbolic violence. In a subtle way, the latest example of value-based governance tries to embrace the professional ability to take a holistic patient approach. However, it seems that this is yet another veiled way of how symbolic power works through a new neoliberal management- and governance model.

Jesper Frederiksen, Docent, Ph.D., University College Absalon, Center for Nursing, Research and Development
Jefr@pha.dk

Literature

- Apicella, Coren L., Marlowe, Frank W., Fowler, James H. and Nicholas A. Christakis. 2012. Social networks and cooperation in hunter-gatherers. *Nature* (481): 497-501.
- Bonde, Morten, Bossen, Claus and Peter Danholt. 2018. Translating value-based healthcare: an experiment into healthcare governance and dialogically accountability. *Sociology of Health & Illness*, 40(7): 1113-1126.
- Bourdieu, Pierre. 1996. *Symbolsk makt*. Oslo: Pax forlag a/s.
- Bourdieu, Pierre. 2005. *Viden om viden og refleksivitet*. København: Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, Pierre. 2007. *Den praktiske sans*. København: Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, Pierre. 2010. *Sociology is a martial art – political writings by Pierre Bourdieu*, ed. Gisèle Sapiro. New York: The New Press.
- Bourdieu, Pierre, Chamboredon, Jean-Claude and Jean-Claude Passeron. 1991. *The Craft of Sociology – Epistemological Preliminaries*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.

- Bourdieu, Pierre and Loic Wacquant. 2004. *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzels forlag.
- Bourdieu, Pierre and Loic Wacquant. 2005. The Cunning of imperialist reasons, in L. Wacquant L. (ed.) *Pierre Bourdieu and the Democratic Politics*. Cambridge: Polity.
- Broady, Donald. 1998. *Kapitalbegreppet som utbildningssociologisk verktyg*. Skeptronhäften nr. 15. Uppsala: ILU, Uppsala universitet.
- Callewaert, Staf. 1992. *Kultur, pædagogik og videnskab: habitus-begrebet og praktikteorien hos Pierre Bourdieu*. København: Akademisk forlag.
- Dahl, Hanne Marlene. 2012. Neo-liberalism Meets the Nordic Welfare State – Gaps and Silences, *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 20(4): 283-288.
- Dean, Michael. 2006. *Governmentality - Magt og styring i det moderne samfund*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.
- Frederiksen, Jesper. 2016. *Tværprofessionelle velfærdsprofessioner: Tværsamarbejde som en social praktik for den neoliberal velfærdsstats professioner*. Ph.D. thesis, Institut for Samfund og Globalisering. Roskilde: Roskilde Universitet.
- Frederiksen, Jesper. 2017. Strategier for tværsamarbejde sætter professionsidentiteter under pres. *Tidsskrift for arbejdsliv* 19(2): 57-73.
- Frederiksen, Jesper. 2019a. Dokumentanalyse -ny indsigt i indrapportering af util-sigtede hændelser ved medicineringsfejl i sektorovergangen, in *Undersøgelsesmetoder i sundhedsfagligt arbejde – en grundbog om videnskabelige metoder i uddannelse og klinisk praksis*. eds. Frederiksen, Jesper and Niels Sandholm Larsen. Frederiksberg: Samfunds litteratur.
- Frederiksen, Jesper. 2019b. Fra politiske strategier til inkluderende praksisser- Sociologiske perspektiver, in *Patientinddragelse – Politik, Profession og Bruger*. ed. Jørgensen, Kim. Frederiksberg: Samfunds litteratur.
- Frederiksen, Jesper and Benjamin Olivares. 2017. Coherence in the Danish Health-care System: The Endavour of Governing Healthcare, *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 3-4:21-40.
- Hood, Christopher and Ruth Dixon. 2015. *A Government that Works Better and Costs Less?* Oxford: Oxford University Press.
- Hovmark, Henrik. 1996. *Konstitueringen af det universitetspædagogiske felt i Frankrig (ca.1960-1993). En analyse af en 'offentlig' diskurs*, Kandidatspeciale, Romansk.
- institut, København: Københavns universitet.
- IKAS. 2008. *The Danish Healthcare Quality Program (version 1)*. Aarhus/København: The Danish Institute of Quality and Accreditation (IKAS).
- Järhult, Bengt, Secher, Eric and Gunnar Akner. 2014. Vardebasered vård lika illa som New Public Management, *Läkartidningen* 48.
- Larsen, Kristian N., Rud Kristensen, Søren and Rikke Søgaard. 2018. Autonomy to healthcare professionals as a vehicle for value-based healthcare? Results of a quasi-experiment in hospital governance. *Social science & Medicine* 196:37-46.

- Lassen, Inger Marie, Ottesen, Aase Marie and Jeanne Strunck. 2018. Healthcare policy at a crossroad? A discursive study of patient agency in national health quality strategies between 1993 and 2015. *Nursing inquiry*, e12252.
- Marcussen, Martin. 2002. *OECD og idéspillet – Game over?* København: Hans Reitzels forlag.
- Munk, Martin D. 2006. Eliters strategier, in *Fältanteckningar – Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady*, eds. Börjesson, Mikael, Heyman, Ingrid, Zetterman, Monica, Larson Eric, Lidegran, Ida and Mael Palme, pp. 303-308. Uppsala: Utbildnings- og kultursociologi, Skeptronserien.
- Møller Pedersen, Kjeld. 2017. Værdibaseret styring er som vand i hånden. *Dagens medicin*, e623b44a.
- Nørholm, Morten. 2016, Samarbejde på tværs eller centralisering pr. symbolsk decentralisering, *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 1-2:105-118.
- Pedersen, Ove Kaj. 2011. *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels forlag.
- Petersen, Karin Anna and Staff Callewaert. 2013. *Praxeologisk sygeplejevidenskab – hvad er det? – en diskussion med det subjektivistiske og det objektivistiske alternativ*. København: Forlaget Hexit.
- Porter, Michael. 2009. A strategy for Healthcare Reform – Toward a Value-Based System. *The New England Journal of Medicine*, 361(2):109-112.
- Porter, Michael, Larsson, Stefan and Thomas Lee. 2016. Standardizing Patient Outcomes Measurement. *The New England Journal of Medicine*, 374(6): 504-506.
- Rigsrevisionen. 2015. *Beretning til Statsrevisorerne om Patientombuddets arbejde med utilsigtede hændelser*. København: Folketinget.
- Scocozza, Lone. 2009. Folkesundhed eller moralsk oprustning? In *Folkesundhed I et kritisk perspektiv*. ed. Stinne Glasdam, pp.54-66. København: Dansk sygeplejeråd & Nyt Nordisk forlag Arnold Busck.
- Sieweke, Jost. 2014. Pierre Bourdieu in management and organization studies - A citation context analysis of discussion of contributions. *Scandinavian Journal of Management* 30(4): 532-543.
- Venugopal, Rajesh. 2015. Neoliberalism as concept. *Economy and Society*, 44(2): 165-187.
- Wacquant, Loic. 2012. Three steps to a historical anthropology of actual existing neoliberalism. *Social anthropology*, 20(1): 66-79.
- Wacquant, Loic. 2018. Fire tværgående principper for at bruge Bourdieu. *Praktiske grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, 12(1-2): 5-20.
- WHO/Komiteen for sundhedsoplysning. 1988. Ottawa Charter for Health Promotion
– om sundhedsfremme. København: Komiteen for sundhedsfremme.
- WHO. 2010. *Framework for action on interprofessional education & collaborative practice*. Health professions networks. Nursing & Midwifery. Human resources for health. Geneve: World Health Organization Press.

Evaluering - evaluerende praktikker: Udkast til en empirisk definition

Morten Nørholm

Under the given circumstances, in societies after the Modern, as a part of a neoliberal public administration and within the framework of a praxeological explanation, evaluations, in the normal form that has developed since the beginning of the 1980s pr. definition have the proper pedagogical function of (a) systematically hindering the production of a systematic/scientific insight in what is subjected to the evaluation, (b) ensuring that already socially necessary administrative initiatives are (can be) taken *as if* they referred to the results of an investigation, and not, which rather seems to be the case, pr. administrative/bureaucratic *habitus* and as a legitimation of socially necessary administrative initiatives. Because the administrative initiatives taken after an evaluation are taken with reference to the so-called results of the implemented evaluation, and because these initiatives are taken pr. *habitus* and not pr. systematic insight as it is implicated, and which gives the evaluations their legitimacy, evaluations too and by definition have the proper pedagogical function of (c) cementing and expanding an existing, in principal arbitrary, unequal social distribution of material and symbolic goods and therefore of power. Under the given circumstances it seems that this pedagogical function is the sole function of evaluations.

Keywords: Evaluation, evaluation research, praxeology, social reproduction, new public management

Indledning og baggrund

I denne tekst afrapporteres visse væsentlige resultater af min forskning om evalueringer, en empirisk funderet definition på evaluering/evaluerende praktikker (jf. referencelisten). En sådan definition ser ud til at være nærmest det modsatte af de gængse definitioner (jf. fx Scriven, 1991, 1) som kendetegnes ved at være normative over for en række forhold ved evalueringerne. Overordnet betragtet gælder det frem for alt den implicerede teori om genese og struktur af menneskelige handlinger som normal eller doksisk evalueringsforskning har til fælles med et bureaukratisk-administrativt felt, et magtens felt (jf. bl a Nørholm, 2008a), hvilket placerer doksisk evalueringsforskning ikke i et relativt autonomt felt, men i en ikke-autonom, decideret afhængig del af et magtens felt.

Dette arbejde anses for relativt originalt. Generelt indeholder evalueringsforskning formuleringer af mange forskellige normative definitioner. Fra ganske

banale forskrifter til resultatet af systematiseret forskning. Men det ser ikke ud som om andre har forsøgt sig på den måde som aforrapporteres her.

Arbejdet som opsamles her, indebærer ikke en (gen)afdækning af hvem der i et evaluerings-/evalueringsforsknings-landskab eller -felt siger hvad, og med hvilke konsekvenser; en undersøgelse svarende til den som lå til grund for dele af min afhandling (Nørholm, 2008a), findes ikke her. Efter de præliminære undersøgelser som aforrapporteres her, ser det dog ud som om forholdene er nogenlunde de samme, eventuelt med en større polarisering: Der er (stadic) ingen videnskabelig pol (i streng mening, jf. Durkheim, 1975) i et evalueringsforsknings-felt, og evalueringsforskning er (stadic) først og fremmest en socialt nødvendig, legitimerende ledsagende diskurs til de gennemførte evalueringer, hvor begge dele udgør et administrativt/bureaucratisk redskab, et ledelsesredskab inden for rammen af en New Public Management.

I forbindelse med afhandlingsarbejdet gennemførtes en undersøgelse af et felt af producenter af det som jeg dengang kaldte normal evalueringsforskning, men som her og kun i visse tilfælde i stedet kaldes doksisk evalueringsforskning.¹ Samtidig konstrueredes et felt af producenter af evalueringsforskning. De konkrete personer som er bærere af disse positioner, placeredes i en figur med positionerne, inklusive den position som indtages af forfatteren til denne artikel. Der er ikke gennemført en tilsvarende undersøgelse i forbindelse med denne artikel. I stedet er det undersøgt om og hvordan de tidligere kortlagte personer har bevæget sig inden for feltet. Dog er det ikke undersøgt i detaljer hvilken retning disse centrale producenters produktion har taget, og i fald der er kommet flere producenter på banen, hvem der i så fald er tale om, og deres produktion og denne forsknings karakteristika.

Resultaterne af den præliminære undersøgelse tyder dog på en accentuering af modsætningerne mellem producenterne af *doxa* (EA, PD-L, HFH, (FH), HKK) og producenten af *heterodoxa* (MN):

*Erik Albæk.*² Professor, Centre for Journalism, Department of Political Science and Public Management, Syddansk Universitet. EA har *samme stilling*. EA ser ud til at beskæftige sig med evalueringer/evaluerende praktikker på samme måde som tidligere.

*Peter Dahler-Larsen.*³ Professor, Institut for Statskundskab, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet. PD-L var *tidligere professor på Syddansk/Odense Universitet*. PD-L ser ud til at beskæftige sig med evalueringer/evaluerende praktikker på samme måde som tidligere at dømme efter publikationslisten.

*Hanne Foss Hansen.*⁴ Professor, Institut for Statskundskab, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet. HFH har *samme stilling*.

HFH ser ud til at beskæftige sig med evalueringer/evaluerende praktikker på samme måde som tidligere at dømme efter publikationslisten.

Finn Hansson.⁵ Associate professor emeritus, Department of Management, Politics and Philosophy, Copenhagen Business School, Handelshøjskolen. FH var tidligere lektor, forskningsbibliotekar på CBS, Handelshøjskolen.

Hanne Kathrine Krogstrup.⁶ Professor med særlige opgaver, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet. HKK var tidligere lektor på Aalborg Universitet. HKK har haft opgaver i ledelsen af Aalborg Universitet⁷ og ser ud til at beskæftige sig med evalueringer/evaluerende praktikker på samme måde som tidligere at dømme efter publikationslisten.

Morten Nørholm. Fratrådt stillingen som lektor på Uppsala universitet. MN var tidligere adjunkt og før dette ph.d.-studerende på DPU. MN ser ud til at beskæftige sig med evalueringer/evaluerende praktikker på samme måde som tidligere.⁸

Samlet set og i forhold til den tidligere undersøgelse i Nørholm (2005, 2008a, 2008c) sker der altså en styrkelse af de dominante positioner og en svækkelse af den dominerede position: PD-L er nu professor i hovedstaden og ikke i provinsen, HKK er nu professor MSO og ikke lektor, de øvriges jobs er de samme, MN er ikke længere ansat på et universitet.

Det er vanskeligt at finde opgørelser over omfanget af anvendelsen af evalueringer, om anvendelsen er gået frem eller tilbage osv. Hanne Foss Hansens undersøgelse af 452 gennemførte evalueringer ser stadig ud til at være den eneste empiriske undersøgelser af evalueringer i større skala, i det mindste i Danmark (jf Foss Hansen, 2003, og jf. analysen i Nørholm, 2008a, 160-163). Søgninger på nettet efterlader det indtryk at evalueringer er selvfølgelige og begrunder sig selv; der er ikke grund til at undersøge hvad evalueringer er, hvorfor evalueringer gennemføres, og hvilken funktion evalueringer har; alt sådant fremstår som fuldkommen sel vindlysende. Dette tages som udtryk for en utroligt stærk *doxa*. Samtidig ses at doksiske evalueringsforskning frem for alt indeholder tidsligt fremadrettede definitioner og retningslinjer: sådan skal en evaluering forstås/tolkes, dette kendetegner en evaluering, sådan skal den gennemføres, og sådan skal den ændres for at kunne gennemføres på den rette måde. Stilles der kritiske spørgsmål, er det med den formål at rette op på eventuelle fejl. Evalueringsforskning bliver dermed en nødvendig del af evalueringer, en ledsgende diskurs til de konkrete evalueringshandlinger i langt større grad end en forskning som forklarer tilstedeværelsen af evalueringer. En sådan forskning udgør dermed det diametralt modsatte af det som er denne artikels ambition, at i et brud med det umiddelbare, det som præsenterer sig som selvfølgeligt (jf. Bachelard, 1976) præsentere en

empirisk definition til at identificere handlinger som fungerer evaluerende, evaluerende praktikker, uden en doksisk betegnelse som begrænsning.

Et udtryk for doksisk evalueringsforskningen ses i Jerkedal (2010) som forfatteren beskriver ikke som en håndbog, men som en lærebog hvor forfatteren ”försöker ge en personliggt färgad bild av utvärdering i praktik och teori” (Jerkedal, 2010, 13). I fjerde oplag fra 2010 henviser forfatteren til sin egen hævdelse i bogens første oplag: ”Redan i denna boks första upplaga 1999 skrev jag ’I dag utvärderas som aldrig förr’” (Jerkedal, 2010, s. 37), men der angives ingen kilder til udsagnet. Derefter sammenlignes antallet af hits på en google-søgning på ordet ”utvärdering”: ”1969 [1996]: 3.060; 1999: 31.700; 2009: 77.700” (Jerkedal, 2010, 37).

En gentaget google-søgning 23/9-2019 gav 7.220.000 hits.⁹ Jerkedal (2010) antager derefter at det faktum at der *skrives mere om* evalueringer, er udtryk for at der *gennemføres flere* evalueringer (og i så fald er anvendelsen af evalueringer siden 2009 fuldkommen eksploderet). Om det faktisk er tilfældet, kan tallene næppe vise, men eksemplet anses for en repræsentativ illustration af vanskelighederne ved at finde systematiske empiriske undersøgelser af omfanget af og en eventuel stigning i anvendelsen af evalueringer. Samtidig kan det ses som udtryk for den ambivalente karakter af forvaltningsviden som både evalueringer og en tilhørende evalueringsforskning har. Det hævdes aldrig at resultaterne af en evaluering har samme karakter som resultaterne af en videnskabelig undersøgelse. Samtidig impliceres det dog at de fund der præsenteres i en evaluering, har samme karakter som resultaterne af en videnskabelig undersøgelse – se senere. Tilsvarende ser ud til at gælde en (meta-evaluerende) doksisk evalueringsforskning som har en tilsvarende ambivalent karakter af undersøgelse, anbefaling og metodologi. Overordnet er der med andre ord ikke den store forskel på en evaluering og en tilhørende ledsagende diskurs benævnt evalueringsforskning, hvilket udgør et væsentligt argument for i denne artikel at efterhånden bruge betegnelsen evaluerende praktik, se senere.

I Auranen (2014; en finsk afhandling om forholdet mellem styring, finansiering og forskning på universiteterne) identificeres en stigende anvendelse af evalueringer: I ”Introduction” (Auranen, 2014, 19-22): ”In science and higher education policy, the accountability demands have been manifested as *increased use of evaluations [...]*” (Auranen, 2014, 19; min kursiv, MN). I ”2 Review of existing research” (Auranen, 2014, 23-54): ”Another strong policy trend was the *increase in research evaluations [...]*” (Auranen, 2014, 28; min kursiv, MN). Og i ”Discussion” (Auranen (2014, 101-109): ”Fourth, *a pervasive evaluation culture* goes hand in hand with the increase in competitive funding. Together with *the overall increase in evaluations of the universities’ (research) activities [...]*” (Auranen 2014, 104, min kursiv, MN). I Auranen (2014) henvises til Slaughter & Leslie (1997) og til Nieminen (2005, 124-125) (begge side 19), samt til Bleiklie og Kogan (2007), til Ziman (1994, 102-106), og til Treuthardt et al. (2006.) (på side 104). Men der henvises ikke til empiriske undersøgelser som kunne støtte

hævdelsene, og Auranen (2014) udgør dermed (endnu) et eksempel på de vanskeligheder der er forbundet med at finde undersøgelser af anvendelsen af evalueringer.

De undersøgelser som er fundet, har alle haft karakter af en blanding af programerklæringer med henvisninger til andres programerklæringer, især vedrørende nødvendigheden af at anvende evalueringer, og metodologier, dvs. forskellige forslag til forbedring af det eksisterende, men ingen systematiske refleksioner over anvendelsen og funktionen af evalueringer som overskriver denne *doxa*. Det som ses, er en naturalisering af forestillingen om det nødvendige i at evaluere. På Danmarks Evalueringssinstituts hjemmeside skrives det således: "Danmarks Evalueringssinstitut (EVA) gør uddannelser og dagtilbud bedre - gennem evalueringer, analyser og redskaber, som bidrager til at udvikle kvalitet. Vores viden bruges på alle niveauer – fra institutioner og skoler til kommuner og ministerier."¹⁰ Hævdelsen er altså at evalueringer producerer viden som anvendes, dvs som er efterspurgt. Og EVA producerer den slags viden. Men det som *efterspørges*, er pr definition ikke videnskab som "[...] altid er den kundskab som mangler i en given konjunktur, mod-kundskaben i Bachelards ånd" (Callewaert, 2005, 66). Dvs at evalueringer producerer en slags mellemting mellem praktisk kunnen og videnskabelig viden: En praktisk teori for evalueringer (jf. Durkheim, 1975), en ledsagende diskurs (jf. Brinkkjær og Nørholm, 2005).

Det samme ser ud til at gælde for doksiske evalueringssforskning som med andre ord har karakter af meta-evalueringende forskning. Eller snarere producerer evalueringer og evalueringssforskning noget der falder mellem to stole: det er hverken praktisk kunnen eller videnskabelig viden. Dette tilsyneladende fravær af teoretisk reflekterede empiriske studier af anvendelsen af evalueringer ser ud til at stemme overens med den udvikling i det viste forhold mellem positionerne i et felt af producenter af evalueringssforskning, se ovenfor. Og fordi *doxa* er det modsatte, ses det samtidig at eftersøgningen i doksiske evalueringssforskning af det som er denne artikels fokus, den pædagogiske funktion af evalueringer, bliver forgæves, bl.a fordi også doksiske evalueringssforskning (som en ledsagende diskurs til evalueringer) implicerer en teori om genese og struktur af menneskelige handlinger, herunder tale, *uden* en symbolsk økonomi af disse handlinger.

Derfor gennemførtes en søgning på nettet d. 20/9 2019 med søgeordene "sociology of evaluation". Blandt mange fund var disse to tilsyneladende relevante referencer. For det første Cefaï et al. (2015)¹¹ som er noget af det eneste som er fundet, som ser ud til at ligne en evalueringers sociologi. Teksten er en oversigt over forskellige sociologiske tilgange til en sociologi af værdier og værdisættelse (*valuation, evaluation*), dvs egentlig af smag, men refererer ikke forskning som diskuterer hvordan evalueringer i en doksiske forståelse kan forstås som udtryk for socialt fordelte smagsdomme; det som er ambitionen her. Den samme interesse for en smagens sociologi, en sociologi af bedømmelser (*(be)werten, Wertigkeit*) ses i Nicolae et al. (red. 2018) som kalder sig et bidrag

til en social konstruktion af værdisættelse (evaluering), dvs en smagens sociologi. Men at gå direkte til at diskutere evalueringer i termer af smag og hvordan smagen er socialt fordelt, ville dog være at ignorere det væsentlige forhold at evalueringer og tilhørende evalueringsforskning (*pr doxa*) skylder sin legitimitet at anses for at være systematiske og eksplícitte, dvs. de anses for at være *det modsatte* af socialt vilkårlige smagspræferencer. Et af denne artikels relativt originale bidrag er at etablere hvordan evalueringer, inklusive en tilhørende evaluering-forskning, udtrykker en vilkårlig social gruppens *smagsdomme*, hvilket i næste omgang kunne diskuteres i termer af en smagens sociologi.

Anvendelsen af evalueringer inden for universitetsområdet kan illustreres med mine personlige erfaringer af udviklingen før og mens jeg var ansat på Uppsala universitet (2011-2017). Baseret på en række samtaler med kolleger i Norden, forekommer det at der er tale om en generel udvikling.

Under betegnelser som "Kunskapsförsörjning" og "Långsiktig utbildningsvetenskaplig planering och prioritering 2016 (LUPP16)", gennemført på initiativ af dekan og prodekan for Fakulteten för utbildningsvetenskaper, Uppsala universitet og med henvisning til en række evalueringer, fik eller snarere erobrede fakultetets ledelse/administration opgaven at prioritere visse vilkårlige forskningsgrupper med visse vilkårlige forskningstilgange (jf. Uppsala universitet, 2015). Samtidig blev eksistensgrundlaget for visse andre vilkårlige grupper og forskningstilgange undergravet. Dette kostede fx Praxeologi-gruppen livet fordi dens leder blev opsagt og dens hjemmeside blev lukket hvilket fungerer som en symbolisk benægtelse af at tilgangen findes og nogensinde har fandtes.

Desuden ændredes, ligeledes på Uppsala universitet, de kursusevalueringer (*kursvärderingar*) som nu rutinemæssigt gennemføres på samtlige kurser og med deltagelse af (visse af) de kursusdeltagende studenter.¹² Formuleringen af, dvs. kontrollen med kursusevalueringerne flyttede *fra* de undervisere hvis undervisning underkastes evalueringerne *til* en ledelse/adminstration lokalt eller overordnet; *fra* at være nødvendige, men relativt usanktionerede *samtaler* mellem studenter og underviser under de konkrete omstændigheder *til* at være generaliserede, standardiserede administrative øvelser hvor alle forhold var under stigende kontrol af en ledelse/administration lokalt eller overordnet; en bevægelse *fra* også at fungere i den konkrete sammenhæng (forbedring af undervisningen) *til* stort set kun at fungere som et styringsredskab for en ledelse/administration lokalt eller overordnet baseret på en usystematisk tilfredshedsundersøgelse blandt visse af de studerende; *fra* at foregå som et halvsystematisk mellemværende mellem underviser og studenter *til* at foregå systematiseret og netbaseret, udviklet af og under ansvar af (evt særligt uddannede) personer i universitets ledelse/administration lokalt eller overordnet, og med de samme administrative instanser i fuld kontrol af frem for alt dels det implicerede forhold mellem undervisning og opøvelsen af praktiske færdigheder, dels hvad der kan anses for et "resultat" af evaluering-øvelserne inklusive hvilke regler der anses gælde for statistisk signifikans og fortolkning af de opnåede "resultater".

Fordi det samtidig blev obligatorisk at foretage sanktionerede, netbaserede *kursvärderingar* efter hvert eneste kursus, steg anvendelsen af evalueringer dramatisk, især, men ikke alene som udtryk for en forventning hos ledelse/administration, men desuden med aktiv medivirken fra en lang række undervisere. Det samme gjorde fremstillingen af forskrifter for evalueringerne (lister over nødvendige elementer, deadlines, behandling, fortolkning, afrapportering osv), ligesom henvisningerne til og derfor også efterspørgslen efter eksternt producerede retningslinjer steg, jf. udviklingen i publikationsaktiviteten hos EVA, se ovenfor. Med et stigende antal evalueringer kom en stigende efterspørgsel efter evaluatingsforskning som en anden side af mønten, som en socialt nødvendig ledsagende diskurs til de mange evalueringer.

Det ovenstående kunne umiddelbart ses som udtryk for en kamp om magten mellem en (ond) administration og et (godt) lærerkorps. Rekonstrueret må det dog snarere ses som en kamp mellem forskellige videnskabelige positioner med en filosofi om verden, især en (instrumentel) positivistisme, som sejrig på bekostning af empirisk funderede, filosofisk reflekterede videnskabelige positioner, fx den praxeologi som er udgangspunktet for denne artikel. Dermed kan det også forklares hvordan positionen ikke bare udtrykker at en (ond) ledelse/administration har eksploriteret en (god) videnspol. Situationen er mere kompliceret og der er snarere tale om at visse personer på visse bestemte videnskabelige positioner ikke alene eroberer definitionsretten i et videnskabeligt landskab, men også eroberer magten til administrativt at udrydde konkurrerende videnskabelige positioner, tilmed på en måde så det kan se ud som om disse positioner aldrig har fandtes. Jf. at både dekan og prodekan på Fakulteten för utbildningsvetenskaper, Uppsala universitet er (befordrade) professorer. Med bl a en naturalisering af anvendelsen af doksiske evalueringer som redskab. Og på sin vis udgør forandringerne en form for decideret kulturrevolution, med enhver af dette ords negative konnotationer: en *mangfoldig* måde at forstå og forklare verden på er ved anvendelsen af evalueringer som et socialt nødvendigt redskab afløst af en *enfoldig* måde at forstå og forklare verden på.

Det ovenstående er sandsynligvis netop en sådan (anti-demokratisk, despotisk) udvikling som Immanuel Kant advarer mod i sin tekst fra 1798 (jf. Kant, 1798/1998, 291): Udviklingen kan rekonstrueres som del af en kamp mellem en svag videnskabelig pol (*venstre*, jf Kant, 1798/1998) og en tilbagetrukket stærk stat i samfund efter det moderne som nu og *qua* tilbagetrukket udøver sin magt pr delegat (*højre*, jf. Kant, 1798/1998). Og det som står på spil i kampen, er bl a retten til at definere ikke alene *hvad* der skal læres, men også *hvordan* dette (skal) læres, herunder hvad der skal undervises i, og hvordan. Det ovenstående stemmer desuden med konstruktionen af feltet af producenter af evaluatingsforskning som et decideret afhængigt felt, en del af et magtens felt hvor centrale forestillinger (*doxa*) er fælles med ideologisk betingede forestillinger i magtens felt og ikke er et resultat af et selvstændigt videnskabeligt arbejde (jf. Nørholm, 2005, 2008a, 2008c), se også ovenfor.

Afslutningsvis er det på sin plads som sædvanlig at understrege at det ikke er pointen at vise at det som findes, det som under de givne omstændigheder *kan* findes, er *forkert*. Pointen er at vise hvordan det som *kan* findes, fungerer, og at det har visse væsentlige samfundsmaessige konsekvenser at det som findes, *naturaliseres som om det var det eneste*, hvilket samtidig *udelukker alternative forklaringer*.

En praxeologisk definition af evaluering/evaluerende praktik

Som nævnt ovenfor, opsummerer denne artikel min forskning som den er formidlet i en længere række publikationer fra de seneste ca 25 år, jf. referencelisten. Der præsenteres altså kun i ret begrænset omfang nye fund, og artiklens relativt originale bidrag er snarere den sammenstilling som er foretaget, og at fremstille det på denne måde.

Under de givne omstændigheder, i samfund efter det moderne og som en del af en neoliberal offentlig ledelsesform, en new public management, har evalueringer, inden for rammen af en praxeologisk (videnskabelig) forklaring) og i den normale form de har fået siden ca. begyndelsen af 1980'erne, pr. definition den egentligt pædagogiske funktion:

- at være en systematisk forhindring for at der (kan) produceres en systematisk/videnskabelig indsigt i det som underkastes en evaluering
- at sikre at allerede socialt nødvendige¹³ administrative initiativer (kan) tages som om de byggede på resultaterne af en undersøgelse, og ikke, sådan som det snarere er tilfældet, pr. (administrerende/bureaukratiserende) *habitus* og som en legitimering af socialt nødvendige administrative initiativer.

Dels er udgangspunktet for de prioriteringer og initiativer som tages efter en evaluering, i de såkaldte resultater af en gennemført evaluering, dels tages disse initiativer eller prioriteringer pr. administrerende/bureaukratiserende *habitus* (dvs. pr. krop) frem for pr. systematiseret indsigt, hvilket ellers er det som impliceres, og som giver evalueringerne legitimitet. Derfor har evalueringer desuden og pr. definition den egentligt pædagogiske funktion:

- at cementere og udvide en eksisterende, principielt vilkårlig, ulige social fordeling af materielle og symbolske goder og dermed af magt.

Denne praxeologiske, videnskabelige definiton af den egentligt pædagogiske funktion af en evaluering er baseret på resultaterne af min egen empirisk funderede, teoretisk-filosofisk reflekterede forskning siden midten af 1990'erne, sådan som den er afferapporteret i et antal publikationer, jf. referencelisten herunder. Under de givne sociale omstændigheder ser det desuden ud som om denne pædagogiske funktion af en evaluering er en evalueringens eneste funktion.

Definitionen udgør ingen trussel for producenterne af evalueringer eller evaluatingsforskning fordi den er produceret på en position uden for et felt af producenter af evalueringer eller evaluatingsforskning. Men fordi evalueringer og evaluatingsforskning er del af en new public management og produceres i en decideret afhængig del af et politisk-administrativt felt, et magtens felt, udfordrer denne definition *legitimiteten* af det som produceres i et felt af producenter af evalueringer eller evaluatingsforskning.

Det kan måske være nødvendigt at understrege at selvfølgelig er en evaluering en evaluering (jf. note 1). Intet andet kan legitimt kaldes en evaluering, dvs at pr. feltkraeft er intet andet en evaluering end det som kalder sig og anerkendes for at være en evaluering. Men en evaluering er ikke relativt autonom; den har en anden herre. Så fordi en evaluering gennemføres pr. administrerende/bureaukratiserende *habitus*, dvs har en administration/et bureaukrati som herre, så får man netop ikke den slags bedømmelse der lægges op til, og som legitimerer en evaluering. Så hvis ikke de givne omstændigheder som betinger evalueringerne, medregnes når man vil forstå og forklare evalueringerne som naturaliserede forekomster i verden, opnås ingen forklaring som går ud over de givne omstændigheder og forudsætninger, og der opnås ikke en forklaring som overskrider feltets selvforståelse/*doxa*.

Så på den ene side er en evaluering en evaluering fordi intet andet legitimt kan kaldes og anerkendes for at være en evaluering. Og fordi en administration/et bureaukrati og alle andre agerer som om en evaluering faktisk bedømmer, finder fejl og mangler respektive de gode sider, og foreslår forbedringer osv., er det der udføres, en evaluering. Samtidig og på den anden side, udføres der med en evaluering ikke en efterfænksom, systematisk undersøgelse som finder fejl og mangler og foreslår forbedringer, fordi de normale evalueringer har denne anden herre som sætter grænser og bestemmer indhold, metoder, kriterier, forudsætninger, betingelser, naturaliserer de vilkårlige omstændigheder osv. Så i og med miskendelsen af alle indvendingerne ser det desuden ud som om evalueringer *alene* har den pædagogiske funktion som skitseres her.

Dette tilbyder en evaluering/evaluerende praktik

Det som evalueringer (evaluerende praktikker) og evaluatingsforskning (meta-evalueringer, meta-evaluerende praktikker) tilbyder, er

- hvad der ser ud til at være principielt *usammenlignelige* og *ikkereproducerbare resultater* frembragt gennem undersøgelser med *hemmelige kriterier*. Dette ses frem for alt på baggrund af anvendelsen i analysen af Bourdieus *habitus*-teori som argumenterer for at menneskelige handlinger ikke kommer i stand på baggrund af bevidste, rationelle overvejelser (de er ikke teori i nogen form omsat til praktik), men kommer i stand på baggrund af en praktisk orientering med *habitus* i bunden som generativt princip (jf. Bourdieu, 1977). Dette kombineres med Wittgensteins argumenter for at

menneskelige handlinger ikke er en regelfølge, men en *praxis* (1960, §§81ff), samt med overvejelserne i Lundgren (1979) samt Lundgren & Franke-Wikberg (1980, især 142-152) over konsekvenserne af at evalueringer ligger inden for et bestemt udgave af logisk positivisme (en instrumentel positivisme)

- at forvandle politisk-ideologiske stillingtagener, dvs. forvandle vilkårlige sociale gruppers socialt vilkårlige smags-domme til noget der fremtræder som, og som dermed kan forveksles med resultater af systematiske undersøgelser; pr social alkymi forvandles det subjektive til det objektive.¹⁴ Dette ses frem for alt på grund af implikationen af og forventningen om at anvendelsen af den samme metode systematisk og uanset omstændigheder garanterer en undersøgelses kvalitet, og om at det derved sikres at der produceres ensartede resultater (sandhed). Dette ses inden for logisk positivisme (jf. Lundgren, 1979) som dog snarere må ses som "[...] filosofien om videnskaben som et spejl [...]" (Bourdieu, 1994, 115) end som en teori/metode udviklet på baggrund af og til anvendelse i empiriske studier. Desuden implicerer en doksisk (positivistisk) evalueringsforskning det samme forhold mellem observatør og det observerede som i magtens felt (jf. Nørholm, 1995)
- en pointering af nødvendigheden af at undlade at anvende betegnelserne "undersøgelse", "resultat" osv. (og fx "evidens") i forbindelse med evalueringer/evaluerende praktikker. Frem for alt for at forhindre sammenblandingen af ideologisk betingede forestillinger med et systematisk opnået udkomme af empirisk funderede, teoretisk-filosofisk reflekterede studier. Eksempelvis anses menneskelige handlinger inden for en praxeologisk (videnskabelig) ramme for principielt unikke praktiske tilpasninger til principielt unikke praktiske situationer under principielt unikke praktiske omstændigheder, genereret af en opfindsom praktisk sans med *habitus* i bunden som generativt princip (jf. Bourdieu, 1977). I forbindelse med evalueringer/evaluerende praktikker behandles menneskelige handlinger under en idemæssig eller ideologisk betinget, implicit forudsætning om præcis det modsatte.

Videre analyse til en definition: Evaluerende praktikker, ikke evalueringer; relationen til main stream-evalueringer

Fordi den definiton som tilbydes her, er empirisk funderet, teoretisk-filosofisk reflekteret, er den det diametralt modsatte af definitionerne i normal evalueringsforskning eller i normale metodebøger for evalueringer: qua praktiske teorier (jf. Durkheim, 1975) er de normale definitioner normative mod *det evaluerede*, mod *funktionen af evalueringen*, mod *evalueringens udformning*, mod *forholdet mellem metodebeskrivelse og praktisk udførelse* og, i forbindelse med evalueringer af evalueringer, meta-evalueringer, også mod *det evaluerede evalueringssystem*. I modsætning til den definition som præsenteres her, fungerer

de praktiske teorier for evalueringer som socialt nødvendige (meta-evaluuerende, evt meta-meta-evaluuerende osv.) ledsagende diskurser for evalueringerne, evalueringsforskning osv (jf. Brinkkær & Nørholm, 2005). Definitionen her dækker de evalueringer som hidtil har fandtes, både evalueringer med betegnelsen evalueringer, og evalueringer uden denne betegnelse. Definitionen *både* som redskab til at forstå og forklare genese og struktur af doksiske evalueringer *og* som et analytisk redskab til at identificere praktikker som har samme evaluuerende funktion, og som dermed qua evaluuerende praktikker pr. definition også er evalueringer. Derimod er definitionen ikke en forskrift for hvordan en evaluering skal se ud hvis den skal udføres rigtigt.

Efter at det uden held længe har været forsøgt at forklare hvordan arbejde som ikke bar betegnelsen evaluering, alligevel burde opfattes som en evaluering, forekommer det mere præcist at arbejde med betegnelsen *evaluerende praktikker* frem for *evalueringer*. Dette indebærer også at evalueringsforskning, en socialt nødvendig anden side af evalueringer, rummes i betegnelsen. Frem for alt signaleres dermed at det er *funktionen af de konkrete handlinger* det handler om, ikke at de konkrete handlinger skal se ud på en bestemt måde eller følge bestemte forud fastsatte regler for at kunne analyseres som evalueringer, hvilket desuden ville være et knæfald for en doksisk position. Dernæst udtrykker det et systematisk *brud* (jf. Bachelard, 1973) med alene at analysere det som pr. administrative betegnelser præsenterer sig som evalueringer - det som pr. sociale feltkræfter *er* evalueringer – og det indebærer en systematisk konstruktion af et videnskabeligt objekt frem for at arbejde med et forkonstrueret objekt (jf. Bourdieu *et al.*, 1991). Endelig indebærer skiftet i terminologi en reference til Bell (1992) hvor en væsentlig skelnen er mellem *ritual* og *ritual practice* (jf. titlen).

I forbindelse med formuleringen af denne definition er der foretaget visse metodiske og empiriske valg. En evaluering/evaluerende praktik udføres af nogen og ikke af ingen, den udføres af en evaluator/evaluerende praktiker. I arbejdet har jeg af pragmatiske grunde systematisk undladt at undersøge disse aspekter skønt det absolut ville være interessant at undersøge hvordan en tilbøjelighed til at vælge at udføre evalueringer/evaluerende praktikker er fordelt i et socialt landskab. Med udgangspunkt i diskussionen i Nørholm (2003, tekst til figur 1 og 2) anses stillingtagen, at ville gøre det som blev valgt gjort (evaluering/evaluerende praktik) på den ene side og livsstilen hos den som valgte at gøre det (evaluator/evaluerende praktiker) på den anden for at være *to sider af samme sag*: Ifølge Bourdieu (1984, pp. 126-131) er feltet af stillingtagener homologt med feltet af livsstile (feltet af sociale positioner), og feltet af stillingtagener formidles til feltet af livsstile af et homologt felt af *habitus* (dispositioner). Desuden ser formidlingen (via *habitus*) ud til at foregå begge veje: Kendes en stillingtagen, kan man (tendentIELT) teoretisk rekonstruere den korresponderende livsstil som den pågældende stillingtagen formidles til, og kendes en livsstil, kan man (tendentIELT) teoretisk rekonstruere den korresponderende stillingtagen som den

pågældende livsstil formidles til. Livsstil og stillingtagen er to sider af samme mønt, formidlet af *habitus*.

Perspektivering; eksempler på anvendelse af evaluerende praktikker i skole/uddannelsessystemet – og andre steder

Et eksempel på hvordan definitionen kan anvendes, kunne være at se på hvad den indebærer for en forståelse af skole/uddannelsessystemet:

I samfund i og efter det Moderne ser uddannelsessystemet med tilhørende forskningssystem i den sammenhæng ud til at udgøre et prominent eksempel på et socialt sorterende, intrikat system af evalueringer og selvevalueringer (evaluerende og selvevalueringe praktikker) (jf. desuden Bourdieu & Passeron, 1992 om skolesystemets sociale funktion). I forbindelse med evalueringer af og i uddannelsessystemet og den tilhørende (metaevaluerende) evalueringforskning, får vi en flerdobbelt socialt sorterende forhindringsstrategi eller et flerdobbelt socialt sorterende forhindringssystem:

- de praktikker i skole som fungerer evaluerende i forhold til eleverne (undervisning, læreplaner, eksamination, ordensregler, skematider osv.), forhindrer indsigt i hvad eleverne kan og gør (fordi det frem for alt er elevens sociale oprindelse som evalueres såvel i det daglige arbejde som ved eksaminationer og prøver af enhver slags),
- de praktikker som fungerer evaluerende i forhold til skole (evalueringer af uddannelse og undervisning osv.), forhindrer indsigt i hvad skolen kan og gør, og
- de praktikker som fungerer evaluerende i forhold til evalueringer af uddannelse og undervisning (metaevalueringer, metaevaluerende evalueringforskning osv.), forhindrer indsigt i hvad evalueringerne kan og gør.

Men ikke alene forhindres nogen i at lære noget i (den tid de er i) skolen, de forhindres også i at gå et andet sted hen og lære det fordi tiden er begrænset og aldrig kommer igen. Så dels forhindrer skolens evalueringer/evaluerende praktikker en indsigt, dels forhindres de personer som udfører eller underkastes evalueringer/evaluerende praktikker, i at gøre noget andet i den samme tid. Det bliver dermed en dobbelt forhindringsstrategi. Dette ser ud til at gælde generelt.

Men også andre systemer ser ud til at kunne omfattes af definitionen. Inden for et juridisk felt er *præcedens* det evaluerende princip som frem for det modsatte som legitimerer systemet, sikrer en *ulige* behandling pr symbolsk ligebehandling: *præcedens* er det sæt af principper, den historie, en fælles officiel hukommelse som gør enhver jurist i stand til nogenlunde præcist at forudsige hvor meget en bestemt kriminel handling 'koster'. Det er samtidig et eksempel på hvordan den juridiske administrator og ordensopretholder *par excellence*, dommeren, kan henvise til det over tid opbyggede retfærdighedens princip som på samme tid sikrer dommeren magten og gør ham uskyldig i forhold til at udøve magten på en

partisk måde. Processen, rettergangen, udgør en serie (selv)evalueringer/(selv)evaluerende praktikker og juristen, advokaten er den kontrollant som sikrer at princippet præcedens følges når dommeren afsiger sin dom. Angiveligt for at sikre retfærdigheden, hvilket dog skjuler (indebærer en miskendelse af) at retfærdigheden sikres for nogle og ikke for alle.¹⁵

Desuden kan principperne/definitionen anvendes til en forståelse af andre systemer, såsom sundhedssystemet, et system for tildeling af sociale ydelser, systemer af forskellige undersøgelser, udredninger, offentlige høringer, grænseværdier osv. og bedømmelser af stort set enhver tænkelig slags, hvad enten de påstår være systematiske eller er helt usystematiske. Uanset hvad, så fungerer disse bedømmelser som vilkårlige smagsdomme, tilmed som vilkårlige sociale gruppers lige så socialt vilkårlige smagsdomme. Læg dertil at en aktivitet i stedse stigende grad inden for en New Public Management kun anerkendes som legitim med et tilhørende kontrolsystem eller evalueringssystem,¹⁶ dvs. med et tilhørende system af evaluerende og selvevalueringe praktikker: mere eller mindre eksplisitte og veludviklede systemer til standardisering, legitimering, autorisation, kvalitetssikring, kontrolmyndigheder, grænseværdi-systemer osv. For slet ikke at tale om systemer hvor tildeling af privilegier sker med eller uden ansøgning osv. Altid og overalt skjuler det påstået systematiske at arbejdet foregår pr *habitus*, dvs. at det skjules at de tilhørende sorteringer tendentielt reproducerer allerede eksisterende især sociale og materielle forskelle og dermed fungerer til at reproducere en eksisterende, vilkårlig social orden frem for det modsatte, hvilket ellers er det som giver systemerne deres legitimitet.

Morten Nørholm, docent (pedagogik), ph.d. (pedagogik); morten.norholm.job@gmail.com

Noter

- 1 Betegnelsen ”normal” eller ”doksisk” for det normale respektive det doksiske forekommer redundant. På grund af de herskende sociale feltkræfter kan intet andet end normal/doksisk evalueringsforskning legitimt (eller meningsfyldt) kaldes evalueringsforskning. At opretholde en skelnen udgjorde dels et forsøg på at fastholde at *doxa* er vilkårlig og ikke naturlig, dels et retorisk forsøg på at fastholde at også en videnskabelig forskning om evalueringer bør rummes i betegnelsen evalueringsforskning. Det viste sig dog hurtigt at betegnelsen blev nærmest komisk, hvilket samtidig viser hvordan sociale feltkræfter kan forhindre en meningsfyldt diskussion af evalueringer/evalueringsforskning.
- 2 <https://portal.findresearcher.sdu.dk/en/persons/eri> - hentet august 2019.
- 3 https://politicalscience.ku.dk/staff/Academic_staff/?pure=en/persons/184767 hentet august 2019.
- 4 <https://forskning.ku.dk/find-en-forsker/?pure=da/persons/91164> hentet august 2019.

- 5 <https://www.cbs.dk/en/research/departments-and-centres/department-of-management-politics-and-philosophy/staff/fompp> - hentet august 2019.
- 6 <https://vbn.aau.dk/da/persons/108095> - hentet august 2019.
- 7 <https://www.linkedin.com/in/hanne-kathrine-krogstrup-8269a239>
hentet september 2019
- 8 MN's publikationer må findes via Digitala Vetenskapliga Arkivet (www.diva-portal.org/).
- 9 Samme tendens udtrykkes i aktiviteterne hos det danske statslige Danmarks Evalueringssinstitut (EVA). I perioden 2000 til 2018 stiger antallet af *udgivelser* fra 5 i år 2000, over 53 i år 2009 til 103 i år 2018 (en nærmest retlinet stigning). Der er ikke kun tale om evalueringer, men desuden om bl.a. hjælp til at forstå evalueringerne, uddrag og fortolkninger osv. Stigningen i antallet af udgivelser tages som udtryk for at fokus på evalueringer stiger kraftigt over perioden. Om anvendelsen af evalueringer også stiger, er det principielt umuligt at vide.
- 10 Jf. <https://www.eva.dk/om-eva> - hentet 20190916. Min kursiv, MN.
- 11 Findes på:
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10746-015-9344-6>
hentet 20190921.
- 12 Det er kun visse af studenterne som besvarer en kursusevaluering, men fordi der opretholdes en streng anonymitet i forhold til besvarelserne, kan der ikke opnås nogen som helst systematisk indsigt i *hvem* der svarer *hvad*. Ingen ved fx om de studenter som besvarer kursusevalueringen, faktisk deltog i kurset, og det forudsættes at ethvert socialt forhold er uden indflydelse. En *kursvärdering* er dermed et godt eksempel på hvordan en (stipuleret) systematik forhindrer produktionen af viden om det evaluerede, og er med andre ord først og fremmest en opinionsundersøgelse foretaget i en ukendt population.
- 13 "Det socialt nødvendige" er meget konkret det som opretholder, reproducerer og udbygger en eksisterende social orden, inklusive en principielt vilkårlig, ulige fordeling af materielle og symbolske goder (jf. Bourdieu og Passeron 1992).
- 14 Dette understreges af en væsentlig pointe såvel i *Reproduction* (Bourdieu og Passeron 1992) som i *Noblesse d'État* (Bourdieu 1989), at *social* kapital, frem for alt social oprindelse som baggrund for valg af den rette uddannelse, er vigtigere end de uddannelseskapitaler som ellers legitimerer et meritokrati. Og betydningen af social kapital, især social oprindelse, forstærkes af evalueringer/evaluerende praktikker.
- 15 Jf. de afsluttende ord i *Animal Farm*: "All animals are equal, but some animals are more equal than others" (Orwell, u.å., 123). Jf. desuden Bourdieu (1987) og Nørholm (1997a).
- 16 Jf. fx at i Sverige har hver eneste myndighed en kontrolmyndighed – mens ingen kontrollerer kontrollanten.

Referencer

- Auranen, Otto. 2014. *University Research Performance - Influence of funding competition, policy steering and micro-level factors*. To be presented, with the permission of the Board of the School of Social Sciences and Humanities of the University of Tampere, for public discussion in the Auditorium Pinni B 1097, Kanslerinrinne 1, Tampere, on March 21st, 2014, at 12 o'clock. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print Tampere 2014
<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/95030> - hentet 2019-09-16.
- Bachelard, Gaston. 1976. *Nej'ets filosofi*. Stjernebøgernes Kulturbibliotek, København: Vinten.
- Bell, Catherine. 1992. *Ritual theory, ritual practice*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Bleiklie, Ivar og Maurice Kogan. 2007. "Organization and Governance of Universities". *Higher Education Policy* 20, 477-493.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge Studies in Social Anthropology, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre 1984. *Distinction: A sociology of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1987. "The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field". *Hastings Law Journal*. Volume 38, Issue 5 Article 3, 814-853.
- Bourdieu, Pierre. 1989. *La Noblesse d'état: Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, Pierre, Jean-Claude Chamboredon, Jean-Claude Passeron. 1991. "Part One - The break", "Part Two - Constructing the object". In *The Craft of Sociology. Epistemological Preliminaries*, pp. 13-31, 33-55. Berlin: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, Pierre og Jean-Claude Passeron. 1992. *Reproduction in Education, Society and Culture*. 2nd. edition, London: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre og Beate Krais. 1994. "I mellemtiden har jeg lært alle den socio-logiske forståelses sygdomme at kende". In *Pierre Bourdieu. Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*, red. Callewaert, Staf, Martin Munk, Morten Nørholm, Karin Anna Petersen, 111-127. København: Akademisk Forlag.
- Brinkkær, Ulf og Morten Nørholm. 2005. "What is the Relation between Human Practical Action and an Accompanying Discourse?: Discussing the status of practical theory". *Social Work & Society*, 3(1): 59-71, Bielefeld.
- Callewaert, Gustave 2005. "Videnskab og engagement". In *Utbildningsforskning som vetenskap och som professionens kunskap/Uddannelsesforskning som videnskab og som professionsviden*, ESEP: Ethos in Society, Education and Practices. Rapport nr 1, 65-96, Pedagogiska Institutionen, Uppsala universitet.

- Cefaï, Daniel, Bénédicte Zimmermann, Stefan Nicolae, Martin Endreß. 2015. *Sociology of Valuation and Evaluation, Human Studies Special Issue*, 38–1. Dordrecht: Springer. Open Access:
<https://www.uni-trier.de/index.php?id=60322&L=0#c203819>
hentet 20190921.
- Durkheim, Émile. 1975. "Om pædagogikkens væsen og metode". In *Opdragelse, uddannelse og sociologi*, 60-80, 11x18/samfund, København: Carit Andersens Forlag.
- Foss Hansen, Hanne. (2003). *Evaluering i staten. Kontrol, læring eller forandring?*. København: Samfundsletteratur.
- Kant, Immanuel. 1798/1998. "Der Streit der Fakultäten". In *Schriften zur Anthropologie Geschichtsphilosophie Politik und Pädagogik*. Werke in Sechs Banden. Band VI, Sonderausgabe, 261-393. Darmstadt.
- Lundgren, Ulf P. 1979. "Educational Evaluation. A Basis for, or a Legitimation of, Educational Policy". *Scandinavian Journal of Educational Research*, 23: 31-45.
- Lundgren, Ulf P. og Sigbritt Franke-Wikberg. 1980. *Att värdera utbildning*. Del 1: *En introduktion till pedagogisk utvärdering*. ALMAserien 103. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Nicolae, Stefan, Martin Endreß, Oliver Berli, Daniel Bischur, (red.)(2018). *(Be)Werten. Beiträge zur sozialen Konstruktion von Wertigkeit*. Dordrecht: Springer.
- Nieminen, Mika. 2005. *Academic Research in Change. Transformation of Finnish University Policies and University Research during the 1990s*. Commemorationes scientiarum socialium 65. Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters.
- Nørholm, Morten. (*pro manuscripto*). "Bostadens pris. Pedagogiska funktionen av en granskningsprocess - om informellt lärande i civilsamhället i inskickade yttrandena och om möjligheten att yttra sig".
- Nørholm, Morten. 2019. "Outlining a theory of the social and symbolic function of evaluations of education". *Praxeologi. Et kritisk refleksivt blikk på sosiale praktikker*. Bergen Open Access Publishing, Universitetet i Bergen
- Nørholm, Morten. 2016a: "Samarbejde på tværs eller centralisering pr symbolsk decentralisering?". Review af Frederiksen, Jesper. 2015. *Tværprofessionelle velfærdsprofessioner: Tværsamarbejde som en social praktik for den neoliberalne velfærdssfats professioner*. Ph.d.-afhandling i samfundsvidenskab, Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitet. *Praktiske Grunde*, 1-2: 105-118.
- Nørholm, Morten. 2016b: "Det autonome universitet er truet af akademiseringen af mellemuddannelserne – En aktuel kommentar om valget af ny rektor for Uppsala Universitet". *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, nr. 4: 63-67.

- Nørholm, Morten. 2016c. "En livsfarlig New Public Management-cocktail: Utvecklingen av bästa undervisningsmetoden tar fokus från när, var och hur elever lär sig." *Universitetsläraren*. Stockholm: Sveriges universitetslärarförbund. SULF) 27 juni. LINK: <https://universitetslararen.se/2016/06/27/en-livsfarlig-new-public-management-cocktail/>.
- Nørholm, Morten. 2015. "Et slør bag et røgslør: UKÄ's 2015-evaluering af den svenske forskeruddannelse". *Praktiske grunde*. Tidsskrift for kultur og samfundsvideneskab, 104-107.
- Nørholm, Morten. 2011a. "Social alkymi, konsekration, reproduktion: resume, analyse og kritik af Evaluering af forskningsrådssystemet i Danmark". *Praktiske grunde. Tidsskrift for kultur og samfundsvideneskab*, København: HEXIS. 5(1): 26-42.
- Nørholm, Morten. 2011b. "Kampen om forskningsmidler ødelægger forskningen". Indlæg d. 7. september på bloggen *FORSKNINGSFRIHED?* Permanent link: <http://professorvaerde.blogspot.se/2011/09/kampen-om-forskningsmidler-delgger.html> - hentet 20190831.
- Nørholm, Morten. 2010. "Undervisningsindustri påvirker offentlig uddannelsespolitik". *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvideneskab*, 170-174.
- Nørholm, Morten. 2009a. "Selskabstømning i akademiet: om universitetsledelse og New Public Management, om eksploreringen af en erkendelsesøkonomi, om Kant og Bourdieu". *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvideneskab*, 31-52.
- Nørholm, Morten. 2009b. "Outlines of the social and symbolic function of evaluations of education". Paper præsenteret på konferencen "Beyond Bourdieu - Habitus, Capital & Social Stratification" på faget sociologi, Københavns Universitet d. 1.-2. december 2009.
- Nørholm, Morten. 2008a. *Om den sociale og symbolske funktion af uddannelsesevalueringer: Konstruktionen af et objekt*. ph.d.-afhandling, 2. udgave København: Forlaget HEXIS.
- Nørholm, Morten. 2008b. "Om uddannelsesevalueringers sociale og symbolske funktion". In Petersen, Karin Anna og Marianne Høyen (red.). *At sætte spor på en vandring fra Aquinas til Bourdieu*, 339-359. København: HEXIS Forlag.
- Nørholm, Morten. 2008c. "Om evalueringforskningens relative autonomi". In: *Studier af pædagogisk praksis*, red. Morten Nørholm, Knud Jensen, Niels Rosendal Jensen, 131-160. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Nørholm, Morten. 2005. "Danske producenter af det som kalder sig og anerkendes for at være evalueringforskning". In *Kulturstudier i Sverige*, 743-758. Linköping: Linköping University Press.

- Nørholm, Morten. 2003. "Ansatser til en diskussion af køn, omsorgsudøvelse og investeringen af en uinteresseret god vilje". Paper fremlagt på Landsseminaret 2003 for ph.d.-studerende inden for pædagogisk forskning og uddannelsesforskning: "Subjekt, Diskurs, Erfaring – Aktuelle positioner i Pædagogisk, Lærings- og Uddannelsesforskning", Forskerskolen for Livslang Lærings Landsseminar på Roskilde Universitetscenter i oktober 2003.
- Nørholm, Morten. 2001a. "Uddannelsesevalueringer og social reproduktion". In Petersen, Karin Aanna. (red.) *Praktikker i erhverv og uddannelse*, 549-575 København: Akademisk Forlag.
- Nørholm, Morten. 2001b. "The Social and Symbolic Function of Evaluations in Modern Society". Paper delivered at RUC 3-4 december 2001, at Seminar for PhD-students and scholars: "The Idea and Practice of Evaluation in Modern Society".
- Nørholm, Morten. 1999. "Ro og ordnede forhold i sygeplejerskeuddannelsen?": del I og II. *Klinisk Sygepleje*, 13. årgang (3 og 4): 204-208, 248-253. København: Munksgaard.
- Nørholm, Morten. 1997a. "At rive rettens skranner ned skaber symbolsk fornedrelse." *Lov og ret*, nr. 6, december: 5-8. København: Advokatsamfundet.
- Nørholm, Morten. 1997b. "Resume, analyse og kritik af Evaluering af Sygeplejerskeuddannelsen": Del I og II. *Klinisk Sygepleje*, 11. årgang (1 og 2): 34-44, 84-92. København: Munksgaard Forlag.
- Nørholm, Morten. 1995. "Forholdet mellem observatør og det observerede i videnskab, forvaltning og undervisning: mellem Niels Bohr og Pierre Bourdieu". In *Praktikteori i sundhedsvidenskab*, red. Karin Anna Petersen, 31-43. København: Akademisk Forlag.
- Nørholm, Morten og Karin Anna Petersen. 2013. "Standardsituasjoner kun i bøker". *Sykepleien*, nr. 13: 82-83. Norsk Sykepleierforbund. Link: <https://sykepleien.no/2013/12/standardsituasjoner-kun-i-boker> hentet 20190912.
- Orwell, George. u.å. *Animal Farm. A Fariy Story*. With an introduction by C.M. Woodhouse. Udgivet af Signet Classics som et fotografisk genoptryk af originaludgaven fra 1946.
- Slaughter, Sheila og Larry L. Leslie. 1997. *Academic Capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Treuthardt, Leena, Mira Huusko, Taina Saarinen. 2006. "Management by Results and Higher Education Evaluation as Fashions and Success Stories: The Case of Finland". *Studies in Higher Education*, 31: 2, 209-218.
- Uppsala universitet. (2015). *Utdrag. Protokoll nr. 4*. Sammanträdesdag 2015-12-02. Fakultetsnämnden för utbildningsvetenskaper, diarie-nr.: UTBVET 2015/310. Uppsala universitet.

- Wittgenstein, Ludwig. 1960. *Philosophische Untersuchungen*. Schriften, 279-544.
Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Ziman, John. 1994. *Prometheus Bound. Science in a Dynamic Steady State*.
Cambridge University Press.

Moderne skolebyggeri: Om forholdet mellem *multifunktionelle rum*, ideologi og individ

Jonas Krageskov Vad & Morten Nørholm

Modern school buildings – on the relation between multifunctional rooms, ideology and individual. The article presents the analysis of schools and school room from the beginning of the 21st century, setting out from Bourdieu's theory of practice, *i.e.* his theory about structure and genesis of human practical action and his theory of social reproduction in school. It is analysed how the rooms in schools from the beginning of the 21st century, designed for learning (from a single room to the whole school) are described in three books. The schools and rooms are described signalling flexibility or loose or no frames or limits, no rules, and as if anything were possible. The notion *the multifunctional room* is constructed for the analysis in order to catch not only the functionality of the physical conditions, but even the pupils' subjective need for *education* (in the widest sense) being subjected to these physical conditions. The notion builds upon a praxeological analysis of Utterslev School in Copenhagen. It is shown that the ideas in politicians and planners that *multifunctional rooms* implies that there are no rules for the use of the rooms, does not hold. This is related to the analysis of the *hygiene school* (the end of the 19th century) where there were explicitly narrow limits for what was physically and *educationally* possible, and it is shown that the *multifunctional room* in practice involves just as narrow frames and limits and for the pupils as the explicitly narrow frames and limits in the *hygiene school*. Too it is shown how both the *multifunctional room* (the beginning of the 21st century) and the *hygiene school* (the end of the 19th century) express and reproduce the norms, views and social relations of dominance of society.

Keywords: *multifunctional rooms*, *hygiene school*, praxeology, school architecture, Bourdieu, social reproduction

Indledning

Interessen i artiklen er at belyse og perspektivere skoleplanlæggeres argumenter for, at nye skolebygninger og tilbygninger skal udformes og indrettes, så der skabes en art synergieffekt mellem de fysiske rammers mulighed for fleksibilitet og nutidige elevers almene dannelsesmæssige behov. I fysisk forstand argumenteres for, at rummene situationsadækvat skal kunne tilpasses og formas, og at rummene i deres grundlæggende udformning skal give optimale muligheder

herfor. I dannelsesmæssig forstand argumenteres for, at sådanne rammer samtidig bedst muligt tilgodeser elevernes individuelle behov, idet dannelsesbehovene efterhånden defineres i korrelationen mellem rammernes mulighed og elevens subjektive dannelsesbehov. Således tænkes ikke blot, at skolerummet skal være en funktionel indretning, men også at skolerummet skal formgives, så det kan løse endnu ikke forudsete opgaver. Der tænkes så at sige *morfunktionelle* rammer, idet de eller det, som skal udfylde rammerne, ikke er endeligt eller fuldt ud defineret.

Dette beror sandsynligvis på, at skolearkitektur i diskussionen herom såvel som i de konkrete forslag implicit og eksplisit forventes at række ud over det nutidige behov og ind i fremtiden. Og måske er det også årsagen til, at anstrengelserne for at skabe de bedst mulige arkitektoniske løsninger, ser ud til at være en omstændelig proces med mange forskellige interesser involveret, både hvad angår en økonomisk og materiel betragtning, og hvad angår pædagogiske tanker om arkitekturens medvirken til elevernes almene dannelse. Det er primært det sidste denne artikel handler om.

Artiklen bygger frem for alt på og formidler visse pointer fra en specialeafhandling (Vad upUBL. 2005, vejledt af ph.d.-studerende Morten Nørholm og afdøde Ulf Brinkkjær). Artiklen blev skrevet til en – desværre – kuldsejlet antologi, som var tænkt at afrapportere nogle af de første specialer fra den nye kandidatuddannelse i pædagogisk sociologi på det dengang nyoprettede og siden nedlagte Danmarks Pædagogiske Universitet. Siden den undersøgelse, som afrapporteres, blev gennemført og specialet skrevet, er forskningen på området fortsat. Af rent pragmatiske grunde er denne forskning dog ikke behandlet. Ikke desto mindre er det forfatternes indtryk, at et praxeologisk perspektiv, som det blev anlagt i undersøgelsen på det som kaldes *morfunktionelle rum*, dels stadig er aktuelt, dels ikke er main stream i forskningen. Endelig er det under alle omstændigheder væsentligt, relevant og interessant i sig selv at afrapportere/dokumentere eventuelt ny forsknings rødder, særligt når denne offentliggøres så relativt skjult som i et kandidatspeciale; i det mindste dengang var tilgangen relativt original.

At fokusere på det konkrete tidspunkt har altså rent pragmatiske årsager. Dertil kommer at der i den periode, undersøgelsen blev gennemført, skete noget nyt på området, hvilket fx kan ses i og med udgivelsen af og de første linjer i Undervisningsministeriets temahæfte RUM, *FORM, FUNKTION i folkeskolen*: ”Det fysiske rum er medaktør på skolens arena. Et af vor tids mest aktuelle spørgsmål er derfor: I hvilke bygninger kan de pædagogiske intentioner i folkeskoleloven af 1993 bedst komme til udfoldelse?” (Undervisningsministeriet 1999, forside).

Selve udgivelsen kan ikke ses som årsag, men må tages som et udtryk for at der skete noget nyt og usædvanligt på området. Artiklens analyser tyder på det samme. Artiklens analyser tyder dog også på, at dette nye samtidig var udtryk for at der blev hældt gammel vin på nye flasker.

Det multifunktionelle rum

For at komme ind på forholdet mellem dem, der er med til at definere, hvad der er gode arkitektoniske løsninger, og de individer, der skal gå i skolen (eleverne), er det essentielt i første omgang at kigge på, hvilke argumenter, der bringes til torvs af de involverede interesser, herunder at definere og differentiere, hvor de forskellige argumenter henter deres legitimitet.

Artiklen vil specifikt fokusere på det *multifunktionelle rum*; hele skolen såvel som selve klasserummet. Betegnelsen det *multifunktionelle rum* er konstrueret i forhold til undersøgelsen bag Vad (upubl. 2005), men betegnelsen er ikke grebet ud af den blå luft. Som det fremgår af det analyserede materiale, benyttes betegnelsen ikke direkte i materialet, men derimod fx at ”Den danske folkeskole år 2010 er kendtegnet ved fleksible bygningsmæssige rammer, der er indrettet på at skabe et godt læringsmiljø, sikrer et sundt arbejdsmiljø og giver et aktivt samspil mellem pædagogik og arkitektur.” (Rasmussen og Poulsen 2000, 25), at rummet skal kunne tilpasses indholdet, som ”... foregår netop nu og her.” (Christensen 1999, 20), og tanken om skolen som et afgrænset rum, der ”... giver indtryk af at kunne skabe ro og mangfoldighed på samme tid.” (Byggedirektoratet 1999, 54), samtidig med at rummet giver mulighed for ”... at træde ud af det store fællesskab.” (Byggedirektoratet 1999, 59). Hvis analysens fokus blot var de fysiske rammers funktionalitet, var betegnelsen *det fleksible rum* dækende som analytisk betegnelse. Men idet den fysiske fleksibilitet antages at opfylde et individuelt, subjektivt dannelsesbehov sammen med de fleksible rammer, er den dækende betegnelse for det, der tænkes skabt, nærmere en fler-dimensional funktionalitet eller en *multifunktionalitet*. Som det ses af de fire ovenstående brudstykker, indeholder de alle forhold, der rækker ud over en funktionel virksomhed, hvor form følger indhold. Her ses, at der ud over den direkte funktionalitet også tænkes, at skolerummet skal give mulighed for at bevæge sig *væk fra* eller *ud over* de funktionsdefinerede rammer. Altså tænkes det, at eleven skal kunne benytte skolerummet som et kontrolleret laboratorium for subjektive dannelsesbehov og på den måde fortsat være medskaber af rummet. Det *multifunktionelle rum* er en betegnelse, der i hvert fald i den umiddelbare, abstrakte anvendelse opfylder flere af interessenternes behov, og af denne grund rummer betegnelsen både det konkret materielle – fx at rummet skal kunne moduleres i retning af konkrete behov (flytbare, gennemsigtige vægge for bedre orientering m.m.) – samtidig med at det er en betegnelse, der implicit understreger, at skolearkitektur skal tilgodese flere behov, nemlig principielt set de individuelle behov, som den enkelte elev i den enkelte klasse eller på den enkelte skole måtte have.

For at komme helt tæt på, hvad betegnelsen det *multifunktionelle rum* konkret implicerer og forudsætter, analyseres tre bøger, der alle omhandler det fysiske rum for læring, lige fra det enkelte klasserum til hele skolen. Bøgerne er: *Skolens Rum – ideer til indretning af skolens rum* (Christensen 1999), *Rum for læring* (Rasmussen og Poulsen 2000) og *En konkurrence om Rum, Form, Funktion i folkeskolen*: Dommerbetænkningen og medfølgende video (Byggedirektoratet

1999). Artiklen indeholder desuden et kort rids af Pierre Bourdieus praktikteori (jf. Bourdieu 1972; 1977; 1990; praktikteorien gennemgås med hjælp af Brinkkjær & Nørholm 2000a; 2000b). Bourdieus praktikteori vælges, fordi den giver mulighed for en distinkt skelnen mellem praktisk og teoretisk erkendelse, hvilket er nødvendigt for analytisk at komme tættere på argumenternes selv-evidens og dermed på beskrivelsen af forholdet mellem det *multifunktionelle rum* og individet i det. Bourdieus teori viser denne forskel, og viser samtidig, hvordan menneskelig handlen og erkendelse kommer i stand og fungerer (deres genese og struktur). For at komme endnu tættere på forholdet mellem rum og individ gennemgås desuden kort resultatet af Pierre Bourdieus og Jean-Claude Passerons empirisk funderede analyse af de grundlæggende mekanismer i franske skoler, præsenteret i *La Reproduction* fra 1970 (engelsk andenudgave 1992; her citeres efter uddragene oversat til dansk i 1977), fordi denne analyse viser, hvordan skole og individ er underlagt en mængde objektive betingelser, samt at der er tale om en kompleks interaktion, som gør det umuligt at tale om frie individer og autonome skoler.

Argumentationen for det *multifunktionelle*

Argumentationen i de analyserede bøger for det *multifunktionelle* ses tydeligt i forbindelse med ny- og ombygning af skoler. Dette har der de seneste år¹ har været stor politisk interesse for af primært to årsager: Dels kommer der store årgange i skole fra starten af det nye årtusinde (Christensen 1999, 16), dels, hvilket er mere interessant i denne sammenhæng, har det været et krav i den nye folkeskolelov, at det fysiske rum for læringsrum skal medtænkes i fremtidig undervisning.² Disse formuleringer opfordrer til at diskutere udformningen af skolens fysiske rum for undervisning. Med dette formelle krav viser der sig et formelt grundlag for at gøre noget ved skolens bygninger og indretningen af disse, og det er altså tanken, at arkitekter og pædagoger (læs: lærere og/eller skoleplanlæggere) skal arbejde sammen for at nå målet.

Et gennemgående argument, som optræder i hele det analyserede materiale, er, at dette drejer sig om nødvendigheden af det *multifunktionelle klasserum*. Dette argument knytter sig til de betegnelser og de begreber, der bruges til at beskrive indholdet – bestemte forventninger til interaktionsformer, der skal tilrettelægges mangesidigt (eller altså *multifunktionelt*) – såvel som til ydre og fysiske, manifesterede former og rammer, som i væsentlighed drejer sig om fysisk fleksibilitet, bevægelse og gennemsigtighed. Argumenterne kommer til udtryk eksplisit og implicit. Eksplisit i tekst og tegninger i det analyserede materiale og implicit i de bagvedliggende forståelser af begreber og betegnelser på funktionerne.

I videoen *En konkurrence om Rum, Form, Funktion i folkeskolen* (Byggedirektoratet 1999) fremkommer følgende udsagn, der også peger i retning af, at rummene skal stimulere flere facetter samtidig: ”Det [rummet] skal skabe en vi-følelse”, ”Der skal være et fællesrum, og det skal være centralt placeret”. ”Der skal være fællessal og samling i skolens hjerte”, ”Man skal væk fra de lange

gangforløb”, og ”Man vil have faglokale-landskaber”. Det anses med andre ord for helt essentielt, at der skal gives plads til, at nysgerrigheden stimuleres, og dette skal bl.a. ske via de fysiske omgivelser. Indretninger og bygninger skal give mulighed både for det grænseoverskridende og samtidig for det intime, og skole skal udtrykke pædagogisk udvikling ikke efter pædagogisk tradition, men på basis af nytænkning. Man argumenterer for, at bygningen kan give et pædagogisk ”spark”, når der benyttes ”ny forskning” samt ”ny pædagogisk praksis”, og man vil lave skole, ”der passer til samfundet” (Byggedirektoratet 1999).

Argumentationen for det *multifunktionelle* ses også tydeligt i Svend E. Pedersens artikel ”Fra skolestue til arbejdsplads” i antologien: *Rum for læring*, hvor han skriver: ”Vi har brug for en skole, der i det mindste følger med i kørselsretningen.” (Rasmussen og Poulsen 2000, 25). Han opstiller Folkeskolerådets visioner for det fysiske rum år 2010, som ”... er kendtegnet ved fleksible bygningsmæssige rammer, der er indrettet på at skabe et godt læringsmiljø, sikrer et sundt arbejdsmiljø og giver et aktivt samspil mellem pædagogik og arkitektur.” (ibid., 25).³

I bogen *Skolens Rum - ideer til indretning af skolens rum* beskrives nødvendigheden af *multifunktionelle rum* med henvisning til, at vor tids undervisning har bevæget sig, ”... fra en scene til en arena.” (Christensen 1999, 12). Og senere, at det fysiske rum må medtænkes, da der er visioner om – i første omgang fra folkeskoleloven af 1993 – projektarbejde og projektforløb, der betyder, ”... at klasselokaler skal give mulighed for flere forskellige møbleringsmodeller...” (ibid., 15). Desuden ses følgende argumentation for et *multifunktionelt rum*: ”Eleverne skal i samarbejde med lærerne fastlægge arbejdsformer, metoder og stofvalg, hvilket bedst kan foregå i eget klasselokale, hvor de har muligheder for at indrette det, så det passer til de funktioner, der foregår netop nu og her.” (ibid., 20).

I Forordet til Dommerbetænkningen vedrørende *En konkurrence om Rum, Form, Funktion i folkeskolen* står, at visionen med konkurrencen har været ”... at indlede et eksemplarisk samarbejde mellem arkitekter og medarbejdere med pædagogisk baggrund [læs: lærere og/eller skoleplanlæggere], der som resultat skulle kunne give de bedst tænkelige fysiske rammer for en tidssvarende undervisning.” (Byggedirektoratet 1999, 5). Den samlede dommerkomités indstilling til vinderprojektet af en nybygget skole illustrerer, i såvel tegning (se fig. 1) som i den efterfølgende tekst, hvordan visionerne manifesterer sig.⁴

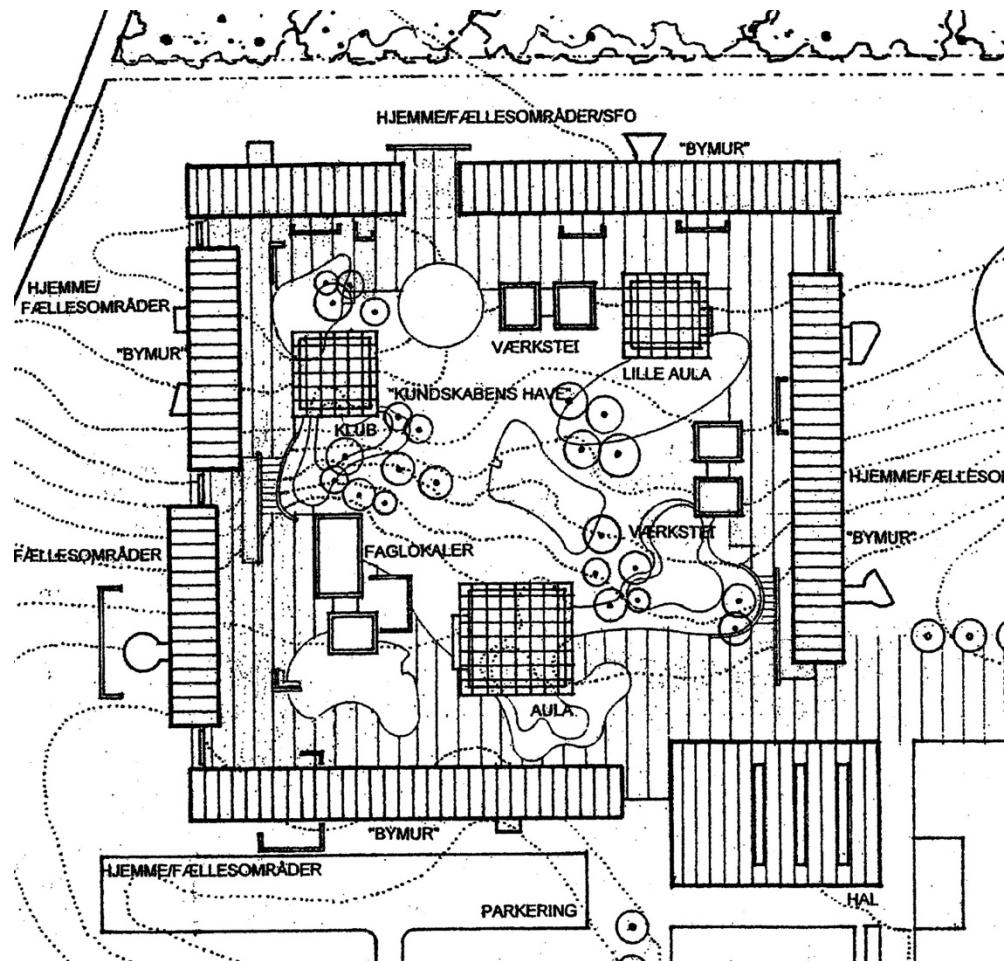

Fig. 1. Illustration af vinderprojektet (udsnit). Trekroner Skole, Roskilde. Tegnet af Tegnestuen Vilhelm Lauritzen AS (Byggedirektoratet 1999)

Dommerkomitéen har disse bemærkninger til vinderforslaget: ”Forslaget udmærker sig umiddelbart ved sin klart afgrænsede grundplan, der samtidigt virker åben, primært fordi den så tydeligt er struktureret og proportioneret over en menneskelig målestok.” (ibid., 53). De ”... korte gåafstande mellem husene og deres placering i forhold til hinanden synes at relatere til menneskets bevægelsesmønster og orienteringsevne.” (ibid., 53). ”Det store gårdf- og haverum skal ses som skolens vigtigste rum. Naturens dynamik og foranderlighed er indbygget i skolen, og skolens liv udfolder sig også i naturen. Haven tillægges ekstra betydning i og med, at den forsyner skolen med alle nødvendige interne forbindelser og ganglinier.” (ibid., 54). Den ydre afgrænsning på selve skolebyggeriet, også kaldet ”Bymur”, har nogle ’knaster’, der beskrives som givende mulighed for ”... at træde ud af det store fællesskab.” (ibid., 59). Illustrationen af ”det gennemlyste rum” (se fig. 2) og ”den lille skole i den store skole” (se fig. 3) kan dels, som det siges, give mulighed for at kigge ud og op og samtidig på langs, dels være både hjemmearealer og fællesarealer: ”Dommer-

komitéen ser dette enkle og ligefremme hovedgreb som værende helt nyskabende, ikke kun hvad angår bygningernes udformning, men i lige så høj grad med hensyn til skolens pædagogiske indhold” [...] ”Forslaget giver indtryk af at kunne skabe ro og mangfoldighed på samme tid.” (Byggedirektoratet 1999, 54)

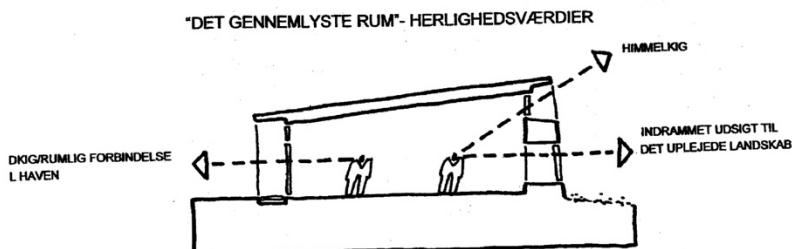

Fig. 2. Illustrationen af ”det gennemlyste rum”. Illustration i forbindelsen med præsentation af forslag til Trekroner Skole. Tegnet af tegnestuen: Vilhelm Lauritzen AS (Byggedirektoratet 1999)

Fig. 3. Illustrationen af ”den lille skole i den store skole”. Illustration i forbindelsen med præsentation af forslag til Trekroner Skole. Tegnet af tegnestuen: Vilhelm Lauritzen AS (Byggedirektoratet 1999)

Ved illustrationen af ”det gennemlyste rum” (fig. 2) og ”den lille skole i den store skole” (fig. 3), ses det på samme måde som beskrevet vedrørende skolens ”nødvendige interne forbindelser og ganglinier”, at muligheden for at vælge mellem forskellige orienteringsretninger prioriteres. Det indiceres især i ”den lille skole i den store skole” (fig. 3), at der konstant er mulighed for bevægemønstre, der er afhængige af det aktuelle formål, og der gives altid flere bevægelsesmuligheder. Muligheden for at kigge både på langs, til højre, til venstre og op mod ’himlen’ understreger, at der arkitektonisk er lagt vægt på, at eleven konstant skal kunne danne sig et overblik over sin egen placering i forhold til det omgivende. Ved illustrationen af *Konkylien* (se fig. 4) og Vejle-skolen *Gylletanken* (se fig. 5) ses, hvordan det fysiske rum – klasseområdet eller hele skolen ved hjælp af indgange, rum og bygning – giver mulighed for at bevæge sig til forskellige rum, samtidig med at der vises en cirkelbevægelse, der, uanset hvilken retning, der følges, viser dels mod centrum, dels mod indgangspunktet. Det er med andre ord

muligt at opholde sig i de enkelte rum, samtidig med at det kan vurderes, om det næste rum egner sig bedre afhængig af det aktuelle formål.

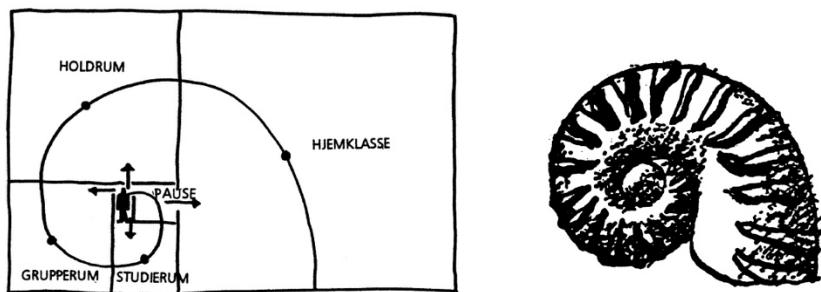

Fig. 4. Illustration af *Konkylien* (klasseområde). Illustration i forbindelsen med præsentation af forslag til Trekroner Skole. Tegnet af arkitekterne Harlang & Stephensen (Byggedirektoratet 1999)

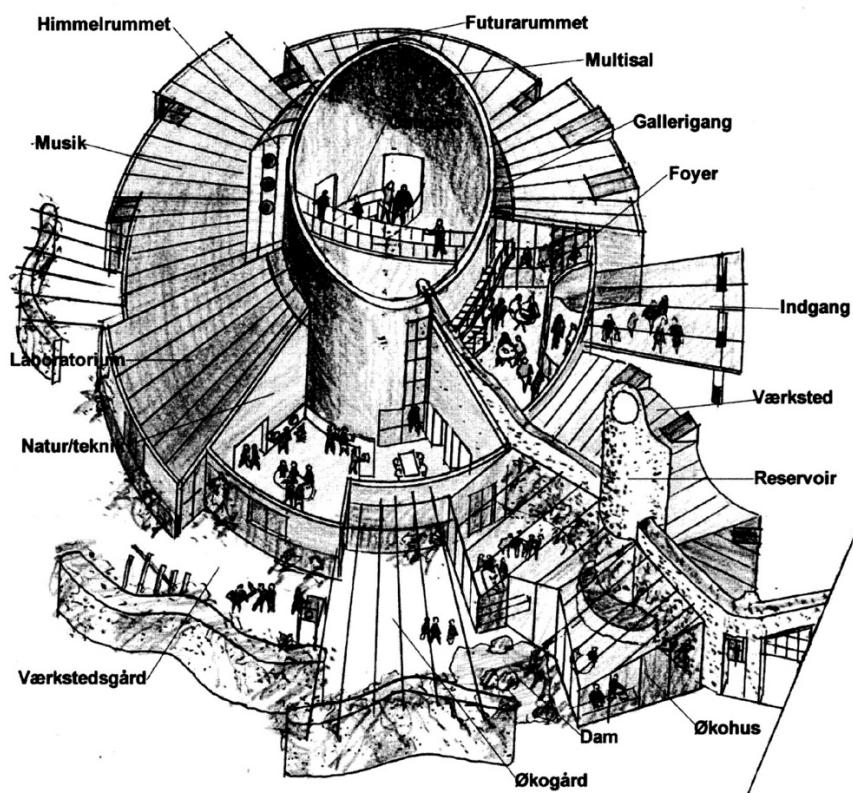

Fig. 5. Illustration af *Gylletanken*. Damhavens Skole, Vejle. Tegnet af Crone & Duedahl (Byggedirektoratet 1999)

Sammenfatning af argumentationen i det analyserede materiale

I de eksplikiteringer, der er opridset i det foregående, kommer en række behov til udtryk, både hvad angår de bredere pædagogiske dannelsesbehov, og hvad angår det, der af arkitekter anses som optimale fysiske løsninger, der kan udmøntes i bygninger. Blandt disse behov er der tilsyneladende store sammenfald. Man anvender i det mindste i stor udstrækning de samme ord, betegnelser, begreber og illustrationer, når man skal forklare og vise det fysiske rum for *den gode undervisning*. Der er stor enighed om de forudsætninger, der giver den optimale undervisning: Fx ideen om, at det *mulfunktionelle klasserum* kan give en ”vi-følelse” ved, at der gives mulighed for det grænseoverskridende og det intime. Man vil give plads for individuelle og sociale eksperimenter, både de store eksperimenter og tættere mellemmenneskelige oplevelser, alt sammen inden for den ramme, man kunne kalde *skole*.

Samtidig vises, at en ufleksibel fysisk ramme ikke giver optimale dannelses-betingelser. Den fysiske ramme må være fleksibel i forhold til aktuelle situationsadækvate behov, hvor de situationsadækvate behov er medskaber af både indholdet og rammerne, idet rammerne er etableret, så de konstant kan omformes. I dette ligger implicit, at også grænserne kan overskrides, men dette vises ikke umiddelbart som noget negativt, så længe dette foregår inden for det kontrollerede ”skolerum”. På denne måde kan det siges, at det grænseoverskridende så at sige skaber en ”vi-følelse”, idet grænseoverskridelsen implicerer, at der er en grænse. Selvom der udtrykkes forskellige opfattelser af formen, og selvom grænsen for skolen ikke er vist som en bastant og streng afgrænsning til omverdenen, er behovet for grænsen gennemgående. Muligheden for at være uden for bygningen, men samtidig dog indenfor, er essentiel. Dette ses fx ved bygningens ’knaster’. Der er sammenfald mellem den immaterielle ”vi-følelse” og det *mulfunktionelle* i fysisk forstand: Både fig. 1 og fig. 5 udtrykker det samlende og integrerende og samtidig muligheden for ’udfal’, der – ved bygningens konstruktion – opsamles, ind-cirkuleres og vurderes i en fortsat bevægelse. Netop i fig. 5 ses behovet for grænsen tydeligt ved den cirkulære bygnings placering i forhold til de øvrige bygninger, nemlig i midten af de omsluttende bygninger. Ideen om det *mulfunktionelle klasserum* udtrykker i sig selv, at det skal kunne flere ting på samme tid, og mængden af muligheder, dette giver, synes at være afgørende. Arkitekter og skoleplanlæggere har skabt fysiske rum, hvad enten det er de enkelte klasserum eller en hel skole, der samler og integrerer og samtidig opsøger grænsen. Der synes at være enighed om, at dette er behovet for den kommende generation.

Foreløbig analyse af det *mulfunktionelle*

I udgangspunktet er der noget der tyder på sammenfald hos arkitekter og skoleplanlæggere i opfattelse af skolen i forhold til omverdenen eller omverdenen i det hele tager. Udtrykkene – fysiske konstruktioner respektive skole-faglige argumenter – afspejles i hinanden. Der fremkommer mange ideologiske udtryk i

læsningen. Bl.a. ”Det gode læringsrum” sammen med forskellige forskningsresultater, der sættes sammen i beskrivelser, som viser andre skoleplanlæggeres erfaringer og ideologiske opfattelser af, hvad der er det bedste for eleven. Idet der anvendes og refereres til ord, betydninger og symboler, som er legitime i en skolepædagogisk logik såvel som i en bredere samfundsmæssig antagelse om elevernes nutidige og fremtidige behov, giver *mulfunktionelle* rammer god mening i sig selv. Dvs. at ord, betydninger og symboler legitimeres ved at henvise til den eller de logikker, som skaber behovet for det *mulfunktionelle*, og dermed bliver referencen en selv-evident reference. Rammerne implicerer i sig selv dét, der anses for kommende elevers fremtidige behov, idet det er en situationsadækvat funktionalitet, som interesserterne forventer, er fremtidens krav.

De faggrupper, der samarbejder om at skabe de optimale betingelser for de kommende generationer af skoleelever, er personer, der, uanset om de er skoleplanlæggere med den administrative betegnelse ”lærer” eller ”arkitekt”, har-/får den legitime ret til at definere behov og dermed til at definere, hvad der giver mening. Disse definerede behov vil påvirke kommende elever, ikke bare ved at fx størrelsen af de enkelte rum tilbyder bestemte handlemønstre, men også ved den måde, hvorpå kommende elever vil opfatte skolen. Det, man så at sige er enige om, er, at netop denne påvirkning er den *bedste* for kommende elever. De bygninger, der konstrueres, indeholder budskaber eller visioner, der er normative/ideologiske, idet de begrundes på forventninger til fremtidens behov, og de bygger og er funderet på en blanding af pædagogiske læringsteorier, andres praktiske erfaringer og politiske såvel som almene antagelser om ’den gode skole’ eller ’det gode liv’, dvs. på praktiske teorier af forskellig slags – se senere.

Ideologi eller teori?

Som en del af analysen af forholdet mellem det *mulfunktionelle rum* og individet i det præsenteres nu Bourdieus praktikteori, for at denne vej at komme tættere på forståelsen af dette forhold og dermed af, hvad der ligger til grund for bestemte definitioner af fx ’den gode skole’ eller ’det gode liv’. Ved Bourdieus teori bliver det nemlig tydeligt, hvordan ’den gode skole’ kan diskuteres, funderes og etableres ud fra forskellige erkendelsesmæssige udgangspunkter.

I det følgende resumeres og diskuteses Durkheims teori om tredelingen af (pædagogisk) viden i *praktisk praktik* eller *kunst*, *teoretisk teori* eller *videnskab*, respektive *praktisk teori* (jf. Durkheim 1975). I relation til det, som diskuteses i denne artikel, sættes Durkheims tredeling i forhold til Bourdieus skelnen mellem teoretisk og praktisk erkendelse med udgangspunkt i tre artikler om forholdet (Brinkjær og Nørholm 2000a; 2000b; 2002). Relationen til de analyserede tekster diskuteses desuden med perspektiver til en tidligere analyse af relationen mellem *habitus* og skolebygninger (Siegumfeldt 1995).

Praktisk praktik eller kunst

Praktisk erkendelse er forskellig fra teoretisk erkendelse, fordi en praktik er/sker

... i en konkret situation hvor handling er tvingende nødvendigt, og hvor beslutningen om hvilken handling der skal udføres, træffes nu og hér på det grundlag som er til rådighed i situationen. Handlingen findes ikke på forhånd, men skabes *mens* der handles, og udtrykker det som er nødvendigt, passende og muligt at gøre. (Brinkkjær og Nørholm 2000a, 40).

Handlingen skabes af en *handletvang*, i forhold til kontekstens muligheder og begrænsninger og af tidlige forkrops-liggjorte *erkendelser*. Disse tidlige *erkendelser* akkumuleres som individets praktiske sans; Bourdieu konstruerer den praktiske sans med habitusbegrebet, et teoretisk begreb, der i Britta Siegumfeldts analyse af *Hygiejneskolen* beskrives som:

... de objektive strukturer, vores livsvilkår, som principper eller logikker, der sætter sig igennem i fremgangsmåden for vores handlinger som strategier. Dette sætter nogle grænser for, hvad det er muligt af 'finde på'; men den individuelle habitus giver også nogle muligheder for improvisation og dermed for ændring af vores livsvilkår. (Siegumfeldt 1995, 130)

Habitus (som er den teoretiske rekonstruktion af en praktisk sans, som er det, der benyttes videre frem) betegner de inkorporerede eller forkropsliggjorte, førbevidste (prærefleksive) muligheder og begrænsninger, der fx i den praktiske sammenhæng *støtter og leder* handlingen. Praktikken *støttes*, fordi praktisk sans ikke kun rummer nutiden og fortiden, men også rummer fremtiden. Ikke at den kan *vide* udfaldet af, hvad handlingen vil *skabe* (jævnfør, at det er en nu og hér-handling), men en praktisk sans rummer muligheden for at forudsige eller give en forventning til fremtiden (Brinkkjær og Nørholm 2000a, 40). Praktisk sans hjælper så at sige til at orientere handlingen i en bestemt retning via forventningen til fremtiden og via opfindsomhed eller en "... fornemmelse for spillet." (ibid., 40, 41). Et andet vigtigt element i beskrivelsen af praktikken er den tid eller det tempo denne foregår i. At den foregår i tid, er indlysende, fordi handlingen hele tiden kommer i stand i det øjeblik den gøres, og tidsforløbet er derfor lineært, og der forekommer ikke refleksionstid i selve handlingen. Tempoet spiller imidlertid også en rolle som en strategi i selve handlingen (ibid., 42). En handling får nemlig ikke det samme udfald i vilkårlige tempi, og praktikken kan få forskellige udfald, alt efter hvorledes fx en armbevægelse finder sted. Praktik kan sammenfattes som *noget* situationsadækvat, der kommer i stand pga. et *ydre behov*, der kun lader sig løse i en *nu og hér-proces*, hvor den praktiske sans' fornemmelse for rigtigt og forkert i den givne situation spiller ind i den enkeltes *valg* (erfaret som frit) af det, som gøres.

Teoretisk teori

Teoretisk teori er den distinkte modsætning til praktisk praktik, fordi teoretisk erkendelse - teoretisk teori eller videnskab - altid foregår som en rekonstruktion af

opsamlet eller *indsamlet* empiri ud fra spørgsmål som: Hvorfor, hvordan kan det være, og under hvilke omstændigheder fremtræder og virker fænomenet (fx en handling) (Brinkkjær og Nørholm 2000a, 38)? Videnskab er funderet på empiri, og derfor må forskeren (re)konstruere sit objekt refleksivt og retrospektivt, og analysen bliver derfor deskriptiv, eksplisit og diskursiv (ibid., 38). Videnskab eller teori i streng forstand kan af denne grund ikke blive handleanvisende, dvs. at den ikke beskriver, hvad man *bør* eller kunne *gøre bedre*; den må derimod "... produceres *imod* enhver dagligdags eller umiddelbar opfattelse." (ibid., 41). Den legitimerer sig selv ved at hævde retten til at konstruere sit objekt uden handletvang. Dermed får tid en anden værdi for videnskabsmanden/forskeren end for den praktisk handlende. Forskeren må reducere betydningen af tidsfaktoren, så den ikke forstyrrer i analysen af et givet fænomen, som kræver, at fænomenet fremtræder alene eller som flere, men i en situation, der er kontrolleret/rekonstrueret. Derfor kommer tid ikke til at spille samme rolle som i praktisk erkendelse. Man kan så at sige ikke få et validt resultat, hvis man ikke kontrollerer tidens påvirkning af fænomenet.

Bourdieu taler om et *dobbelt brud* og mener hermed, at i forsøget på at opnå den rette analyse af et socialt fænomen må forskeren dels *forstå* det *sociale rum*, hvori dette sociale fænomen optræder, dels medtænke sig selv som en del af dette *rum*, i det øjeblik han eller hun træder ind. Forskeren må bryde med sit eget udgangspunkt, fordi dette, ved sin (re)konstruktion af det *sociale rum*, skaber et "... syn, der går fra et bestemt punkt, ..." (Bourdieu 1994a, 59). Desuden må forskeren bryde med sin egen placering i det felt (af forskere) han eller hun selv er en del af. Bourdieu mener, at man må gå både objektivt og subjektivt til værks, ved at konstruere *sociale rum* eller opfattelsen af den *sociale verden* på et objektivt såvel som et subjektivt niveau. På det objektive ses, at "... egenskaber knyttet til agenterne eller institutionerne præsenterer sig selv i kombinationer, som har meget ulige sandsynligheder ... [så derfor] ... er indehaverne af en sofistikeret bemestring af sprog mere sandsynlige på museum end dem, der ikke har denne bemestring." (ibid., 62). Det subjektive niveau strukturerer "... fordi de opfattelses- og evalueringsmæssige modeller, især de nedskrevne, udtrykker tilstanden for den symbolske magts relationer." (ibid., 62). Både det objektive og det subjektive niveau forsøger "... en minimums-enighed om den sociale verden." (ibid., 63), og forskeren, der undersøger en social interaktion, må vide ikke alene, at han påvirker fænomenet ved sin tilstedeværelse (fx nedskrevne undersøgelsesskema o.a.), men også at fx hans sprogbrug og kropssprog påvirker resultatet. Derfor må forskeren ifølge Bourdieu "... reintroducere det, det var nødvendigt at udelukke for at konstruere den sociale verden." (ibid., 59). Dermed må han også reintroducere sin egen rolle i forskningen og ikke bare på det objektivt strukturerede niveau – som indehaver af fx én bestemt praktisk sans (faglig) – men også som indehaver af magt-position i forhold til fænomenet, dvs. som den legitime *ejer* af sandhed.

Praktisk teori

Mellem teori og praktik, siger Durkheim (1975), findes praktisk teori. Praktisk teori er en form for teori, alene i og med at det består af ord. Praktisk teori spænder helt fra handlingsanvisninger, som fx manualer, til fuldt udbyggede og velunderbyggede ide-systemer (ibid., 70).

I forbindelse med *mulfunktionelle rum*, som undersøges her, forudsættes eller impliceres forhold som minder om en magtfri kommunikation (en socialfilosofi, en praktisk teori) som hos fx Habermas (1996): en tavs forestilling om, at *mulfunktionelle rum* står magt- eller dominansfrit, neutralt til rådighed for hver enkelt elevs fri udfoldelse inden for ingen rammer. Samtidig forudsættes *hygiejneskolen* (jf. Siegumfeldt 1995, se også senere) som en usynlig, underforstået modpol, som en, under de givne omstændigheder (som aldrig medreflekteres), politisk uacceptabel modposition kendtegnet ved stramme rammer om elevens udfoldelse, og det ses, at denne modposition er både uønsket og på samme tid en nødvendig betingelse for forestillingen om de *mulfunktionelle rum*; de to positioner eksisterer kun i kraft af hinanden.

Når man opstiller scenarier om forskellige handlinger, ideelle såvel som det modsatte, udtrykker det normative forståelser, der ikke nødvendigvis er forankret i den sociale virkelighed, og dette også selvom forestillingerne er skabt i bedste mening. Opstiller man normative forudsætninger, som bygger på ideer – fx en undervisningstime i skolen, eller det ideelle rum for denne undervisning – og beskriver man samtidig, hvad og hvilke handlinger, der giver det bedste resultat, så opstiller man handleanvisninger (praktiske teorier) på forudsætninger, som er usystematiserede. Selvom man konkret og operationelt beskriver de ønskede eller uønskede handlinger, er resultatet en usystematisk (uvidenkabelig) eksplikitering af normative *bør-forestillinger* som fungerer ideologisk (Brinkkjær og Nørholm 2000a, 44). I følge Bourdieu kommer man til at "... vende om på den problematik, som den objektive videnskab om den sociale verden, set som et system af objektive relationer, har skabt." (Bourdieu 1994b, 73). Omvendingen betyder, at man fremviser mulige 'forbedringer' på bestemte, men normative afsæt, som dog til forveksling kan ligne teori i streng forstand. Hvad man *bør* eller kunne *gøre bedre* bliver fremstillet som om det er eller bygger på en teoretisk teori. Men ifølge Brinkkjær og Nørholm (2005; 2002) mister man fodfæstet, idet de foreslæde handleanvisninger enten implicerer eller direkte refererer til en sammenblanding af praktisk teori og teoretisk teori uden at rette opmærksomheden på deres distinkte forskellighed og udgangspunkt.

I Brinkkjær og Nørholm (2002; 2005) vises det, eksemplificeret med analysen af en bog, der angiveligt beskriver, hvordan man lærer at køre på ethjulet cykel, hvordan bogen, qua praktisk teori, giver indtryk af at kunne lære læseren at blive god til at køre på ethjulet cykel, selvom det, der må ske, er, at man øver sig, og derved lærer kunsten. Det anføres i artiklen, at man skal være varsom med, at "... udpege ... handleanvisninger som kilden til den erkendelse som leder praktiske menneskelige handlinger." (Brinkkjær og Nørholm 2002, 90). Og for det andet

”... opfordre[s] til større ydmyghed med hensyn til at udpege de udtrykte intentioner som grund for handling.” (ibid., 90). Det ses nemlig i samme analyse, at praktisk teori med større sandsynlighed giver muligheden for at *tale* om, og således indøve en *attitude* over for praktikken, end en mulighed for at udføre praktikken. Brinkjær & Nørholm argumenterer for, at praktisk teori må ses som en del af praktikken, dvs. som et af mange aspekter ved praktikken. Selvom produktionen af lærebøger med *bør-forestillinger* er fysisk og på anden måde adskilt fra det konkrete arbejde i fx skolen, så udgør den praktiske teori i lærebøgerne en eller flere dele eller sider af praktikken; de udgør en fortælling eller en ledsagende diskurs, der følger handlingerne (ibid., 90). Uanset om fx en lærer fortæller sin kollega, hvad hun vil gøre eller har gjort, med begrundelser i form af snusfornuft legitimeret som snusfornuft eller i form af mere eller mindre direkte referencer til lærebøger, så er det dele af en ledsagende diskurs eller en praktisk teori, som i sin tur er en socialt nødvendig del af praktikken. Det ser endvidere for Brinkkær & Nørholm ud til, at ”... praktisk teori bliver et redskab i forbindelse med reproductionen af ét, grundlæggende vilkårligt syn på hvordan praktiske kompetencer opøves.” (ibid., 90), dvs. kommer til at fungere som en ideologi. Af denne grund må man analytisk i det mindste konstatere, at det er umuligt at vide, hvilken rolle de praktiske teorier eller den ledsagende diskurs egentlig spiller. På trods af dette forhold ser det samtidig ud, som om omfanget af praktisk teori på fx skoler og uddannelsessteder stiger. Dette bekræftes fx af, at praktikken i sygeplejerskeuddannelsen (den tid den sygeplejestudende praktisk indgår på fx et sygehus) er faldet fra 90% i 1939 til 45% i 1990, hvorimod den ’teoretiske’ del af undervisningen (den tid, den sygeplejestudende indgår i skolelignende sammenhænge) er øget fra 10% i 1939 til 55% i 1990 (Petersen 1993, 72). Denne stigning i vægtning af ’teori’ (dvs. praktisk teori) i uddannelsen til udøvelsen af overvejende praktiske kompetencer gør sig formentlig også gældende på andre mellem-lange og lange uddannelser, fx pædagoguddannelsen og arkitektuddannelsen. På denne måde kan man så også konstatere, at praktisk teori p.t. er nødvendig, og at man ikke kan tale om kunst eller praktisk praktik uden at samtidig tale om praktisk teori eller ledsagende diskurs som et aspekt af praktikken. At det ser sådan ud, er ikke et naturforhold. Det er et vilkårligt forhold, historisk, socialt, materielt osv.

Skolens funktion eller neutralitet

De fleste nuværende og kommende skoleelever forestiller sig *noget* om ’den gode skole’ eller ’det gode liv’, fordi disse ideer eller forestillinger prærefleksivt inkorporeres i opdragelse *uden for, inden for* og måske især *før* børnehaven, Skole-FritidsOrdningen, skolen osv., og fordi disse ideer og forestillinger viser sig som praktisk sans i handlingerne. Af denne grund er det essentielt for analysen af behovet for det *multifunktionelle* også nærmere at beskrive Bourdieu & Passerons analyse af skolens sociale funktion, der samtidig er et forsøg på at analysere skolens sociale funktion i et brud med de fremherskende ideer, som typisk er

formuleret af skolen eller myndighederne selv, jf. Bourdieu & Passeron (1992), her med udgangspunkt i de oversatte uddrag fra 1977 (Bourdieu og Passeron 1977a; 1977b).

I det danske uddrag ”Uddannelsessystemets ideologiske funktion” beskrives, hvordan uddannelsessystemet har en særlig evne til at ”... tilsløre, hvorledes det bidrager til at reproducere en given fordeling af kulturel kapital imellem de sociale klasser i samfundet...”, og at denne tilsløring kan forklares ”... i systemets særlige mulighed for at løsøre sit indre arbejde fra en samfundsmæssig sammenhæng og dets evne til at opnå almindelig anerkendelse af dets legitimitet igennem diverse symbolske formidlinger af dets ideologiske neutralitet.” (Bourdieu og Passeron 1977b, 54). Uddannelsessystemet eller skolen har fået til opgave at uddanne elever. Den position, der kan uddelegerere denne opgave, står i et magtforhold til skolen, og der er tale om, at ”... en magtfaktor på ét niveau uddelegerer en særlig form for autoritet på et andet niveau ...” (p. 18 i redak-tørernes ”Indledning” til Bourdieu og Passeron 1977a). Skolens tildelte autoritet (uddelegeret af staten), giver den et ansvar i forhold til sin autoritet, og til at forvalte dette ansvar er skolens værktøjer undervisning, indlæring og bedømmelse. Selvom dette præsenteres som et *behov* alle har, og selvom individet selv mener, at undervisning og indlæring ikke kan karakteriseres som en autoritets påvirkning, er det dog en autoritet, der slår igennem eller udtrykkes: visse ting er del af læreplanen, visse er det ikke; visse måder at opføre sig på anerkendes, visse andre gør det ikke; visse måder at bruge sproget på anerkendes, andre gør det ikke, osv. Bourdieu & Passerons analyse af franske skoler viser tydeligt, at der er tale om en form for vold: Der er principielt tale om vold i symbolsk form, idet der er tale om ”... en principiel fortrykning af individet fra én tilstand til en anden ...” (p. 18 i redaktørernes ”Indledning” til Bourdieu & Passeron 1977a). Skolen hilser alle velkomne på en måde og med udtryk som implicerer, at alle er velkomne, som de er, at alt er muligt for den flittige og begavede elev osv. Men man hverken modtager, behandler eller afleverer alle lige, på trods af en stipuleret lighed i bedømmelsen, og på trods af at skolen tilskrives neutral værdi, idet den hævdes at være løsrevet fra andre (og højere) magtniveauer. Det, der former, er symbolsk vold, som udøves mod en social agent med hendes eller hans meddelagtighed (jf. Bourdieu og Wacquant 1992, 167). En implicit symbolsk påvirkning ved en immanent struktur, opdeling og bygning (Siegumfeldt 1995, Tabel 1) og en eksplicit påvirkning fx via skoleregler, pensumkrav og eksamensbeviset, der set fra såvel individets som fra den ansættende eller bedømmende myndigheds perspektiv er (alt)afgørende for den videre fremtid. Alle instanser/interessenter opretholder dette symbolske voldsregimente gennem miskendelse af den reelle funktion, som er at reproducere og forstærke en eksisterende, principielt vilkårlig fordeling af symbolske og materielle goder og dermed af magt.

<i>Det multifunktionelle rum:</i>	<i>Hygiejneskole:</i>
Kan/skal altid komme i kontakt	Kan/skal aldrig komme i kontakt
Kan/skal aldrig være alene	Kan/skal altid være alene
Kan/skal altid vælge	Kan/skal aldrig vælge
Kan/skal aldrig blive vejledt	Kan/skal altid vejledes
Skolevejen afgrænses af streger eller gangstier eller andet, hvor børnene selv og frit går/løber/hopper/trasker til og fra skole	Skolevejen foregår i takt, to og to, i flydende og jævnt tempo
Abrupt, ikke nødvendigvis flydende bevægelse er <i>sundt</i> , og udtryk, der må til for udviklingens skyld	Al uro er usund. Bevægelser skal være flydende og kontrollerede
Det er ikke faste solide adskillelser, der styrer, men imaginære og symbolske ting. Udblik er subjektivt, idet man må vælge sit <i>holdepunkt</i> i orienteringen, men også indblik er nødvendigt for optimal stimulation. Begge synsvinkler må kunne orienteres horisontalt og vertikalt - 360 grader - inden for det afgrænsede område	Udblik, indblik føres via mure og adskillelser i den retning, der er den rigtige. Grænserne er 'tættere på' eleven
Fleksibel motorik, totalbalance	Ret kropsholdning
Verden rummelig/uoverskuelig	Verden opdelt
Byggeriet kropsliggør mangesidighed, fleksibilitet og gennemsigtighed	Byggeriet kropsliggør hierarki

Tabel 1. En implicit symbolsk påvirkning ved en immanent struktur, opdeling og bygning foregik, som det vises i Siegumfeldt (1995), på *hygiejneskolens* tid (slutningen af 1800-tallet). Men det foregår også nu i det *multifunktionelle rum*, blot i en anden tid og med andre udtryk. Det er som om modsætningen til *hygiejneskolens* "stramme rammer", ingen rammer, som de ses i *multifunktionelle rum*, ikke er mindst lige så kravfylde og stramme, hvilket de er; det ene udelukker det andet i begge tilfælde. Qua modpoler udgør de to modpositioner m.a.o. hinandens forudsætning. Så når *hygiejneskolen* forudsætter stramme rammer, forudsættes samtidig, at det modsatte er uønsket, og omvendt hvad angår de *multifunktionelle rum*, hvor stramme rammer ses som noget uønsket; en elevs eventuelle ønske om eller behov for modpositionen anses i begge tilfælde, på begge tidspunkter for en fejl som skal rettes. Til forskellig historisk tid ses forskellig habitus, som afspejles i de krav, der stilles i skolen, hvad enten der er tale om "stramme rammer" (*hygiejneskolen*) eller ingen rammer (*multifunktionelle rum*). I tabellen vises kort en sammenligning af bygningsmæssigt dikterede "ingen regler" i det multifunktionelle rum (såvel det enkelte klasserums indretning som hele skolen og skolens område) og Siegumfeldts *hygiejneskoles* bygningsmæssigt dikterede regler (Siegumfeldt 1995, 130).

Der bliver tale om en påvirkning af individet via symbolske voldshandlinger fra en autoritet, men der er imidlertid ikke tale om voldshandlinger, der kommer bag på individet, da det selv har en forkropsliggjort overbevisning om, at dette er den eneste (og naturlige) vej. Allerede fra barnsben får kommende elever inkorporeret *historien om*, hvad det drejer sig om i skolen – vel at mærke i en ideologisk udgave. *Historiens* inkorporering i børnene giver dem på forhånd en kropslig fornemmelse af, at der er tale om en legitim autoritetsudøvelse. En autoritet, fordi denne altid ved mere, og dermed altid har den legitime ret til at korrigere i forhold til gældende viden. Dvs. en autoritet, der miskendes som autoritet, men som ikke desto mindre objektivt set *er* en autoritet, der *ejer* sandheden, og dermed ejer nøglen til disse kommende elevers *behov*. Umiddelbart skulle man tro, at alle elever, der så bare lærer pensum – opfylder *behovet* – ville finde sandheden, dvs. klare sig godt i skolen. Det gør sig imidlertid med stor sandsynlighed ikke gældende. Den habitus eller praktiske sans, eleven møder op med, består nemlig bl.a. i et praktisk beredskab til fx at håndtere den måde sproget bemestres på: en sprogkapital. Sproget udtrykker/afspejler social baggrund og dennes påvirkning på individet, og det er mere sandsynligt, at sprogets habituelt formede udtryk i uddannelsessystemet "... vil blive opfattet og bedømt forskelligt..." (Bourdieu og Passeron 1977a, 20). Det virker indlysende, at jo bedre man forstår ét bestemt sprog eller sprogets koder, desto bedre bliver man forstået, men her menes ikke ét bestemt sprog som fx dansk eller tysk, men forskellige sociale gruppers dels praktiske, konkrete sprogbrug (sociolekt), dels attitude over for sproget (fx at det er noget, man kan/ikke kan lege med, eller at det er noget, man har/ikke har frem for sig som noget, der kan manipuleres). Der er for Bourdieu & Passeron meget, der peger på, at den sproglige eherskelse indlæres igennem den tidlige opvækst, dvs. før skole, og at selve skoleindlæringen kommer bagefter eller ved siden af (ibid., 20). Skolens legitimitet kan derfor kun opretholdes ved, at alle accepterer, at skolen er stedet, hvor man lærer noget, som man har behov for, fordi det implicit er eleven "selv", der sørger for sin læring og dermed også for sin frasortering, hvis eleven ikke behersker de symbolske sprogkoder, der skal til for at klare sig godt i skolen. Ikke gennem implicit eller eksplisit stigmatisering af dem, der ikke mestrer skolens sprogkoder, men gennem præmieringen af dem, der udmærker sig i forhold til skolens sprogkoder.

Der er tale om, at de, som ikke behersker skolens sprog, dels aktivt sorteres fra, dels selv anerkender frasorteringen, ved at henvise til "dum" eller "doven", dvs. dårlige karakterer. Imidlertid er forklaringen (den forklaring, som miskendes) snarere, at elevens sociale forhold er afgørende, fordi eleven så at sige sorterer sig selv fra. Og denne miskendelse af egne evner i den skolemæssige sammenhæng bliver fatal. En dobbelt sortering sætter sig igennem: dels er den frasorterede elev sorteret fra på basis af objektive kriterier som: "... demokratiske, retfærdige vilkår ... dygtighed, evne, engagement, flid og indsats." (Brinkkjær og Nørholm 2000b, 214), som alle erkender og anerkender, dels viser den frasorterede elev de andre elever den *rigtige* måde at handle på. De, der bemestrer skole-logikken pr deres

relativt dominante sociale baggrund, får størst succes i skolen (og senere ansættelse). Men de, der ikke bemestrer skole-logikken, får så at sige også succes, idet de tendentielt fastholder sig selv i den relativt dominerede sociale position, de via deres opvækst er givet. Begge parter er således med til at reproducere og forstærke et eksisterende klasse-hierarki, hvor dominante dominerer over dominerede. Bourdieu skriver således, at "... skolens reelle opgave/funktion miskendes og at det er en væsentlig betingelse for at illusionen om rimeligheden i sorteringen reproduceres så massivt." (ibid., 215). Skolen som social sorteringsmekanisme er ikke magt-mænds skjulte dagsorden, der presses ned over vore hoveder. Det er derimod – og også det, der medvirker til at sløre forholdet – mekanismer, der "... sætter sig igennem bag om ryggen på alle parter." (jf. p. 18 i redaktørernes "Indledning" til Bourdieu & Passeron 1977a).

Bourdieu prøver at give noget af forklaringen på hvordan miskendelsen af skolens egentlige opgave/funktion går til: Objektive strukturer præger habitus, som producerer praktikker, der *genopretter* objektive strukturer, som præger habitus osv. Eller hos Bourdieu (1972, efter Berner et al., 1977b, 46-47): habitus er "et system af varige og transponerbare holdninger, der på én gang integrerer individets samlede sum af tidlige erfaringer, samtidig med at det i det givne øjeblik fungerer som matrice for individets måde at kunne opfatte, vurdere og handle på". Denne trekant eller cirkulære bevægelse fortsætter i alle forhold, samtidigt og forskudt, udtrykt således i Callewaert (1992, 136): "En struktur producerer en habitus, der frembringer en praktik, som genopretter strukturen".

Afslutning

Habitus inkorporeres, kropsliggøres og fastholdes bl.a. af de bygninger, der omgiver os. Dette foregår ikke alene mens den enkelte elev opholder sig i skolen. Det foregår foregår også før, fordi eleven allerede inden skolestart har en bestemt forkropsliggjort forventning til skolen (habitus). Så når man fx stimulerer elevernes forventede behov via det *mulfunktionelle rum*, gives der en ramme eller en forventning til skolen, der ikke bare stimulerer, men også styrer individet. Samtidig foregår implicit en sortering af, hvilke elever, som kan respektive ikke kan udnytte de *mulfunktionelle rum*.

Argumenterne i de analyserede tekster for det *mulfunktionelle rum* præger individets retning, fordi retningerne, idet de bemestres med større eller mindre fremgang, giver bestemte muligheder og dermed en fortsat forventning om, at mulighederne må udnyttes i en fortsat refleksion og interaktion. Skønt der i argumentationen indgår udtryk som "fleksibilitet", "eksperiment" og "innovation", er der tale om bestemte, implicit og/eller eksplizit normative retningsangivelser for elevernes dannelsesrejse: Ikke alle retninger er mulige, eller rettere sagt, så er der tale om en frihed inden for ganske bestemte, vilkårlige (dvs. ikke-tilfældige) rammer, dvs en ikke-ubegrænset frihed. Skønt det *mulfunktionelle rum* fremstilles, som om der ikke er regler, så er "ingen regler" også regler, og desuden er der i praksis regler. Begge disse sider af "ingen regler" kræver det et

bestemt socialt beredskab at håndtere i praksis. Med andre ord er retorikken med til at sløre det faktiske, det vilkårlige. De retninger, der er mulige, er de retninger, der kan legitimeres i samklang med generelle samfundsnormer om 'det bedste' målt i forhold til vilkårlige fremtidsscenarier, og ikke på basis af videnskabelig forskning.

Misforståelsen og dermed miskendelsen opstår, som praktikteorien viser os, bl.a. fordi menneskets handlinger kommer i stand som et socialiseret subjekt i mødet med mange andre socialiserede subjekter, og fordi menneskelige handlinger formidles praktisk og ikke deskriptivt/diskursivt, og når de alligevel bliver det, bygger de ofte på fejlfortolkninger og normative diskurser, der ikke har empirisk grundlag, men som ikke desto mindre formidles som *sandheden* fra generation til generation, jf. den gængse forestilling skolen og skolens rolle. Og ikke kun i skolen, men i langt højere grad før og uden for skole og andre institutionelle sammenhænge, dvs. frem for alt også ved diffuse pædagogiske påvirkninger. Det ser ud som om, individet i mødet med *mulfunktionelle rum* tilpasser sig det *mulfunktionelle rums* logik. Dermed kommer vi fortsat til at miskende det forhold, at der i skolen foregår en social sortering, dvs. at også i forbindelse med det *mulfunktionelle rum* uden regler foretager og legitimerer skolen en sortering til en social arbejdsdeling efter allerede eksisterende sociale forhold. Det *mulfunktionelle rum* rummer og udtrykker bestemte ideologiske kriterier, som virker parallelt med politiske dogmer, og idet der her tales om fleksibilitet og individualitet, sætter det sit præg på de fysiske manifestationer. I og med denne parallelitet oprettholdes illusionen om, at det bedste for os er de behov, der defineres i skolesystemet. Idet skolen også fysisk bygges på ideologiske kriterier, såsom det sted, hvor der er mangfoldige muligheder for individuelle retninger og (ud)dannelsesspor, kommer disse byggerier snarere til, i endnu højere grad end tidligere, at sløre skolens egentlige funktion, og at denne funktion primært er at foretage og legitimere en social sortering som en reproduktion og forstærkning af en eksisterende, principielt vilkårlig ulige fordeling af materielle og symbolske goder (penge og eksamina) og dermed af magt. Ideen er ellers det modsatte og er det byggerierne erkendes og anerkendes for.

Jonas Krageskov Vad, cand.pæd.soc., gladvad@gmail.com
 Morten Nørholm, docent (pædagogik), ph.d. (pædagogik), morten.norholm.job@gmail.com

Noter

- ¹ Husk på, at artiklen bygger på en undersøgelse af forholdene omkring år 2000.
- ² I Folkeskoleloven af 1993 § 25, stk. 4 står, at: "På 1. - 10. klassetrin kan undervisningen organiseres i hold inden for den enkelte klasse og på tværs af klasser og klassetrin". Og i bemærkningerne til § 18 står der: "Grupperinger af elever i kortere perioder og med skiftende sammensætninger vil således naturligt kunne

vekselvirke med andre undervisnings- og arbejdsformer, der tilgodeser princippet om undervisningsdifferentiering.” Dog skal ”... eleverne ... på alle klassetrin undervises samlet i den overvejende del af undervisningstiden.” (§ 25, stk. 4).

- ³ Svend E. Pedersen opstiller visionen på følgende overskrifter, der til sammen beskriver et mangesidet skolemiljø: Lokalområdets vidensmiljø, der indbefatter ”flere brugere end børn og unge”, og ”et lokalcenter for læring”. Den fysiske fleksibilitet skal give ”et rum for bevægelse”, et for ”det sociale”, et for ”det kulturelle”, et for ”det funktionelle og aktive” og et for ”det interaktive og visuelle”. De pædagogiske servicefunktioner skal være i ”et center med ansvar for udvikling”, et center, der er skolens ”radar”, der skal ”støtte læringsforløb og projektarbejde”, der er ”et informations- og videnscenter for pædagogisk udvikling”, der ”er IT-center, mediatek og bibliotek”, samt ”center for vejledning og rådgivning”. Skolen uden for skolen – skolen som læringsenhed, der kendetegnes ved, at ”det samlede lokalsamfund er et fælles læringsrum”, og en fokusudvidelse ”fra kommuneskole til skolekommune” (Rasmussen og Poulsen 2000, 25).
- ⁴ Dommerkommitéen bestod af 26 personer, hvoraf der var en næsten ligelig fordeling mellem byrådsmedlemmer, arkitekter og personer med pædagogisk baggrund – dog kun tre med direkte dagligt arbejde med elever (skønnet ud fra persontitler): En borgmester, seks byrådsmedlemmer, en kontorchef i undervisningsministeriet, en kontorchef i Byggedirektoratet, en arkitekt, MAA (Medlem af Akademisk Arkitektforening, dvs. uddannet arkitekt) også fra byggedirektoratet, tre fagdommere (MAA, dvs. uddannede arkitekter), en civilingeniør, en pædagogisk konsulent, to lærere, en billedkunstner. Fra Roskilde Kommune: En kulturchef, en skolechef, en skoleinspektør, en skolekonsulent, en byg- og planchef (MAA, dvs. uddannet arkitekt), en park- og vejchef, MDL (Medlem af Danske Landskabsarkitekter, dvs. uddannet landskabsarkitekt), en arkitekt (MAA, dvs. uddannet arkitekt).

Referencer

- Berner, Boel, Staf Callewaert, Henning Silberbrandt. 1977. *Skole, ideologi og samfund*. København: Munksgaard.
- Bourdieu, Pierre. 1972. *Ésquisse d'une théorie de la pratique*. Paris: Droz.
- _____. 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge Studies in Social Anthropology, Cambridge University Press, Cambridge.
- _____. 1990. *The Logic of practice*. London: Polity Press.
- _____. 1994a. ”Socialt rum og symbolsk magt”. In *Pierre Bourdieu – Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*, red. Staf Callewaert, Martin Munk, Morten Nørholm, Karin Anna Petersen. København: Akademisk Forlag, 52-69.

- _____. 1994b. "De tre former for teoretisk viden". In *Pierre Bourdieu – Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*, red. Staf Callewaert, Martin Munk, Morten Nørholm, Karin Anna Petersen. København: Akademisk Forlag, 72-108.
- Bourdieu, Pierre og Jean-Claude Passeron. 1970. *La reproduction. éléments pour une théorie de système d'enseignement*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- _____. 1977a. "Sproglig autoritet og pædagogisk autoritet". In *Skole, ideologi og samfund*, red. Berner, Boel, Staf Callewaert, Henning Silberbrandt 1977, 15-41. København: Munksgaard.
- _____. 1977b. "Uddannelsessystemets ideologiske funktion". In *Skole, ideologi og samfund*, red. Berner, Boel, Staf Callewaert, Henning Silberbrandt, 42-69. København: Munksgaard.
- _____. 1992. *Reproduction in Education, Society and Culture*. 2nd. edition, London: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre og Loïc J.D. Wacquant. 1992. *An Invitation to a Reflexive Sociology*. Cambridge, Polity Press.
- Brinkkjær, Ulf og Morten Nørholm. 2000a. "Hvorfor er det så svært at omsætte teori til praktik?" In Olesen, Søren Gytz (red.), *Pædagogiske praktikker*. Viborg: Forlaget PUC, 32-49.
- _____. 2000b. "Om fornuftens i skolegørelsens uformuft". In Olesen, Søren Gytz (red.), *Pædagogiske praktikker*. Viborg: Forlaget PUC, 200-218.
- _____. 2002. "Praktisk teori på ethjulet cykel", *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, nr. 2. København, 82-91.
- _____. 2005. "What is the Relation between Human Practical Action and an Accompanying Discourse? Discussing the status of practical theory", *Social Work & Society*, Bielefeld. 3(1), 59-71.
- Byggedirektoratet. 1999. *En konkurrence om Rum, Form, Funktion i folkeskolen*. Dommerbetænkning og medfølgende video. København: Byggedirektoratet, Undervisningsministeriet & Kulturministeriet.
- Callewaert, Staf. 1992. *Kultur, pædagogik, videnskab*. København: Akademisk Forlag.
- Christensen, Erik. 1999. *Skolens Rum – ideer til indretning af skolens rum*. Århus: Århus Kommunale Skolevæsen.
- Durkheim, Émile. 1975. "Pædagogikkens væsen og metode". In: *Opdragelse, ud-dannelse og sociologi*, 60-80. København: Carit Andersens Forlag & Finn Suenson Forlag.
- Folkeskoleloven. 1993. *Folkeskoleloven 1993*. København: Forlaget Kommune-information.
- Habermas, Jürgen. 1996. *Teorien om den kommunikative handlen*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Petersen, Karin Anna. 1993. *Den praktiske erkendelse*. SKRIFT-Serie nr. 4. Århus: Danmarks Sygeplejerskehøjskole ved Aarhus Universitet.

- Rasmussen, Bent og Jørgen Poulsen (red.). 2000. *Rum for læring*. Vejle: Kroghs Forlag.
- Siegmundfeldt, Britta. 1995. Om at bygge skoler, bestemme skrift og varetage hygiejne som udtryk for samme habitus. In *Praktikteori i Sundhedsvidenskab*, red, Karin Anna Petersen, 113-135. København: Akademisk Forlag.
- Undervisningsministeriet. 1999. *RUM, FORM, FUNKTION i folkeskolen*. Temahæfte København: Undervisningsministeriet.
- Vad, Jonas. 2005. *Moderne skolerum og lærernes og pædagogernes praktik: en praxeologisk analyse af Utterslev Skole*. By og Byg, Statens Bygeforskningsinstitut. Upubl. specialeafhandling, Institut for pædagogisk sociologi, Danmarks pædagogiske Universitet.

Helsefagleg vaksenopplæring som er basert på ekstravakter

Ein praxeologisk studie frå Noreg

Jeanne Boge, Staf Callewaert, Karin Anna Petersen

Unskilled nursing staff in Norway, often women with an immigrant background, are offered adult training programs in nursing. The theoretical part of the education can be done as a part time study over one to two years. Afterwards it is possible to take a certificate and become an auxiliary nurse, but first one must have five years full time practice from relevant work. The problem is that the candidates usually are offered less than 20 percent positions in the health care system, and if they don't get extra duties, they can be working as unskilled nursing staff for 10-41 years before they are offered the opportunity to take the certificate. The way the practical part of the education is organized has huge consequences for their economy and social life. The study is based on interviews with nursing staff with different positions in nursing home, and supplemented with data from fieldworks in two nursing home wards.

Keywords: Adult training, nursing home, part time, multicultural, praxeology

Innleiing

Formålet med denne artikkelen er å vise kva ufriviljug deltid gjer med økonomien og det sosiale livet til dei som deltek i norske, helsefaglege vaksenopplærings program. Bakgrunnen er at helsepersonell, ofte kvinner med innvandrarbakgrunn, får tilbod om vaksenopplæringsprogram i helsefag. I slike utdanninger kan ein ta ei teoretisk helsefagleg utdanning på deltid over eit eller to år. I tillegg må kandidaten ha fem års relevant fulltidsarbeid før vedkommande kan melde seg opp til fagprøve, men elevane i vaksenopplæringsprogrammet har ingen rett til fem års fulltidsarbeid etter at dei har gjennomført teoretiske eksamen. Før dei har fagbrev vert dei rekna for ufaglærde, og då er det vanlegvis ikkje mogeleg å få meir enn 20 % fast stilling. Med så små stillingsprosentar kan dei arbeide som ufaglærde, ufriviljug deltidsarbeidande pleiarar i store delar av livet før dei kan melde seg opp til fagbrev. Vegen til fagbrev kan kortast ned ved hjelp av ekstravakter, men slike vakter er ei mangelvare som det er stor kamp om. Vaksenopplæringstilbodet skil seg frå ordinære helsefaglege utdanninger som omfattar to års teoretisk utdanning på vidaregåande skule, pluss betalt, fulltids lærlingordning i to år (Utdanningsdirektoratet 2019, Hordaland 2017, Gauten and Hermansen 2011).

Det var ein studie om kroppslege pleiepraksisar i sjukeheim som vekte interessa vår for pleiarar som deltek i helsefaglege vaksenopplæringsprogram. Sjukeheimar er institusjonar med låg status i det medisinske feltet. Den utgreiing og behandling som finn stad i spesialiserte sjukehus er høgre rangert (Myking 2013, Album 1999, Norredam and Album 2007, Ellingsæter and Solheim 2002, Martinsen and Wærness 1991). Etter at kommunal heimesjukepleie blei etablert i Noreg på 1970-talet er det berre dei skrøpelegaste eldre som har fått plass i sjukeheim (Hauge 2004). Ein reknar med at om lag 80 prosent har demens sjukdom (Regjeringen 2015). Dei fleste bebuarane treng hjelp til vask og stell av kroppen og hjelp i toilettsituasjonar (Boge, Callewaert, and Petersen 2017, Boge 2017, Boge, Kristoffersen, and Martinsen 2013).

Sjukeheimane sin låge status avspeglar seg i måten slike institusjonar vert bemanna. Medan ein vanlegvis må ha bachelor – og ofte vidareutdanning eller mastergrad for å få stilling som pleiar i spesialisthelsetenester, er 24 % av pleiarane i norske sjukeheimar ufaglærde, 46 % har fagbrev i helsefag og 30 % har bachelor i sjukepleie (Gauten og Hermansen 2011). Låg bemanning og låg kompetanse er velkjend i norske sjukeheimar (Kjørholt, Sæter, and Thorsnes 2014). Dette kan vere bakgrunnen for at 5000 sjukepleiarar i dei kommunale pleietenestene ynskjer seg anna arbeid (Gautun og Øien 2016). For sjukepleiarar er det mogeleg å søke seg til spesialisthelsetenester, men dette er vanlegvis ikkje eit alternativ for ufaglærde. For helsefagarbeidarar finst det heller ikkje mange relevante jobbar i den norske sjukehussektoren. Pleieassistentar og helsefagarbeidarar må med andre ord høgst sannsynleg bli i verande i dei kommunale pleietenestene sjølv om dei kan ynskje seg arbeid i sjukehus.

I intervju med pleiepersonell om pleiepraksisar, etterspurde me blant anna bakgrunnsdata om stillingsbrøk. I den samanheng var det fleire som spontant fortalte om kor stressande dei tykte kampen om ekstravakter var. I Noreg er det mellom 70.000 og 115.000 deltidsarbeidande som ynskjer meir arbeid. 75 prosent av dei ufriviljug deltidsarbeidande er kvinner og over halvparten arbeider innan helse- og sosialektoren. Dei største gruppene er helsefagarbeidarar og pleieassistentar. Problematikken med små deltidsstillingar i pleiesektoren auka radikalt i samband med arbeidstidsforkortinga i 1987 og overgangen til arbeid kvar tredje helg. Før den tid hadde pleiepersonell vanlegvis arbeidd anna kvar helg og fulle stillingar var norma, alternativt halve eller tre-kvarte stillingar. Mindre stillingsbrøkar var uvanleg. Redusert helgejobbing skapte hol i turnusane, og desse tomromma blei fylt med vikarar i små stillingar (Opjordsmoen 2014, Haukelien 2013). Auka bruk av deltidsstillingar oppstod parallelt med den neoliberalen New Public Management (NPM) ideo-logien sitt innpass i offentleg sektor. NPM er basert på ein ide om at offentleg sektor er økonomisk ineffektiv, og at sektoren kan effektiviserast ved å overføra produksjonsideologien i private bedrifter til offentleg sektor (Hagen 2006).

For nokre år sidan bad Arbeidsdepartementet *Senteret for utredning og dokumentasjon* (Fafo) om å lage ei utgreiing om kunnskapsstatusen om deltidsproblematikken. I den samanheng gjorde sosiolog Leif Moland i Fafo ein gjennomgang i

2013 av eksisterande kunnskap om ufriviljug deltid med hovudfokus på norske kommunehelsenester. Rapporten til Moland viser at det er kvinner som dominerer i små stillingar, og at deltidsarbeidet ikkje berre har ein kjønnsdimensjon, men også ein klassedimensjon, då dei med låg utdanning i større grad arbeidar deltid enn dei med høgre utdanning. Moland argumenterer vidare for at dei som har kome inn i eit arbeidsmiljø med deltidskultur har ein tendens til å bli verande deltidstilsett. Arbeidsgjever kan ha interesse av mange tilsette i små stillingsbrøkar fordi det gjev leiinga eit stort korps pleiarar som står i kø for å ta ekstravakter. Det er spesielt i helgar dei ufriviljug deltidstilsette i pleie – og omsorgs tenestene får tilbod om arbeid (Moland 2013).

I vår studie om kroppslege pleiepraktikkar hadde alle pleiarane som deltok i voksenopplæringsprogram innvandrarbakgrunn. I Noreg er ein innvandrar ein person som er fødd i utlandet av to foreldre og fire besteforeldre som også er fødd i utlandet (SSB 2017). Dei som innvandrar til Noreg i førskulealder og tidleg lærer seg det norske språket, er mykje meir disponert for å ta høgre utdanning enn dei som innvandrar når dei er ungdommar/vaksne (Hermansen 2016). Ein stadig større del av dei som arbeider i kommunale pleietenester har innvandrarbakgrunn. Innvandrarar i pleiesektoren blir gjerne verande lengre i låge stillingsbrøkar enn dei som er fødd i Noreg, med tilhøyrande økonomi (Bhuller et al 2010, 2014). Stillingsbrøken er særleg låg i dei nyaste gruppene av flyktningar utan relevant utdanning. Dei små stillingsbrøkane må supplerast med ekstravakter om ein skal få levelege inntekter. Små stillingsbrøkar kombinert med kampar om ekstravakter kan vere bakgrunnen for at langt fleire kvinner med innvandrarbakgrunn enn innfødde kvinner er på veg ut av arbeidslivet (Kavli and Nicholaisen 2016). Innvandrarar med svake kunnskapar i norsk språk er spesielt sårbarar (Østby 2010).

Forskingsspørsmål

Vårt spontane inntrykk var at dei som deltok i voksenopplæringsprogram arbeidde ufriviljug deltid og hadde problem med å få så mykje praksis at dei kunne melde seg opp til fagbrev og at praksisopplæringa hadde store økonomiske og sosiale konsekvensar. Dette spontane inntrykket har me undersøkt ved hjelp av følgjande spørsmål:

Kven er dei som deltek i norske, helsefaglege voksenopplæringsprogram?

Korleis gjer voksenopplæringselevane den praktiske delen av opplæringsprogrammet?

Kva gjer det med økonomien og det sosiale livet å delta i voksenopplæringsprogram i helsefag?

Teori og design

For å finne svar på det fyrste spørsmålet har me undersøkt posisjonane, disposisjonane og posisjoneringane til den enkelte av dei fem som deltok i helsefaglege voksenopplæringsprogram. For å finne svar på kva praksisopplæringa gjer med

kvardagen til dei fem aktuelle pleiarane, har me gjort systematiske samanlikningar av omfanget av ufriviljug deltid hjå pleiarar med ulike posisjonar, disposisjonar (kulturell, økonomisk og sosial kapital) og posisjoneringar i høve til ufriviljug deltid. Denne framgangsmåten er inspirert av Bourdieu sin teori om habitus (Callewaert 1997, Callewaert 2000). Pleiarane som deltok i studien har me delt i fire posisjonar: Pleiarar i vaksenopplæringsprogram, ufaglærde som ikkje var i vaksenopplæringsprogram, helsefagarbeidarar og sjukepleiarar. Me har konstruert kulturell kapital i form av kompetanse i norsk språk, fritidsaktivitetar og utdanninga til pleiar, eventuell partnar og foreldre. Økonomisk kapital er generert ved hjelp av data om stillingsprosent, tidlegare yrkeserfaring, far og mor sin posisjon, eventuell partner sin posisjon, familieinntekt, leigd/eigd bustad og eventuell fritidsbustad. Den sosiale kapitalen har me konstruerte ved hjelp av data om alder, sivilstand, barn å forsørge, kjønn, eigen fødestad- og far og mors fødestad (Petersen 1998 og fig. 1).

Figur 1. Moment ved samanlikning av pleiar sine disposisjonar

Økonomiske kapitalar	Kulturelle kapitalar	Sosiale kapitalar
-Stillingsprosent	-Pleiar si høgste utdanning	-Alder
-Tidligare yrkeserfaring	-Far og mor si høgste utdanning	-Sivilstand
-Far og mor sin posisjon	-Partner si høgste utdanning	-Barn
-Partnar sin posisjon	-Kompetanse i munnleg norsk	-Kjønn
-Familieinntekt	-Fritidsaktivitetar	-Fødestad
-Eigd/leigd bustad		-Far og mor sin fødestad
-Fritidsbustad		

Artikkelen er basert på bakgrunnsdata som blei generert i samband med ein studie om kroppslege pleiepraksisar. Studien var godkjend av REK Vest (2012/1854). Me var ikkje budd på at pleiarar som arbeidde ufriviljug deltid hadde mykje meir å sei om momenta som omhandla stillingsbrøk og inntekt enn det som det var rom for i registreringsskjemaet vårt (Petersen et al 2007). Derfor hadde me ikkje planlagt å bruke bandspelar, men det blei gjort notat både under og etter kvart intervju. I tillegg til intervju var det observasjonar i til saman tre månader i dei to aktuelle avdelingane, to til tre dagar i veka, om lag seks timer kvar gong (Larsen 2009). Den primære intensjonen med observasjon var å finne ut korleis pleiepersonell handterte kroppslege pleiepraksisar, men gjennom nærværet i avdelingane fekk me også mykje informasjon om pleiarane sin oppvekst, familie, fritidsaktivitetar, og om kampanen om ekstravakter.

Når ein inviterer individ inn i studiar, er det gjerne representantar for den veltaulande middelklassen som takkar ja (Kvale 1997). Slik var det ikkje i denne studien som omfatta 30 pleiarar, det vil sei heile populasjonen i to avdelingar, med unnatak av ein pleier. Ti av pleiarane var ufaglærte pleieassistentar, og fem av desse 10 var i vaksenopplæringsprogram. 15 pleiarar var helsefagarbeidarar og fem var sjukepleiarar (jf. fig. 2, 4, 5 og 6). Me har gitt pleiarane fiktive namn og me har kalla alle med relevant fagbrev for helsefagarbeidarar. Nedanfor presenterer me først

posisjonane, disposisjonane og posisjoneringane til dei fem pleiarane som var i vaksenopplæringsprogrammet i helsefag. Deretter har me samanlikna dei fem aktuelle pleiarane med disposisjonane og posisjoneringane til dei andre pleiarane i dei to aktuelle sjukeheimsavdelingane.

Presentasjon av pleiarane i vaksenopplæringsprogrammet

I denne delen av artikkelen har me gjort greie for disposisjonane til pleiarane som deltok i vaksenopplæringsprogram og korleis dei posisjonerte seg i høve til ekstravakter.

To i vaksenopplæringsprogrammet var frå Asia (jf. Liv og Mona fig. 1). Dei hadde innvandra i voksen alder for å gifte seg med norske menn. Tre var frå Vest Afrika (Heba, Mary og Rosa jf. fig. 1). Dei hadde flykta til Noreg då dei var i tenåra.

Fig. 2. Kapitalane til pleiarar i vaksenopplæringsprogram

	Ufriv. deltid	Fødestad	Alder	Barnå forsyrgje	Stillingsbrøk	Ca pleiarf.	Far si utd.	Mor si utd.	Parthar si utd.	Eig hytte	Eig bustad	Familie Inntekt (Nkr)
Heba	X	Afrika	25 - 30	1	50	6 år	Fagutd.	Folkesk.	-			275 000
Rosa	X	Afrika	35 - 40	2	22	4 år	Usikker	Analfab.	Fagutd.			580 000
Mary	X	Afrika	25 - 30		13,5	2 år	Usikker	Usikker	-			200 000
Liv	X	Asia	25 - 30	1	12	2 år	Bachel.	Folkesk.	Fagutd.	X		600 000
Mona	X	Asia	35 - 40	1	13,5	5 år	Folkesk.	Folkesk.	Folkesk.	X		440 000

Heba (jf. fig. 2) som er i slutten på tjuve-åra, flykta saman med ei tante og ein onkel frå eit vestafrikansk land då ho var mellom 15 og 20 år. Mor og far var døde. Heba si mor som ikkje hadde utdanning ut over folkeskulen, hadde drive ein liten matvarebutikk. Faren hadde utdanning innan byggfag og arbeidde som byggmeister. Heba arbeider ufriviljug deltid og er åleinemor for eit barn under 10 år. Ho har ingen kontakt med barnefaren som er afrikansk.

Heba snakkar gebrokken, lett forståeleg norsk. Ho har bestått dei teoretiske testane i vaksenopplæringsprogrammet, men må dokumentere pleiepraksis tilsvarande fem år før ho kan melde seg opp fagprøve. Heba har 50 prosent stilling og er den i vaksenopplæringsprogrammet som har høgst stillingsprosent, men 50 prosent stilling er for lite til å forsyrgje seg og barnet, derfor tek ho ekstravakter over alt i sjukeheimen og i andre sjukeheimar. I tillegg er ho ringevikar i heimesjukepleia. På den måten klarer ho å kome opp i ei brutto årsinntekt kring 275 000 Nkr/år. I tillegg får ho 3000 Nkr i barnebidrag frå staten kvar månad. Ho bur i kommunal bustad og betaler 7500 Nkr i leige kvar månad. Når ho får for få ekstravakter kan ho få 1000-1500 Nkr i bustønad frå kommunen. Heba deltek ikkje i faste sosiale aktivitetar, men det hender at ho tek med seg barnet til byen på fridagar.

Snart 30 år gamle Mary er singel og barnlaus (jf. fig. 2). Ho er fødd i eit vestafrikansk land og hadde vore flyktning i fleire afrikanske land før ho kom til Norge for om lag 10 år sidan. Ho har med andre ord hatt ein ustabil oppvekst og blitt rive opp frå familie, vennar og skule fleire gongar. Foreldra er døde og ho er usikker på kva utdanning dei eventuelt hadde. Faren arbeidet i eit finansdepartementet og ho trudde mora dreiv ein matvarebutikk.

Trass i at Mary snakkar relativt dårlig norsk, har ho bestått dei teoretiske testane i vaksenopplærings programmet. Ho tykkjer det er vanskeleg å forstå det norske utdanningssystemet. Mary arbeider ufriviljig deltid i ei 13,5 prosent stilling. For å få flest mogeleg ekstravakter, arbeider ho vanlegvis når andre har ferie og såleis kan ho klare å generere ei inntekt på om lag 200 000 Nkr i året. Husleiga er 7700 Nkr/månad. Ho vil søkje om kommunal bustad, i von om lågare husleige. Mary deltek ikkje i faste sosiale aktivitetar.

Rosa (jf. fig. 2) som nærmar seg 40 år er også flyktning frå eit vestafrikansk land. Også ho har gjennomført den teoretiske delen av vaksenopplæringsprogrammet og arbeider ufriviljig deltid i ei 22 prosent stilling. I tillegg tek ho ekstravakter. Ektefellen som er fagutdanna og har 100 prosent stilling, kjem frå same land. Dei har to barn å forsyrgje, eig huset dei bur i og tener til saman om lag 580 000 Nkr i året. Rosa snakka lett forståelig gebrokkent norsk. Mora var analfabet, heimeverande og trengte ikkje arbeide fordi Rosa sin far hadde eigen bil og gode inntekter frå arbeidet som sjåfør for et stort internasjonalt selskap. Rosa deltek ikkje i faste sosiale fritidsaktivitetar.

Mona (jf. fig. 2) flytta frå Asia til Noreg i vaksen alder for å gifte seg med ein norsk mann. Ektefellen som er pensjonist, hadde hatt ufaglærd reingjeringsarbeid. Inkludert hans pensjon, Mona sin 13,5 prosent stilling og hennar ekstravakter, tener dei til saman kring 440 000 Nkr/år. Dei eig husværet dei bur i. Mona er snart 40 år, ventar sitt første barn og er frustrert over alltid å måtte vere disponibel for ekstravakter. Ho har fleire gongar fått ikkje bestått i den teoretiske delen av det helsefaglege vaksenopplæringsprogrammet. Det kan vere at ho ville gjere eit nytt forsøk, men ho er usikker på det, for med den låge stillingsprosenten kan ho vere pensjonist før ho får fagbrev (jf. fig. 3). Mona snakkar gebrokken, lett forståeleg norsk. Ho deltek ikkje i faste sosiale aktivitetar.

Asiatiske Liv (jf. fig. 2) som kom til Noreg for å gifte seg med ein norsk mann for om lag 10 år sidan er snart 30 år og arbeider i ei 11 prosent stilling som pleiesistent pluss ekstravakter. Liv er fødd i - og utdanna dataprogrammerar frå Asia, men utdanninga let seg ikkje konvertere til det norske utdanningssystemet. Liv snakkar relativt godt norsk og har gjennomført den teoretiske delen av vaksensopplæringsprogrammet i helsefag. Far hennar er ingeniør medan mor har folkeskule som høgste utdanning og har vore heimeverande. Ektefellen til Liv har fagbrev. Dei har eit barn å forsyrgje og den samla inntekta er om lag 550 000 kroner. Dei bur i sjølveigd bustad. Liv tek ein del ekstravakter, og deltek i kyrkjelyden på fritida.

Samanlikning og drøfting av dei i vaksenopplæringsprogrammet med andre pleiarar

Nedanfor har me samanlikna og drøfta posisjonane, disposisjonane og posisjone-ringane til pleiarane i vaksenopplæringsprogrammet med dei andre pleiarane som deltok i studien. Det vil sei fem pleieassistentar (jf. fig. 6) som ikkje deltok i vaksenopplæringsprogram, fem sjukepleiarar (jf. fig. 4) og 15 helsefagarbeidrarar (jf. fig. 5).

Få med formell helsefagleg utdanning som arbeidde ufriviljug deltid

Alle dei fem vaksenopplæringskandidatane har det til felles at dei arbeider ufrivil-jug deltid, og at dei må arbeide 10-41,5 år før dei får melde seg opp til fagprøve, om dei ikkje får ekstravakter (jf. fig. 3).

Fig. 3. Tida det tar før deltidstilsette i eit vaksenopplæringsprogram kan melde seg til fagprøve

	Alder	Stillingsprosent	Åra pleiarane må arbeide for å oppnå praksis tilsvarende 5 års fulltidsarbeid
Mona	35 - 40	13,5	37,0 år
Liv	25 - 30	12,0	41,5 år
Mary	25 - 30	13,5	37,0 år
Rosa	35 - 40	22,0	22,5 år
Heba	25 - 30	50,0	10,0 år

Ingen av sjukepleiarane arbeidde ufriviljug deltid (jf. fig. 4). Una som hadde ei 50 prosent stilling ynskte å arbeide redusert til ho var ferdig med ein bachelor i økonomi og administrasjon. Oda som arbeidde 80 prosent stilling hadde ynskt seg 100 prosent stilling då ho begynte i avdelinga som nyutdanna om lag to år tidlegare, men det var ikkje normert for så høg sjukepleiedekking i sjukeheimen. Då me møtte henne hadde ho tilpassa seg deltidskulturen (Moland 2013). Oda er den einaste av sjukepleiarane som har barn å forsyrgje.

Fig. 4. Sjukepleiaren sine kapitalar

	Fødestad	Alder	Barn å forsyrgje	Stillingsbrøk	Ca pleieerf.	Farsi utd.	Mor si utd.	Partner si utd.	Eig bustad	Eig frifritsbustad	Familieinntekt (Nkr)
Oda	Norge	35 - 40	2	80	10 år	Folkesk.	Folkesk.	Fagutd.	X		900 000
Anna	Norge	55 - 59	0	100	30 år	Folkesk.	Folkesk.	Master	X	X	1500 000
Katja	Norge	45 - 49	0	100	20 år	Fagutd.	Folkesk.	Allm.fag	X	X	955 000
Gina	Asia	25 - 30	0	100	1,5 år	Allmen-fag	Bachel.	-			400 000
Una	Aust-Eur.	35 - 40	0	50	3 år	Fagutd.	Bachel.	-			200 000

15 av pleiarane som deltok i studien hadde relevant fagutdanning. Fleire av dei arbeidde deltid i 90 – 65,7 prosent stillingar, og sa at det var friviljug (jf. fig. 5), men ein kan ikkje sjå bort i frå at deltidsstillingane var ein måte å takle arbeidsmengda/tyngda på eller ei tilpassing til den såkalla friviljuge deltidskulturen i den norske pleiesektoren (Moland 2013). Fem av 15 helsefagarbeidarar hadde barn å forsyrgje. I tillegg var det fleire som hadde vaksne barn som dei ikkje hadde forsyrgjaransvar for lenger.

Fig. 5. Helsefagarbeidaren sine kapitalar

	Ufriv.deltid	Fødestad	Alder	Barn å forsyrgje	Stillingsbrøk	Ca pleie erfaring	Far si utdanning	Mor si utdanning	Partner si utd.	Eig bustad	Eig hytte	Fam.inntekt (Nkr)
Anja	X	Jugosl	25 - 30	0	60	7 år	Fagutd.	Fagutd.	Gymnas	X		600 000
Unni		Norge	25 - 30	2	80	9 år	Fagutd.	Fagutd.	Bachel.	X		910 000
Ruth		Norge	55 - 59	0	80	7 år	Folkesk.	Folkesk.	Fagutd.	X	X	840 000
Dina		Norge	55 - 59	0	100	30 år	Fagutd.	Folkesk.	Singel	X		450 000
Roar		S-Am.	50 - 54	2	100	10 år	Fagutd.	Folkesk.	Singel	X		360 000
Trine		Norge	60 - 64	0	70	31 år	Folkesk.	Fagutd.	Fagutd.	X	X	850 000
Hans*		Norge	35 - 39	0	100	6 md	Fagutd.	Folkesk.	Singel	0		120 000
Pia		Norge	55 - 59	0	100	10 år	Folkesk.	Folkesk.	Bachel.	X	X	1060 000
Nina		Norge	65 - 69	0	100	40 år	Folkesk.	Folkesk.	Fagutd.	X	X	900 000
Eva		Norge	55 - 59	0	80	18 år	Folkesk.	Folkesk.	Fagutd.	X		700 000
Per		Norge	35 - 39	2	100	10 år	Fagutd.	Fagutd.	Fagutd.	X		660 000
Vilde		Norge	45 - 49	1	65,67	3 år	Bachel.	Fagutd.	Bachel.	X		850 000
Mia		Norge	35 - 39	3	65,67	12 år	Folkesk.	Fagutd.	Fagarb.	X		670 000
Britt		Norge	55 - 59	0	90	25 år	Folkesk.	Folkesk.	Fagarb.	X		925 000
Alice*		Norge	18 - 20	0	100	2 år	Fagutd.	Fagutd.	Singel	0		120 000

Anja som var i underkant av 30 år var den einaste helsefagarbeidaren som arbeidde ufriviljug deltid (jf. fig. 5). Ho hadde 60 prosent stilling men ynskte fulltid. Anja var gift, barnlaus og hadde flykta frå tidligare Jugoslavia med familien sin då ho var kring 13 år. Ho snakka norsk som ein innfødd. Anja var den av helsefagarbeidarane med kortast erfaring, trass i at ho hadde arbeidd som faglærd i sju år. Norsk-fødde Per (jf. fig. 5) som arbeidde 100 prosent stilling, fortalte at han hadde arbeidd ufriviljug deltid som helsefagarbeidar i 10 år før han fekk full stilling. Per hadde fleire barn og ein ektefelle som også var deltidsarbeidande helsefagarbeider. Knapt 40 år gammal fekk han hjart einfarkt, og han trudde det hadde samband med stresset ved alltid å vere disponibel for ekstravakter med tilhøyrande stress på grunn uvissa om inntekt. Han ville ikkje råde andre til å søkje seg til helsefagarbeidarutdanning på grunn av vanskane med å få full stilling. Det kunne med andre ord vere vanskeleg å få full fast stilling sjølv om ein hadde fagutdanning, men stillingsbrøkane til helsefagarbeidarane var gjennomgåande mykje høgare enn det som var tilfellet for

pleieassistentane, uavhengig av om pleieassistentane var i eit vaksenopplæringsopplegg eller ikkje (jf. fig. 2 og 6).

Fig. 6. Kapitalane til ufaglærde pleieassistentar som ikkje deltok i vaksenopplæringsprogram

	Ufriv. deltid	Fødestad	Alder	Barn å forsyre	Stillingsbrøk	Ca pleieerfaring	Fars utdanning	Mors utdanning	Parthar utdanning	Eig hytte	Eig bustad	Familie Inntekt (Nkr)
Iris	x	S-Am.	61 - 65		23	5 år	Fagutd.	Fagutd.	Fagarb./ død	x		140 000*
Linda	x	Aust-Europ	41 - 45		Ringevikar	2 år	Folkesk.	Folkesk.	Fagutd.	x		500 000
Lisa	x	Norge	35 - 40	2	13	9 år	Bachel.	Folkesk.	Folkesk.	x		660 000
Jenny	x	Norge	51 - 55		11,27	8 år	Folkesk.	Folkesk.	Fagutd.	x		900 000
Ane	x	Norge	25 - 30	1	12	5 år	Realsk.	Folkesk.	Fagutd.	x		280 000

*Pluss enketrygd

Dersom nokon av vaksenopplæringskandidatane ikkje skulle klare å ta fagbrev (jf. Mona fig. 2), kan dei kome i same situasjon som norskfødde Jenny. Ho er over 50 år, har ikkje bestått den teoretiske delen av vaksenopplæringsprogrammet, har gitt opp utdanningsambisjonane og må nøye seg med 11,27 prosent stilling pluss ekstravakter (jf. fig. 6). Dei fire andre pleieassistentane som ikkje deltok i vaksenopplæringsprogram hadde relativt ulike bakgrunnar for å arbeide i små stillingsprosentar. Norskfødde Lisa (jf. fig. 6) hadde eit handikappa barn og kombinerte ei 13 % stilling med omsorgsløn. Iris (jf. fig. 6) som innvandra frå Sør-Amerika for over 30 år sidan, hadde levd eit relativt isolert liv i Noreg saman med den spansktalande familien sin, inntil ektefellen døde for nokre få år sidan. Då søkte ho arbeid i sjukeheim, og fekk 22 prosent stilling. Det var for lite, så ho var alltid disponibel for ekstravakter. Det vanskelege arbeidslivet var snart slutt, for Iris ville bli pensjonist om eit par år. Den polske pleieassistentane Linda (jf. fig. 6) var ringevikar. Ho var i starten av 40 åra og snakka så därleg norsk at det var relativt vanskeleg for henne å få ekstravakter. Ho flytta frå Polen til Noreg for nokre år sidan saman med ektefelle som er handverkar. Dei har hus og unge vaksne born i Polen. Noreg ser ut for å vere ei mellombels ordning (jf. fig. 6).

Ane (jf. fig. 6) var i ein mykke heldigare situasjon enn dei andre pleieassistentane, for posisjonen som ufriviljig deltidsarbeidande i 12 % stilling var snart slutt. Nokre månader seinare når bachelor eksamen var bestått, ville ho søkje seg stilling som sjukepleiar og høgst sannsynleg få ein relativt høg stillingsbrøk (jf. kapitalane til sjukepleiarane fig. 4).

Store inntektsforskjellar

Ane ville høgst sannsynleg få ei heilt anna inntekt når ho gjekk over i ei sjukepleiarstilling, for sjukepleiar med partner hadde gjennomgåande om lag dobbelt så høg inntekt som pleieassistenten og hennar partnar (jf. fig 6).

Fig. 7. Inntekt

	Sjukepleiar*1	Helsefagarbeidar *2	Pleieassistent i vaksenopplæring	Pleieassistentar som ikkje var i vaksenopplæring
Gjennomsnittleg familieinntekt for pleiar m/partnar	1130 000 Nkr	815 000 Nkr	540 000 Nkr	686 600 Nkr
Gjennomsnittleg inntekt for single pleiarar	300 000 Nkr	405 000 Nkr	237 500 Nkr	210 000 Nkr

*1 Ei av dei to single sjukepleiarane arbeidde 50% stilling på grunn av vidareutdanning, derfor blei gjennomsnittsinntekta for single spl. låg

*2 Dei to single lærlingane er ikkje tatt inn i avrekninga fordi dei hadde lærling løn.

Dei som hadde lågast inntekt hadde flest barn å forsyrgje og majoriteten av desse pleiarane hadde innvandrarbakgrunn og deltok i helsefaglege vaksenopplæringsprogram (jf. fig. 2). Dette understrekar funn i tidlegare studiar om at relativt mange barn i innvandrarmiljø veks opp i fattige familiar (Bhuller and Aaberge 2010, Bhuller and Brandås 2014).

Studentar har vanlegvis relativt stram økonomi (jf. sjukepleiestudent Ane fig. 6), men dei lever i håp om at situasjonen vil endre seg når studiane er avslutta. Pleiarane i vaksenopplæringsprogram levde også i håp om betre tider, men dersom dei ikkje fekk ekstravakter, kunne dei arbeide som ufaglærde pleieassistentar i 10-41,5 år før dei får høve til å melde seg opp til fagprøve (jf. fig. 3). Det vil sei at dei i store delar av livet må leve som dei andre pleieassistentane med låg løn, tilsvarande få pensjonspoeng og med lite kontroll på tida si (jf. fig. 6). For å betre familieøkonomien kan ein finne seg partnar med høg inntekt slik Jenny hadde gjort (jf. fig. 6), men med få unnatak, hadde dei fleste pleiarane ein partnar som var på tilsvarende utdannings-, inntekts- og posisjonsnivå som dei sjølve (jf. fig. 2, 4, 5, 6). Pleieassistentane som var i eit vaksenopplæringsprogram og som hadde partnar, sikta seg inn mot utdanning på fagutdanningsnivå. Det vil sei at dei ville få utdanning på same nivå som partnaren når dei hadde tatt fagbrev (jf. fig. 2).

Dersom pleieassistentane hadde funne seg partnar med utdanning på mastergradsnivå, slik sjukepleiar Anne hadde gjort (jf. fig. 4), hadde dei høgst sannsynleg hatt høgre familieinntekt og fritidsbustad. Anne og partnaren tente til saman 1500 000 Nkr/år. Dei hadde to fritidsbustader og drog på eksotiske reiser i inn og utland. Men pleiarane fann seg vanlegvis partnar med utdanning på same nivå som dei sjølve var på eller på nivået dei ville koma på når dei hadde avslutta utdanningane dei heldt på med (jf. fig. 2, 4, 5, 6). På det viset reproduserer dei klasseskilja (Bourdieu and Passeron 1977). Når ein ser på dei norske pleiarane under eitt og

korrigerer for utdanningsdevalueringa som har funne stad i etterkrigstida (Halskov, Lundin, and Petersen 2008), er dei fleste på same utdanningsnivå som foreldra eller på eit lågare nivå.

Dei norske pleiarane kom vanlegvis frå familiar med lite kulturell og økonomisk kapital

Ingen av pleiarane hadde foreldre med utdanning på mastergradsnivå, og av dei norskfødde pleiarane er det berre to som har ein forelder med utdanning på bachelornivå (jf. pleieassistent Lisa fig. 6 og helsefagarbeidar Vilde fig. 5). Sistnemnde hadde ein bachelor før ho valde å bli helsefagarbeidar. Majoriteten av dei norskfødde pleiarane er med andre ord rekruttert frå familiar med lite kulturell kapital, og foreldra deira har heller ikkje hatt høge posisjonar i samfunnet. Dette kan ha medverka til at dei arbeider som pleiarar i sjukeheim, ein av dei minst prestisjefulle arbeidsplassane i det norske helsevesenet (Album 1999, Norredam og Album 2007, Myking 2013, Ellingsæter and Solheim 2002, Martinsen and Wærness 1991).

Pleiarar med innvandrarbakgrunn hadde meir kulturell og økonomisk kapital enn norskfødde

Sjølv om det er utfordrande å samanlikne kapitalar på ulike kontinent, kan det sjå ut for at pleiarane med innvandrarbakgrunn kom frå familiar som gjennomgåande hadde meir kulturell kapital og som hadde hatt høgre posisjonar i samfunnet enn tilfellet var for dei norsk fødde pleiarane. Flyktningar og innvandrarar kan oppleve at habitusen dei har erverva i oppveksten kan vere i utakt med samfunnet dei lever i (Wilken 2008). Det kan blant anna innebere at personar med innvandrarbakgrunn kan få lågare posisjonar i samfunnet enn foreldra deira hadde, medan det elles gjerne er slik at ein reproduserer opphavet sin sosiale posisjon (Bourdieu and Passeron 1977).

Mary og Rosa (jf. fig. 2) som begge deltok i det helsefaglege vaksenopplæringsprogrammet er kanskje dei som i minst grad har reprodusert den sosiale statusen til foreldra. Ingen av dei veit kva utdanning dei avdøde foreldra hadde hatt, men Mary sin far hadde hatt ein høg posisjon i eit afrikansk finansdepartement og Rosa sin far hadde hatt høg status og inntekt som bileigar og sjåfør for eit internasjonalt selskap som opererte i Afrika. Sjølv om det er vanskeleg å samanlikne norske og afrikanske tilhøve, er det tydeleg at fedrane har hatt kapitalar som hadde gitt dei høgare posisjonar og inntekter i Afrika enn det Mary og Rosa hadde som ufaglærde deltidsarbeidande pleiarar i Noreg. Desse to kvinnene vil heller ikkje få posisjonar på nivå med fedrane om dei blei ferdige med helsefagutdanninga dei heldt på med. Om døtrene kunne blitt i heimlandet kan det være at deira sosiale posisjonar hadde sett annleis ut, men dei måtte flykte (Wilken 2008).

Pleiarar i låge posisjonar hadde lite rom for sosiale fritidsaktivitetar

Sjukepleiaren med regelmessig arbeid på dagtid og høgst familieinntekt (jf. Anna fig. 4) var den som hadde flest og dyrast fritidssysler, men elles dyrka alle

sjukepleiarane og helsefagarbeidarane ulike former for fritidssysler, med unnatak av helsefarabeidar Anja (jf. fig. 5) som arbeidde ufriviljig deltid. Ho var med i jakta på ekstravakter, og stilte fritida si til rådvelde for arbeidsgjevar slik pleieassistentane gjorde. Kombinasjonen låg inntekt og leiting etter ekstravakter romma vanlegvis ikkje fritidsaktivitetar, men Liv (jf. fig 2) deltok i kyrkjelyden sitt arbeid og Jenny (jf. fig. 5) som hadde partnar med høg inntekt, malte bilete. Sjukepleiarstudent Ane (jf. fig. 2) og sambuaren brukte også relativt mykje pengar på fritidsaktivitetar. Dei var regelmessig i treningsstudio og Ane tok barnet sitt og sambuaren (utan opphaldsløyve og arbeid i Noreg) med på turar til Syden kvart år. Fritids- og ferieaktivitetane til Ane hadde høgst sannsynleg ikkje vore mogeleg utan den økonomisk støtta som Ane fekk frå foreldra. Pleiarane med innvandrarbakgrunn (jf. fig. 2,4,5,6) kunne like å gjeste familie i heimlandet, men for dei som kom frå andre verdsdelar, slik pleiarane i voksenopplæringsprogram gjorde, kosta slike reiser så mykje at det vanlegvis gjekk 2-3 år mellom kvar gong dei kunne ta seg råd til slikt.

Avsluttande kommentarar

Dei fem kvinnene som deltok i voksenopplæringsprogrammet var ungdommar/unge vaksne då dei kom til Noreg. Fleire ser ut for å kome frå familiar med meir kulturell og økonomisk kapital enn majoriteten av dei norske pleiarane hadde, men ingen av dei hadde med seg utdanning som kunne konverterast til det norske utdanningssystemet. Såleis er det prisverdig at norske styresmakter integrerer desse kvinnene i voksenopplæringsprogram som potensielt kan fungere som nøkkel til fast arbeid. Det som er problematisk er at kandidatane må basere seg på ekstravakter i mange år dersom dei skal få høve til å ta fagbrev. Inntil dess vert dei behandla som ufaglærde med tilhøyrande løn og arbeidstilhøve (jf. fig. 2 og 6). Å måtte nøye eg med relativt låg løn ved sidan av studiar er ikkje uvanleg (jf. Ane fig. 6 som heldt på med ein bachelor i sjukepleie og jf. Una fig. 4 som supplerte sjukepleieutdanninga med ein bachelor i administrasjon), men å basere ei utdanning på ekstravakter er noko heilt anna, slik tilfellet var for dei fem pleiarane i det aktuelle voksenopplæringsprogrammet (jf. fig. 2). Dersom desse kvinnene som gjennomsnittleg var 32,8 år, ikkje får ekstravakter, kan det ta 10-41 år før dei har så mykje praksis at dei kan melde seg opp til fagprøve. Pleieassistentane i voksenopplæringsprogram er gull verdt for arbeidsgjevar fordi dei har ein viss fagleg bakgrunn, dei har erfaring, dei kan snakke norsk, dei er disponibele for ekstravakter og dei er billig arbeidskraft. Men dei økonomiske og sosiale konsekvensane er store for dei som må leve slik.

Jeanne Boge, Professor, Institute of nursing, Faculty of Health and Social Sciences, Western Norway University College, P.O.Box 7030, Norway; jhb@hvl.no, +4796206791

Staf Callewaert, Professor emeritus, Institut for filosofi, pædagogik og retorik, Københavns Universitet

Karin Anna Petersen, Professor, Department of Global Public Health and Primary Care, University of Bergen

Litteratur

- Album, D. 1999. "Sykdommers og medisinske spesialiteters prestisje." *Tidsskrift for Den norske legeforening* 111 (17):2127 – 2133.
<https://www.sv.uio.no/iss/forskning/aktuelt/aktuelle-saker/2018/sykdommers-prestisje.html>
- Bhuller, M, and R Aaberge. 2010. "Økonomisk fattigdom blant innvandrere." *Søkelys på arbeidslivet* 27 (4):263 – 289
<https://www.idunn.no/spa/2010/04/art04>
- Bhuller, M, and EE Brandås. 2014. "Fattig i fjer – fattig i år? Tilstandsavhengighet i innvandrerfattigdom." *Søkelys på arbeidslivet* 31 (3):209 – 228
http://www.sv.uio.no/econ/english/research/publications/articles/2014/files/sokelys-pa-arbeidslivet- 2014_03_pdf.pdf
- Boge, J. 2017. "Utfordringer ved tannpuss i sjukeheim." *Geriatrisk sykepleie* 2:16 – 23
<https://sykepleien.no/meninger/innspill/2017/04/utfordringar-ved-tannpuss-i-sjukeheim>
- Boge, J, S Callewaert, and KA Petersen. 2017. "The Impact of Bathroom Design on Privacy for Users with Special Needs." *Ageing International*: 27, 1-18.
<https://doi.org/10.1007/s12126-017-9311-9>
- Boge, J, K Kristoffersen, and K Martinsen. 2013. "Bodily cleanliness in modern nursing." *Nursing Philosophy* 14:78 - 85. doi:
10.1111/j.1466-769X.2012.00545.x.
- Bourdieu, P, and J.C. Passeron. 1977. *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Callewaert, Staf. 1997. "Habitus som internalisering af objektive forhold." In *Bourdieu-studier (pp 133 - 138)*, edited by S Callewaert. København: Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, Københavns Universitet Amager.
- Callewaert, Staff. 2000. "Habitus-begrebet i bogen om opdragelsen (La reproduction)." In *Kultur, Pædagogik og Videnskab*, edited by S Callewaert, 112-140. København: Akademisk Fprlag.
- Ellingsæter, AL, and J Solheim. 2002. *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv. makt og demokratiseringsutredningen 1998 - 2003*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Gauten, H., and Å. Hermansen. 2011. "Eldreomsorg under press". Oslo: Fafo.
- Gautun, H. , and H. Øien. 2016. *Kartlegging av mangel på sykepleiere i hjemmesykepleie og sykehjem. Rapport nummer 6* . 6 vols. Oslo, NOVA
- Hagen, Roar. 2006. *Nyliberalismen og samfunnsvitenskapene: refleksjonsteorier for det moderne samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Halskov, G., S. Lundin, and KA Petersen. 2008. "Homologier." In *At sette spor på en vandring fra aquinas til Bourdieu - æresbog til Staf Callewaert*, edited by KA Petersen and M. Høyen. København: Hexit.
- Hauge, S. 2004. "Jo mere vi er sammen, jo gladere vi blir?", Institutt for sykepleievitenskap og helsefag, Universitetet i Oslo.

- Haukelien. 2013. "Omsorgsyrker, hierarki og kjønn; historiske linjer" *Norsk antropologisk tidsskrift* 24 (3/4):194 – 290.
<https://www.idunn.no/nat/2013/03-04>
- Hermansen, AS. 2016. "Barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv " In *Det norske samfunn*, edited by I Frønes and L Kjølsrød. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hordaland. 2017. "Bli helsefagarbeider (fagbrev)"
http://www.hordaland.no/nn-NO/utdanning/voksenopplaring/kurs/helsearbeidar/?gclid=CP_EvIbG09QCFVItGQodKaYL0w
- Kavli, Hanne Cecilie, and Heidi Nicholaisen. 2016. "Integrert eller marginalisert? Innvandrede kvinner i norsk arbeidsliv " *Tidsskrift for samfunnsforskning* 4:339 - 370 doi: 10.18261/issn.1504-291X-2016-04-01.
- Kjørholt, ES., LM. Sæter, and IE. Thorsnes. 2014. "Menneskerettigheter i norske sykehjem". Norsk senter for menneskerettigheter. Det juridiske fakultet: Universitetet i Oslo.
- Kvale, Steinar. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal.
- Larsen, K. 2009. "Observasjoner i et felt." In *Refleksiv sociologi i praksis*, edited by O. et al Hammerslev. København: Hans Reitzels Forlag.
- Martinsen, Kari, and Kari Wærness. 1991. *Pleie uten omsorg?* Oslo: Pax.
- Moland, LE. 2013. "Heltid-deltid - en kunnskapsstatus" Fafo. Oslo.
- Myking, MA. 2013. "Palliasjon på sykehjem " Mastergrad, Institutt for global helse og samfunnsmedisin, Universitetet i Bergen
<http://bora.uib.no/handle/1956/6813>
- Norredam, Marie, and Dag Album. 2007. "Prestige and significance for medical specialities and disease". *Scandinavian Journal of Public Health* 35(6):655-61 doi: 10.1080/14034940701362137
- Opjordsmoen, M. 2014. *Faglige fakta. Kampen mot ufrivillig deltid. Arbeidslivet.no*
<http://www.arbeidslivet.no/Arbeid1/Arbeidstid/Kampen-mot-ufrivillig-deltid/>.
- Petersen, KA, S Glasdam, and V Lorensen. 2007. *Livshistorieforskning og kvalitative intervju*. Viborg: Forlaget PUC, CVU Midt-Vest.
- Petersen, Karin Anna. 1998. "Kapitalbegrebets operasjonalisering." In *Sygeplejevidenskab - myte eller virkelighed?*, edited by Petersen. Karin Anna. Aarhus Det Sundhedsvidenskabelige fakultet, Aarhus Universitet.
- Regjeringen. 2015. "Demensplan 2020. Et mer demensvennlig samfunn". edited by Helse - og omsorgsdepartementet. Oslo: Den Norske Regjering.
- SSB. 2017. Statistisk sentralbyrå. "Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre", 1. januar 2013
<https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef/aar/2013-04-25?fane=om>
- Utdanningsdirektoratet. 2019. «Vidaregående som voksen». Realkompetanse.
https://utdanning.no/tema/hjelp_og_veiledning/videregående_som_voksen
- Wilken, L. 2008. *Pierre Bourdieu*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Østby, Ambø, B. 2010. "På majoritetens premisser." Mastergradsoppgave.

Teacher professionalism in changing times

Kjersti Lea

This text discusses several understandings of the term professionalism, rooted in disciplines such as philosophy, sociology, and the study of professions. The general considerations are subsequently related specifically to teacher professionalism. This analysis is followed by a cultural-historical contextualization of this concept, based on the assumption that professionalism is a contextually dependent entity that cannot be understood in isolation from the cultural and historical context in which it appears, although it is assumed that teachers' professionalism will always entail both explicit and tacit knowledge. The historical overview over the teacher profession's development and its changing conditions is followed by an analysis of the current situation and some of the challenges the teacher profession faces today.

Keywords: Professionalism, professional knowledge, professional practice, epistemology, education, teachers

Background

The current text was originally delivered as a trial lecture at the faculty of the humanities at the University of Bergen as part of the author's defense for her PhD degree. For ethical reasons, the manuscript has been kept in its original form with a few minor adaptions that seemed necessary when the lecture was to be published as a written text.

The topic for a trial lecture is given by the assessment committee; the candidate is given a task to solve. According to the conventions of the faculty of the humanities, in the trial lecture the candidate is given the opportunity to give a lecture on a topic different from, yet related to the topic of her thesis, which is presented separately as an introduction to the actual defense of her thesis. The idea is that in the trial lecture, the candidate should demonstrate a broad orientation within the field in which she has been working.

Although Lea's thesis, *Intellectual Practicians*, was defended at the faculty of the humanities, it also draws on the social sciences. Consequently, to explore the topic assigned by the committee, "teacher professionalism in changing times", she has put together examples from both traditions to offer the audience an overview over the current situation as it appears at the interface of the two perspectives. This

approach to the topic may in fact be regarded to be in concord with a main finding in her doctoral thesis; the participants in her project, teachers of an academic subject in upper secondary school, constantly find themselves at the crossroads between two ways of operating; that of the academic tradition and logic of their education and the complex practice of their work life. The academic *logos* and values are rather insufficient to cope with this complexity, the teachers find, and so they need to balance the academic identity they brought into their job with the demands of real life teaching. In her thesis, Lea explores the forms of knowledge that the teachers' practice comprises as well as the agents' professional identity and their understanding of their work.

For the teachers, the concept of 'changing times', applies to their own lives at several levels; first, it relates to the transition from the academic logic and values to that of teaching, second, it relates to how schools and education change, and third, there are the changes in society at large and how these affect school life. This is discussed in the thesis. The focus in the current text mainly relates to the third level – teaching and views on teaching (and teachers) in a society that is constantly changing.

Presentation and outline

The assigned topic for this trial lecture is a quite open and very broad one: "Teacher professionalism in changing times". It has been necessary to be eclectic. I will try to account for my choices and my shifts of perspective along the road. As a first step, I will provide an outline of the text:

1. Delimitation and interpretation of the topic, including spatial and temporal contextual delimitation
2. The concepts 'teacher', 'professionalism' and 'teacher professionalism', including conceptual contextualization and discussion
3. Changing times
4. Teacher professionalism in changing times: Put the pieces together.

The lecture is taking place at the Faculty of the humanities, not at the Faculty of education – which might well have been the case, considering the topic. The fact that this is not the case has had impact on my choice of perspective in dealing with the assigned topic. My perspective, and so, what I actually see, is contingent on the point where I stand, which is *inter* disciplines. Therefore, while I definitely *do* look to studies within educational research, I also draw on disciplines more often associated with the humanities, such as history and philosophy of education. There will be detours to the social sciences as well.

Delimitation of the topic

A clarification of the topic is necessary because it is not possible to talk about such a topic in general terms, without regard to cultural, historical and temporal factors. As Hans Jørgen Staugård writes,

what a profession is and what it means to be a professional is not just a question difficult to answer in precise terms. The question as well as the answer have different meanings in different times. Professions are historical and dynamic entities, and therefore also complex entities which constantly must be analyzed and evaluated as part of the social context of which they are parts. (Staugård 2011)

Geographical and cultural delimitation

I will primarily talk about teacher professionalism in Norway, but will also give examples from the other Nordic countries and some from other Western countries.

Temporal delimitation

I will take a retrospective glance on some “times of change” to contextualize the topic historically, but the main focus will be on the present and the recent past.

The concepts ‘teacher’, ‘professionalism’ and ‘teacher professionalism’

Teacher

What is a teacher? According to Oxford English Dictionary, teacher simply means “one who teaches or instructs” (Dictionary, ”teacher”). Etymologically, it is related to *token*, and to the German verb *zeigen*; to show. Which makes sense.

We have all been taught by somebody, more or less all our lives, and teaching is indeed an old activity. Yet the term itself is not that old. Moreover, teaching as a profession in the meaning ‘an occupation for which one is specifically trained’ is relatively new, at least in Scandinavia. Much younger than the traditional handicrafts, for example. Elsewhere in the world, this has been different.

Teachers may be of many sorts. They may for example be dedicated and interested, as Miss Honey in Roald Dahl’s (1916-1990) story about Matilda, or definitely less so, as Miss Trunchbull in the same book (Dahl 2016 (1988)). There are many literary portraits of both kinds. The French writer Albert Camus (1930-1960) describes a teacher of the former sort: “In Germain’s classes they for the first time felt that they really were alive and were held in high esteem. They were found worthy of discovering the world.” (Camus 2003). A tribute to teacher Germain indeed.

Beside differences in personality and engagement, differences may concern education and institutional affiliation; there are teachers in kindergarten and at university, there are general teachers and subject teachers, such as music teachers, math teachers, hairdressing teachers, sports teachers and many others. Is there a point in distinguishing between them? I have thought there is, and that is one of the reasons

why I chose one specific group of subject teachers as my empirical case in the project *Intellectual Practicians* (Lea 2015). Nevertheless, I have chosen a broad notion of the term ‘teacher’ today. So when I today talk about teachers, I basically refer to the large group of teachers in compulsory education, but to some degree also to teachers in upper secondary school.

In addition to this, the term for ‘a person who teaches’ has changed historically. Examples of older terms may be *school masters* and *hearers* (Grydeland 2012) – terms which give an indication of how teachers and their task have been regarded by the contemporary society.

‘Professionalism’

What does the term ‘professionalism’ really mean? In Norway, the terms *profesjonalitet* and *profesjonalisering* have over the last years emerged as alternatives to compounds with the traditional terms ‘faglig’ or ‘yrkes-’, i.e. ‘occupational’ or ‘vocational’, as their first part. To my ears, the new terms have a somewhat equivocal ring. They are generally presented as being all about ‘securing and improving quality’ in the education and practice of professionals, but if one takes a closer look on how such high quality is supposed to be achieved, the picture turns out to be somewhat ambiguous.

British educationalist, professor Ivor Goodson, presents reflections resembling these in a discussion of the English terms ‘professionalism’ or ‘professionality’ versus ‘professionalization’ (the correlate to the Norwegian *profesjonalisering*). Goodson writes: “I see the project of professionalization as concerned with promoting the material and ideal interests of an occupational group – in this case the teachers. Alongside this, professionalism is more concerned with the intricate definition and character of occupational action (– in this case the practice and profession of teaching).” (Goodson 2003, 126).

Whether there is a conceptual conflict between the terms ‘professionalization’ and ‘professionalism’ or not, they both relate to ‘profession’ – the noun from which they both are derived. Therefore, to get to the core of professionalism, it seems a good idea to look at the concept ‘profession’.

Among the first to take a theoretical interest in professions was German sociologist Max Weber (1864-1920) who studied the emergence of the German state bureaucracy in the years previous to the turn of the 20th century (Weber 2003). Later on, the study of professions has become a separate academic field of study, with American sociologists Andrew Abbott, Talcott Parsons (1902-1979) and Eliot Freidson (1923-2005) as some of the discipline’s most well-known theorists (cf. e.g. Abbott 1988, Freidson 2001, Parsons 1978).

In Parson’s view, professions play an important part in keeping a modern society together (Parsons and Shils 2001). It was Abbott who introduced the distinction between the occupations he termed professions and other occupations (Abbott 1988). Characteristics for occupations which qualified for the term ‘profession’ in Abbott’s terminology were, among other things, that they were knowledge based,

relatively autonomous, and that they dealt with what he called “human problems amenable to expert service” (Abbott 1988, 35). To this, Freidson added the performance of judgmental power as a characteristic for professions (Freidson 2001).

Based on earlier studies within the field, Norwegian scholars of professionalism Anders Molander and Lars Inge Terum propose the following definition: “Professions are a kind of occupation where services are performed on the basis of theoretical knowledge, achieved in specialized education” (Molander and Terum 2008, Introduction, my translation, cf. also Parsons 1978, 40).

Philosopher Donald Schön (1930-1997) has written several books on professions and professionalism. In his work, Schön has emphasized practical experience and reflexivity as important elements in professionals’ knowledge, and it was he who developed the concept of ‘reflective practice’, often referred to in discussions of professionalism. Schön finds professionalism to be proficiency achieved in practice. Experience is a crucial element in this, but the practitioner’s reflections on her experiences are the yeast in the dough, so to speak. Development, and so, achievement of professionalism, is dependent on these reflections. Therefore, Schön writes, “[w]hat I want to propose is this: The practitioner has built up a repertoire of examples, images, understandings, and actions” (Schön 1995, 138) – on which her professionalism rests.

Staugård sums up the characteristics of professions, such as these are expressed in classical studies within the field, in three points.

1. Professions are based on specific theoretical knowledge, achieved in formal, competence-giving education.
2. A high degree of independent professional and moral judgement is required of practitioners of professions.
3. Professions are practiced within central social areas and are usually subject to some degree of public administration. (Staugård 2011, 163)

As the final example of theories on professionalism I quote sociologist Staf Callewaert’s critical comment to the many attempts of standardizing professionalism in the article “Towards a general theory of professional knowledge and action” (1999). Callewaert finds these attempts nothing short of futile since practitioners’ practices in his view are guided by their practical sense, developed on the base of social and bodily experience, not by rules: “On the basis of empirical studies of professional practice as a process (...) it can be proved that the cognitive orientation is mainly tacit and fuzzy, strategic, and only vaguely associated with references to discourses and instructions” (Callewaert 1999, 218).

Therefore, when things happen, Callewaert explains, what is in play is this practical sense, or a practical reason, which he takes to be very different from theoretical reason. This practical reason, not education, is the backbone of professionalism in Callewaert’s view.

How should teacher professionalism be defined, on the basis of all of this?

Teacher professionalism

One possible reason why defining teacher professionalism is not a straightforward task may be that teacher professionalism has become some sort of a catchword. It pops up in the media ever so often. It occurs in policy documents, and politicians talk about quality in education, best practices and teacher professionalism in the same breath. Yet the term is hardly ever defined in such contexts. At the same time, teacher professionalism seems to be among those value laden terms which it is virtually impossible to discuss in a critical manner since they have a presumably incontrovertibly positive meaning. Who could possibly be against high quality, the best conceivable practice – or professionalism among people trained in a specific trade or profession, such as teachers are?

Teacher professionalism might be discussed in descriptive terms, as an exploration of what teachers actually do at work and how their occupational life may be described. The two aspects will partly be intertwined in the following. To encircle the concept, I will relate Frank McCourt's reflections on teacher professionalism after 30 years in the game. In addition to being a rich first-hand description of teaching, this is also an interpretation of teacher professionalism. So, although the quote is long, it would have taken me even more words to give an equally nuanced picture. McCourt writes:

A young substitute teacher sat beside me in the teachers' cafeteria. She was to start her regular teaching career in September and could I offer her any advice?

Find what you love and do it. That's what it boils down to. I admit I didn't always love teaching. I was out of my depth. You're on your own in the classroom, one man or woman facing five classes every day, five classes of teenagers. One unit of energy against one hundred and seventy-five units of energy, (...) and you have to find ways of saving your own life. They may like you, they may even love you, but they are young and it is the business of the young to push the old off the planet. I know I'm exaggerating but it's like a boxer going into the ring or a bullfighter into the arena. You can be knocked out or gored and that's the end of your teaching career. But if you hang on and you learn the tricks. It's hard but you have to make yourself comfortable in the classroom. You have to be selfish. The airlines tell you if oxygen fails you are to put on your mask first, even if your instinct is to save the child.

The classroom is a place of high drama. You'll never know what you've done to, or for, the hundreds coming and going. You see them leaving the classroom: dreamy, flat, sneering, admiring, smiling, puzzled. After a few years you develop antennae. You can tell when you've reached them or alienated them. It's chemistry. It's psychology. It's animal instinct. You are with the kids and, as long as you want to be a teacher, there's no escape. Don't expect help from the people who've escaped the classroom, the higher ups. They're busy going

to lunch and thinking higher thoughts. It's you and the kids. So, there's the bell.
See you later. Find what you love and do it. ((McCourt 2005, 304-305)

Basically, McCourt's understanding of teacher professionalism is in understanding with that of the participants in my project *Intellectual Practicians*: It is very much regarded a matter of experience and developing a 'practical reason', to borrow Bourdieu's term (Bourdieu 1977, 1998). Many of those who have studied professions share this view, and we have seen an increasing promotion of what Goodson terms "practical professionalism" (Goodson 1996, 131) in teacher education. This development might be an ambiguous one. While it is an acknowledgement of a major element in teacher professionalism; its character as a practice, understood also as a reflexive practice, in Schön's terminology, practice does not in itself safeguard sustainable professionalism. We know, for instance, that in actual life, people's practical judgement is not always the best interpretation of the given situation or circumstances. While necessary for navigating in daily life, our interpretations may be insufficient and we may even be mistaken. Our understanding of others is limited, and so there may for example be reasons for students' sulkiness or reticence that the teacher does not take in. In addition, teachers, like other people, may simply be biased or downright prejudiced. Judgements on such grounds may very well be morally dubious.

This would be an ethical objection to one-sided focus on practical knowledge. Goodson points out that one-sided promotion of practical knowledge may have impact also on the over-individual level; it may make teachers blind to their broader moral and social commitments, and then politicians may "restructure teachers' work and teacher education in ways that narrow such work to pedagogical skills and technical competencies, remove from teachers any moral responsibility of professional judgement concerning curricular matters, and cut teachers off from university knowledge" with the access it can give to for example independent inquiry and intellectual critique, he warns (Goodson 2003, 130). This is also a political matter and as such an example of what French sociologist Pierre Bourdieu (1930-2002) would term 'struggles within the field' and which are closely related to social positions, to prestige, and to economic and political power (cf. e.g. Bourdieu 1984, 1996).

Changing times

The feeling that times are changing is not new. *Omnia mutantur, nihil intereit* - 'everything changes, nothing remains the same,' Ovid wrote, apparently quoting an even more ancient source, the Greek mathematician and philosopher Pythagoras (Evensberget and Gudersen 1983, 878). It seems appropriate, then, to approach the concept 'changing times' by the path of history.

Earlier times of change

We have the word “school” from Ancient Greek, where *schola* (Dictionary, ‘school’) actually meant “leisure” or “employment of leisure”; an activity for those who did not need to work. Education in the Scandinavian countries now presents adolescents with possibilities most young people in former days would never even dream about. Nevertheless, especially higher education is still unevenly distributed among the population. This may be analysed sociologically to relate to socio-cultural and economic factors. Pierre Bourdieu’s book *Reproduction in education, society and culture* (Bourdieu and Passeron 1990) is a famous example of a critical study of such factors. In Scandinavia, Donald Broady and his colleagues at Uppsala university (cf. e.g. Bertilsson, Börjesson, and Broady 2008, Börjesson et al. 2016) and Annick Prieur and colleagues (cf. e.g. Prieur, Rosenlund, and Skjott-Larsen 2008, Prieur 2010, Prieur and Savage 2011, Faber and Prieur 2012) are among those who have done similar work.

It is also true that this arena of possibilities is in some ways a demanding arena. Stress among teenagers is an increasing problem. Some do simply not cope. The dropout rates are relatively high in all Scandinavian countries, both from upper secondary school and from higher education. It nevertheless remains a fact that teachers and the public educational system have contributed to change conditions for children and young people in major ways. A prominent example of this is that children no longer can be regarded to have a productive function; they do not any more contribute to upholding the household. Their function is in many ways much less clear nowadays than it used to be. This has culminated in the post war period, symbolically expressed in the emergence of a specific youth culture in the 1960s.

The first organized education was education for the selected few, also in Norway. The first onset of education for the many came with the implementation of mandatory confirmation in 1736; from then on, everyone was obliged to learn to read as part of the preparation for their confirmation. Yet, it was the local parson, not particular teachers, who performed this education.

The following century, the 19th century, was a time of considerable change in Norwegian history of education. A need for qualified teachers followed these changes, and it is only from then on it makes sense to talk about ‘teacher professionalism’ in this country.

Around the middle of the century, schools were built in the cities. These were termed ‘poor schools’ – a term which in itself is tell-tale for this period in Norwegian school history. Part of the background for modern mass education is the industrialization, which in Norway took place around this time. Not only did poor people’s children need to learn to read, or at least learn their catechism somehow in order to be confirmed; gradually, the authorities realized that it would be a good thing if these children had some place to be and someone to look after them at least part of the time when their parents were out working. Schools seemed to be the solution.

Another change at this time was that schools were transferred from the church to the municipalities. Roughly speaking, from this time on, also laypersons became teachers.

As a consequence of this, teacher education was largely improved in the 1860s with the result that teachers' status as an autonomous profession was considerably strengthened, Rune Slagstad writes (Slagstad 2006, 58).

Further strengthening of teacher education took place in the following decades. Historians and sociologists agree that in Norway, teachers' position has never been as strong as it was in the period from around 1890 up to the middle of the 20th century (Slagstad 2006, 73-74).

How is our time a time of change?

It may almost seem that, in Charles Dickens' words, "change begets change" (Dickens, Ch. XVIII); as though things change faster and faster. Is there still something that may be regarded characteristic for the present?

Slagstad (2006, 204) mentions the introduction of New Public Management (NPM) as a governing principle in public administrations as a change of considerable consequence across the public sector. In Norway, NPM was implemented a couple of decades ago. Social and educational scientists find this to have had large impact on the educational system, and so on views on teacher professionalism.

Anthony Giddens argues that globalization, made possible by technology and a high degree of specialization, is what makes late modernity different from earlier historical periods (Giddens 2002). There are political and cultural as well as economic aspects to globalization, Giddens claims. He finds globalization to have impact on all levels, from micro to macro, and to have certain disparate effects: Along with globalization goes enforced nationalism and focus on the local. Along with cosmopolitanism goes fundamentalism. Along with self-determination goes dependence. Along with weaker traditions goes a stronger need for self-realization. In fact, individualization and the need for self-realization have sometimes been emphasized as a main characteristic of our time. (Nyeng 2000, 21, Smith 2002, Taylor 2004).

The reflexive project of the self consists in maintaining a coherent self-understanding, Giddens claims (Giddens 1991, 14). This is a challenging task, for our self-narratives must constantly be revised because they are set in a context of manifold choices. In culture theorist and sociologist Thomas Ziehe's view, the task may be particularly demanding to young people (Ziehe 2004). The individualized post-traditional society is rich in opportunities and most of us are brought up to believe that we may freely shape our own lives. But the situation is ambivalent. The other side of the coin is that when we so to speak constantly create and shape ourselves, we are also prone to critical self-observation and to making unreasonably strict demands to ourselves. We may easily become perfectionists and never be quite satisfied.

In addition to this, there is so little to support us. Frameworks and traditions are looser than they once were. Consequently, we have to carry all responsibility for our choices and for ourselves by ourselves. This may be a heavy burden. Heavier still for young people than for others because they need to make so many important choices; education, occupation, partner, and so on.

As a result of this, there is among young people a general want for predictability, clarity, structure, and stable relations. A want for the possibility to *re*-construct a reality which may seem *de*-constructed. While it is not always easy to find this possibility elsewhere, schools can offer it, Ziehe writes. Teachers can offer it (Ziehe and Stubenrauch 2008).

Teacher professionalism in changing times: present challenges

Staugård claims that the teacher profession presently be under pressure from several quarters. He holds the frequent reforms of teacher education and the educational system at large over the last decades to be an indicator of this. His main explanation of the current situation is the introduction and implementation of New Public Management, NPM. The pressure from the authorities and the bureaucracy on the one hand, and the logic of the market, inherent to NPM, on the other, are regarded the core of the problem.

Politicians and bureaucrats make attempts of detailed regulation of teachers' education and daily work. This is incongruent with some of the characteristics of the relational professions, the professions where human relations are a main concern. Such characteristics are for example the required high degree of independent professional and moral judgement, and the constant making of decisions which take place in teachers' professional practice (Staugård 2011, 172-173). Observation studies have shown that teachers at average have to make two decisions per minute. It is also incongruent with the relative autonomy the professions traditionally have pled for themselves.

From the market come demands of efficiency and productivity. This is also problematic and partly incongruent with professional practices that characteristically deal with human relations. In human relationships all sorts of things can happen – many of which do not meet demands of efficiency, if measured in simple ways. We all know much about this from our private lives. It is not much different in relational professionals' practices.

So while NPM may be a suitable tool with regard to 'dead systems', such as administrative routines, it has become more and more clear that it is a far less adequate tool when it comes to more complex tasks and to tasks which cannot easily be measured quantitatively. In Staugård's view, this becomes particularly problematic in the relational professions. Professionals in such professions constantly find themselves in squeeze between their own personal and professional ideals and the claims about efficiency and rule obedience, especially in situations 'outside the scheme', the many unpredictable and disorderly situations that occur in their practice.

The implementation of NPM has also had some unintended and indeed paradoxical consequences with direct impact on teachers' practice. For example, while a main intention initially was to simplify public bureaucracy, there has, according to Per Arneberg and Bjørn Overland, been a rising degree of bureaucratization in basic education and consequently, they claim, teacher professionalism is "rapidly developed in a direction which makes it resemble that of a functionary in a target-oriented knowledge undertaking". They see an increasing degree of external control and test orientation, and an undermining of teachers' judgements and agency as democratization and Bildung agents as signs of this (Arneberg and Overland 2013, 19, my translation).

If this is so, and if this development continues, it is likely that teachers will feel increasingly powerless, both as a group and as individual professionals. If so, one may wonder how they in the long run can and may perform their daily work as practitioners of a relational profession. What will happen to their judgemental power? What will happen to their professional dedication and creativity, both vital qualities in relational professions? And, even more important, what sort of students will teacher education recruit? Studies have shown that among students' motives for choosing teacher education, creativity and autonomy ranges high. There is not much room for those qualities in a minutely regulated classroom.

Arneberg & Overland distinguish between what they term 'technical professionalism' and 'critical professionalism'. They claim 'critical professionalism' to be conditional on interplay between knowledge and action and on continual reflection on both elements. Against this stands the 'technical professionalism' that is dominated by technical rationality; rule based and conducted by routine. Provided the development they outline, we may end up with a profession largely dominated by 'technical professionalism'. A recent newspaper article about how teachers at a specific school are obliged to follow 172 locally developed rules in addition to the profession's general regulations may indicate that we actually are moving in this direction. (Haugerud skole 2014). It seems opportune to ask if this is what we want teacher professionalism to be; whether such teachers are what we want for the rising generation.

The educational system has been reformed relatively frequently over the last decades in the Scandinavian countries. According to Bourdieu's theory of practice, changes, such as reforms, may have a disturbing influence on agents within the field in question. One could say that education reforms as well as changes in society at large require that teachers time and again develop new forms of professionalism. Part of the ongoing discussions about professionalism in teaching and other professions may relate to this: Society is changing, in some areas rapidly. As part of these changes, public fields such as education are reformed. New laws are passed, new standards of qualification are set, the demands and expectations from the general public are changed and so on. One may assume that this evokes certain self-consciousness within the professions, and that questioning and debating professionalism is part of this enforced self-consciousness (cf. Callewaert 1999, 219).

At the outset, I quoted Goodson's comparison of professionalization to professionalism. At the time when he first made this comparison, Goodson registered what he called a "considerable antipathy to teacher professionalization" (Goodson 2003). In certain respects, it would be incorrect to make such a statement about the current situation in Scandinavia. Authorities constantly emphasize the importance of professionalization and take action to promote it for example by extending teacher education to a five-year master study. What authorities *have* done in Scandinavia, however, is to link 'professionalization' tightly to 'standardization', a philosophy which implies that quality is a fixed entity to be measured and quantified, but which is antagonistic to a view on education as a complex relational activity, the largest Norwegian teacher trade union, states (Utdanningsforbundet 2014). Judging from the public discourse the teacher profession seems to be enforced, but on scrutiny, it is easy enough to see that teachers' scope and autonomy are at the same time reduced, step by step.

Let me approach this double-sided face of educational change by looking at the distinction between standards and standardization. There is presently an amazing eagerness to standardize the education system. Teacher professionalism is driven by ever more government guidelines and central edicts on issues ranging from assessment to accountability to curriculum definition. It seems as though teaching is currently being technicized rather than professionalized. In fact, such standardization may come to dissolve existing patterns of professionalism and replace them with notions of the teacher as the technical deliverer of guidelines and schemes devised elsewhere (Goodson 2003, 127). To see standardization as the path to high standards, or to even equate 'standardization' with 'standard', is at best a simplism. At worst, such a way of thinking could result in an understanding of teacher professionalism that leaves teachers as little else than instruments in the hands of policy makers and the powers that be.

What could teacher professionalism be in our time of change? What should it be? Different theoretical traditions come up with different answers to what should be emphasized in teacher professionalism. Some enhance the importance of theoretical knowledge of the subject the teacher teaches, other emphasize practical didactic and pedagogical skills. Some emphasize personal professional experience, others convictions and ideals (Rasch-Christensen 2011, 346-347).

Studies of teacher education and professionalism have shown that teachers can hardly be said to become teachers during their education (Lortie 1975). What matters the most, is their own school experiences, as students and as teachers (Darling-Hammond et al. 2006, Rasch-Christensen 2010), and so, lay theories about teaching are of consequence. However, there are also those who think that teacher education *has* impact on teachers to-be. For example, a relatively recent Danish study shows that teacher education *does* have impact on teacher students, but what matters is what teacher educators *do*, not what they say. Students imitate the teacher educators' style and way of acting, not what they say (Rasch-Christensen 2011).

In my opinion, what should be emphasized in teacher professionalism is the complexity in the profession's knowledge base. I base this view on the interpretation of my own empirical material in the study *Intellectual racticians*, where I find that the study's participants draw on many sources of knowledge. The participants are subject teachers in upper secondary school and have thorough knowledge of the subject they teach. They take a strong interest in didactics. Their knowledge of this field may be termed practical more than theoretical. Yet it is also explorative; the teachers have a reflective attitude to their practical teaching and constantly strive to develop their skills. In addition, the teachers take on the role as public educators, and such make use of their ethical knowledge and moral standards. They also emphasize the importance of social and psychological skills.

The teachers relate their understanding of their professionalism to their responsibility as public educators and so regard socio-political consciousness part of their professionalism. In their daily practice, they meet students who do not quite fit in and students who struggle. There are personal, social and economic reasons for this. These students are not served well if their teacher insists on a rigid body of rules, the teachers assert. It is often difficult, they admit, to balance between consistency and individual consideration. Yet this is what they constantly try to do. For to treat students equally is not necessarily to treat them justly (Kierkegaard 1991).

It appears, then, that these teachers might have made Goodson's words their own. He writes that "[p]ractical wisdom, developed in suitable contexts, for worthwhile purposes, in appropriately reflective ways, can and should form an important part of what it means to be professional as a teacher" (Goodson 2003).

It seems that in Goodson's opinion, judgement and discretion should be part of teacher professionalism. In my view, this is so first and foremost because the teacher is a human being among other human beings. Every day she stands in front of other persons whom she is set to guide and instruct. She cannot avoid being a role model, and this is a fact of which she must be aware. "Everything a teacher does or does not, says or says not in his classroom has impact," Inge Eidsvåg writes (Eidsvåg 2000, my translation). This is an old truth. Yet, if we listen to Ziehe, it is even more important in the post-traditional society than it was in previous times. To meet the needs of today's students, the educational system must dare to represent something different from the flickering information society outside the schools. Therefore, Ziehe thinks, the capacity to be responsive of students' moral and personal needs must be part of teachers' professionalism. But he must also know the subject matter and be able to present it to students in unbiased, yet engaging and extraordinary ways, Ziehe finds (Ziehe and Stubenrauch 2008, 269-270). I wonder if this is not what the American writer Siri Hustvedt describes when she writes:

I was twelve when I first heard of Joan of Arc, that legitimate intruder branded as a witch. The man who told it to me was my seventh-grade history teacher at a Rudolf Steiner School in Bergen, Norway. Arne Krohn Nilsen, a tall rangy man with long whiskery eyebrows that made him look as if he were permanently

surprised. He was an intense teacher, and he told Joan d'Arc's tale of glory and woe with a fervour I have never forgotten. He told it to the whole class, but listening to it, I felt like the receiver of a secret gift. I could not have said that the girl warrior appealed to me because, for a while anyway, she was allowed to play a role normally prohibited to women, but I am certain that I felt it. As my teacher spoke, as his voice rose and fell, and his sweeping gestures emphasized the drama, I was Joan of Arc. In a blank book, he drew me a picture of the historical heroine with a sword on a white steed. I still have it. (Hustvedt 2012, 80-81)

When writing about practical wisdom, Goodson refers to Schön and his concept of 'reflective practitioners'. Schön explains how professionals meet the challenges of their work with a kind of improvisation that is developed and improved through practice and reflection both 'in-action' and 'on-action' (Schön 1995). Goodson finds Schön's work to provide a useful basis for moral professional practices. Various aspects of teachers professionalism and practice have been explored in the light of Schön's insights, yet "what matters throughout this literature are the emphases that all teachers reflect in some way: that they can articulate and share their reflections more explicitly; that reflection is at the heart of what it means to be professional" (Goodson 2003, 129).

What Goodson here claims, may be regarded to relate to the concept of self-identity, which both Anthony Giddens and Charles Taylor have written about, the former in a sociological, the latter in a philosophical perspective. Giddens holds that self-identity in late modernity entails what he calls a 'life policy', which in turn requires an 'ethic for the personal' (Giddens 1997). In Giddens' understanding, 'the personal' is closely tied to 'agency', in which reflexivity is a necessary component (Giddens 1984, 1986, 1991). Indeed, "[r]eflexive awareness (...) is characteristic of all human action," according to Giddens (1991, 35). Albeit much of what teachers do when acting within their own professional field is guided by what Giddens terms a 'practical consciousness', and which resembles Schön's 'tacit knowledge', they also possess a 'discursive consciousness' which allows them to reflect on and verbally express their knowledge and considerations. The 'discursive consciousness' is informed by the 'practical consciousness', he explains (Giddens 1984). Thus, agents, and thereby teachers *qua* acting agents, "are normally able (...) to provide discursive interpretations of the nature of, and reasons for, the behaviour in which they engage" (Giddens 1991, 36).¹

Similarly, Taylor emphasizes that certain dimensions are inherent to mankind (Abbey 2000, 56). For example, we are social beings, and we have a natural need to attribute meaning to our lives and therefore to understand what is taking place around us. Yet, while the need to understand is regarded universal, our understanding of who and what we are as human beings changes culturally and over time. Characteristics of our understanding of ourselves as human beings in the Western world in late modernity include belief in each person's uniqueness and right to be

treated respectfully, as well as a right and wish to strive for authenticity and for practical benevolence (Taylor 1989). In Taylor's view, these dimensions are constantly in play in our daily life, also in our professional practices. If so, this will be particularly evident in relational professions such as teaching (Taylor 1989, Taylor 2004).

If teaching then is something teachers *live qua persons*, in Taylor's terminology, this may at least partly account for why "practice cannot be invented on the basis of theory, not even on the basis of a theory of practice", as Callewaert claims to be the case (1999, 221). It may moreover partly account for Callewaert's view that "It is simply not true that the scientist can tell people how to solve problems. He does not know, even if he (...) maintains that he is the person who has the final word, even in practical matters." (Callewaert 1999, 222). As I mentioned earlier, Callewaert holds practice to be conducted by a practical sense. He explains this sense as an action-generating, incorporated cognitive and voluntary and sensible-affective orientation and traces it back to Aristotle (Callewaert 1999, 212).

It may still be a good idea to talk about professional practice, among peers and in other contexts. Yet, those who *particularly* need to be aware of these circumstances are theoreticians, scholars, policy makers and teacher educators. Those who write steering documents. Those who prepare reforms. Those in charge of the organizational development of teacher education. And theoreticians who develop theories of and for teacher professionalism. If those people do not take into account the aspects of human agency, for example as described by Taylor, they draw a false and inadequate picture of teacher professionalism. In fact, they may even come up with descriptions and prescriptions that violate teacher professionalism by obscuring elements that are both inherent and vital to such professionalism. For example, eager attempts of assuring the quality and standards of teaching and teacher professionalism by help of meticulous sets of rules and regulations might have such an effect. This might lead to 'technical professionalism', and thus bring us in a situation Hans Skjervheim warned against forty years ago; that we confuse practical actions with technical ones. Technical action is teleological, according to Skjervheim. This is required when we produce something – a car or a cake – but it is totally inappropriate for action in human relations. Humans should never be treated as something we could use as material for producing something, Skjervheim warns. Among people, we should act practically, he states, and implies that practical actions should be universalizable (Skjervheim 1996).

In one of McCourt's classes, his students are worried. At least the serious-minded ones. Since he does not give his students the common tests – no multiple choice, no fill-in-the-blank-space, no true or false, how does he then evaluate them? There is a discussion on this. The discussion ends up with the teacher asking the Big Question:

What is education, anyway? What are we doing in this school? You can say you're going to graduate so that you can go to college and prepare for a career.

But, fellow students, it's more than that. I've had to ask myself what the hell I'm doing in the classroom. I've worked out an equation for myself. On the left side of the blackboard I print a capital F, on the right side another capital F. I draw an arrow from left to right, from FEAR to FREEDOM.

I don't think anyone achieves complete freedom, but what I am trying to do with you is drive fear into a corner. (McCourt 2005, 299-300)

Does a teacher's professionalism consist of those qualities in her that promote human freedom, then? Well, this may not be the only answer to what teacher professionalism is all about. But I do not think it is a bad one.

Kjersti Lea, Associate professor, Department of education, University of Bergen, Kjersti.Lea@uib.no

Notes

¹ It would have been interesting to scrutinize the relationship between the practical and the discursive consciousness closer; it is not at all clear from the brief sketch I have drawn above how the tacit practical consciousness (or knowledge) may be transformed into expressible knowledge. However, there is not time for pursuing this topic in this context. Suffices it to observe that both Goodson's and Giddens' deliberations on reflexivity seem to be in agreement with Schön's considerations on the same topic (cf. Schön 1995).

Literature

- Abbey, Ruth. 2000. *Charles Taylor*. Princeton: Princeton University Press.
- Abbott, Andrew. 1988. *The system of professions: an essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Arneberg, Per, and Bjørn Overland. 2013. *Lærerollen: om skolekultur, læreres læring og pedagogisk dannelse*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Bertilsson, Emil, Mikael Börjesson, and Donald Broady. 2008. *Lärarstudenter: Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977-2007*: SEC, EDU, Uppsala universitet.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre. 1996. *Homo academicus*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *Practical reason: On the theory of action*. Palo Alto: Stanford University Press.

- Bourdieu, Pierre, and Jean-Claude Passeron. 1990. *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Börjesson, Mikael, Donald Broady, Brigitte Le Roux, Ida Lidegran, and Mikael Palme. 2016. "Cultural capital in the elite subfield of Swedish higher education". *Poetics* 56:15-34.
- Callewaert, Gustave. 1999. "Towards a general theory of professional knowledge and action". *Nordisk pedagogikk* 19 (4):209-222.
- Camus, Albert. 2003. *Det første menneske [Le premier homme, English title The First Man (1995)]*. Oslo: Aschehoug.
- Dahl, Roald. 2016 (1988). *Matilda, Roald Dahl collection*. London: Puffin books.
- Darling-Hammond, Linda, Letitia Fickel, Julia Koppich, Maritza Macdonald, Kay Merseth, Lynne Miller, Gordon C. Ruscoe, David L. Silvernail, Jon R. Snyder, Betty Lou Whitford, and Kenneth M. Zeichner. 2006. *Powerful teacher education: lesson from exemplary programs*. San Francisco, CA: Jossey Bass Wiley.
- Dickens, Charles. *The life and adventures of Martin Chuzzlewit*. Champaign, Ill.: Project Gutenberg.
- Dictionary, Oxford English. "school, n.1": Oxford University Press.
- Dictionary, Oxford English. "teacher, n.": Oxford University Press.
- Eidsvåg, Inge. 2000. *Læreren: betrakninger om kjærlighetens gjerninger*. Oslo: Cappelen.
- Evensberget, Snorre, and Dag Gudersen. 1983. *Bevingede ord*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Faber, Stine Thidemann, and Annick Prieur. 2012. "Talking about Class in a Presumed "Classless" Society." *Actes de la recherche en sciences sociales* (1):114-125.
- Freidson, Eliot. 2001. *Professionalism: the third logic*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1984. *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge, England: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1986. "Action, subjectivity, and the constitution of meaning." *Social research*, 529-545.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1997. *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax.
- Giddens, Anthony. 2002. *Runaway world: How globalisation is reshaping our lives*. London: Profile books.
- Goodson, Ivor F. 2003. *Professional knowledge, professional lives: studies in education and change*. Buckingham: Open University Press.
- Goodson, Ivor F. 2012. *Developing narrative theory: Life histories and personal representation*: London: Routledge.
- Goodson, Ivor F. . 1996. *Teachers' Professional Lives, New Prospect Series*. London, Washington: Falmer Press.

- Grydeland, Ivar. 2012. Arbeidsinnstruks for lærere anno 1643. In *Ekko*, edited by Ivar Grydeland. Oslo: NRK.
- Haugerud skole. 2013.
https://www.oppland.no/Documents/Videregåendeopplaring/08_Radgiverinfo/Nyheter/Den%20profesjonelle%201%C3%A6rer%20-%20revidert%2008%2008%2014.pdf, visited May 15th 2015.
- Hustvedt, Siri. 2012. "My Father/Myself." In *Living, thinking, looking*. London: Sceptre.
- Johansen, Anders Holt. May 4th 2015. " – Ulovlig knebling av lærere" [- Illegal muzzling of teachers]. *Dagbladet*. <https://www.dagbladet.no/nyheter/ulovlig-knebling-av-laerere/60665699>, visited May 4th 2015.
- Kierkegaard, Søren. 1991. *Om min forfatter-virksomhed; Synspunkter for min forfatter-virksomhed; Bladartikler 1842-54*. Vol. 18. Copenhagen: Gyldendal.
- Lea, Kjersti. 2015. *Intellectual Practitioners: An Exploration of Professionalism among Upper Secondary School Teachers with Icelandic Mother Tongue Teachers as a Contextualized Empirical Case*. PhD thesis. University of Bergen.
- Lortie, Dan C. 1975. *Schoolteacher: a sociological study*. Chicago: The University of Chicago Press.
- McCourt, Frank. 2005. *Teacher man: a memoir*. London: Harper Perennial.
- Molander, Anders, and Lars Inge Terum. 2008. *Profesjonsstudier [Profession studies]*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nyeng, Frode. 2000. *Det autentiske menneske: med Charles Taylors blikk på menneskevitenskap og moral [Man as an Authentic Being: Charles Taylor's View on the Humanities and Morality]*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Parsons, Talcott. 1978. *Action theory and the human condition*. New York: The Free Press.
- Parsons, Talcott, and Edward A. Shils. 2001. *Toward a general theory of action: theoretical foundations for the social sciences*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Prieur, Annick. 2010. "Velfærdsstatens professioner i forandring" [Changes in the professions of the welfare state]. *Social kritik, Tidsskrift for social analyse & debat* 124, desember 2010 (22):4-15.
- Prieur, Annick, Lennart Rosenlund, and Jakob Skjott-Larsen. 2008. "Cultural capital today: A case study from Denmark." *Poetics* 36 (1):45-71.
- Prieur, Annick, and Mike Savage. 2011. "Updating cultural capital theory: A discussion based on studies in Denmark and in Britain". *Poetics* 39 (6):566-580.
- Rasch-Christensen, Andreas. 2010. "Lærere underviser som de selv blev undervist" [Teachers teach as they were once taught]. Aarhus: Via University College. <http://www.viauc.dk/pressesite/artikler/Sider/laerererundervisersomdeselvblevundervist.aspx>, visited May 20th 2015.
- Rasch-Christensen, Andreas. 2011. "Hvad er teori, og hvad er praksis i læreruddannelsen?" In *Professionernes sociologi og vidensgrundlag*, edited by Martin Blok Johansen and Søren Gytz Olesen, 341-355. Systime Academic.

- Schön, Donald A. 1995. *The reflective practitioner: how professionals think in action*. Aldershot: Arena.
- Skjervheim, Hans. 1996. *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug.
- Slagstad, Rune. 2006. *Kunnskapens hus*. Oslo: Pax.
- Smith, Nicholas H. 2002. *Charles Taylor: meaning, morals, and modernity*. Cambridge, England: Polity.
- Staugård, Hans Jørgen. 2011. "Professionsbegrebet." In *Professionernes sociologi og vidensgrundlag*, edited by Søren Gytz Olesen and Martin Blok Johansen. Aarhus: Via Systime.
- Taylor, Charles. 1989. *Sources of the self: the making of the modern identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles. 2004. *Modern social imaginaries*. Durham: Duke University Press.
- Utdanningsforbundet. 2014. *Temanotat 6/2014: Styring og maktforskyvning i utdanningssektoren - om profesjonens handlingsrom og kollektive innflytelse*. Oslo: Utdanningsforbundet.
- Weber, Max. 2003. *Udvalgte tekster*. Vol. 2. Copenhagen: Reitzel.
- Ziehe, Thomas. 2004. *Øer af intensitet i et hav af rutine: nye tekster om ungdom, skole og kultur* [Islands of intensity in an ocean of routine: New texts on youth, education and culture]. Translated by Hans Christian Fink et al. Copenhagen: Politisk Revy.
- Ziehe, Thomas, and Herbert Stubenrauch. 2008. *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser: kulturel frisættelse og subjektivitet*. Copenhagen: Politisk revy.

100 Praktiske Grunde

Klinikens etablering i det privata hemmet – en praxeologisk studie om palliativ hemsjukvård

Lizbeth Engström

The focus of the study is the practice of the nurse in end-of-life care in the field of palliative home care. The overall question is how nurses come to do what they do, within this practice and from where they get the practice, which can also be expressed as the genesis and structure of the practice. The study applies a central practice-theoretical approach in which Bourdieu's habitus concept, explains how practice is generated. The method of the study is based on observations, conversations, and interviews with the nurses covering their work, education, and social background. Conversations between the nurses and the next of kin living with the sick person (usually a spouse) were recorded and transcribed. The study encompassed six nurses, whose work was followed for seven months in 13 private homes. The actions performed by the nurses in their practice proved to be homogenous, a circumstance they were not aware of. There was a coherence between the nurses' underlying social structures and how they handled their practice, the end-of-life care in the private home.

Keywords: Nurse, palliative home care, praxeology, habitus, observation, Bourdieu

Inledning

Reformer inom hälso- och sjukvården har medfört förändringar både i verksamheten och för dess praktiker. Förändringarna har inneburit att den kliniska medicinska sjukvården i vissa fall bytt arena från sjukhusklinik till kommun och privata hem. I stället för att åka till sjukhuset då behov av sjukvård uppstår uppmanas, i synnerhet den äldre befolkningen att stanna kvar i sitt privata hem och där erhålla omsorg och vård. De slutna vårdplatserna inom sjukhusens kliniker har reducerats på de etablerade sjukhusen, vårdens decentralisering och i vissa fall förlagts till det egna privata hemmet i landets kommuner.

I samband med ett byråkratiskt och politiskt reformgenomförande på 1990-talet gavs kommunerna ansvar också för vård i livets slutske, inte bara för de äldre utan för alla medborgare. Det dör ca 90 000 personer varje år i Sverige och omkring 80 % av dem anses behöva lindrande vård i slutskedet av sina liv (Socialstyrelsen 2016). En omfattande del av denna specifika vårdverksamhet har flyttats från sjukhuskliniken till det privata hemmet.

Denna artikel fokuserar dels sjuksköterskan och dennes praktik, vård i livets slutskede, inom palliativ kommunal hemsjukvård med de utmaningar som sjuksköterskor möter i det privata hemmet hos den svårt sjuke samt de handlingar och strategier som sjuksköterskor använder i sitt arbete. Den övergripande frågeställningen är hur det kommer sig att praktikerna, här sjuksköterskorna, gör som de gör inom denna praktik samt var ifrån de har det, vilket också kan uttryckas som praktikens genes och struktur.

Den här artikeln presenterar ett avsnitt från ett avhandlingsarbete med en praktiteoretisk ansats där Bourdieus habitusbegrepp är centralt (Engström 2012). Habitusbegreppet ger möjlighet att förklara hur praktik genereras (Bourdieu 1977). Det kan vidare beskrivas som en uppsättning subjektiva dispositioner hos individen som medför att denne agerar på visst sätt (Callewaert 1994). Dispositionerna uttrycks i förhållningssätt, strategier och kapaciteter och kan därför relateras till praktikens struktur.

Metodologiskt genomfördes en observationsstudie under 7 månader där 6 sjuksköterskor deltog. De observerades i sitt arbete där jag som forskare åkte med i sjuksköterskornas bilar och närvarade i de privata hemmen med de svårt sjuka patienterna samt de närliggande. Fältanteckningar gjordes kontinuerligt under observationsstudien. Vidare intervjuades sjuksköterskorna om sitt arbete, utbildnings- och sociala bakgrund, vilket var värdefullt i analysarbetet så till lika i habituskonstruktionen. Sjuksköterskornas samtal med närliggande i de privata hemmen spelades in, transkriberades och analyserades. På detta sätt gavs möjlighet att studera en specifik praktik och komma nära dess praktiker. Studien handlar således om sjuksköterskans praktik inom specialiserad hemsjukvård, palliativ vård, en vårdform som innebär lindrande i motsats till det kurativa och medicinskt behandlingsbara botandet av sjukdom. Lindrande innebär här reducerande av besvär, obehagligheter som uppkommer i livets slutskede oftast beroende på att den icke botbara sjukdomen breder ut sig i kroppen. Besvär och obehagligheter kan utgöras av smärtstillstånd, illamående, förstopning, svårigheter att äta eller dricka, ångest, oro etc. (Engström 2012).

I denna praktik, vård i livets slutskede, innehåller sjuksköterskan oftast en nyckelposition. Det är sjuksköterskan som övervakar och följer symptomens utbredning, ger lindrande vård och omvärdnad inför döendet. Först efter att döden inträffat tillkallas läkaren för att konstatera dödsfallet, dokumentera i patientjournalen samt skriva eventuell obduktionsremiss. Detta gäller i första hand vid väntade dödsfall och inte vid akuta sjukdomstillstånd där läkaren deltar aktivt i de livräddande insatserna (Engström 2012). En intressant aspekt i sammanhanget gäller sjuksköterskornas och även läkarnas utbildning inom vård i livets slutskede eller palliativ medicin, som det oftare benämns. Vid tidpunkten för studien visade det sig att palliativ vård och palliativ medicin inte hade någon större plats inom utbildning varje sig inom sjuksköterske-, eller läkarutbildningarna. Det var en av anledningarna till att det var relevant att studera denna praktik som så ofta utförs av sjuksköterskor, en praktik och verksamhet de själva valt att arbeta inom. Numera har dock förändringar skett

inom området och det finns både specialistutbildningar och masterutbildning i palliativ vård (www.esh.se) inom högskolan och universiteten. Sedan 2011 kan man även diplomeras som sjuksköterska inom palliativ omvårdnad och har då specifik kunskap för att säkerställa vårdens kvalitet inom området.

Klinikens praktik i det privata hemmet

Det privata hemmet som vårdplats kom alltså i fokus i samband med reformgenombörandet på 1990-talet av flera anledningar. Den slutna institutionella vården hade blivit alltför kostnadskrävande och hemmet sågs som ett mer kostnadseffektivt alternativ då ett stort antal offentligt organiserade vårdplatser reducerats (Silfverberg och Ternestedt 2007). Men det ansågs också att människor som befinner sig på institutioner blir passiva och hospitaliserares då de inte ges möjlighet till samma självständighet och valfrihet som de har i det egna hemmet (Lantz och Gaunt 1996). Den enskilde individen har dock möjlighet att välja var denne önskar avsluta sitt liv då denne befinner sig bortom kurativ behandling beroende på hur individens närlägenhetssituation ser ut (Andershed 1998; Johansson 1998). Individens ska dock garanteras likvärdig vård oavsett vårdplats.

Sjuksköterskor som profession är i första hand utbildade för att ge vård och omhöring inom den medicinska kliniken och inte i det privata hemmet. Hur hanterar då sjuksköterskorna denna praktik inom hemmets arena där det råder andra villkor och förutsättningar än det som sjuksköterskan är utbildad för. Vad hemmet är och står för är individuellt och privat och kan ses som en förlängning av individen som bor där. Det är skäl nog till att respektera det privata hemmet då människans historia, livssammanhang och identitet är införlivad och förankrad i dennes hem. Med livssammanhang avses vanor, vänner, umgärde och de intressen människan har samt den frihet hemmet ger människan att leva i sitt sammanhang. Lantz (2007) skiljer på innehördens av begreppen bostad respektive familj. En bostad är en plats där man äter, sover, och har sitt umgärde medan familj står för det emotionella och är ideologiskt laddat i samhället, vilket innefattar sociala och historiska samhörigheter (Tryselius et al. 2018). Det var viktigt att hemmet fick fortsätta att vara ett hem även om det till viss del institutionaliseras och disciplineras i samband med att den palliativa vården och kliniken flyttat in.

Hemmet utgör en privat sfär bortom det offentliga och omgärdas av juridiskt och rättsligt skydd (SFS 1962: 700) vilket innebär att man inte kan gå in i hemmet utan att först ha inbjudits på något sätt av hemmets ägare. Då sjuksköterskan stiger in i det privata hemmet möts hennes offentliga normer av hemmets privata normer. Detta möte innebär att andra krav ställs på sjuksköterskan än de gängse inom sjukhusets klinik (Öresland 2010). Men hur vet då sjuksköterskan hur hon ska uppträda och bete sig då hon trär in i ett hem och beter sig sjuksköterskan olika beroende på vilket hem hon går in i?

Praktikteoretisk ansats

Praxeologi kan beskrivas som en teori om sociala praktiker. Därför om jag önskar få kunskap om vad som försiggår inom en specifik social praktik är observation av praktiken ett kraftfullt metodologiskt verktyg i relation till intervjuer. Detta då mänskan inte är transparent för sig själv som individ. Det man uttrycker att man de facto gör stämmer sällan överens med det man faktiskt gör i den konkreta handlingen vilken bär fram av en praktisk logik och inte av en verbalisering (Prieur och Sestoft 2006; Engström 2012). Att som observatör få möjlighet att närvara i situationer och handlingar då de äger rum helt naturligt innebär tillgång till första-handsinformation om den sociala praktiken som sedan kan objektiveras och analyseras för att kunna förstås och således förklaras. I denna studie utgör Bourdieus praktikteori med begreppet habitus grunden för analysen. Innan studien påbörjades genomfördes en etisk prövning (Dnr 2006-115). Den sociala praktik som här skulle studeras befanns inom det medicinska fältet där observatören skulle komma i kontakt med, inte bara sjuksköterskorna, utan också patienter och deras närliggande i deras privata hem. Därför var det här av största vikt att sekretess och tystnadsplikt beträffande patienterna och deras närliggande åtföljdes (SFS 2009:400). Samtliga inblandade, sjuksköterskor, patienter och närliggande erhöll både muntlig och skriftlig information som de fick ta ställning till innan de undertecknade sitt samtycke (Engström 2012, 70-72).

Som observatör av en social praktik inom det medicinska fältet var det en fördel att ha en bakgrund som sjuksköterska från akutsjukvård samt lärarerfarenhet från vård och omvårdnadsutbildningar. Detta förenklade förståelsen av det interna medicinska vård-språket samt att den medicinska praktiken inte var främmande. Här var det dock viktigt som observatör, utifrån sociologins metodregler (Bourdieu och Chamboredon och Passeron 1991), att säga nej till det som först framträdde så inte studien blev en allmän kartläggning och rapportering av vad som hände inom den studerade praktiken. Här kom Bourdieus habitusbegrepp och praxeologiska metodreflektioner att bli värdefulla vid objektivering och analysen. Att objektivera innebär att bryta med det som framträder som självtklart och reflektera över det samt konstruera sitt forskningsobjekt utifrån ett teoretiskt verktyg. Som forskare önskade jag få förståelse för samt en teoretisk förklaring till hur det kom sig att sjuksköterskorna dels arbetade inom denna praktik men också hur det kom sig att de hanterade sin praktik så som de gjorde. Denna förklaring kunde jag inte nå i den praktiska verksamhet som studerades. Till detta krävs att man konstruerar sitt objekt och vidare begreppslig-gör den verklighet man studerat för att kunna se och förstå verksamheten samt sjuksköterskors handlingar utifrån annat perspektiv. Det innebär att se det hela utifrån två olika logiker, en praktisk logik och en teoretisk logik och det är den senare jag strävat efter. En praktisk logik betyder att jag vet hur jag bör handla i den konkreta praktiska situationen medan teoretisk logik är vetande om det praktiska vetandet utifrån en teoretisk standpunkt. Dock kan aldrig den teoretiska logiken ge svar på hur den praktiska verksamheten skall hanteras utan det är helt

enkelt olika logiker det är frågan om. Det var viktigt att synliggöra sjuksköterskornas habitus då det är habitus som bland annat fångar in hur praktik genereras (Bourdieu 1977). För att kunna synliggöra och reconstruera sjuksköterskors habitus handlar det om att fånga in vad som genereras och strukturerar deras praktik, nämligen sjuksköterskornas dispositioner. Utifrån Bourdieu knyts dispositioner till olika kapitalformer, ekonomiska, kulturella och sociala. Här studeras sjuksköterskor i en praktik där sjuksköterskors förhållningssätt i handlingar, ord och tanke, med andra ord de förkroppsligade dispositionerna eller egenskaperna fokuseras. Intentionen var att försöka ge Bourdieus teoretiska habitusbegrepp en mening och ett innehåll genom att sätta det i rörelse i studiens empiri genom att låta empirin möta det teoretiska begreppet. Nedanstående konstruktionstabell bygger på intervjuer med sjuksköterskorna om deras bakgrund såsom uppväxt, civilstånd och yrkesår.

Ssk/ålder	FAR	MOR
1 (50 år)	Tjänsteman i försäkringsbranchen, Kyrkogårdsarbetare	Fotvårdsspecialist, hemmafru, hemtjänst
2 (52 år)	Gruvarbetare	Hemmafru
3 (59 år)	Frälsningsofficer	Frälsningsofficer
4 (52 år)	Bonde	Sjukvårdsbiträde
5 (33år)	Högre tjänsteman inom läkemedelsindustrin	Högre tjänsteman inom läkemedelsindustrin
6 (49 år)	Kyrkovaktmästare, busschaufför/skolskjuts, skolvaktmästare	Undersköterska
Ssk	Uppväxt	Bor nu
1 (50 år)	Småsamhälle	Större stad, lägenhet
2 (52 år)	Liten by, gruvort	Större stad, lägenhet
3 (59 år)	Storstad	Mellan stor stad, lägenhet
4 (52 år)	Lantgård	Lantgård, hus
5 (33år)	Småsamhälle	Landet, hus
6 (49 år)	Mindre småstad/Landet	Landet
Ssk	Civilstånd	Barn
1 (50 år)	Sambo	2 äldre tonårsbarn
2 (52 år)	Gift	3 vuxna barn
3 (59 år)	Skild	3 vuxna barn, 2 barnbarn
4 (52 år)	Gift	3 tonårsbarn
5 (33år)	Sambo	2 mindre barn
6 (49 år)	Gift	3 äldre tonårsbarn
Ssk	Antal år som sjuksköterska	Antal år i palliativ hemsjukvård
1 (50 år)	18 år	18 år
2 (52 år)	28 år	10 år
3 (59 år)	39 år	10 år samt 4 år hospice
4 (52 år)	31 år	17 år
5 (33år)	12 år	6 år
6 (49 år)	10 år	10 år

Tabell 1. Sjuksköterskornas föräldrar, uppväxt, civilstånd, yrkesår.

Sjuksköterskors genes

Sjuksköterskorna som studerades inom den palliativa kommunala hemsjukvården hade en genomsnittsålder på 49 år. De hade lång erfarenhet av sjuksköterskeyrket inte bara rent generellt utan också från vård i livets slutskede. Varför man valt att utbilda sig till sjuksköterska berodde mycket på deras omgivning, menade man i intervjuerna. Det var familj och vänner som påverkat och inspirerat dem till att söka sjuksköterskeutbildningen men också att det fanns en vilja hos dem att arbeta med människor och att hjälpa sjuka. Arbetet inom hemsjukvården passade in i deras familjestruktur där det gällde att få ihop livspusslet med barn och makens arbete (Bourdieu 1997). Anledningen till att det blev palliativ vård var att sjuksköterskorna känd en längtan efter att hjälpa svårt sjuka patienter i deras privata hem i stället för på sjukhuset. Arbetet inom denna form av vårdverksamhet stämde också med det ideal som sjuksköterskorna bar inom sig. Idealet kan beskrivas som ett varande och tänkande kring hur man som sjuksköterska bör hantera denna praktik, vård i livets slutskede. De menade att de hamnat rätt i sitt yrkesliv och att de inte ville arbeta någon annanstans. Sjuksköterskorna trivdes bra även om det var slitsamt och svårt många gånger då de upplevde maktlöshet eftersom dödens inträffande inte gick att hindra.

Då dessa sjuksköterskor anställdes inom den studerade verksamheten hade verksamhetsansvarig chef varit noga med att *rätt person på rätt plats* skulle anställas. Rätt person på rätt plats kan förstås och förklaras utifrån Bourdieus praktikteori. Man hade sökt efter sjuksköterskor med visst habitus vilket visade sig i de sökande sjuksköterskornas förhållningssätt, attityder och ställningstaganden. Detta var en icke medveten handling av den som anställde, det vill säga att söka efter ett visst habitus hos sjuksköterskorna, men i efterhand är det möjligt att förklara det så (Engström 2012, 48-49). Det fanns en specifik praktik som skulle utföras och det fanns en specifik profil som den verksamhetsansvarige sökte efter till att utföra denna specifika sociala praktik.

Sjuksköterskorna hade växt upp på landet, endast en av dem hade vuxit upp i stadsmiljö men då flyttat runt mycket under sina uppväxtår. Hälften av sjuksköterskorna bodde fortfarande kvar på landet eller i lantlig miljö. Samtliga sjuksköterskor hade två eller tre barn och fem av sjuksköterskorna bodde tillsammans med make eller sambo. När det kommer till sjuksköterskornas fäder var fyra engagerade inom kyrkans verksamhet såsom kyrkvaktmästare eller frälsningsofficer. De arbetade också med jordnära yrken såsom gruvarbetare och jordbruksarbetare. Beträffande sjuksköterskornas mödrar arbetade fyra inom olika vårdyrken som de kombinerade med att vara ”hemmafru” och sköta om det egna hemmet. Flera av mödrarna sjöng i kyrkokör.

Sjuksköterskornas struktur i praktiken

Sjuksköterskorna arbetade relativt homogent och det framstod som om de var bärare av kollektiva förhållningssätt, eller strategier som jag väljer att benämna det.

De hanterade vårdsituationerna på likartade sätt, något som inte var känt av sjuksköterskorna själva men som kunde observeras och framkom tydligt i analysarbetet. Sjuksköterskorna hade dock möjlighet att utforma sin praktik mera individuellt inom den palliativa hemsjukvården än vad de skulle haft möjlighet till inom sjukhusets klinik.

Även om sjuksköterskorna arbetade likartat kunde dock vissa individuella strategier identifieras. Att olika strategier kunde identifieras i analysarbetet kom att bli ett viktigt resultat. Strategierna analyserades fram i observationernas fältanteckningar samt i transkripten från samtalens mellan sjuksköterskorna och de närstående. En av sjuksköterskorna använde t.ex. humor i sitt arbete. Hon använde humorn helt naturligt och kunde med hjälp av humorn lätta upp stämningar och få både närliggande och patienter att skratta trots att man befann sig i en svår livssituation. Flera närliggande och patienter i studien påpekade att det var skönt att kunna få skratta då de inte gjort detta under lång tid. Denna sjuksköterska använde humorn på ett otvunget sätt i sin vardag med patienter och närliggande, men även i relation till sina kollegor.

Sjuksköterskornas laddningsstation

Sjuksköterskornas praktik startade redan i bilen på väg från kontoret hem till patienten. I bilen fanns all medicinsk utrustning de behövde. Där fanns mobiltelefon och sökare till de andra sjuksköterskorna i teamet. Det var i bilen sjuksköterskorna förberedde sina besök men också där de laddade om mellan hembesöken. Bilens rum för reflektion och eftertanke både före och efter besöken i hemmen. Som rum var bilen en värdefull plats för sjuksköterskorna där de kunde prata med kollegor, tänka ostört, fundera och bearbeta de många gånger svåra mötena med patienter och närliggande. Bilens rum utgjorde platsen där sjuksköterskorna formade sin individuella sfär utifrån de behov som uppstod under arbetsdagen. Sjuksköterskorna fick i sin praktik möta många olika familjeinteraktioner och vissa möten var svårare och tyngre än andra och behövdes bearbetas och reflekteras.

Sjuksköterskornas mod

För att arbeta inom palliativ vård kan man inte vara rädd för vare sig döden eller livet för här möts döden och livet på ett självklart och naturligt sätt, menade man. Sjuksköterskornas uppdrag var att här och nu hantera vårdsituationen, och så långt det var möjligt göra det möjligt för patienten att få vara kvar i, och vårdas i sitt hem. Att få sakna patienten då denne dog var en helt naturlig del av sjuksköterskornas vardag att hantera. Men saknad var inte detsamma som att sörja, då det senare tillståndet är mera av privat karaktär. Sjuksköterskorna försökte så långt det var möjligt att inte fästa sig vid patienterna på det sättet, det var nödvändigt att hålla en professionell distans. Man visste att döden var oundviklig och att det skulle ske, men inte när.

Sjuksköterskorna var modiga och det fanns inte så mycket som kunde skrämma dem. De menade att de varit med om det värsta man kunde erfordara och att göra något

åt döden gick inte. Därför var de modiga, vilket kom i uttryck i deras samtal med patienter och närliggande då döendet kom på tal. Samtalandet var en praktik som pågick parallellt med de medicintekniska handlingarna under besöket hos patienten i det privata hemmet. I sjuksköterskornas profession ingår det att ta reda på hur patienten mår. Sjuksköterskan har således både mandat och juridisk rättighet att fråga patienten om dennes symptom och hur sjukdomen påverkar patienten. En fråga som då och då dök upp handlade om när döden skulle inträffa, hur långt det var kvar. Denna fråga var omöjlig för sjuksköterskorna att svara på beträffande tidsaspekten. Även om sjuksköterskan kunde dra vissa slutsatser utifrån patientens tillstånd att det inte kunde röra sig om så lång tid nämligen aldrig några tider. Där-emot var detta en tråd som fångades upp av sjuksköterskorna då patienten ofta också hade något annat i tankarna. Det kunde vara något patienten önskade göra innan livet var slut som sjuksköterskorna ibland kunde hjälpa till med att genomföra.

Sjuksköterskorna var dock noga med att det alltid var patienten och/eller den närliggande som initierade samtalen om döden. Först då gick sjuksköterskorna in i dessa många gånger svåra samtal. I dessa samtal ställde sjuksköterskorna korta frågor för att sedan vänta ut svaren. De försökte hålla kvar fokus i samtalens så att patienterna och de närliggande fick svara på det de ville veta. I de fall sjuksköterskorna inte kunde svara var det ändå viktigt att patienten och dennes närliggande fick formulera sig och våga ställa frågorna de funderade över. En annan fråga som sjuksköterskorna fick var hur det skulle bli i dödsögonblicket, om det skulle bli dramatiskt. Att de allra flesta bara somnade in lugnt och stilla var ett svar som oftast lugnade de närliggande. Det visade sig att det hos både patienterna och de närliggande fanns många myter kring själva dödsögonblicket som skrämdes dem och som de behövde samtala om. Sjuksköterskorna försökte oftast att få patienterna och de närliggande att utveckla det de funderade på. I dessa situationer kunde sjuksköterskor ibland uppfattas som detektiver då de ”grävde” i patienternas liv och tillstånd. Men här var sjuksköterskorna lyhörda och det var just i dessa samtalssituationer det kunde komma fram huruvida patienterna var riktigt smärtfria eller inte då smärta ofta kopplas samman med ångest och oro. Utifrån dessa samtal kunde sjuksköterskorna ibland gå vidare i patienternas medicinering gällande smärta och oro. Om patienten var i det närmaste smärtfri reducerades ofta ångest och oro vilket gjorde den svåra situationen mindre svår.

Varje patient hade sin unika situation, vilket sjuksköterskorna var medvetna om. Människor har så många olika sätt att förhålla sig till och hantera svåra livssituationer, inte minst förhållandet till livets slut. Därför lyssnade sjuksköterskorna in patienterna och de närliggande vid varje hembesök, även om de varit där många gånger tidigare. Det var viktigt att utgå från patienten och låta denne styra och leda sjuksköterskan i hemmet. Vissa patienter deklarerade tydligt att de inte ville tala om den förestående döden så länge de var kvar i livet, vilket sjuksköterskorna respekterade. Men det kunde bli svårt om de närliggande önskade tala om det förestående, men inte patienten. Även dessa situationer hanterade sjuksköterskorna genom

att själva prata med de närliggande, om möjlighet fanns. Döden och döendet är fortfarande tabubelagt och något man inte gärna talar om (Engström 2012). Ibland visste inte sjuksköterskorna om huruvida patienten fått insikt och kunskap om vad som var på väg att ske även om läkaren informerat om detta. Men här var sjuksköterskorna insiktsfulla och menade att man måste vara ödmjuk i sin hållning kring vad som är rätt och fel och att man inte kan veta vad som är rätt för den specifika patienten. Sjuksköterskorna intog därmed ett respekterande, lyssnande och moraliskt förhållningssätt inför både döden och livet.

Sjuksköterskan som en kameleont

Sjuksköterskorna beskrev sig metaforiskt som kameleonter då de gick in i ett hem, och i synnerhet om det var ett hem de inte varit i tidigare. Att vara som en kameleont i sitt förhållningssätt innebär att man är flexibel, anpassningsbar och intar en varsam hållning med respekt för hemmet och de som bor där. Här handlade det om att sjuksköterskorna var ”lagom” i sättet att vara, utan att ge avkall på det man måste utföra och hantera i egenskap av sin professionalitet. Besöket i hemmet förberedde sjuksköterskorna redan på kontoret i form av att se till att all utrustning kom med. När sjuksköterskan sedan satt i bilen talade hon om de patienter och närliggande vi skulle möta och ju närmare det aktuella hemmet vi kom konkretisades talet till att specifikt handla om det vi där skulle möta. Sjuksköterskorna visste dock aldrig riktigt vad de skulle komma att möta i hemmen. Detta då patienternas många gånger sköra och instabila tillstånd snabbt kunde förändras. Då sjuksköterskan närmade sig hemmet i trappuppgången eller utanför huset kunde en koncentration med viss ängslan ses i hennes ansikte och kroppshållning. Detta kan beskrivas som en professionell förberedelsestund för sjuksköterskorna då de funderade och ibland tänkte högt och formulerade frågor om det som eventuellt väntade.

Efter att sjuksköterskan blivit insläppt i hemmets hall och entré av den närliggande och fått en första inblick i hur det förhöll sig kunde hon samtala allmänt en stund om till exempel vädret, då var hennes uppträdande som vilken gäst som helst. Men så snart hon kommit in till patienten uppträdde hon mera professionellt. Nu använde hon sin blick för att bilda sig en uppfattning om patientens tillstånd. Förutom att se på patienten tog hon ofta patientens hand för att känna dennes hud som kunde avslöja mycket om tillståndet. Sjuksköterskorna var noga med att involvera de närliggande i vårdandet då de närliggande på sätt och vis var sjuksköterskornas förlängda arm i hemmet. De flesta närliggande ville hjälpa till så mycket de kunde medan andra inte klarade av att delta och vårdar, vilket sjuksköterskorna var lyhörda för. Närstädandes rädsor och många gånger svåra känslor som inte gick att förklara var också något som sjuksköterskorna hade att hantera i sin praktik.

Sjuksköterskans sociala praktik inom vård i livets slutskede är komplex på grund av de många olika arbetsuppgifterna i de många skiftande arbetsmiljöerna. En och samma arbetsuppgift kan utföras på så många olika sätt beroende på hos vilken patient sjuksköterskan befinner sig.

Sjuksköterskan som koordinator

En uppgift som sjuksköterskorna hade att hantera innebar att vara en sammanhållande länk och koordinator för patienten i dennes sjukdomsutveckling. Detta då patientens tillstånd inte sällan krävde läkarkontakt inom flera specialiteter. Här var det sjuksköterskan som höll samman vårdorganisationen med dess system åt patienten. Hon visste vilka kontakter som skulle tas och när dessa kontakter skulle vidtas beroende på patientens tillstånd. Att innehålla specifik kunskap om hur vårdsystemet fungerar och hjälpa patienten och dennes närliggande att orientera sig i systemet var en synnerligen viktig och ofta förekommande uppgift för sjuksköterskan. Det var sjuksköterskan som organiserade och såg till att patienten och dennes närliggande fick komma i kontakt med respektive läkare och diskutera sin medicinska status. Sjuksköterskorna fungerade således som en länk mellan patienten, den närliggande och läkarna på sjukhusets klinik och det palliativa vårdteamet. Förutom de medicinska kontakterna såg sjuksköterskorna också till att de familjeekonomiska frågorna blev ordnade på bästa möjliga sätt för familjen.

Sjuksköterskans pedagogiska praktik

En stor del av sjuksköterskans praktik var av undervisande karaktär. Sjuksköterskan ställdes ofta inför undringar och frågor där hon förväntades kunna redogöra och förklara samt förtydliga saker och skeenden för den närliggande och patienten. Att undervisa och berätta för den närliggande vad denne kunde göra och kontrollera hos patienten när sjuksköterskan inte var närvarande i hemmet var en återkommande handling hos sjuksköterskan. Här kunde det handla om att den närliggande kunde hantera de medicintekniska apparater som patienten var kopplad till såsom morfinpump, droppräknare men också om symptomen förvärrades. Den pedagogiska praktiken utgjorde med andra ord en situationsspecifik undervisningspraktik där sjuksköterskans pedagogiska funktion kunde identifieras. Sjuksköterskans samtalande framstod som något av en nyckel i praktiken. I samtalandet använde sig sjuksköterskan av olika strategier för att nå fram till patienten. Med strategier menas här förhållningssätt och tillvägagångssätt i själva samtalandet. Syftet med strategierna var för sjuksköterskan att få kännedom om patienternas och de närliggandes behov för att i förlängningen kunna möta dem och tillgodose deras specifika behov.

Kliniken disciplinerar hemmet

I det privata hemmet sker något i mötet mellan sjuksköterskans inkorporerade dispositioner (se tidigare tabell) och de villkor som det privata hemmet står för. Sjuksköterskan bär kulturen av hem och familjeliv med sig, dels från sin uppväxt och sitt eget hem men också från sitt arbetskontor ut till sin arbetsplats, patientens privata hem (Bourdieu 1999; Callewaert och Petersen 1994). Sjuksköterskornas kontor hade en hemlik karaktär med vackra växter och varma färger i möbler och gardiner.

Att organisera och avgränsa en vårdplats i det privata hemmet handlade om att skapa en specifik plats i hemmet, som inte hade något naturligt samband med hemmet i övrigt, det vill säga hemmet disciplinerades av kliniken (Foucault 1998; Engström 2012). Platsen som organiseras är inte och var inte ursprungligen arkitektoniskt tänkt att utgöra en vårdplats för palliativ vård. Det var inte bara en specifik vårdplats som organiseras utan det var också nya rutiner som etablerades i hemmet, vilket medförde att många av de gängse rutinerna upphörde. Detta påverkade främst de närliggande och inte minst de familjerna med barn och ungdomar inblandade. Det tidigare vardagsrummet med TV och samvaro var inte längre möjlig då platsen för soffan numera intogs av en vårdsäng med droppställning och andra sjukvårdssaker. Dessa ommöbleringar var oftast nödvändiga men utgjorde ett ingrepp i hemmets ordinarie struktur. Sjuksköterskornas samtal med patienterna och de närliggande om installationerna i hemmen blev ofta en blandning av förhandling och information där patienten och den närliggande, så långt det var möjligt, fick sista ordet. Sjuksköterskorna tvingade inte någon att installera hjälpmedel såsom vård-säng, larm etc. även om sjuksköterskornas arbetsmiljö här påverkades.

Att vårda en svårt sjuk patient i en vårdsäng var betydligt lättare än att vårda denne i patientens privata säng. En vårdsäng gick att höja och sänka, det var enkelt att hänga droppställningar och andra sjukvårdssaker på sängens sidor. Men sjuksköterskorna beklagade sig aldrig utifrån sin arbetsmiljö där arbetsförhållanden många gånger inte var optimala. De löste situationerna på bästa möjliga sätt och uppfann hjulet gång på gång utifrån varje specifik situation. Det hände dock att patientens sjukdom kom på kollisionskurs med det egna hemmet och de övriga familjemedlemmarna. Svår sjukdom hade inte en självklar plats i det privata hemmet men det var sjukdom som tvingade hemmet att omorganiseras. Flera av de närliggande valde efter att patienten avlidit att sälja bostaden. Man hade svårt att bo kvar där efter att ”döden varit på besök”, som en närliggande uttryckte det. Döden hade gjort intrång i det privata och tagit med sig inte bara patienten utan även bostaden som hem (Engström 2012).

Avslutning

Rent formellt var dessa sjuksköterskor välutbildade för sitt yrke med legitimation från socialstyrelsen. Flera av dem hade dessutom olika vidareutbildningar vilket innebar att de bar på en mängd utbildningskapital. Men utifrån praktikteorin är detta inte tillräckligt för att klara en viss praktik på det sätt som de observerade sjuksköterskorna gjorde. De hade något som dirigerade deras handlingar i sin praktik, vård i livets slutskede i det privata hemmet. För att få fram en förklaring till hur det kom sig att dessa sjuksköterskor hanterade sin praktik så professionellt och precist som de gjorde var det nödvändigt att rekonstruera en bild av sjuksköterskan inom denna sociala praktik. I konstruktionen framträdde en bild där sjuksköterskans far var en man med nära anknytning till jord, kyrka och tjänande. Han tjänade gärna andra människor i sin närhet och i sin hembygd som kyrkvaktmästare, kyrkogårdsarbetare eller diakon vid sidan om sitt förvärv som jordbruksarbetare. I bilden av sjuksköterskans

mor dominerades den av en kvinna med stor omsorg om sitt hem och sin familj, vilket prioriterades framför yrkesarbete utanför hemmet. Då yrkesarbete förekom var det främst inom vård och omsorgssektorn, hemtjänst och hemsjukvård. Att serva andra var självklart, vilket omfattade verksamhet inom kyrkan.

Människors habitus är format av sociala betingelser och sjuksköterskan inom den studerade praktiken är inget undantag. Sjuksköterskornas habitus i studien är således en produkt av de omständigheter sjuksköterskan som individ kommer ifrån, såsom barndom och uppväxt. Detta visar sig vara i harmoni med den struktur och kultur som sjuksköterskan möter i sin praktik (Halskov et al. 2008). Sjuksköterskornas förhållningssätt, strategier och kapaciteter i den studerade praktiken kan förstås som förutsättningar, egenskaper eller som dispositioner sjuksköterskorna haft inkorporerade sedan länge. Dispositioner kan förklaras som anlag eller fallenhet som förvärvats genom att individen gjort erfarenheter vilka genererat val-, tanke-, och handlingssätt som sedan används i liknande miljöer och situationer. På så sätt kan det ses som att dispositioner är generativa och kan transformeras från ett område till ett annat liknande. Dispositioner fungerar som en slags tyst handlingsberedskap men uttrycks genom förhållningssätt, värderingar, strategier och handlingar vilket också beskrivs som praktiskt förnuft (Callewaert 1994). Praktiskt förnuft utgörs av förkroppsligad kunskap som visar sig i handlingar och ställningstaganden hos individen. De förhållningssätt, strategier och kapaciteter, vilka kunde observeras var inget sjuksköterskorna primärt lärt sig under sin sjuksköterskeutbildning. Men genom utbildningen gavs sjuksköterskorna möjlighet att realisera sina, för vård i livets slutskede, nödvändiga dispositioner. Bourdieu och Passeron (1970/2006) menar att det vi lär oss genom utbildning inte i första hand är till för att bli dugliga för en specifik praktik, utan mer att finna plats i den samhälleliga strukturen (Berner et al. 1977; Muel Dreyfus 1983).

Sjuksköterskorna var inte medvetna om sin potential och sina förutsättningar då de valde yrke och yrkesinriktning. Ändå fanns det något inom den sociala praktiken, vård i livets slutskede, som attraherade och lockade dem. Habitust kan ses som ett förklarande led mellan tidigare sociala erfarenheter och det sammanhang eller den plats individen senare kommer att befina sig i samt hur individen hanterar sin praktik (Broady 1998; Halskov et al. 2008)

I denna observationsstudie visar det sig empiriskt att det föreligger en viss överensstämmelse mellan sjuksköterskornas livsvillkor och sociala bakgrund och det faktum att de arbetar inom vård i livets slutskede. Bourdieu ([1979]1995) menar att det råder starka samband mellan de sociala positioner som innehålls och innehavarnas dispositioner. Detta kan också uttryckas som att innehavarnas livsbanor lett fram till just det specifika innehavet av dispositioner, vilka är anpassade för just den specifika positionens krav. Att det är så, menar Bourdieu, beror på att individer dras mot och är intresserade av de positioner de redan i förväg är anpassade för (Engström 2012, 149).

Kärnpunkten i Bourdieus praktikteori är att praktiskt förnuft inte är tillämpad eller använd teori, men heller inte sunt förnuft. Praktik är således inte tillämpad

eller använd teori, även om sjuksköterskan har strikta medicinska föreskrifter och regler som gäller för praktiken och framtagna efter noggrann prövning. Här utgör reglerna och föreskrifterna endast en aspekt medan sjuksköterskans intuition och praktiska förnuft är avgörande för hur handlingen tar sig i uttryck i praktiken (Petersen 1989). Det som genererar praktik är att det i kroppen hos den som handlar finns en lagrad tyst kunskap i form av dispositioner, vilka är avgörande för hur handlingen genomförs (Engström 2012, 51).

Lizbeth Engström, Lektor, Ph.D., Uppsala universitet, Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier
Lizbeth.Engstrom@edu.uu.se

Referenser

- Andershed, Birgitta. 1998. *Att vara nära anhörig i livets slut: delaktighet i ljuset - delaktighet i mörkret*. Faculty of Medicine, No.774. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Berner, Boel och Bourdieu, Pierre (red.). 1977. *Skola, ideologi och samhälle: ett kommenterat urval franska utbildningssociologiska texter av Bourdieu/Passeron, Baudelot/Establet, Poulantzas*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bourdieu, Pierre. [1972] 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Engelsk översättning av Richard Nice. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre [1998a] 1999. *Den manliga dominansen*. Svensk översättning av Boel Englund. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre och Passeron, Jean-Claude. [1970] 2008. *Reproduktionen: bidrag till en teori om utbildningssystemet*. Översättning av Gunnar Sandin. Lund: Arkiv förlag.
- Bourdieu, Pierre och Chamboredon, Jean-Claude & Passeron, Jean-Claude. 1991. *The Craft of Sociology. Epistemological Preliminaries*. Berlin/New York: de Gruyter.
- Bourdieu, Pierre. 1997. *Af praktiske grunde*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Broady, Donald. 1998. *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*. Skeptronhäften nr 15. Uppsala: Uppsala universitet.
- Callewaert, Staf. 1994. Indledning. I *Pierre Bourdieu: centrale texter inden for sociologi og kulturteori*. Dansk redigering och översättning av Callewaert, Staf., Munk, Martin., Nørholm, Morten, Petersen, Karin Anna. Köpenhamn: Akademisk Forlag.
- Callewaert, Staf och Petersen, Karin Anna. 1994. Det mandlige Herredømme i middelhavskulturen ifølge Pierre Bourdieu. I *Pierre Bourdieu: centrale texter inden for sociologi og kulturteori*. Dansk redigering och översättning av Callewaert, Staf, Munk, Martin, Nørholm, Morten, Petersen, Karin Anna. Köpenhamn: Akademisk Forlag.

- Engström, Lizbeth. 2012. *Kliniken flyttar hem. Sjuksköterskans institutionella praktik inom specialicerad palliativ hemsjukvård*. Uppsala Studies in Education 128. Uppsala: Acta Universitatis.
- Ersta Sköndal Bräcke Högskola. Specialistsjuksköterskeprogram i palliativ vård. <https://www.esh.se/utbildning/alla-utbildningar.html>. 2018-12-17.
- Foucault, Michel. [1974] 1998. *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Översättning: C G Bjurström. Lund: Arkiv.
- Halskov, Gerd., Lundin, Sverker., Petersen, Karin Anna. 2008. Homologier. I Petersen, Karin Anna & Høyen, Marianne (red.). 2008. *At sætte spor på en vandring fra Aquinas til Bourdieu: æresbog til Staf Callewaert*. Danmark: Forlaget Hexit.
- Lantz, Göran & Gaunt, David (red.) 1996. *Hemmet i vården, vården i hemmet*. 1. uppl. Stockholm: Liber i samarbete med Ersta vårdetiska institut och Stockholms FoU-enhet.
- Lantz, Göran. 2007. Hemmets betydelse. I Silfverberg, Gunilla (red.). 2007. *Hemmets vårdetik. Om vård av äldre i livets slutskede*. Lund: Studentlitteratur.
- Muel-Dreyfus, Francine. 1983. *Utbildning, yrkesförväntningar och grusade förhoppningar*. Donald Broady (red.). Kultur och utbildning. Om Pierre Bourdieus sociologi. Skriftserie 4. Översättning av Elisabeth Hultqvist. Stockholm: UHÄ FoU-enheten.
- Petersen, Karin Anna. 1989. *Den praktiske sans- sygeplejens skulte principper*. Delrapport 1. Dansk Institut for Sundheds- og Sygeplejeforskning.
- Prieur, Annick och Sestoft, Carsten. 2006. Bourdieus epistemologi og sociologiens håndværk. I Prieur, Annick och Sestoft, Carsten (red.). 2006. *Pierre Bourdieu: en introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Svensk författningssamling (SFS) 1962:700/2011:517. *Lagen om hemfridsbrott*.
- Svensk författningssamling (SFS) 2009:400. *Offentlighets- och sekretesslag*.
- Silfverberg, Gunilla och Ternestedt, Britt-Marie. 2007. Hemmet och vårdetiken. I Silfverberg, Gunilla (red.). 2007. *Hemmets vårdetik: om vård av äldre i livets slutskede*. 1.uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen. 2016. *Nationella riktlinjer- Utvärdering 2016- Palliativ vård i livets slutskede- Indikatorer och underlag för bedömning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Tryselius, Kristina., Benzein, Eva., Persson, Carina. 2018. Ideas of home in palliative care research: a concept analysis. *Nursing Forum*. 53. 383-391.
- Öresland, Stina. 2010. Sjuksköterskor går på visit: aspekter på hembesök, etik och genus. I Drevenhorn, Eva (red.). 2010. *Hemsjukvård*. Lund: Studentlitteratur.

Sosiale posisjonar, praksis og maktforhold innan habilitering av funksjonshemma barn

Rolf Horne

This article investigates social practices in habilitation of disabled children in Norwegian municipalities and specialised health services. Habilitation has traditionally been rooted in the pedagogical field, but a major reform institutionalised Norwegian habilitation as a medical discipline in 1987. The scientific position of this article is praxeological and inspired by Pierre Bourdieu. Thus, the purpose is to combine analysis of objective structures and subjective phenomena. The empirical data come from historical sources and from parents and professionals working with disabled children. The analysis classifies different types of capital, thus making it possible to construct the field of children in need of help. The field differentiates the positions of the agents and the power of relation between them. It reveals how social positions form parents' opportunities to get help from the professionals and from the welfare state.

Keywords: Bourdieu, disability, parents, habilitation, children, praxeological, capital, power

Introduksjon og bakgrunn

”Familiar er like forskjellige som alle andre, om eg må seie det slik. Der er mange typar familiar. Nokre vil ha kontroll og styre kva tenester og tiltak som dei sjølv føler dei treng. Andre familiar er av ulike grunnar veldig bakpå; eg treng hjelp, kan du hjelpe meg. Det blir veldig forskjellig innfallsvinkel i forhold til dei to typane... Dei fleste som får eit funksjonshemma barn er jo i ein vanskeleg situasjon. Kva nettverk dei har, er kanskje det viktigaste for korleis dei klarar kvardagen. Eg er redd at dei som er kognitivt sterke, at dei skal bli litt bortskjemte. Dei kan verte for opptekne av hjelpeapparatet og alt det ikkje legg til rette. Vi har nokre slike ...”¹

Eksempelet illustrerer stillingstaking og perspektiv den profesjonelle praksis tek på foreldre til funksjonshemma barn og unge innan det som kallast barnehabilitering. Sitatet illustrerer korleis posisjonar og sosial praksis bidreg til å definere relasjonen mellom dei fagprofessionelle og foreldre til funksjonshemma barn og unge i habiliteringsarbeidet. Sitatet viser også at relasjonar og stillingstaking, der ein posisjon definerer den andre, kan handle om maktforhold som skapast i møte mellom fagprofessionelle og foreldre. Ikkje berre som eit institusjonelt hierarki, men som

ein sosial kamp om posisjonar, privilegium og handlingsrom. Ein kamp som både foreldre og fagprofesjonelle er gjensidig involvert i.

Formålet med denne artikkelen er derfor å vise korleis forskjellige interesser og strategiar samt ressursar (volum og type kapital) menneska bærer med seg, verkar inn og bidreg til å strukturere møte mellom foreldre og fagprofesjonelle om hjelp til funksjonshemma barn og unge. Artikkelen tek utgangspunkt i data og analyser frå forfattaren si Ph.d.-avhandling *Like barn leikar best. Ein praxeologisk studie om habilitering av hjelpeavhengige barn og unge* (Horne 2016). Prosjektet er inspirert av sosiologen Pierre Bourdieu sitt teoretiske univers og prinsipp han anvendte i *La Distinction, Critique sociale du judgement* (Bourdieu 1979). Analysen kviler på teorien om at den sosiale eksistens er samanhengar mellom det menneske skaper og gjer og dei sosial posisjonane dei erobrar innan eit gitt sosialt rom dei finn meining i å delta i.

Makt og maktforhold er på ingen måte nye tema. Dei har stadig ein sentral plass i samfunnsvitskaplege analysar. Omgrepa har ei lang historie og kan forståast på fleire måtar. Fleire framståande forskarar har arbeidd med omgrepssparet og står bak ein omfattande teoriproduksjon både av erkjente og skjulte former for makt og maktforhold (Bourdieu 1996a; Foucault 2008; Goffman 1967; 2009; Hernes, 1975; Østerud 2002). Internasjonal forsking om funksjonshemma og funksjonshemming er heller ikkje nytt men har i liten grad vore direkte oppteken av makt og maktforhold. Forskningslitteraturen er omfattande og breier seg over mange fagområde og vitskaplege tradisjonar (Bengtson og Stigaard 2011; Oliver 2009). Vitenkapitalen representerer såleis både ortodokse og heterodokse posisjonar og utgjer såleis eit kraftfelt (Bourdieu 2005). Den samfunnsvitskaplege forskinga på området har nedslag i fleire tema, som på forskjellige måtar handlar indirekte om maktrelasjonar. Særleg har tema som utvikling av velferdsstaten og aktivitetar relatert til framveksten av sterke radikale og kritiske interesseorganisasjonar utover frå 1960-talet inspirert forskinga. Denne forskingstradisjonen stilte seg kritisk til utviklinga av den sterke individorienteringa og den dominante medisinske forståinga av funksjonshemming og avvik. Generelt var kritikken særleg retta mot offentleg kontroll, eksklusjon og funksjonshemming forstått som sjukdom (Bengtson og Stigaard 2011; Oliver 2009). Britisk forsking på funksjonshemma og funksjonshemming er eksempel på ein forskingstradisjon som har teke ein tydeleg normativ og politisk posisjon drive fram av interesseorganisasjonar. Den skandinaviske forskinga på området har derimot tradisjon for å vere politisk initiert og styrt gjennom offentleg finansiering. I Norge har Norsk Forskningsråd hatt ein tydeleg posisjon i relasjon til denne forskinga etter 1995, gjennom betydelege puljar for finansiering av prosjekt retta inn mot forsking på konsekvensane av Ansvarsreforma² (Bengtsson og Stigaard 2011). Dermed oppstår det ei form for politisk monopol og kontroll, ikkje berre over korleis omsorga for funksjonshemma utformast, men også at det leggjast band på kva forsking staten legitimerer ved å kontrollere finansieringa politisk gjennom Forskningsrådet. Fokuset i den norske forskinga på det aktuelle området har særleg

vore sentrert rundt terapeutisk og pedagogisk metodeutvikling, men også på livskvalitet, familie, identitet, levekår, deltaking i samfunnet og kommunal tenesteyting (Ingstad og Sommerschild 1983; Holck 2004; Lundeby 2008). Det har vore mindre interesse for analyse av sosiale prosessar og strukturelle forhold innan habilitering, inntil avhandlinga *Like barn leikar best* vart publisert i 2016 (Horne 2016). Avhandlinga undersøker habilitering av barn og unge som sosial praksis frå ein praxeologisk tilgang og analyse ved hjelp av Pierre Bourdieu sitt omgrevsapparat. Analysen er teoretisk-empirisk og undersøker sosiale praksisar som oppstår i møte mellom posisjonar i det avhandlinga kallar *feltet for hjelpeavhengige barn og unge*. Undersøkinga tek avsett i empiri frå foreldre til funksjonshemma barn og fagprofessionelle innan habilitering i kommune og sjukehus. Frå Sverige føreligg det ei tilsvarende kultursosiologisk avhandling som har vore ei viktig inspirasjonskjelde for studien. Den analyserer framveksten av habiliteringsrommet, og korleis svensk barnehabilitering skreiv seg inn i det medisinske felt. Den avhandlinga analyserer kampanjen om retten til å definere korleis funksjonshemma barn best skal hjelpast (Carlhed 2007).

Habilitering kva er så det?

Habilitering kan seiast å være både politikk, måtar og organisere og institusjonalsere velferdstenester på, eit fagområde og til sist det eg her vil kalle hjelpepraksisar. Politisk handlar det på den eine sida om å avgrense og kontrollere byrdene funksjonshemmingar påfører samfunnet. På den andre sida om fordeling av kollektive offentlege velferdsgode til avvikande personar i form av økonomisk bistand, tekniske hjelpemiddel og medisinske tenester. På den måten kan ein seie at funksjonshemming er ein viktig symbolsk kategori for distribusjon av velferdsstatlege privilegium (Grue og Heiberg 2006; Schei 2007; Solvang 2000). Overgangen frå institusjonsomsorg via HVPU-reforma³ til habiliteringstenester på 1990-talet førte til ei organisatorisk deling av tenester mellom kommunar og spesialisthelsetenesta. Kommunane fekk primæransvaret for å habilitere barn, medan sjukehusa skulle hjelpe kommunane med spesialiserte tenester (Bjorbækmo og Billington, 2015). Habiliteringsavdelingane på sjukehusa har representantar frå fagområda medisin, psykologi, pedagogikk og sosialt arbeid, medan kommunane består typisk av eitt eller to fagområde (Horne 2016; Regionalt kompetansesenter for habilitering og rehabilitering i Helse Vest 2009). På den måten kan ein seie at habilitering også handlar om integrasjon av ulike fagområde og faginteresser og oppkomsten av eit felt. Politisk vart det lagt vekt på tverrfagleg samarbeid og organisering som i seg sjølv kan oppfattast som løysingar på både dei velferdsstatlege utfordringane og ikkje minst demping av den omfattande kritikken som var medverkande til å reformere den 50 år lange sentralinstitusjonelle omsorga for funksjonshemma på 1990-talet (Lerdal 2009; Tøssebro 2010; Sosialdepartementet 1987).

Habilitering er også praksisar som skal vere til hjelp for å løyse individuelle problem for 2- 2,5 % av den norske befolkninga, samt problem den enkelte har i møte med samfunnet (Helsedepartementet 2004). Det handlar altså om ei verksemد

som skal definere individuelle vanskar og symptom, kategorisere og forklare dei ved hjelp av medisinsk nomenklatur for at profesjonelle kan planleggje, koordinere og setje inn likeverdige tiltak som avhjelper problema den enkelte har i for eksempel barnehage, skule, heim og fritid (Tetzchner 1992). På den måten kan ein seie at habilitering kan knytast til utvikling. Der utvikling kan forståast som nye ferdigheter til å leve livet med medisinsk definerte defektar eller problem ein er fødd med eller har erverva tidleg (Söder 2000). Livsbana til mange funksjonshemma er såleis sterkt prega av at dei er avhengige av hjelp, gjerne livslang hjelp. Alt dette kan ein summere til å handle om kamuflert politisk makt hos dei agentane som tolkar dei byråkratiske definisjonane og styringsdokumenta for kva habilitering er eller burde være (Bourdieu 2014).

Praxeologisk tilgang til sosial praksis og differensiering

Undersøkinga som ligg til grunn for denne artikkelen legg altså ein praxeologisk teoretisk tilgang over det empiriske materialet henta frå foreldre til funksjonshemma barn og fagprofessionelle innan habilitering av barn og unge i regi av kommune og sjukehus. Det empiriske materialet er produsert frå intervju og spørje-skjema om agentane sine livshistorier, erfaringar med funksjonshemma barn og velferdsordningar, samt data om økonomisk, kulturell og sosial kapital. Tre foreld-repar og ni fagpersonar deltok i undersøkinga med data frå både intervju og spørje-skjema. Blant fagpersonane var det barnelege, spesialfysioterapeut, ergoterapeut, spesialpedagog, sosionom og lærar.

Det avgjerande i ei praxeologisk undersøking er agentane si mengde og saman-setning av kapital, altså den habituelle orientering dei har til å søke eller orientere seg mot visse felt og posisjonar. Alt dette for å konstruere fram agentane sine disposisjonar (uttrykt som kapital) for å forklare posisjoneringar (uttrykt i meinig, haldning og handling i ord og gjerning) i relasjon til posisjonane den enkelte erostrar og som bidreg til å strukturere *feltet for hjelpeavhengige barn og unge* (Horne 2016; Petersen og Callewaert 2013). På den måten er Bourdieus praksisteori også metoden (Bourdieu, Chamboredon og Passeron 1991). Bourdieu sitt bidrag i denne ut-forskinga av fenomenet habilitering er altså å gjøre det mogeleg å analysere fram drivkraftene bak det agentane gjer og som gjev foreldre tilgang til velferdsgode.

Sosial praksis "[..] en subjektiv skabelse og et objektivt faktum på en gang."⁴ Sitatet viser at vi alle er vevd inn i ein sosial samanheng vi ikkje berre kan velje eller skape. I det lyset er det nødvendig å undersøke orienteringa for sosiale rela-sjonar for å forklare vår oppførsel. Preginga for sosial oppførsel er lagra i kroppen som ein praktisk sans, som ikkje er oss bevisst, for korleis vi opptrer og handlar i sosiale rom. Bourdieu brukar omgrepet *disposisjonar* til å forklare dette (Bourdieu 1995; Callewaert 1996).

I den praxeologiske forskingstradisjon utviklast teknikkar for å utforske det som går føre seg i ein konkret kontekst ved hjelp av teoretiske omgrep med formål om å produsere teori om dei sosiale praksisane i den gitte kontekst. Det setjast med andre ord og omgrep på empiri. Det vil seie avdekke den symbolske sida av praksis

og teoretisk konstruere forskingsobjektet. Teori og metode går hand i hand. Konstruksjon av det symbolske føreset brot med både subjektive førestillingar om verkelegheita og objektive framstillingar av sanningane om denne verkelegheita (Bourdieu, 2008; Petersen og Callewaert, 2013). Historisering og refleksivitet er teknikkar for nettopp å kunne bryte med oppfatningar som over tid gjerne er blitt til sanningar eller oppfattast som naturlege. Her kjem nettopp den praxeologiske tilgangen til sin rett i arbeidet med å konstruere forskingsobjektet (Bourdieu og Waquant 2009; Bourdieu, Chamboredon og Passeron 1991).

For å analysere sosiale praksisar som posisjonar innan habilitering set i verk, mobiliserer eg her tre sentrale omgrep: *Disposisjon, posisjon og posisjoner*. Omgrepa er sentrale i Bourdieus praksisteori og er eit bod på vitskap om sosiale og relasjonelle forhold (Bourdieu 1995). I dette tilfelle for å setje fokus på det som kan seiast å være symbolske kampar om prinsippa for kva som anerkjennast som (god) habilitering. Det vil seie retten til å definere det faglege grunnlaget og innhaldet i behandlingstilbodet, kva barn og unge som skal inkluderast, kva grensene for kva habilitering skal sysselsetje seg med, eller kva konkrete aktivitetar som skal setjast i verk overfor det enkelte barn og familie.

Praxeologisk kan habilitering betraktast som eit sosialt rom av sosiale posisjonar kor dei involverte er påverka av interessekonflikt og kampar mellom dei forskjellige posisjonane i rommet. Her mellom dei fagprofessionelle og foreldre til dei funksjonshemma barna. Med andre ord kampar mellom hjelpe og støttelogikk i habiliteringsarbeidet og den overordna styrande logikk som spring ut frå ein medisinsk behandlingslogikk og byråkratisk effektiviseringslogikk. På den måten kan ein seie at dei som arbeidar innan habilitering er underlagt krav om kontroll, planar for behandling og oppfølging. På same måte er foreldra og barna i ein posisjon avhengig av desse dominerande logikkane, og må orientere seg i desse kampane. Det vil seie dei må underordne seg kontroll, behandlingsplanar og oppfølging for å få tilgang til dette rommet av ekspertar som distribuerer velferdsgode på statens vegne.

Det pågår altså ein kontinuerleg kamp mellom ulike oppfatningar om kva som kan betraktast som legitime aktivitetar og tiltak innafor rammene av kva habilitering oppfattast å vere, kva faglege tilgangar som er legitime og relevant, samt kva problemstillingar institusjonen har interesse i å legitimere.

Habilitering som eit sosialt rom

I fylge Bourdieu (1995; 2008a) er eit sosialt rom, slik som habilitering ser ut til å vere, eit nettverk av sosiale posisjonar. Relasjonane er så bestemt av logikken som rår i rommet, og som igjen bestemmer kva ressursar den enkelte må ha for å få tilgang til, og ha rett til å tre inn i posisjonar i rommet. Reglane for dette kan variere frå rom til rom. I den samanheng brukar Bourdieu omgrepet *kapital* til å identifisere og forklare fenomenet at nokon erostrar den dominerande posisjon medan andre vert vist til ein dominert posisjon. Kapitalen det her er snakk om er dels kulturell, økonomisk og sosial (Bourdieu og Waquant 2009). Den kulturelle kapital refererer til

for eksempel utdanning og verdiar. Den økonomiske kapital refererer til for eksempel inntekt og økonomisk handlekraft, og den sosiale kapital referer til fagleg nettverk, ansiennitet og relasjonskunnskap. I sosiale rom som offisielt kallast habilitering, kjempast det om desse ressursane. Det er med andre ord ein pågåande kamp om å få anerkjent kapital for å få tilgang til privilegium og posisjonar i rommet. Frå ein praxeologisk posisjon kan ein altså forstå denne sosiale verda som møte mellom fagprofessionelle og møte mellom fagprofessionelle og foreldre, eller møte mellom posisjonar med varierande volum og samansetning av kapital. Dei fagprofessionelle er dessutan på heimebane og foreldre er på bortebane i det offentlege habiliteringsrommet. Dei fagprofessionelle vil med staten i ryggen erobre ein dominerande posisjon foreldra samtidig må underkaste seg fordi det er dei som søker hjelp (Horne 2016). Ein av dei fagprofessionelle utalte dette om relasjonar i rommet: ”Forholdet til andre faggrupper er ein disputt. Ikkje det at nokon meiner noko om det vi skal gjere. Det som er, er at nokon gonger er det meir disputt på kva vi skal gå inn på, at vi skal gå inn på meir enn vi synest [...].”⁵ Sitatet indikerer habilitering som eit tildekt kampfelt kor posisjonane med ulik kapital kjempar om retten til å definere eigen og andre sine oppgåver, samt kva som er legitime praksistar.

Med bakgrunn i indikatorar for kapital og verdien forskjellige former for kapital har i rommet, kan analysen framstille relasjonar mellom posisjonar og differensiere dei som liknar kvarandre eller skil seg frå kvarandre alt etter kva type og volum av økonomisk, kulturell og sosial kapital dei bærer med seg. Profiler som er like, plasserer seg nær kvarandre og dei som er forskjellige plasserer seg med tilsvarende avstand. Avstandane leggjast til grunn for konstruksjonen av maktforholdet i rommet. Dette kan med andre ord bidra til å framstille relasjonar mellom posisjonar, og klassifisere agentane i det sosiale rom alt etter samansetning og mengde kapital (Bourdieu 2014; Hjellbrekke 1999).

Rasjonalitet og praktisk sans i habilitering av hjelpeavhengige barn og unge

Den rådande og allmenne oppfatninga om menneskelege handlingar synest å vere at kvar og ein agerer ut frå bevisste og reflekerte innsikter i kva som er fornuftig og best praksis i forskjellige situasjonar. Ser vi dette frå ein praxeologisk posisjon er det ikkje fullt så enkelt. Med Bourdieu handlar menneska frå ein praktisk sans, og utan alltid å vere seg det bevisst. Dette står i kontrast til den allmenne oppfatninga, fordi i den forstår ein menneskelege handlingar i stor grad som rasjonelle. Den praktiske sans tilseier at rasjonale for handlingar føregår bak ryggen til den enkelte fordi ein handlar gjennom kroppsleggjorte disposisjonar som orienterer oss i ulike samanhengar. Det vil seie at mennesket berre delvis kan gjere greie for mål med handlingar eller legge strategiar for sosiale handlingar. ”Subjektene er i virkeligheden handlende og vidende og har en ‘praktisk sans’ [...] handlingsskemata som orienterer oppfattelsen [...] for, hvad der skal gøres i en given situation – det som man i sportens verden kalder en sans for spillet, kunsten at forudane, hvordan spillet vil udvikle sig [...]” (Bourdieu 1997, 44). Denne måten å sjå korleis folk oppfører seg i sosiale samanhengar, er det praxeologiske blikket studien legg over

det dei fagprofessionelle seier og gjer seg imellom og i møte med foreldre til hjelpeavhengige barn og unge. Dei verksame kroppsleggjorde disposisjonane kvar enkelt agent bidreg med inn i det sosiale rommet må konstruerast fram og bidra til å forklare kva posisjonar agentane kan erobre og kva posisjoneringar dei set i verk, utan nødvendigvis å tenke over korleis dei interagerer med andre (Petersen 1996; Callewaert og Petersen 2013).

Praxeologisk (Bourdieu 2005; 2008a; 2010) handlar om å forstå og forklare sosiale praksisar. Praksisteori er som sagt særleg godt eigna til å gjere greie for, og forklare korleis menneske handlar i sosiale samanhengar (Callewaert 1996). Artikelen her søker å formidle forklaringar på, og beskrive kvifor foreldre og fagprofessionelle gjer som dei gjer innan habilitering, eller i det sosiale rom om ein ser det med Bourdieu. Med andre ord er formalet ikkje å skaffe fram rettleiingar for den gjeldande praksis. Det oppfattast å vere ei oppgåve for politikarar, leiarar og praktikarane i feltet (Bourdieu og Waquant 2009).

Habilitering er velferdsstaten sin konstruksjon for å handtere problemet funksjonshemma barn. Konstruksjonen av forskingsobjektet føreset at ein ser bak det tilsynelatande og innlysande for på den måten få auge på dei kroppsleggjorde orienteringane som orkestrerer sosiale handlingar og som er undertransparente for agentane (Callewaert 1996; Nørholm 2008). Poenget er at ein må bryte med etablerte kategoriar og framstillingar for å få tilgang til den historisk kroppsleggjorde praktiske sansen agentane bærer med seg orienterande for handlingar i sosiale samanhengar (Petersen og Callewaert 2013). Familien og staten er sentrale strukturerande kategoriar i vårt samfunn, og som er representert i feltet for hjelpeavhengige barn og unge. I det følgjande vert kategoriene familie og staten beskrive.

Familien som sosial kategori

Ein måte å oppfatte familien på er som ein naturleg kategori som utgjer ein hjørnestein i samfunnet. Familien konstituerer ein sosial verkelegheit som instituerast i folk sine mentale strukturar og kroppar. Til å forklare det brukar Bourdieu omgrepet *habitus*. Familien sitt kjensleliv og handlingar bidreg til å foreine medlemane i det Bourdieu kallar ei *familieånd*. Kjenslene held gruppa saman, opprettheld eksistensen og bidreg til å sikre familien sine interesser. Familien kan også sjåast som eit *felt* og fungerer som eit felt, med innbyrdes styrkeforhold av posisjonar alt etter den enkelte sitt bidrag eller kapital (Bourdieu, 2008). Familien kan dermed seiast å vere retningsgjevande for våre sosiale praksisar, for korleis vi omgår andre, for korleis vi oppfattar og får omverda til å henge saman. Familien bidreg såleis til å skape ein felles oppfatning av familien som ein objektiv kategori. Familien er særleg eigna til å akkumulere og føre kapital vidare til neste generasjon. Familien er dessutan statens reiskap til å strukturere samfunnet gjennom å instituere kategorien familie i befolkninga som ein objektiv, naturleg og sjølvsagt kategori som verkar strukturerande for korleis samfunnet generelt fungerer homolog til familieånda. Familien er ei form for symbolsk kapital staten er avhengig av som normgjevande og struktu-

rerande i statens teneste, men som føregår bak ryggen til familien, som sjølv oppfattar seg som uavhengig og avgrensa, tilnærma som ein naturgjeven kategori. Staten yter privilegium for å oppretthalde familien som kategori medan familien yter staten rettferd og bidreg til å reproduksjonen statleg tankegang. Det kan såleis seiast at relasjonen mellom familiemedlemene er om lag som relasjonen mellom familien og staten. Paradokset som trer fram i dette er at familiens økonomi gjer seg tydeleg gjeldande når staten endrar hjelpesystema fra universelle- til behovsprøvde hjelpeordningar innan for eksempel helsehjelp og retten til sosiale ytingar.

Staten som kategori

Staten er overordna og dominerande i det sosiale makthierarkiet. For å forstå forholdet mellom staten og familien i relasjon til habilitering, er det også nødvendig å sjå staten som ein posisjon i det overordna maktfeltet. Over generasjonar er vi alle utsett for påverknad som gjer at vi utan å stille spørsmål oppfattar staten som sjølv-sagt og naturleg garantist for borgarane sitt ve og vel og ålmenta sitt beste. Staten produserer og reproduksjonen sosial orden gjennom kategoriar og utøving av symbolsk makt gjennom å utdele autorisasjonar og produsere lover, kunngjeringar og forskrifter. Eksempel i denne samanheng er autorisasjonar til helsepersonell. Andre eksempel er *Ansvarsreforma* (Sosialdepartementet 1987), *Habilitering av barn: helsejenestetilbud til barn med nedsatt funksjonsevne og kronisk syke barn, og deres foreldre - organisering og utvikling* (Helsedepartementet 2004) og *Forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator* (Helse- og omsorgsdepartementet 2011).

Den symbolske makta gjer seg gjeldande i måtar vi tenkjer på og innrettar samfunnet. Vi underordnar oss den statlege orden. Staten si makt er legitimert gjennom historiske prosessar og verkar mellom anna gjennom produksjon og distribusjon av sosiale gode dei byråkratiske og forvaltningsmessige systema set i verk (Bourdieu 1996a; Elias 2001). På den måten utøver staten makt og kontroll gjennom fagprofessionelle som arbeidar i statens teneste. Dei er å rekne som staten si venstre hand med tildelt makt til å forvalte staten sine interesser overfor borgarane. I dette tilfellet overfor funksjonshemma barn og foreldra deira. Dei som vil ha hjelp må altså ta imot den på staten sine premissar.

Habilitering – genese

”[...] slutten av 1800-tallet som den pedagogiske optimismens periode, begynnelsen av 1900-tallet som arvehygienens æra, og midten av 1900-tallet som perioden da familien skulle avlastes en byrde. Etter 1970 har det vore perioder med fokus på læring, og på normalisering.”⁶ Sitatet her viser ein måte å framstille ein historisk vedvarande kamp og differensiering av funksjonshemma alt etter kva ideologiske paradigme som har dominert opp gjennom historia. Det viser at endringar ikkje er arbitrære men at vilkåra har drive fram politikk, fag og organisering gjennom endringar dei siste vel 100 åra.

Historisering er som sagt eit analytisk grep innan den praxeologiske tradisjon, som reiskap til å bryte med historisk konstruerte forståelseskategoriar og objektivere det som tida har gjort til notidige sanningar. Historisering av undersøkingsgjenstanden gjer det mogeleg å få auge på institusjonelle og strukturelle endringar og bidra til å avdekke, rekonstruere og forklare oppkomsten av noverande maktrelasjoner samt betydinga av mentale forståelseskategoriar innskrivne i slike maktrelasjoner (Bourdieu 1996b; 2005; Hammerslev og Hansen 2009) Typiske kategoriar det er relevant å sjå historisk på i denne artikkelen er forholdet mellom familien og staten. Forstått på den måten at habilitering som byråkratisk oppfinning overordna sett handlar om relasjonen mellom det private og det offentlege, mellom familien og staten. I den fylgjande analysen vert den historiske relasjonen mellom familie og stat beskrive ved å sjå på den politiske utviklinga relatert til korleis funksjonshemma er behandla i det norske samfunnet.

Helse- og sosialområde i den norske velferdsstaten har gjennomgått ei rekke reformer til grunn for strukturelle og sosiale forandringar så vel som forandringar av praksis. Omsorga for funksjonshemma er eit område som representerer ei radikal omveltning på slutten av 1980-talet, gjennom å innføre ein ny politisk ortodoksi ein kan kalle desentraliserte omsorg. Omlag 150 år med politiske reformer og institusjonar for døve, blinde, vanføre og utviklingshemma kulminerte med den så kalla HVPU-reforma (Larssen 2007; Sosialdepartementet 1987). Alt dette kan seiast å ha gripe inn i familien. Før oppbygginga av sentralinstitusjonane var det familien som måtte løyse problema. Etter ein periode utover 1900-talet med omsorg i offentlege institusjonar er det familien som på nytt må bære byrdene med omsorga for funksjonshemma barn. Dette som konsekvens av ei reform som skulle løyse eit statleg dilemma relatert til det så kalla *helsegapet*. Det vil seie at staten sitt problem med gapet mellom tilbod av velferdsgode og den stadig aukande etterspørsel av offentlege ytingar vart desentralisert til kommunane (Stamsø 2011), forstått som ei form for symbolsk maktutøving (Bourdieu 1996a).

Ansvarsreforma vart driven fram av eit betydeleg press frå opponerande krefter som kritiserte forholda i dei sentrale institusjonane. Samtidig med eit endra verdisyntesi, representerer det såleis eit ideologisk paradigmeskifte i norsk sosial- og helsepolitikk. Like rettar til helsehjelp for alle og sosial deltaking på ulike samfunnsområde var resultat av fagleg og sosial kamp for å beskytte og sikre at individuelle investeringar gav avkast på eigen innsats eller kapital (NOU, 1976:28; Bourdieu 1996b; 2008a). Ny kunnskap og tilbod vaks fram og skapte ein marknad for ei rekke semiprofesjonelle i helse- og sosialsektoren. Dette utvikla seg i samspelet mellom samfunnskonjunkturar og marknad med staten som garantist. Ei slik utvikling føreset økonomisk vekst, politisk prioritering samt ein porsjon framtidsoptimisme. Den økonomiske veksten og trua på teknokratiske løysingar var stor dei første 25 etterkrigsåra. Det aukande offentlege omsorgsansvaret og etterspørsel av velferdsgode vaks sterkt, samtidig som dei offentlege ressursane oppfattast å komme under stadig større press (Hjelmtveit, 2011; Seip, 2002).

Strategien for norsk velferdspolitikk som vart staka ut for å løye prioriterings-spørsmåla og effektivisere den offentlege sektoren på 1980 og -90 talet, var altså desentralisering til kommune og familien. Kommunal rammefinansiering skulle gjere kommunepolitikarane ansvarleg for å prioritere etter lokale behov og sikre effektiv bruk av offentlege midlar. Dermed skreid utviklinga i stor grad bort frå universelle rettigheter til eit individualisert og fagorientert lovverk innafor sosial- og helselovgivinga. Politisk vart prinsippet om lågast mogeleg effektive omsorgsnivå (*LEON-prinsippet*) og behovsprøvde ytingar sett på den politiske dagsordenen utifrå førestillinga om at nærelik til brukarane gav billigare tenester. Dette tvinga store politiske stridstema over til kommunane og dei fylkeskommunale sjukehusa. Dette skjer samtidig med blant anna ei sterk sentralisering frå distrikta til byane og endring i sysselsettinga og familiestrukturen. Sysselsetjinga i industrien minka og dei auka offentlege omsorgsoppgåvene la forholda til rette for at fleire kvinner kunne ta lønna arbeid (Stamsø 2011). Dette aktualiserte som sagt behov for helse- og sosialfagleg arbeidskraft.

For funksjonshemma barn representerte HVPU-reforma som sagt at offentleg omsorg for denne gruppa endrast frå oppbevaring og samfunnsvern i store sentrale institusjonar til eit kommunalt og familiært ansvar etter LEON-prinsippet. Fokuset på universelle velferdsordningar og kollektive behov utover 1950 og -60-talet erstattast som sagt gradvis av meir selektive eller behovsprøvde offentlege ytingar utover 1980 og -90-talet. Behandlingsideal og styringsideal fell meir og meir saman og ei sterkare orientering mot individuelle behov og juridiske rettar veks fram (Seip 2002; Stamsø 2011). Historia viser at HVPU-reforma tvinga seg fram etter ein masiv kritikk av institusjonsomsorga som i si tid fekk gjennomslag under ei samtidig normaliseringstenking som allereie hadde vore på den politiske dagsordenen i Skandinavia sidan 1960-talet (Lossius 1985; Schiøtz 2003; Tøssebro 2010). Det vil seie ein kritikk av omsorga som hadde vore under kontroll av det pedagogiske felt sidan opphavet på 1800-talet. Vi ser her eit historisk brot kor kontrollen over eit samfunnsproblem / -område gjennom ein fleirårig kamp flyttar seg frå det pedagogiske felt og inn i det medisinske felt.

Den medisinske logikk konsoliderer feltet for hjelpeavhengige barn og unge

”Det bør ikke bygges opp en ny kommunal særomsorg eller institusjonsomsorg. For å få mest mulig effektiv og fleksibel utnyttelse av de samlede ressurser, må tjenester i hjemmet til den enkelte person med psykisk utviklingshemming organiseres som en del av det vanlige hjelpeapparatet i kommunen.”⁷ Sitatet viser staten sitt forsøk på å gjere omsorg for funksjonshemma til ei generell eller alminneleg oppgåve. Det vanlege hjelpeapparatet var på den tida først og fremst eit helsetilbod. I tillegg til normalisering tek Sandvin (1992) til orde for at det ligg ein fare i at oppgåver relatert til spesielle behov, og som ikkje nokon identifiserer som si oppgåve, vert redusert til gråsoneproblem eller problem som fell mellom to stolar. Ved å forankre ansvaret i dei etablerte medisinske velferdsordningane vil det styrke funksjons-

hemma sin posisjon i samfunnet. Moglegheit for å oppnå velferdsordningar og særlege rettar vil styrkast. Medisinen har ein etablert autoritet og vil gjennom diognosar bidra i vidare forstand til å legitimere rett til velferdsgode for ei utsett og marginalisert gruppe. Sitatet over viser også ei understrekning av familien sin posisjon i gjennomføringa av Ansvarsreforma, samt instruksen til kommunane og fylkeskommunane som på det tidspunktet dreiv sjukehusa. Dette vil eg argumentere for understrekar kva logikk Ansvarsreforma legitimerer framover overfor behandling av funksjonshemma.

Habilitering som omgrep vart initiert i Norge av Norsk Pediatrisk Selskap (NPS) i 1979, og stadfesta gjennom ei innstilling til Stortinget i 1981 (Holt 2007). Innstillinga frå NPS inneheldt både prinsipp for behandling og organisering av handikapomsorga for barn. I den samanheng mobiliserte NPS og tok ein sentral posisjon som fekk stor betyding for integrasjon av kontroll og behandling av funksjonshemma barn i Norge. Lægeforeninga hadde i den perioden representantar i sentrale posisjonar både politisk og i embetsverket.

Habilitering vart med Ansvarsreforma fem år seinare institusjonalisert som symbol på organisering, klassifisering og kontroll av distribusjonen av velferdsstatlege privilegium for denne gruppa. Med reforma vart altså det samla ansvaret lagt til kommunane og kontrollen over funksjonshemma barn og unge underlagt det medisinske felt gjennom etablering av habiliteringseininger ved sjukehusa og at diognosesystemet vart lagt til grunn for å legitimere behov og rettar til tenester. Legane vart dermed sett i ein symbolsk nøkkelposisjon og portvakt for staten i fordelinga av velferdsgode. Ei anna side av reforma var at familien sin posisjon vart endra gjennom ei tydeleggjering av foreldra sitt omsorgsansvar gjennom desentralisering av det tidlegare offentlege omsorgsansvaret. LEON-prinsippet manifesterte seg politisk ved at dei sentrale institusjonane vart avvikla. Dette synleggjer ei politisk endring frå gradvis ekspansjon av det offentlege sitt monopolistiske ansvarsområde etter andre verdskrig, til ei samtidig tilbaketrekkning av den velferdsstatlege innsatsen. Handlingsplanen for funksjonshemma understreka dette gjennom eit stadig større fokus på å individualisere konsekvensane og fylgjene av ulike funksjonshemmingar (Sosial- og helsedepartementet 1998).

Utover 1990-talet vart det oppretta eigne habiliteringsavdelingar eller tverrfaglege team ved alle sjukehus med barneavdelingar for å ta seg av den spesialiserte behandlinga. Dei fagområda og posisjonar som var representert den gangen er dei same som i dag (Carlhed 2007; Einang et al. 2013; Horne 2016; Regionalt kompetansesenter for habilitering og rehabilitering i Helse Vest 2009). Posisjonane innan habilitering i sjukehusa, er representert av legar, sjukepleiarar, sosionomar, fysioterapeutar, vernepleiarar, pedagogar, spesialpedagogar, lærarar og psykologar (Carlhed 2007; Einang et al. 2013; Regionalt kompetansesenter for habilitering og rehabilitering i Helse Vest 2009). Medan dei kommunale posisjonane med ansvar for habilitering viser seg å vere enten ergoterapeut, fysioterapeut eller sosionom. Legen ved sjukehuset trer fram som autoritet og dominerer såleis det kommunale arbeidet på avstand (Horne 2016). Legen med all sin kapital er av staten definert

som behandlingsansvarleg, og har dermed ein posisjon som dominerer feltet. Eit eksempel er retten til å inkludere og ekskludere pasientar til habilitering.

Gjennomgangen her av nokre nedslag i historia om behandling og oppfatningar av funksjonshemming i det norske samfunnet, viser at dagens velferd for denne gruppa har vore, og er under vedvarande forandring. Det viser også att definisjonar og kategoriar fylgjer konjunkturar elles i samfunnet, noko som i all tydelegheit viser at det stadig er kampar og rekonstruksjonar innan dette samfunnsområde. Ein kan seie at den medisinske logikk i habiliteringsarbeidet har staten og den byråkratiske logikk i ryggen, og stiller seg såleis på stor avstand til foreldre og familien. Vesentleg for å forstå relasjonen mellom fagprofessionelle og foreldre er å sjå posisjonane som høvesvis representantar for staten og for familien, eller som representantar for det overordna maktfeltet og det underordna familiefeltet.

Klassifisering av agentar

Dei subjektive strukturane er som sagt individua sine verdiar, kategoriar og førestillingar som orienterer for sosiale praksisar eller som materialiserer seg gjennom meningar, haldningar og handlingar i ord og gjerning. For å klassifisere agentane er omgrepa habitus og disposisjonar teke i bruk for å forklare fenomenet (Bourdieu og Waquant 2009; Petersen og Callewaert 2013).

Med bakgrunn i ei historisering av profesjonshistoriske kjelder og kapital agentane bærer inn i subfeltet for hjelpeavhengige barn og unge, viser analysen her at posisjonane agentane i feltet innehar, bidreg til å strukturere feltet i form av eit hierarki (sjå Tabell 1).

Posisjon	Økonomisk kapital	Kulturell kapital	Sosial kapital
Lege	Høg	Høg	Høg
Fysioterapeut sjukehus	Høg	Høg	Høg
Fysioterapeut nær by	Høg	Høg	Høg
Ergoterapeut sjukehus	Høg	Middels	Middels
Ergoterapeut nær by	Middels	Middels	Låg
Ergoterapeut land	Middels	Middels	Middels
Spesialpedagog	Høg	Høg	Middels
Lærar	Middels	Middels	Låg
Sosionom	Middels	Middels	Middels
Privilegert familie	Høg	Høg	Høg
Middels privilegert familie	Middels	Middels	Middels
Lågt privilegert familie	Middels	Låg	Låg

Tabell 1. Kapitalverdi knytt til posisjonar i felt for hjelpeavhengige barn og unge

Distinksjonar mellom dei ulike profesjonane er differensiert med bakgrunn i volum av kulturell, økonomisk og sosial kapital samt relasjonar dei ulike faggruppene historisk sett har til kvarandre og den dominerande posisjonen i det medisinske felt.

Økonomisk kapital er basert på husstandsinnekt, bustad og adresse. Vidare er autorisasjonsordningar og dominans i utviklinga av dei einskilde semiprofesjonar, samt tradisjonar og ansiennitet i offentlege verksemder teke med inn i analysen (Thornquist 2014; Schiøtz 2003; Ness 2002; Nilsskog 2000; Simonsen 2006; Messel 2014; Rovde 2014).

Det samla materialet frå intervju og spørjeskjema viser altså ei gruppe menneske, foreldre og fagprofessionelle, som gjennom deira levde liv og mulighetsbetingelsar er relativt forskjellige (Horne 2016). Samtidig viser det empiriske materialet at gruppa agentar på tvers av alder, kjønn, sosial bakgrunn, bustadadresse og utdanning synest å ha ein klassehomologi tilsvarande fire fraksjonar (Halskov, Lundin og Petersen 2008; Hansen et al. 2014). Fagpersonar og foreldre svara på same spørjeskjema. Spørsmåla gav data om kulturell, økonomisk og sosial kapital, samt sosialt opphav gjennom spørsmål om foreldregenerasjonen (Bourdieu 1979; Hansen 2014; Horne 2016). Analysen viser at den øvste posisjonen, den som undersøkinga klassifiserer som ein posisjon tilhøyrande øvste klasselag, er erobra av legen med all sin arva og erverva kapital. Dei andre fagprofessionelle, altså dei semiprofessionelle, viser seg å vere ei relativt homogen gruppe sett i relasjon til oppvekst og sosialt opphav, og plasserer seg i det midtre klasselag (sjå figur 1). Likevel skil to yrkesgrupper seg ut. Både dei med utdanning i fysioterapi og spesialpedagogikk har vidareutdanning som gjev dei retten til å kalle seg spesialistar. Desse har alle gifta seg med partnarar oppover i hierarkiet av klasselag. Det vil seie at dei har partnarar med høgare utdanning og inntekt, som dermed styrkar deira sosiale posisjon. Dette bidreg altså til at dei semiprofessionelle deler seg i to fraksjonar, dels i øvre og dels i nedre del av det midtre klasselag. Forskjell mellom ergoterapeutane handlar om mengda kulturell og økonomisk kapital. Læraren plasserer seg lågare i eit hierarki enn spesialpedagogen av historiske grunnar, deira universitære utdanning og tradisjon innan habiliteringsfeltet (Horne 2016).

		Fagpersonar	Familiar	
Kulturell kapital +	Øvste klasselag	Lege		Økonomisk kapital +
Midtaste klasselag	Spesialfysioterapeut	Familie A: Privilegert		
	Spesialpedagog Lærar Ergoterapeut Sosionom	Familie B: Middels privilegert		
Lågaste klasselag		Familie C: Lågt privilegert		

Figur 1. Hierarkisering av dei fagprofessionelle og foreldre.

Figuren viser at dei forskjellige faggruppene av fagprofessionelle er differensiert i eit klasse hierarki av to fraksjonar (Hansen et al. 2014) etter samansetning og volum av økonomisk, kulturell kapital (Bourdieu 1995; Börjesson 2009). Familiane A, B og C, klassifiserast på same måte etter sosial bakgrunn, utdanning og materielle ressursar som gjer det mogeleg å konstruere deira disposisjonar og dermed avstanden dei har til posisjonar dei fagprofessionelle har i feltet. Figuren viser at det ikkje var nokon som nådde opp til den dominerande posisjonen. Ei objektivering av familiene sin plassering i klassehierarkiet viser at dei skil seg i tre ulike kategoriar privilegerte. Dei høgst plasserte familie kan stadfestast empirisk å vere privilegert, og var på høgde med den høgste posisjonen blant dei semiprofessionelle, men undre den dominerande posisjonen i feltet. Familie med lågare volum av kulturell og økonomisk kapital enn dei privilegerte, altså dei med kort/mellomlang utdanning, vart klassifisert på høgde med dei semiprofessionelle i den lågaste fraksjon av det midtarste klasselag. Arbeidarfamilien med kort lågare utdanning representerer stor avstand til både dei semiprofessionelle og ikkje minst til den dominerande posisjonen i feltet (Horne 2016).

Habilitering – eit strukturerande spel

Med Bourdieu kan man forstå objektive strukturer som mekanismar som er objektivert eller kroppsleggjorde og som bidreg til å fremje sosial reproduksjon. Til å forklare formainga av agentane og deira praksisar forklarar altså Bourdieu med omgrepet habitus. Habitus refererer til organiserande prinsipp for handling, kategorisering og oppfatningar av omverda, og er eit produkt av kva kapital som anerkjennast i feltet, agentane sine livsbaner og institusjonelle praksisar. Agentane sin habitus er følsame for spelereglane i feltet og verker medierande mellom sosiale praksisar og mentale, materialiserte og symbolske strukturer. Habitus saman med agentane sine disposisjonar gjer det mogeleg å omsetje ressursar (veksle kapital) i praksis (Bourdieu 2010). Det vil seie kva posisjonar det er mogeleg for den enkelte agent å erobre i feltet for hjelpeavhengige barn og unge. På den måten kan dette forklare strategiar for korleis agentane formast og agerer når posisjonar kjem i spel. Strategiar som er forskjellige alt etter kven som møtast til forhandling om å yte eller å ta imot hjelp.

Analysen av det empiriske materialet viser at den byråkratiske definisjonen av habilitering og tilhøyrande lovregulering av offentlege ytingar er tilrettelagt slik at praksisar som oppstår favoriserer enkelte grupper av funksjonshemma og familiar framfor andre (Horne, 2016). Eit eksempel som viser dette handlar om inklusjon og eksklusjon. Ein lege utalar seg slik:

”Noen skal ha langvarig kontakt over mange år. Noen diagnoser er ikke interessante. De sakene tar vi ikke inn eller avslutter hurtig. Overgangen til barnehage og skole kvalifiserer heller ikke for at vi skal inn i sakene. [...] Det må være betydningsfullt for å kvalifisere til at vi skal ta barnet inn.”⁸ Sitatet frå et intervju viser her at det er klassifisering og visse kriterium som legitimerer og gjev tilgang eller eksklu-

sjon i barnehabilitering. Empirien viser at sjølv om det ikkje er tilgjengeleg medisinske behandlingsmuligheter – men kanskje pedagogiske, psykologiske eller sosiale – treff legen vel ut frå omsyn til kva som er interessant i forhold til opplæring av nye legar eller om det har interesse for pågående medisinsk forsking. Dette er ein praksis som er homolog til praksisar tilbake til klinikkens fødsel (Foucault 2000). Den sterke dominansen medisinen har opparbeida, legitimert av staten, har utvikla en sterk korpsånd og ortodoxi overfor andre felt og yrkeskategoriar (Frederiksen, 2016). Dette er over generasjonar instituert i tankegangen som heller ikkje foreldra stiller spørsmål ved. At dei andre yrkeskategoriane ifeltet er i opposisjon, er truleg meir eit uttrykk for ein klassisk maktkamp om posisjonar i feltet, eller ei form for heterodoxi kor kampen materialiserer seg på ein slik måte at det medisinske blokkerer for andre faglege tilgangar. Dette kan påvirke andre former for innsats enn den medisinske, overfor dei funksjonshemma barna. Dette viser seg tydeleg ved at når medisinen har fått sitt, er konsutasjonen eller innleggelsen over. Dei andre yrkeskategoriane innan habilitering har først og fremst legitimitet til å understøtte legen sin oppgåver og aktivitet. Dei posisjonerer seg også i den retning for å vinne anerkjenning frå legen, den dominerande posisjonen i feltet (Horne, 2016).

Universelle velferdsordningar til forskjell frå behovsprøvde ordningar, er eit eksempel som dermed kan bidra til sosial reproduksjon av ulikheit mellom borgarar frå ulike sosiale klasser.

”Noko av det viktigaste for oss, har vore hjelpa vi har fått frå vennene våre som er juristar. Dei har hjelpt oss med å skrive søkerdokumentet. Dei veit korleis dei skal formulere seg slik at vi får sakene i gjennom.”⁹ Sitatet ovanfor viser at tilgangen til for eksempel hjelphemiddel kan vere avhengig av agentane sine disposisjonar – eller kapitalformer. Analysen viser at foreldre med størst volum av kulturell og sosial kapital ser ut til å ha lettare for å mobilisere ressursar som bidreg til å få innvilga eit hjelphemiddel til barnet. Medan dei med lågast utdanning og minst sosial kapital oftare får avslag på søkerdokumentet om hjelphemiddel (Horne 2016).

Eksempelet viser også at behovsprøvde ordningar krev kapital for å oppnå ein posisjon som kan mobilisere tilgang på ny kapital i form av offentlege bidrag. Til forskjell frå universelle ordningar vil behovsprøvde ordningar på den måten bidra til skape og oppretthalde sosial ulikheit. Dei som har kapital slik eksempelet viser, er utsett for mindre symbolsk makt og har dermed større anledning for å bli høyrte og oppnå dei ytingane, omsorg og hjelp dei etterspør. Den symbolske makta er tildekt dei fagprofessionelle gjennom systema dei er del av. Det er makt som kjem frå eit grunnleggande maktforhold som kan førast tilbake til relasjonen mellom habilitering og det overordna maktfeltet, det statlege og det økonomiske, og som er miskjent og derfor verkar symbolsk.

Sosiale praksisar på heime- eller bortebane

Heime- og bortebane er ei objektivering av institusjonelle rammer og arena foreldre og fagprofessionelle møter kvarandre innafor dette spesifikke område av det medisinske felt (Carlhed 2007; Horne 2016). Frå eit praxeologisk perspektiv kjem krefter i spel i sosiale relasjonar ved at agentane mobiliserer kapital. Makt setjast dermed i verk gjennom sosiale praksisar, forstått som posisjoneringar i ord og konkrete gjerningar. Gjennom sosiale praksisar mobiliserer altså agentane kapital og utøve symbolsk makt. Kampen om posisjonar er ein usynleg maktkamp, og føregår bak ryggen på både dei som utøve den og dei som utsetjast for den. Maktkampen viser seg gjennom posisjoneringar i det sosiale rommet posisjonane set i verk for å skaffe seg innflytelse og dermed autoritet (Bourdieu, 1996).

For foreldre er venterom, kontor med namn og titlar, jurnalalar, teknisk utstyr for testing, undersøkingar og diagnostisering å rekna som bortebane. For dei fagprofessionelle er dette heimebana. Fagpersonane er kjent med utstyret, innretningane og set premissane for korleis ein oppfører seg i desse omgjevnadane. Dei har attpå til skrive innkalling og sett dagsorden for at møtet finn stad. Fagpersonane har kontrollen, som bidreg til ein symbolsk distanse mellom posisjonane. Det vil seie at styrkeforholdet materialiserer seg gjennom arenaene der møtet finn stad. Den symbolske makta som utøvast i relasjonen mellom foreldre og fagprofessionelle er innskrive i praksisar som å setje dagsorden, definere møteplass og aktivitetar. Ein av dei fagprofessionelle beskrev det slik: "Vi har foreldre som aldri har vore borte i funksjonshemma barn, det har vore like fjernt, dei har aldri tenkt at dei skal få det ein gong, då er jo alle desse orda, dei er jo framande for dei."¹⁰

Frå foreldre sin posisjon kan det sjå slik ut: "Det er så sjukdomsprega der. Dei hadde fokus på alt det problematiske."¹¹ Dei to sitata over viser at det førekjem symbolsk makt, som viser seg i distinksjonen mellom heimebane og bortebane. Dominansen kjem til syne gjennom å setje dagsorden, språkbruken og dermed definere møte. Klassifikasjon av foreldre sine posisjoneringar bidreg på same måte inn i ein struktur som gjer relasjonen til eit dominansforhold. Dei fagprofessionelle har kapital som legitimerer tolkingar og definering av verkelegheita og set dei i ein særleg posisjon for å punktuere kva problem og behov foreldre har som er legitimate. Det vil seie å definere løysingane på paradokset mellom rettar og behov (Carlhed, Björk-Åkeson, Granlund, 2003; Carlhed 2007). Den symbolske makta som ligg i konstruksjonsarbeidet dei fagprofessionelle skaper overfor foreldre kan dermed seiast å vere nødvendig også for å oppfylle ein politisk funksjon. Dei fagprofessionelle opptrer såleis som instrument for staten for å kontrollere tilgangen til velferdsgode, gjennom at foreldre underkastar seg den *doxiske* orden i det medisinske felt (Bourdieu 2010).

Dominerande logikk produserer strukturerande praksisar

"Diagnosar avgjer kva rettar barnet har og er styrande for det meste vi gjer. Det viktigaste er å finne ut kva diagnose barnet har fordi det gjev informasjon om prognose og kva vi kan behandle og ikkje. Forskinga bidreg til god klassifisering og

dermed kan vi være bestemt på kva oppfølging barnet skal ha.”¹² Sitatet viser at diagnostisering og forsking er dei dominante praksisane dei fagprofessionelle i sine posisjonar set i verk og som dei ser som viktigast og rangerer høgst. Det viser at medisinsk logikk er den rådande og set rammene for kva praksis som anerkjennast i feltet og som bidreg til at legen med behandlingsansvaret innehar den dominante posisjon. Dei som innehar kapital til å erobre posisjonar som fylgjer den medisinske logikk og såleis hjelper legen med å diagnostisere eller bidreg med data til legens forsking, viser analysen at dei plasserer seg høgst i feltet, men under den dominante posisjonen. Typisk er fysioterapeutar som testar funksjonar hjå barn, som legen nettopp nytter informasjon frå, til diagnostisering og forsking (Horne 2016). Diagnosar er avgjerande for tilgang til dei privilegium velferdsstaten tilbyr, som for eksempel sosialhjelp, trygdeytingar og tekniske hjelpemiddel. Å få ein diagnose betyr at barnet og foreldre får tilgang på den kapitalen som er innskriven i den aktuelle diagnose, og som kan vekslast inn i på ein marknad for ulike hjelpe- og støtteordningar. Klassifisering og diagnostisering får derfor stor plass i møte mellom foreldre og dei fagprofessionelle.

Ei anna side av desse praksisane er den dominerte posisjonen foreldra vert sett i. Det vert avhengige og tvungne til å underkaste seg den medisinske logikk. Klassifikasjonspraksisar knytt til medisinsk logikk har ei lang historie, og har gjennom statlege regulering og kontroll innvikla i våre mentale strukturar og utvikla ein universell legitimitet (Lian 2014; Wulff og Gøtzsche 2007). Denne måten å forstå menneskelege problem på, bidreg til å strukturere samfunnet og på den måten speglar kulturen normene for kva vi oppfattar som normalt og akseptabel åferd. Definisjonsmakta som er innskrive i klassifikasjonar relatert til helse og sjukdom, avvik og normalitet er først og fremst lagt til helseprofesjonane. Diagnosen markerer på den eine sida eit brot med normene for korleis ein burde være, og bidreg såleis til å anerkjenne normbrotet og legitimere retten til helsehjelp og økonomisk bistand. På den andre sida kan diagnosen bidra til å setje individet fri frå samfunnsplikter. På den måten verkar medisin saman med dei politiske avgjerslene i utøvinga av kontroll over dei funksjonshemma. Det knyt enkeltindivid til medisinsk ekspertise og terminologi. Rammene for dette, alle undersøkingar, testing og kontrollar aksepterast av foreldra, sjølv om det krev mykje av dei. Det er mange reiser til og frå sjukehus og kommunale instansar og tidsbruken i samband med behandling, oppfølging og kontroll er omfattande (Horne 2016). Frå foreldra sin posisjon uttalte dei: ”Det var eit jag etter å finne den endelege forklaringa på problemet. Det har vore krevjande, men vi er jo avhengig av det også. Det er jo flott at dei ikkje gjev opp før dei har funne forklaringar.”¹³ Sitatet viser ambivalens frå foreldra til både å vere avhengig og måtte underkaste seg praksisar for å få rett til helsehjelp på den eine sida, og rett til å definere eigen situasjon og behov på den andre sida. Det at foreldra er dei som oppsøker ekspertane og ikkje omvendt, er eit dominansforhold som oppstår og oppretthaldast av symbolsk makt (Bourdieu 1996a). I kva grad foreldre er ramma av den symbolske makta, handlar først og fremst om kva kapital det

enkelte foreldrepar kan mobilisere for å spele med på premissane den rådande logikk set i aksjon gjennom dei fagprofessionelle (Horne 2016).

Praksisar som etablerer og understøttar alliansen med foreldre er her heilt sentral. Analysen viser at lojalitet, eller avhengigheit, som byggjast gjennom at foreldre får hjelp med uro og spørsmål dei har om barnet si helse og utvikling, er kanskje den viktigaste maktfaktoren når foreldre skal akseptere legens forklaringar, konklusjonar og plan for vidare gang i behandlinga. Sjølv om relasjonen mellom foreldre og dei fagprofessionelle er sterkt asymmetrisk viser analysen at foreldre er villig til å vere parat overfor legen og diagnosen sine premissar. Likevel er det mykje som tyder på at dei kapitalsterke foreldra tek ein ortodoks posisjon ved å avlyse timeavtaler og få nye avtale på deira premissar (Horne 2016).

Feltet for hjelpeavhengige barn og unge

Feltet for hjelpeavhengige barn og unge viser seg empirisk å være dominert av legeprofesjonen og i dag organisert som del av det offentlege medisinske velferdsområde gjeldande for både kommune og sjukehus. Legen er portvakt og innehar retten til å definere dei sosiale reglane for verksemda (doxa) slik som for eksempel inntak og eksklusjon av barn eller kva aktivitetar og kunnskap som er relevant. Det er vel å merke seg at den symbolske makta som er skrive inn i avstandar og maktforhold i feltet er miskjent for både dei dominerande og dei dominerte. Det er nettopp derfor denne maktforma verkar strukturerande i eit felt (Bourdieu og Waquant 2009). Analysen av relasjonane mellom fagprofessionelle, mellom kommune og sjukehus og mellom fagpersonane og foreldra, viser styrkeforholdet mellom posisjonane som dermed gjer det symbolske maktforholdet synleg. Fagpersonane som bærer mest kapital er mest like foreldre med størst volum av kapital. På same måte er avstanden mellom lågt privilegert familie og den øvste posisjonen i feltet størst. Her er det med andre ord størst opposisjon. Dette viser seg ved at privilegerte foreldre vinn fram med sine ynskje og behov i langt større utstrekning enn lågt privilegerte. Lågt privilegerte kjempar for å nå fram og brukar mange krefter på å handtere avslag på søknader og arbeid med klagesaker. Dei privilegerte fekk i stor utstrekning det dei hadde trøng for. Deira kapital var med andre ord mogeleg å mobilisere og transformere inn i løysingar på problema deira.

Relasjonen mellom kommunane og sjukehusavdelinga viser seg å vere prega av store forskjellar i kapitalsamansettning og volum. Kommunane har betydeleg mindre ressursar tilgjengeleg enn sjukehuset. Der er færre fagpersonar, lågare utdanning og legen dei relaterer seg til sit på sjukehuset. Dei har også ei relativ kortare historie til å akkumulere kapital for å ta ansvar for funksjonshemma (Sosialdepartementet 1987). Dette bidreg mellom anna til å setje kommunen i ein underordna og relativ svak posisjon i forhold til sjukehusavdelinga. Sjukehusavdelinga har derimot akkumulert stor mengde kulturell kapital gjennom ei lang historie og har ein betydeleg større økonomisk kapasitet med staten tydeleg i ryggen. Dermed har sjukehusavdelinga og agentane der, slik empirien viser, moglegheit for å oppretthalde ein dominerande posisjon overfor kommunane og såleis anledning til å oppretthalde

retten til å definere feltet. Dette viser at maktforholda i feltet bidreg til å strukturere, det vil seie at agentane sin habitus verkar strukturerande og i tråd med den medisinske logikk, enten det er i kommunen eller på sjukehuset (Bourdieu og Waquant 2009; Bourdieu 1995; Halskov, Lundin og Petersen 2008).

Oppsamling og konklusjon

Praksisar innan det området som offisielt er kalla habilitering av barn og unge, viser seg å vere svært forskjellig og einsretta på same tid. Forskjellig fordi fagpersonane og foreldre har ulike disposisjonar, interesser og oppgåver. Einsretta fordi praksisane er retta inn mot ein opphøgd felles nemnar, nemleg diagnostisering og arbeid med å skaffe data til forsking. Den største distinksjonane mellom posisjonane i feltet materialiserer seg gjennom sosiale praksisar kor foreldre underkastar seg ein dominans for å få hjelpe dei treng, og praksisar som bidreg til å konstruere, kategorisere og påverke foreldra sine handlingar.

Den miskjente symbolske makta som utøvast gjennom medisinske praksisar innan habiliteringstenestene ser ut til vere nødvendig og uunngåeleg for å verne om eigen eksistens og kampen om få anerkjent kapital. Den medisinske logikk og dominans ser ut til å blokkere for andre faggrupper sine intervensionar. Dette er ein dominans foreldre underkastar seg utan å vere seg det bevisst. Dominansforholdet handterer foreldre på forskjellig måte alt etter kva disposisjonar dei bringar inn i relasjonen med dei fagprofessionelle. Dei med lågt volum av kapital får ikkje anerkjent sitt behov for hjelp og set fram protest og klager. Dei med høgt volum av kapital har reiskapar til å få innflytelse og får i stor utstrekning anerkjent sitt behov for hjelp. Habilitering er ein praksis konstruert i statleg regi, som verkar symbolsk både overfor foreldre og fagprofessionelle. Institusjonen har ibuande betydelege forskjellar i tilgang og moglegheiter for tildeling av ressursar og hjelp til familiar med funksjonshemma barn. Forskjellane avheng av sosioøkonomiske og sosiokulturelle vilkår både hjå foreldre og dei fagprofessionelle.

Rolf Horne, ph.d. Førsteamanuensis ved Høgskulen på Vestlandet

Noter

¹ Uttale frå ein fagperson under intervju (Horne, 2016)

² Sosialdepartementet 1987. St.meld. nr 67 (1986-87) : Ansvar for tiltak og tenester for psykisk utviklingshemma, også kalla HVPU-reforma.

³ Sjukehuslova vart vedteke i Stortinget i 1969. Frå den fekk fylkeskommunane frå 1970 ansvaret for planlegging, oppfølging og drift av helseinstitusjonar. I den anledning vart ”Helsevernet for Psykisk Utviklingshemmede” (HVPU) ble etablaert. HVPU eksisterte fram til 1995, i samband med iverksetjing av Ansvarsre-

forma utover 1990-talet. Det var den eksisterande ordninga med sentralinstitusjonar og eit eksternt korps av legar som stod for helsevernet i institusjonane som vart reformert i den så kalla HVPU-reforma.

- ⁴ Frå Petersen og Callewaert 2013, 28. Denne måten å framstille sosial praksis kjem frå Bourdieu sin praksisteori kor det essensielle er å overskride både det fenomenologiske (det subjektivistiske) og det strukturelle (det objektivistiske). Det betyr ein praxeologisk analyse inkluderer både opplevelingar og objektive strukturar i konstruksjonen av forskingsobjektet (Bourdieu 2008b).
- ⁵ Uttale frå ein fagperson under intervju (Horne, 2016)
- ⁶ Tøssebro 2010: 45. Her skriv Tøssebro fram at vilkåra for behandling av funksjonshemma ikkje naturgitte men sosialt konstruerte. Endringane har konsekvensar for kven som til ei kvar tid definerast inn eller ut av det medisinske behandlingssystemet og dermed velferdsstaten sitt system av rettar.
- ⁷ Frå Sosialdepartementets rundskriv til kommunar og fylkeskommunar av 15. mars 1990 (Rundskriv 1 – 17/90).
- ⁸ Samanfatning av sitat fra intervju med lege (Horne 2016).
- ⁹ Sitat frå eit intervju med eit foreldrepar (Horne 2016).
- ¹⁰ Sitat frå intervju (Horne 2016).
- ¹¹ ibid
- ¹² Sitatet er samandrag av uttaler frå fagprofessionelle innan habilitering (Horne 2016).
- ¹³ Sitatet er henta frå intervjuaterialet (Horne 2016).

Litteratur

- Bengtsson, S. & Stigaard, D. L. 2011. *Aktuel skandinavisk og britisk handicapsforskning: En kortlægning af miljøer*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Bourdieu, P. 1979. *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. 1995. *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, P. 1996a. *Symbolsk makt*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, P. 1996b. *The Rules of Art – Genesis and Structure of the Literary Field*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 2005. *Viden om viden og refleksivitet: Forelæsninger på Collège de France 2000-2001*. København: Hans Reitzel.
- Bourdieu, P. 2008a. *Af praktiske grunde: Omkring teorien om menneskelig handlen*. København: Hans Reitzel.
- Bourdieu, P. 2008b. De tre former for teoretisk viden. I: Callewaert, S., Munk, M., Nørholm, M. & Petersen, K. A. (red.) *Pierre Bourdieu: Centrale tekster inden for sociologi og kultur og teori*. Fredriksberg C.: Frydenlund

- Bourdieu, P. 2010. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 2014a. Hvad skaber en social klasse? I: Hansen, C. S. (red.) *Socialt rum, symbolsk magt. Bourdieuske perspektiver på klasse*. København: Hexit.
- Bourdieu, P. 2014b. Symbolsk kapital og socialklasser. I: Hansen, C. S. (red.) *Socialt rum, symbolsk magt. Bourdieuske perspektiver på klasse*. København: Hexit.
- Bourdieu, P. 2014. *On the State. Lectures at the Collège de France 1989-1992*, Cambridge, Polity Press.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J.-C. & Passeron, J.-C. 1991. *The craft of sociology. Epistemological preliminaries*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. 2009. *Refleksiv sociologi – Mål og midler*. København: Hans Reitzel.
- Börjesson, M. 2009. Om kunsten at konstruere sociale grupper. I: Hammerslev, O., Hansen, J. A. & Willig, I. (red.) *Refleksiv sociologi i praksis*. København: Hans Reitzel.
- Callewaert, S. 1996. *Kultur, pædagogik og videnskab. Habitus-begrebet og praktikteorien hos Pierre Bourdieu*. København: Akademisk
- Carlhed, C. 2007. Medicinens lyskraft och skuggor: Om trosföreställningar och symbolisk makt i habiliteringen 1960-1980. Ph.d.-avhandling, Uppsala Universitet.
- Carlhed, C., Björk-Åkeson, E. & Granlund, M. 2003. Parent perspectives on early intervention: The paradox of needs and rights *The British Journal of Developmental Disabilities*, 49: 69-80.
- Einang, A. G., Løkvik, E., Svendsen, T. L., Jakobsen, V. & Rinde, E. 2013. *Likheter og forskjeller mellom landets barnehabiliteringstjenester: En kartlegging av ressurser og kompetanse*. Helse Sør-Øst. [Upublisert].
- Elias, N. 2001. *The Society of Individuals*. London New York: Continuum
- Foucault, M. 2008. *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Frederiksen, J. 2016. *Tværprofessionelle velfærdeprofessioner: tværsamarbejde som en social praktik for den neoliberal velfærdsstats professioner*. Ph.d.-avhandling, Roskilde Universitet.
- Goffman, E. 1967. *Anstalt og menneske: Den totale institution socialt set*. Viborg: Jørgen Paludans forlag.
- Goffman, E. 2009. *Stigma: Om afvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Grue, L. og Heiberg, A. 2006. Notes on the History of Normality – Reflections on the Work of Quetelet and Galton. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 8: 232-246.
- Halskov, G., Lundin, S. & Petersen, K. A. 2008. Homologier. I: Petersen, K. A. & Høyen, M. (red.) *At sætte spor på en vandring fra Aquinas til Bourdieu - æresbog til Staf Callewaert*. Denmark: Hexit,

- Hammerslev, O. & Hansen, J. A. 2009. Indledning: Bourdieus refleksive sociologi i praksis. I: Willig, I., Hammerslev, O. & Hansen, J. A. (red.) *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*. København: Hans Reitzel
- Hansen, M. N., Andersen, P. L., Flemmen, M. & Ljunggren, J. 2014. Klasser og eliter. I: Korsnes, O., Hansen, M. N. & Hjellbrekke, J. (red.) *Elite og klasse i et egalitært samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, S. J. 2010. Professioner, de professionelle og deres opgaver. I: Hansen, S. J. (red.) *Professionelle i velferdsstaten*. København: Hans Reitzel.
- Helse- og omsorgsdepartementet 2011. Forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Helsedepartementet 2004. Habilitering av barn: Helsetjenestetilbud til barn med nedsatt funksjonsevne og kronisk syke barn, og deres foreldre - organisering og utvikling. Oslo: Helsedepartementet.
- Hernes, G. 1975. *Makt og avmakt*, Universitetsforlaget
- Hjellbrekke, J. 1999. *Innsføring i korrespondanseanalyse*. Bergen: Det Norske Samlaget.
- Hjelmtveit, V. 2011. Sosialpolitikk i historisk perspektiv. I: Stamsø, M.A. 2011. (red.) *Velferdsstaten i endring. Norsk sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Holck, G. 2004. *Kommunenes styring av komplekse oppgaver: Kommunal tverretatlig tjenesteyting overfor barn og unge med funksjonsnedsettelser*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Holt, J. 2007. Barnesykdommer gjennom 30 år: En utvikling fra generell spesialitet til interessegrupper? Bodø: Nordlandsykehuset.
- Horne, R. 2016. *Like barn leikar best. Ein praxeologisk studie om habilitering av hjelpetrengande barn og unge*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Ingstad, B og Sommershild, H. 1983. Familien med det funksjonshemmede barnet: Forløp, reaksjoner, mestring. Oslo: Statens institutt for folkehelse.
- Larssen, T. 2007. En historisk oversikt over skoletilbudene i Norge for elever med synshemmning: Videregående opplæring og utviklingen fram mot endelig avvikling av spesialskoletilbudene i slutten av 1900-tallet. Oslo: Kompetansesenter, H.
- Lerdal, B. 2009. Handlingsplan for habilitering av barn og unge. Oslo: Helsedirektoratet.
- Lian, O. 2014. Kva ligger i navnet? Psykiatriske diagnoser og diagnosens sosiologi. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 51: 723-728.
- Lossius, O. P. 1985. NOU 1985:34: Levekår for psykisk utviklingshemmede Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundeby, H. 2008. *Foreldre med funksjonshemmede barn: En studie av familie mønster, yrkesaktivitet og møter med hjelpeapparatet*. Ph.d.-avhandling, Norges Teknisk- Naturvitenskapelige Universitet.

- Messel, J. 2014. Sosialarbeiderne. I: Slagstad, R. og Messel, J. (red.) *Profesjons-historier*. Oslo: Pax.
- Ness, N.E. 2002. Ergoterapifagets aktivitetsperspektiv: Et historisk blikk på ideer som påvirker faget. *Ergoterapeuten*, 45: 2-19.
- Nilsskog, G. 2000. Sosialpolitikk og ergoterapeuter – et historisk tilbakeblikk. *Ergoterapeuten*, 43: 14-19.
- Nørholm, M. 2008. Det dobbelte brud. I: Callewaert, S., Munk, M., Nørholm, M. og Petersen, K.A.(red.) *Pierre Bourdieu: centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*. Fredriksberg C.: Frydenlund.
- Oliver, M. 2009. *Understanding disability: From theory to practice*. New York: Palgrave Macmillian.
- Petersen, K. A. & Callewaert, S. 2013. *Praxeologisk sygeplejevidenskab – hvad er det? En diskussion med det subjektivistiske og det objektivistiske alternativ*. Nordrstedt: Hexit.
- Regionalt kompetansesenter for habilitering og rehabilitering i Helse Vest 2009. Forskningsprogram for habilitering i Helse Vest. Rådalens: Helse Bergen.
- Rovde, O. 2014. Lærarane. I: Slagstad, R. & Messel, J. (red.) *Profesjonshistorier*. Oslo: Pax.
- Sandvin, J.T. 1992. Fra æromsorg til særlig omsorg – om organisering av kommunale tjenester for mennesker med psykisk utviklingshemming. I: Visnes, T. (red.) *Fra særomsorg til særlig omsorg*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schei, E. 2007. *Hva er medisin*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schiøtz, A. 2003. *Folkets helse - landets styrke 1850-2003*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Seip, A.-L. 2002. *Veiene til velferdsstaten: Norsk sosialpolitikk 1920-1975*. Oslo: Gyldendal.
- Simonsen, E. 2006. *Vitenskap og profesjonskamp: Opplæring av døve og åndssvake i Norge 1881-1963*. Oslo: Unipub.
- Solvang, P. 2000. Funksjonshemningen og det normale - om nødvendigheten av å balansere. I: Froestad, J., Solvang, P. & Söder, M. (red.) *Funksjonshemning, politikk og samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk, s. 163-175.
- Sosialdepartementet 1987. St.meld. nr 67 (1986-87): Ansvar for tiltak og tenester for psykisk utviklingshemma. Oslo: Sosialdepartementet.
- Sosial- og helsedepartementet 1998. St. meld. nr 8 (1998-99) Om handlingsplan for funksjonshemma 1998-2001: Deltaking og likestilling. Oslo: Sosial- og helse-departementet.
- Stamsø, M.A. 2011. Organisering og finansiering av velferdstjenester. I: Stamsø, M.A. 2011. (red.) *Velferdsstaten i endring. Norsk sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Söder, M. 2000. Relativism, konstruktivism och praktisk nytta i handicappforskingen. I: Froestad, J., Solvang, P. & Söder, M. (red.) *Funksjonshemning, politikk og samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Tetzchner, S. v. 1992. Å vokse opp med funksjonshemning. I: Tetzchner, S. v. & Schiørbeck, H. (red.) *Habilitering: tværfaglig arbeid for mennesker med medfødte og tidlig ervervede funksjonshemninger*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Thornquist, E. 2014. Fysioterapeutene. I: Slagstad, R. og Messel, J. (red.) *Professionshistorier*. Oslo: Pax.
- Tøssebro, J. 2010. *Hva er funksjonshemmning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wulff, H.R. og Gøtzsche, P.C. 2007. *Rationel klinik: Evidensbaserede diagnostiske og terapeutiske beslutninger*. København: Munksgaard.
- Østerud, Ø. 2002. *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bofellesskap for psykisk lidende: Hvordan kan maktstrukturer bidra til å forandre praksiser?

Anja Christoffersen Pawlica

Group homes for the mentally ill in Norway: How may structural changes allow remaking of practices? This article examines how power structures such as politics, professions, materiality, and service user groups may allow remaking of practices in two group homes for the mentally ill in Norway. In these group homes, adults with severe mental illness live their daily life with 24/7 assistance from nurses and other health care workers (health care professions). It is discussed how structural changes may allow agents to act in different and perhaps unwanted or unexpected ways. Further, this article outlines possible future consequences of structural changes in a welfare state perspective. The content draws upon a PhD thesis on coercion (Pawlica 2018) and following dissertation at University of Stavanger, 29.05.18. The Norwegian Extra Foundation financially supported the study via Health and Rehabilitation through EXTRA funds.

Keywords: Professions, service user groups, user participation, mental health, community, nurse, care, history, praxeology, Bourdieu

Innledning

Denne artikkelen tar avsett i min PhD avhandling om tvang i to kommunale norske bofellesskap for psykisk lidende (Pawlica 2018)¹ og prøveforelesning ved Universitetet i Stavanger 29.05.18.² Studien var finansiert av ExtraStiftelsen via Rådet for psykisk helse. Hensikten her er å undersøke hvordan maktstrukturer bidrar til mulige forandringer i bofellesskapene.

Bofellesskapene og deres agerende presenteres innledningsvis. Deretter gjør jeg rede for maktstrukturer avgrenset til politikk, profesjoner, materialitet og brukergrupper. Med utgangspunkt i en avgrenset del av mitt empiriske materiale diskutes deretter hvordan de skisserte strukturelle vilkårene kan bidra til forandringer i det studerte feltet. Pierre Bourdieus (1930-2002) teori og begrepssett utgjør overordnet det teoretiske grunnlaget for diskusjonene, særlig den relasjonelle tilgangen og de teoretiske konstruksjonene om sosialt rom, felt, kapital og habitus.

Empirisk utgangspunkt

Avhandlingens empiriske materiale ble innsamlet via et etnografisk feltarbeid i to kommunale bofellesskap for psykisk lidende i Norge. Feltarbeidets varighet var på 6 måneder og bestod av totalt 28 dagers feltarbeid. Herunder ble gjennomført 11 formelle intervju med beboere, syv formelle intervju med ansatte samt daglige uformelle samtaler med ansatte og beboere. Totalt 33 personer (23 ansatte og 10 beboere) deltok som informanter i studiens hovedfase. Det ble innhentet samtykke til å gjennomføre studien fra Regional etisk komité (REK) og begge deltakende kommuners ledelse. Studiens informanter fikk muntlig og skriftlig orientering og delta-kelse bygger på skriftlige samtykkeerklæringer.³

Jeg vil gjennomgående medtenke empirien fra studien – hovedsakelig fra ett av de to deltakende bofellesskapene – når jeg i det følgende betrakter bofellesskapene (Huset) som felt og beboere og ansatte som handlende agenter.⁴

Psykisk helsearbeid

Personalgruppene i Huset er utøvere av kommunalt psykisk helsearbeid som er et kunnskaps- og praksisfelt med tiltak rettet mot mennesker med psykiske lidelser og konsekvensene av lidelsene for den enkelte, familien og øvrig nettverk. Innsatsen skal være samordnet, målrettet, faglig fundert, og foregå i nærmiljøet etter prinsippet om laveste effektive omsorgsnivå (LEON). Målet er å fremme tilhørighet, selvstendighet og evne til å mestre eget liv. Overordnet er målet å redusere samlet psykisk sykelighet (Sosial og helsedirektoratet 2005, 7).

Det lokalbaserte psykiske helsearbeidet foregår innad i kommunen hovedsakelig via helse- og omsorgstjenesten mens det innenfor spesialisthelsetjenesten (psykisk helsevern) hovedsakelig foregår ved- og via distriktspsykiatriske sentre (DPS) (jfr. Helsedirektoratet 2014, 9). Samarbeidet mellom nivåene i helsetjenestene – mellom kommunehelsetjeneste og spesialisthelsetjeneste – beskrives i en rekke offentlige dokumenter som en sentral utfordring (Helse- og omsorgsdepartementet, 2006; NOU, 2005; St. meld 47, 2008-2009).

Viktige faggrupper innen psykisk helsearbeid er sykepleiere med videreutdannelse innen psykisk helsearbeid, fastleger, psykologer og andre høyskoleutdannede med videreutdannelse som vernepleiere, sosionomer, ergoterapeuter og fysioterapeuter, samt omsorgsfagarbeidere og hjemmehjelgere (Sosial- og helsedirektoratet 2005, 30-31). De representerer helsevesenets yrker – det vil si helseprofesjonene (Schiøtz 2003, 124).

Huset

Huset består av samlokaliserte leiligheter i to avgrensede bygninger som er geografisk plassert i to mellomstore norske kommuner. Begge bofellesskapene har tilknyttede personalgrupper som er til stede 24/7 og ligger forholdsvis nært til lokale sentrumskjerner. De to bofellesskapene defineres ikke som institusjoner iht. norsk lovverk.

I Huset er voksne beboere med det som betegnes som alvorlige psykiske lidelser og store hjelpebehov bosatt i private leiligheter. De er leietakere med formelle husleiekontrakter og betaler husleie til kommunen som utleier.

Personalgruppene har ulik helsefaglig kompetanse men sykepleiere er faglige ledere og har dermed øverste faglige myndighet innad i Huset. Husets ansatte arbeider innenfor kommunehelsetjenesten og er utøvere av kommunalt psykisk helsearbeid, men befinner seg likevel tett på psykisk helsevern til tross for den etablerte fysiske avstanden. De har et begrenset handlingsrom ovenfor beboerne, til tross for deres omfattende hjelpebehov. Siden beboerne er bosatt i private leiligheter kan de i prinsippet avvise all kontakt med, og oppfølging fra, ansatte.

Tjenesten som utøves av Husets ansatte er i utgangspunktet frivillig for personalet representerer kommunehelsetjenesten og er ikke tillagt selvstendig myndighet til bruk av formell tvang. Mange av Husets profesjonelle og daglige handlinger har likevel en tvingende karakter.

For å komme i posisjoner til å hjelpe beboerne benytter ansatte ulike former for pressmidler, som eksempelvis overtalelser eller trusler. De overvåker og nedtegner beboernes aktiviteter og yter press for at de skal inngå avtaler om å ta imot hjelp. Dette er handlinger som i avhandlingen betegnes som tvingende praktikker – og som ifølge lovverket ikke kan betegnes som tvang – siden beboerne etter ulik grad av press fra ansatte samtykker til helsehjelpen. I skriftlige rapporter blir ikke ”presset” ansatte utøver betegnet som hverken press eller uformell tvang (Pawlica 2018, 394). Beboere underlegges daglige oppdragelseshandlinger via husets ansatte. Oppdragelsesvirksomhet handler om å påføre betydninger og er aktiviteter som sørger for å påføre beboere en måte å se, oppleve og føre seg i virkeligheten på (jfr. Callewaert, 2000, 19).

Under feltarbeidet observerte jeg ansatte som stadig erfarte vanskeligheter i sine forsøk på å følge opp beboere. Personalet oppfattet beboerne som mennesker som befant seg i stor nød – og som ville gå til grunne uten bistand. Ansatte strevde daglig for å komme i posisjoner som gjorde at de kunne bistå beboerne og strevde for å stoppe et omfattende problem relatert til rusmisbruk og stadig kjøp og salg av ille-gale rusmidler. De strevde også med å få nødvendig bistand fra omliggende tjenester – som i liten grad, sett fra ansattes ståsted, forstod handlingsrommet de hadde i Huset.⁵ Personalet erfarte et vanskelig samarbeid med psykisk helsevern i de tilfeller at beboere ikke var underlagt formell tvang. De møtte til dels stengte dører og opplevde avvisinger, manglende bistand og det å stå alene med ansvaret for å sørge for beboere.

På den annen side observerte jeg beboere som til dels holdt avstand fra Husets personalgruppe. De holdt seg stort sett i sine egne leiligheter og benyttet i liten grad fellesarealene til tross for at felles-stuer og kjøkken var hyggelig møblert og på denne måten fremstod som innbydende. Beboere og ansatte fremstod altså som separate grupperinger i Huset, noe den fysiske utformingen også understreket. Huset besto av avgrensede fysiske rom for beboere (leilighetene) og avgrensede rom for

ansatte i form av vaktrom, medisinrom, pauserom osv. Husets fellesarealer ble kontrollert og styrt av ansatte.

Det var et etablert fellesskap mellom beboerne på den måten at de eksempelvis besøkte hverandre i leilighetene eller lånte hverandre penger. En av beboerne tok på seg hjelpeoppdrag for med-beboere som å handle og bære matvarer og to av dem reiste på flere turer sammen.

Hver leilighet representerte unike boliger som beboerne hadde satt sitt eget preg på gjennom møblementet og pynten for øvrig. En av Husets beboere kjøpte brukte møbler som han deretter malte og utbedret. Hos en annen var det dyre antikviteter som preget boligen, mens en tredje gjorde bruk av potteplanter, gardiner og fine serviser. Beboerne skapte altså særegne uttrykk via innredningen, og slik fikk den enkeltes hjem en symbolverdi som kunne ses som løsrevet fra den praktiske nytte-verdien. Hjemmene "snakket" på denne måten på vegne av beboerne (jfr. Gullestad 1989), men dette var et uttrykk som til dels stoppet ved dørene som avgrenset leilighetene fra Husets fellesarealer.

Personalet erfarte store problemer knyttet til hvordan de skulle forholde seg til et omfattende og økende rusmisbruk blant beboere, noe som ble betegnet som et "kjempeproblem". Til tross for etablerte husregler og til tross for stadige forsøk, var personalet i liten grad i stand til å begrense eller kontrollere misbruket og handelen av narkotiske stoffer som stadig foregikk i- og like utenfor Huset. Personalet var heller ikke i stand til å hindre at beboere oppholdt seg i fellesarealene under synlig ruspåvirkning, til tross for at dette var en gjeldende og eksplisitt husregel. Beboere hadde sitt eget kodespråk for kjøp og salg av narkotiske stoffer, de betegnet denne handelen som "kaffe gjennom dørsprekken". Det eksisterte altså en underverden (jfr. Goffman 1967) i Huset som personalet kjente til – som de forsøkte å begrense omfanget av – men som likevel i liten grad lot seg begrense. Beboere kunne bli aggressive, utvise truende atferd i ruspåvirket tilstand, og som en konsekvens av dette rådet det stor frykt og usikkerhet blant ansatte. Personalet strevde videre med å hente nødvendig hjelp fra omliggende tjenester utenfor Huset. De møtte til dels stengte dører, erfarte avvisinger og manglende bistand. Personalet kom i liten grad i samarbeidsposisjoner med representanter for psykisk helsevern (spesialisthelsetjenesten) – eller med øvrige tjenester i nærheten – til tross for at dette var noe de selv stadig forsøkte å få til (Pawlica 2018).

Posisjonen i samfunnet – marginalisert brukergruppe

Mennesker med psykiske lidelser beskrives som en sårbar og marginalisert gruppe i samfunnet (Lorem 2006, 125). Forskning viser at psykiske lidelser har større utbredelse blant mennesker med lav sosioøkonomisk status – og dette er en sammenheng som fremkommer selv om en benytter ulike indikatorer som yrke, utdannelse, inntekter eller kombinasjoner av disse. Det er flere lavt utdannede med psykiske lidelser og det beskrives at 80 % av psykisk lidende er uføretrygdet og dermed også en sårbar og utsatt gruppe når det gjelder økonomi (Friestad 2002, 66).⁶ Undersøkelser peker videre på at mennesker med alvorlige, langvarige psykiske lidelser har

dårlige levevilkår. Andelen som bor alene, er arbeidsløse eller langtidssyk meldte er høyere enn for resten av befolkningen (Øverås i Norvoll 2002, 114).

Teoretisk optikk: Om felt, kapital og habitus

Essensen i en relasjonell tilgang er at observerte handlinger i Huset skal relateres til det som ikke kan observeres – nemlig samfunnet i en teoretisk konstruksjon (jfr. Larsen 2009, 51). Feltbegrepet er et sentralt verktøy, sammen med de teoretiske konstruksjonene om kapital- og habitus, for å forstå sosiale praksiser (jfr. Wilken, 2014, 39). Et felt kan ikke observeres direkte, men eksisterer som en tankefigur hvor forskeren har en bevissthet om konteksten (jfr. Larsen 2009, 51). Et felt defineres som ”et sosialt rom med objektive relasjoner mellom forskjellige posisjoner, som er definert i form av deres makt eller former for kapital” (Bourdieu og Wacquant 1996, 99).⁷ Former for kapital ses altså som makt i feltet. Samfunnet i seg selv ses som et sosialt rom – eller et felt av sosiale krefter hvor agentene kjemper mot hverandre. De har ulike midler og mål avhengig av hvor de er plassert i feltets maktstruktur og bidrar enten til å bevare feltets maktstruktur eller til å endre det (heterodokse mot ortodokse krefter) (Bourdieu 1997c, 54). I feltet utspilles stadige rivaliseringer og konflikter og feltets agenter kjemper om monopol på kapitalformene som har betydning innenfor området. Hvis den relative verdien av bestemte kapitalformer endres (ned- eller oppskriving av verdi) endres også hele feltets overordnede struktur (Bourdieu og Wacquant, 1996, 29).

Når Huset tenkes som felt, ses beboere og ansatte analytisk som agenter hvor de med sine ulike kapitaler inntar forskjellige posisjoner (jfr. Bourdieu 1997c, 23). Kommunalt psykisk helsearbeid, sett som agent i feltet, inntar en underordnet posisjon sett ift. psykisk helsevern (agent i feltet). Husets ansatte (agent i feltet) inntar til dels også en underordnet posisjon sett ift. behandler (agent i feltet) ved psykisk helsevern.⁸

Feltets agenter kjemper altså om kapital som har betydning innenfor området (jfr. Bourdieu og Wacquant, 1996, 29). For Husets beboere – sett som agenter i feltet – kan det dreie seg om kamp om retten til å bestemme over eget liv, til å leve slik de selv ønsker – eller også kamp om reell medbestemmelse og frivillighet. For ansatte kan det dreie seg om kampen om retten til å yte omsorg til beboerne, kampen om definisjonsretten i Huset eller kampen for anerkjennelse og bistand fra agenter utenfor Huset – eksempelvis psykisk helsevern i det medisinske felt. Med sine styrkeforhold vil Huset som felt fungere som en kamparena hvor kampene bidrar til å opprettholde eller endre etablerte styrkeforhold (jfr. Bourdieu 1997c, 23).

Kapitalbegrepet henspiller på agentenes ressurser (Broady 1998, 13) og kan dreie seg om økonomisk, sosial og kulturell kapital. I tillegg kommer symbolsk kapital (Bourdieu og Wacquant 1996, 104-105) som betegner kapitalformer som erkjennes og anerkjennes som legitime innenfor feltet (Bourdieu i Johnsen 2003, 59). Politisk kapital kan tilføre betydelige fordeler i form av kollektive ressurser (jfr. Bourdieu og Wacquant 1996, 105) og henspiller på agentene i feltet og deres fagforeninger, forbunds eller foreningers evne til å påvirke eller få gjennomslag i

forhold til omliggende maktfelt. Det kan dreie seg om påvirkning på utforming av lovverk eller andre reguleringer. Altså kan det dreie seg om organisasjonenes evne til å skaffe medlemmene kapital som gir makt – og som igjen bidrar til å definere feltets struktur.

Samfunnet kan sies å bestå av ulike felter som det politiske felt, det juridiske felt, det økonomiske felt, utdannelsesfeltet og det medisinske felt. Videre finnes mange subfelt innenfor det medisinske felt (jfr. Broady og Heyman 1998, 298-299) som eksempelvis pleie- og omsorgsfeltet (Engström 2012, 51) eller psykiatrien som subfelt.

Huset tenkes analytisk som et subfelt til et psykiatrisk (sub-)felt plassert innenfor et medisinsk felt (Pawlica 2018). Parallelt tenkes Huset her som et mulig deinstitusjonaliseringsfelt som har forbindelse til andre nærliggende felt og subfelt både innenfor og utenfor det medisinske felt. Dette er mulig, siden forståelsen er at de forskjellige feltene i større eller mindre grad henger sammen. De “kan være innkapslet i hverandre som kinesiske bokser“ og påvirkes av hverandre. Autonomien innenfor et enkelt felt er aldri fullstendig (Broady og Heyman 1998, 299) hvilket gjør det vanskelig å trekke strenge grenser mellom ulike tenkte felter. Grensene mellom felter kan være flytende eller overlappende. Det handler om hvilken optikk vi benytter – altså fra hvilket perspektiv vi betrakter Huset. Det er altså mulig å betrakte feltet og dets agenter med ulike briller – som igjen kan gi opphav til komplementære men også til motsetningsfylte spørsmål og svar (jfr. Pawlica 2018).

Staten består i en Bourdieu-optikk av en rekke overlappende byråkratiske felter og representerer Meta-makt. Innenfor maktfeltet, som er et særskilt felt, bestemmes styrkeforholdet mellom ulike kapitalformer. Det vil si at her bestemmes styrkeforholdet mellom agenter som har tilstrekkelig kapital til å dominere innenfor sine felter. Kampene innenfor maktens felt forsterkes når det stilles spørsmål ved den relative verdien av de ulike kapitalformene (Bourdieu 1997b, 55-56). Agentene innenfor maktens felt har tilstrekkelig kapital – spesielt økonomisk og kulturell – til å innta dominerende posisjoner i de respektive feltene de kommer fra. Innenfor maktens felt kjempes om makten over byråkratiske instanser som gir mulighet til å endre verdien av kapitalformene via byråkratisk vei. Et eksempel for velferdsprofesjonene kan være hvilken utdannelse som skal kvalifisere for dominerende posisjoner i de ulike feltene (jfr. Bourdieu 1997b, 56).

Habitus kan forstås som kroppsliggjort kapital, og beskrives som “et system av disposisjoner som tillater mennesker å handle, tenke og orientere seg i den sosiale verden“ (Broady 1998, 13). Habitus grunnlegges i oppveksten, men levd liv og skolegang bidrar til å endre den slik at liknende utdanninger tilfører felles elementer i en yrkeshabitus (jfr. Petersen 1999). Beboere og ansattes habitusser fungerer som forutsetninger for deres handlinger i Huset. Siden sosiale agenter har en Habitus dreier det seg i en viss forstand om kollektive individ “eller et kollektiv som er individualisert gjennom inkorporasjon. Individet, det subjektive, er sosialt og kollektivt“ (Bourdieu 1997c, 30). I de tilfeller at omliggende strukturer endres vil det kunne bidra til endrede muligheter til å agere for feltets agenter.

Bourdieu (2000, 9) var opptatt av hvordan det har seg at etablerte makthierarkier, urettferdigheter i verden osv. stort sett aksepteres og videreføres usynlig og umerkelig via en paradoksal underkastelse betegnet som symbolsk vold. Symbolsk vold betegnes som uvitenhet relatert til “hvordan en ubevisst tilpasser (...) subjektive strukturer til (...) objektive strukturer” (Prieur 1994, 319) og kan lukes bort gjennom bevisstgjøring (Bourdieu 1996b, 47).

Politisk utvikling

I forbindelse med etableringen av sinnsykkeloven tilbake til 1848 ble galskapen formelt utskilt som sykdomskategori i Norge og underlagt medisinsk kontroll (jfr. Ludvigsen 2002; Vold 1999, del 1). Fra slutten av 1800 tallet fikk vi oppbygging av institusjonsomsorg i forbindelse med asylopprusting. I asylet avtegnet et medisinsk basert hierarki seg som tidligere var etablert i klinikken: Psykiater var plassert på toppen etterfulgt av pleiegrupper med sykepleier som leder for øvrig pleiepersonell (jfr. Ludvigsen 1998, 185-201). Pasientene var nederst i hierarkiet.

De senere årene har vi sett omfattende endringer i tjenestetilbudet til mennesker med psykiske lidelser nasjonalt og internasjonalt. Store institusjoner innenfor spesialisthelsetjenesten ble bygget ned i stort omfang fra siste del av 1970 tallet og lokale tilbud som kommunale tjenester og distriktspsykiatriske sentre (DPS) ble bygget opp (Sosial- og helsedirektoratet 2005, 6). Desentralisering handler om overføring av velferdstjenester fra stat eller fylkeskommune til kommunenivå og ideologier om desentralisering har bidratt til omfattende nedbygging av tidligere tiders institusjonsomsorg (Hansen og Skevik Grødem 2012, 20).

Mot slutten av 1990 tallet ble mennesker med psykiske lidelser inkludert i normaliseringstankegangen (Hansen og Skevik Grødem, 21). Normalisering og desentraliserte tjenester ble vektlagt i Stortingsmelding 25 (1996-97), og dette var prinsipper som ble videreført i Opptrappingsplanen for psykisk helse (i Hansen og Skevik Grødem 2012, 23) i tidsperioden 1999 – 2008. En overordnet målsetning med Opptrappingsplanen var å gi mennesker med psykiske lidelser muligheter til å leve ”mest mulig normale” liv – altså selvstendige liv med deltagelse og evne til mestring. For å klare dette skulle psykisk helsevern utvikle desentraliserte, faglig gode, tilgjengelige og sammenhengende tjenester som var tilpasset behovene i befolkningen (Sosial- og helsedirektoratet 2006c, 3).

Normalisering og integrering som ideal

Et ideal er at grupper med hjelpebehov skal bo i vanlige boliger i ordinære bomiljøer med mulighet til å leve selvstendig samt delta i arbeids- og hverdagsliv. ”Normalisert hverdagsliv” og integrering er sentrale målsetninger (jfr. Hansen og Grødem 2012, 5-8; NOU 2001: 22) og motsatsen til dette idealet er institusjonslivet (Hansen og Grødem 2012, 8).

Det beskrives at 1970 årene bar bud om slutten på det frem til da medisinske hegemoniet og helsetjenester tettest til folket skulle prioriteres sammen med helhetlig sosialmedisinsk tilnærming. Det var en oppfatning at medisinien alene ikke

lenger hadde tilstrekkelig kompetanse og at andre yrkesgrupper skulle bringes inn. Sykepleiere krevde mer innflytelse på sine egne arbeidsbetingelser og pasientene ba om innsyn og medbestemmelse (Schiøtz 2003, 351-353).

Deinstitusjonaliseringen førte til at lokalsamfunnet nå representerer en sentral ramme for hverdagsliv og behandling (Måseide i Norvoll 2002, 116). Endringene innenfor psykiatrifeltet med fremveksten av desentraliserte kommunale løsninger førte til endrede tjenestenivåer og til at tradisjonelle roller som pasient-pleier ble rokket ved. Utviklingen har videre bidratt til at profesjonelle som tidligere ikke hadde sentrale roller i feltet trekkes inn. Politiet dras eksempelvis motvillig inn i feltet siden det sosiale ordensproblemets ved psykiske lidelser kommer mer i fokus når pasientene bor utenfor institusjon. Sosialtjenesten innlemmes videre mer enn tidligere. Disse forholdene, påpekt av Norvoll (2002, 257-258), er også skrevet frem empirisk (jfr. Pawlica 2018).

I avhandlingen viser jeg hvordan sentrale agenter i Husets umiddelbare nærhet har kommet tettere på. Det dreier seg om fagutøvere og tjenester som tradisjonelt ikke har vært en del av det medisinske feltet men som på ulikt vis har fått stor betydning for tjenestene som utføres av bofelleskapets ansatte. Grensene mellom Huset som et medisinsk tilhørende subfelt til psykiatrien ser til dels ut til å være forsterket, samtidig som at grensene mot agenter fra øvrige felt ser ut til å utviskes og bli svakere.

Frivillighet og brukermedvirkning som et tilført og sentralt samfunnsdoxa

Det hevdet at et særtrekk ved psykiske helsetjenester er at de er tillagt mulighet til å utøve makt og sosial kontroll ovenfor brukerne noe som kan ses som en speiling av storsamfunnets kontroll over sosiale avvik og som et uttrykk for samfunnsforholdene for mennesker med psykiske lidelser (Øye og Norvoll, 2013, 73-74). Men frivillighet, mindre bruk av tvang, og rett til medvirkning er sentrale offentlige målsetninger som kan ses som et ”frivillighetens doxa” (Pawlica 2018, 395). Størst mulig grad av frivillighet i åpne normaliserte former ble vektlagt i forbindelse med Opptrappingsplanen (1999-2008) (St.prp.63, 1997-98) og senere har det vært tverrpolitisk enighet om å vektlegge økt frivillighet innenfor psykisk helsevern (Helse- og omsorgsdepartementet 2012-2015). Brukermedvirkning er et sentralt prinsipp som løftes frem i en mengde offentlige dokumenter.⁹ For brukere av helsetjenester er medvirkning en lovfestet rettighet.¹⁰ Motsatt er det en plikt for tjenesteapparatet å legge til rette for å oppfylle rettigheten (Sosial- og helsedirektoratet 2006a, 16).

Brukere har en klar rett til å medvirke, og tjenestene plikter å involvere brukere i både gjennomføringen og utformingen av tjenestene (Helsedirektoratet 2017). Medvirkningen foregår på individ- eller systemnivå og vil si at brukere sammen med profesjonelle deltar i utformingen av tjenestetilbudet (Sosial- og helsedirektoratet 2006a, 6).

Betegnelsen bruker var opprinnelig et alternativ til betegnelsen pasient, som henviser på mennesker med behov for hjelp ”inn i en hjelpelös og passiv rolle.” *Brukere* skulle heller betegne mennesker med mer aktive, friere roller – og viser til

mennesker som er eksperter på egne liv og som tar valg i helsetjenestene ut i fra sine ønsker og behov (Westerlund 2012, 12). Betegnelsen henspiller videre på mer likestilte møter mellom tjenestemottakere og profesjonelle og beskrives som mindre stigmatiserende (Eilertsen 2015, 33).

Styrkede pasient- og brukerrettigheter

Pasient- og brukerrettighetene er gradvis styrket siden begynnelsen av 2000 tallet. Pasient- og brukerrettighetsloven (1999) gir i tillegg til retten til medvirkning omfattende rettigheter til brukere, pasienter og pårørende¹¹ og på flere områder hen-spilles tilsvarende på plikter for helsepersonell. Det angis regler for klager og for hvordan en skal gå frem for å klage på ikke-oppfylte rettigheter eller mangler. Siden loven ble innført i 2001 er det gjort flere endringer hvor pasient/brukerrettighetene har blitt utvidet (Eilertsen 2015, 17).

Det argumenteres for at de tildelte pasientrettighetene kan ses i et maktutjevningsperspektiv (Alm Andreassen 2008, 94). Styrkingen av pasientenes posisjon i den norske helsepolitikken består av mange styringsprinsipper med forskjellige begrunnelser – men et fellestrekke er at denne “medvirkningspolitikken utfordrer ekspertisens posisjon i helsevesenet” (Alm Andreassen 2008, 97). I et overordnet perspektiv kan vi nemlig se brukermedvirkningspolitikken som et styringsmiddel i en reformstrategi som dreier seg om å styre og begrense profesjonenes innflytelse (Alm Andreassen 2008, 99).

Innenfor psykisk helsevern møtte vektleggingen av brukerkunnskap motstand, noe som forklares som forsøket på å opprettholde medisinsk dominans når det gjaldt tilbudet om hjelpetjenester til psykisk syke (Alm Andreassen 2008, 100). Det har på den annen side også vært stilt spørsmål ved den liberale styringsmodellens frihetstildeling hvor det forutsettes brukere som er ansvarlige og autonome med evner til å foreta egne valg. Det hevdes at disse kvalitetene ved velferdsstatens brukere ikke alltid er realisert (jfr. Askheim 2007, 31).

Brukerggrupper som politiske agenter

Mens helsevesenet tradisjonelt har vært sett på som et “ekspertisens domene” har det i løpet av de siste tiår vært ført en politikk som har lagt til rette for at brukere har fått mulighet til å velge og har fått tildelte rettigheter. Organisasjoner av funksjonshemmede og kronisk syke har stilt krav om innflytelse. Brukerrepresentanter har blitt involvert via brukerråd, brukerutvalg, planarbeid og referansegrupper. Spørsmålet er hvordan denne endringen fører til forskyvninger innenfor feltets etablerte posisjoner, dominansrelasjoner og oppgaveforståelser (Alm Andreassen 2008, 93)?

Det hevdes at “brukermedvirkningspolitikken” har vokst frem som et resultat av egenorganisering blant mennesker som selv har erfart psykiske vansker. For det er først når mennesker blir oppmerksomme på- og bevisstgjorte om urettferdighet og når de ser en mulig annen situasjon at mobilisering blir mulig (Alm Andreassen 2013). Dette kan relatertes til Empowerment, forstått som etablering av motmakt.

Gjennom bevissthet hos individ eller grupper om sammenhengen mellom situasjonen en befinner seg i og ytre samfunnsmessige forhold dannes et grunnlag for å agere og dermed også endre situasjonen (jfr. Askheim 2007, 22).

For brukere av velferdstjenester har profesjonelle innenfor velferdstjenestene blitt sett på som sentrale i undertrykkelsesprosessen. Et poeng har dermed vært at brukergrupper selv må ta opp kampen og kjempe for reell likestilling og deltagelse i samfunnet. I tillegg til selve motstanden genererer dette positive identitetsdannelser som en mulig motvekt til den negative identiteten marginaliserte brukergrupper påføres av samfunnet i stort (Askheim 2007, 24).

I Norge finnes flere bruker- og pårørendeorganisasjoner som på ulikt vis arbeider for å styrke rettighetene for psykisk lidende og deres pårørende. Foreningen Mental Helse ble eksempelvis etablert i 1978 av mennesker som tidligere hadde vært pasienter ved psykisk helsevern. Hensikten med etableringen var å løfte frem pasienters egne erfaringer. I 2006 startet foreningen oppbygging av Nasjonalt senter for erfarringskompetanse for psykisk helse, som nå betegnes som Erfaringskompetanse.no. og som er et ressurssenter for bruker- og pårørendekunnskap hvor formålet blant annet er å samle og formidle brukererfaringer og brukerkunnskap (Alm Andreassen 2013, 285-286). Målet er å gi opplæring til brukerrepresentanter i brukermedvirkning. Det er en målsetning å utvikle likeverdighet mellom fagkunnskap og erfarringskompetanse og skape ny kunnskap som kan lede til ny praksis (Alm Andreassen 2013, 285-286).

Mental Helse beskrives via deres nettside som en sosialpolitisk interesseorganisasjon som vedtar sine egne politiske uttalelser og fungerer som høringspart ift. en rekke offentlige rapporter, plan og retningslinjer tilhørende psykisk helsefeltet. Foreningen har sete i ulike deler av landet i form av 19 fylkeslag (Mental Helse u.å.). Det beskrives at etableringen av denne foreningen kan ses som et uttrykk for uholdbare forhold og samtidig en tro på at disse forholdene kunne endres (Alm Andreassen 2013, 289).

Hvite Ørn ble etablert i 2008 og er en landsdekkende forening for- og av mennesker med brukererfaring og deres pårørende. Hvite Ørn arbeider blant annet for reell medbestemmelsesrett når det gjelder valg av behandlingsmåte for psykisk lidende. I tillegg er målet å øke andelen av forsknings- og utviklingsmidler til alternative behandlingsformer innen psykisk helsefeltet. Det arbeides for bedret opplæring og større kunnskap om alternativ behandling (Hvite Ørn u.å.). Blant foreningens kjernesaker er det å arrangere kurs, blant annet i brukermedvirkning. Ettersom foreningens medlemmer har “bred erfaring med tilfriskningsprosesser“ er en annen kjernesak å utarbeide kursopplegg for “erfaringsveiledere“, sørge for godkjenningsordninger for disse, og arbeide for at de eventuelt skal kunne ansattes i helsevesenet (Hvite Ørn 2010).

Bipolarforeningen er en forening for mennesker med bipolare lidelser og deres pårørende som ble etablert i 2010. Foreningen søker å styrke brukeres deltagelser og interesser i diverse råd og utvalg, vektlegger politisk påvirkningsarbeid samt det å etablere møteplasser for pasienter og deres pårørende. I tillegg vektlegges tett

samarbeid med fagmiljøer, støtte til forskning og formidling av kunnskap. Foreningen arbeider med holdningsskapende arbeid i befolkningen rettet til psykiske lidelser og for å spre kunnskap (Bipolarforeningen u.å.).

Helseprofesjoner

Profesjonelle med ulike helsefaglige utdannelser som arbeider i bofellesskapene er representanter for (velferds)statens profesjoner (jfr. Brante 2005). Fremveksten av profesjonene beskrives som en del av moderniseringen og kamper har pågått om hvilke kriterier som skal ligge til grunn for å benytte profesjonsbegrepet (Schiøtz 2003, 125). I det medisinske feltet dreier det seg om “et system av profesjoner” som er forbundet med- og avhenger av hverandre via oppgavene som utøves. Det mest teoritunge kunnskapsgrunnlaget gir plassering øverst i yrkeshierarkiet (Schiøtz 2003, 125).

Profesjonenes praksis bygger på læring via skolegang og forutsetter eksamener som knyttes til titler og autorisasjon. Titlene og autorisasjonene forutsetter profesjonens rolle i samfunnets arbeidsdeling (Schiøtz 2003, 125) og med sin profesjonsvitenskap er de ulike profesjonene sosiale posisjoner i feltet hvor det er et hierarki mellom dem. De har ulik tilgang til økonomisk, politisk og kulturell kapital og dermed makt (jfr. Petersen 2001, 168).

For at moderne profesjoner skal kunne utvikles er organisering en forutsetning. Profesjonsutøvere i velferdsorganisasjonene styrker felles identitet, kjemper for sine saker, skaper og omskaper sitt yrke. De utvikler altså en identitet (Schiøtz 2003, 125) eller tenkt med Bourdieu felles yrkes-habitusser (jfr. Petersen 1999, 49) som danner et fundament for handlinger i feltet. Grupperinger og etablering av organisasjoner er for øvrig “den nye middelklassens tydeligste uttrykksformer” (Schiøtz 2003, 148).

At en yrkesgruppe gis formell profesjonsstatus innebærer å regulere markedet for bestemte tjenester. Profesjonene kan benyttes for å realisere politiske mål innenfor feltet og agere som oppdragelsesagenter. De kan videre innta en politisk posisjon ved å definere problemer, behov og handlingsalternativer (Senter for profesjonsstudier 2011). Men på ulike måter har politikken vært rettet mot å styre profesjonene da det har vært en oppfatning om at de har tilegnet seg for mye makt (jfr. Alm Andreassen 2008, 99).¹²

Helsesektoren spesielt, sett ift. andre samfunnssektorer, har vært preget av eksperters dominans hvor ekspertisen har vært dominerende i både individuelle hjeloperelasjoner og i politikkutforming (Alm Andreassen 2008, 97). Eksklusiv ekspert-kunnskap har legitimert eksperters sentrale posisjon i politiske prosesser (Alm Andreassen 2008).

Profesjonenes strategier henger sammen med omliggende samfunnsforhold (jfr. Brante 2005, 17) og ulike forhold bidrar til å forklare profesjonenes utvikling – men en av de viktigste beskrives som teknologisk utvikling. De fleste profesjoner mestrer tekniske instrumenter og vitenskapelig teori. En annen sentral faktor er hvordan profesjonen lykkes i å skape et marked som etterspør nettopp deres kompetanse, og

en tredje faktor kan være etableringen av utdannelsesinstitusjoner for deres fag. Ut over dette er også profesjonenes kampvilje og organisering, den gjeldende utdannelsens status, samt styrkeforholdet mellom sivilsamfunn, stat og marked sentrale (Abbott i Brante 2005, 17).

Relasjonen mellom profesjon og Stat fremholdes som den mest sentrale makromekanismen hvis en vil forklare profesjonsutviklingen (Brante 2005, 17). Staten står bak utdannelsene, beskytter profesjonene og er primær arbeidsgiver. Videre bestemmer Staten spillereglene som fastsetter profesjonenes muligheter også utenfor den offentlige sfære (Brante 2005, 17).

Brante (2005) fremsetter en tese om at profesjonene påvirkes av politiske endringer og at vi dermed får det som betegnes som profesjonelle bølger som er tett sammenvevet med endringer i politikken. Samtidig er tesen at når profesjonene er etablert og organisert vil det utvikles interne mekanismer som bidrar til å fryse fast det som var. Det dreier seg om “organisatorisk treghet” som fører til at avdankede, foreldede organisasjoner overlever og viderefører det forlatte (Brante 2005, 18). I en Bourdieu-optikk kan dette forklares via teorien om habitus. Praktikker per habitus er nemlig bestemt av vilkårene som var gjeldende da habitussens produksjonsprinsipp ble frembrakt. Praktikker styrt av habitus tenderer dermed alltid mot å reproduisere de objektive strukturene de opprinnelig er en del av (Bourdieu 2005, 198).

Velferdsstatens profesjonsutøvere skiller mellom det normale og det avvikende og dermed ikke normale. Basert på ‘kompetanse’ ift. hva som er sunt - ikke sunt, normalt - ikke normalt, rettferdig eller urettferdig, riktig eller ikke riktig, er det mulig å observere og iverksette tiltak mot sykdom, avvikende atferd, psykiske avvik, fattigdom osv. Velferdsstatens og dermed profesjonenes aktiviteter bygger dermed alltid på et skille mellom normalt - ikke normalt, avvikende - ikke avvikende osv. Profesjonenes særskilte kompetanse dreier seg således om å identifisere det gode liv for de tjenestene rettes mot: Å identifisere det rette liv og deretter peke ut misforhold (Brante 2005, 24). Det dreier seg altså om betydelig innblanding i livene til menneskene helsetjenestene rettes mot.

Materialitet

Arkitektur beskrives som en sentral del av det som ble regnet for behandling i historiske asyl (Edginton 1994; Hermundstad 2005). Gaustad var Norges første asyl og ble åpnet i 1855. Det var arkitektonisk influert av behovet for klassifisering og utskilling av pasientene i avgrensede avdelinger (Hermundstad 2005, 11). Bofelleskapene består av samlokaliserte omsorgsboliger og er bygget og innredet nåtidig som private hjem. Den fysiske rammen skal bidra til normalisering og integrering og henger sammen med den politiske byggingen av samfunnet.

Norske kommuner stimuleres til å fornye og øke tilbuddet av omsorgsboliger til mennesker med behov for heldøgns omsorgstjenester gjennom et Statlig investeringstilskudd via Husbanken.¹³ For at kommunene skal kunne motta tilskuddet skal

prinsippene om normalisering og integrering ivaretas ved planlegging og lokalisering av boligene, som skal plasseres i ordinære gode bomiljøer. De skal ha et hjemlig – ikke et institusjonsliknende miljø (jfr. Husbanken 2013; Husbanken 2016b). I tillegg gis konkrete råd om etablering og utforming av boligene via veileder (Husbanken 2009). Omsorgsboliger i kommunene, etablert med Statlige tilskudd, kan således sees som utformet ut fra Statens retningslinjer og til tross for kommunale variasjoner – ut fra en Statlig logikk (Pawlica 2018).

De materialiserte leiekontraktene i papirformat som beboerne fysisk signerer, understreker juridisk deres status som leietakere – og slik sikres de full disposisjonsrett over leilighetene (jfr. Dyb 2006, 45). Via leiekontraktene markeres et dikotomisk skille mellom bolig og institusjon og slik understrekkes at det dreier seg om beboere og ikke pasienter innlagt i institusjon. I et feltperspektiv symboliserer leiekontraktene således kapital til Husets beboere og dermed makt. Kontrakten sikrer rett til private boliger og en legitim rett til å oppholde seg bak lukkede dører. I kraft av å være leietaker tilføres via samfunnet dermed også en rett til 'privatlivets fred'. Beboeres legitime rett til å avvise velferdsstatens eksperter (Husets ansatte) markeres symbolsk via leiekontrakten og slik tilføres beboerne kapital i form av råderett og selvbestemmelsesrett innenfor leilighetenes fysiske rammer, noe som også underbygges i Straffeloven (2005). Vernet om egen bolig står nemlig så sterkt at den som überettiget skaffer seg adgang til en annens bolig kan straffes med fengsel.¹⁴ Husets ansatte som er satt til å ta vare på mennesker med alvorlige psykiske lidelser, er dermed avhengige av samtykker eller invitasjoner fra Husets beboere for å entre leilighetene for å utføre helsehjelp (Pawlica 2018). Ift. tidligere tiders institusjonsomsorg medfører dette betydelig omfordeling av makt mellom agentene innad i Huset: mellom Husets beboere og Husets ansatte.

Men stort sett alle beboerne i de studerte bofellesskapene er leietakere, ikke eiere. De eier ikke sin egen bolig, noe som også må ses som en følge av den politiske byggingen av samfunnet. I Norge generelt kan beboere i bofellesskap eie eller leie leilighet – men å leie er vanligst (Husbanken, 2011). I befolkningen ellers er det motsatt vanligst å eie. Per 2015 ble det for eksempel fastslått at nesten 8 av 10 eide sin egen bolig (SSB 2015). I 2017 var det bare 22,7 % av befolkningen som bodde i leide boliger (SSB 2017).

Det er en sterk tradisjon for å eie egen bolig i Norge og det blir høyt verdsatt – noe flere avisartikler har fokusert på. Ekeberg og Madsen (2014) viser eksempelvis til økonomen Thomas Piketty som i sin bok om kapital i det 21. århundre argumenterer for at vi beveger oss tilbake mot 1800 tallets ulike fordeling av rikdom og at privateiendom er nåtidens klassemakrør. Å eie egen bolig blir i artikkelen betegnet som *vår tids privilegium*.

Norske kommuner mottar betydelige tilskudd fra Staten til etablering av omsorgsboliger. Gjennom at boligene gjøres til utleieboliger kan vi si at kommunen øker sin eiendomskapital og at beboere tilsvarende hindres tilgang til kapitalformen. Beboerne blir holdt utenfor eiendomsmarkedet, hindres *vår tids privilegium*, og forblir i en marginalisert posisjon (Pawlica 2018, 89).

At bofellesskapet og dets leiligheter stigmatiserer var et synspunkt som kom frem fra flere informanter i løpet av feltarbeidet. I et relasjonelt teoretisk perspektiv er sosiale agenter innplassert i- og relatert til felter (sosiale rom) og til fysiske ting som eksempelvis bygninger eller arbeidsredskaper som igjen er relatert til andre steder og ting som kan defineres ut i fra sin relative posisjon i forhold til andre posisjoner. For det finnes ikke noe sted i et hierarkisert samfunn som ikke er hierarkisert og som ikke uttrykker hierarkier og sosiale avstander. Disse forhold er mer eller mindre forvrengt og skjult gjennom naturaliseringseffekten som blir produsert via lang tids innskriving av sosiale forhold i fysiske og romlige forhold (Bourdieu 1999, 124).

En agent sin posisjon i samfunnet uttrykkes altså via egenskaper ved steder og ting som vedkommende inntar eller tildeles og egenskaper ved Husets leiligheter ses dermed som et uttrykk for beboerne – sett som agenter – sin posisjon i samfunnet. Vi må derfor se på bofellesskapets leiligheter i relasjon til boliger utenfor bofellesskapet:

Per 24.04.18 var det registrert drøyt 2,5 millioner (totalt 2 547 732) boliger i Norge. Av disse var det flest eneboliger (1271 158) etterfulgt av boligblokker (610 742), rekkehus, kjedehus og andre småhus (302 720) og tomannsboliger (230 328). Det som betegnes som andre bygninger (72 326) følger nest sist – mens helt til sist følger Bygning for bofellesskap (60 458) (SSB, 2018). Det er altså færrest bofellesskap i samfunnet i stort sett ift. andre boligtyper. Husets leiligheter er også små sett ift. vanlige boliger i nærområdet og rommer bare en person. Et flertall av norske husholdninger i samfunnet for øvrig består av mer enn en person (SSB 2019). Ytterdørene i Huset vender inn i et bofellesskap hvor en helsefaglig personalgruppe agerer – i motsetning til ‘vanlige’ boligers ytterdører som enten vender direkte ut i et gårdsrom/uteområde – eller ut i en nøytral felles gang.

Beboerne i bofellesskapene har nøkler til sine leiligheter. De kan holde dørene lukket og låst og med dette begrense andres inntreden. I dette avgrensede rommet *inne* i Huset er beboerne motsatt tilført kapital og dermed makt. Det dreier seg om romlig og materiell kapital i form av private leiligheter, fysiske leiekontrakter, ytterdører, nøkler til ytterdører, eget møblement osv. som igjen medvirker til hvilke praksiser som utøves mellom profesjonelle og beboere innad i Huset.

Beboerne er, oppsummert, på ulike måter tilført kapital i form av arkitektur og fysisk romlig materialitet sett ift. tidligere tiders institusjonsomsorg. Ansatte er motsatt fratatt kapital internt og eksternt. Men sett i et relasjonelt perspektiv ift. samfunnet rundt kan vi på bakgrunn av redegjørelsene ovenfor også si med Bourdieu (1999, 129) at Huset er stigmatisert og degraderer beboerne – som til gjengjeld muligens symbolsk degraderer Huset. Huset og dets leiligheter kan i dette perspektivet leses som et uttrykt bilde av den sosiale marginaliseringen av dets agenter (beboere), vist innledningsvis. Det er altså en likhet i logikk – eller homologi – mellom beboere sin posisjon i det omliggende sosiale rommet og deres posisjon i dette fysiske rommet.

Hvordan kan maktstrukturer bidra til å forandre bofellesskapenes praksiser?

Det å bo i et eget hjem innebærer å ha et sted som er sitt eget, å ha et privatliv og ha selvbestemmelse over eget liv. Men etablerte kommunale boligløsninger har utfordret politiske intensjoner om normalisering og målsetningen om at alle skal bo i egne hjem. Det har pågått en diskurs som dreier seg om hvorvidt det har blitt en trend at institusjonene sniker seg inn bakveien (Hansen og Grødem 2012, 9-10). Ut ifra mine funn – som presenteres og gjøres rede for i avhandlingen – kan det argumenteres for at ‘det gamle’ i stor grad lever videre i form av institusjonsstrukturer som er videreført på desentralisert nivå i Huset nåtidig i form av arkitektur, historisk etablerte og videreførte medisinske praksiser, historisk etablert og videreført medisinsk hierarki. Det dreier seg om likheter i logikk når det gjelder flere samfunnsmessige nåtidige og historiske forhold som gjør at det er grunn til å hevde at det er et re-institusjonaliseringsfelt vi ser konturene av til tross for mange endringer. I Huset ser vi, som beskrevet innledningsvis, at beboere underlegges daglige oppdragelseshandlinger via Husets ansatte. Vi ser samtidig tendenser til motadrettet protestende atferd fra beboere – som kan forstås som en frihetsbevegelse bort fra den etablerte Husets orden. Beboerne utsettes daglig for tvingende praktikker og en oppdragelse de til dels underlegger seg, men etablerer parallelt en underverden hvor det ikke tillatte likevel har spillerom (jfr. Pawlica 2018). Oppdragelsesvirksomhet handler om å påføre betydninger og for å påføre betydninger kreves at den som oppdrar – det vil si Husets ansatte – har tilstrekkelig makt (jfr. Callewaert, 2000, s. 19).

Goffman (1967, 223-226) argumenterer for at det i enhver institusjonell verden utvikles en parallel underverden hvor mennesker unndrar seg den offisielle forståelsen av hvordan de skal og bør agere og dermed handler motadrettet og protestende. Motadrettede protestende handlinger representerer i dette perspektivet en frihetsbevegelse i form av mennesker som tar avstand fra stedet de har fått tildelt i samfunnet – og fra det institusjonen representerer. Tenkt med Bourdieu kan vi kanskje si at beboerne, via det Goffman (1967) betegner som protestende handlinger, nekter å underlegge seg Husets interne regler. Gjennom etablering av en underverden der det ikke-tillatte har rom, tar beboerne kanskje et slags opprør mot den symbolske volden de daglig utsettes for. Dermed kan protestende handlinger ses som en frihetsbevegelse og kamp bort fra reglene og Husets fastlagte orden. I denne kampen kommer Husets ansatte til kort (Pawlica 2018).

I et utvidet feltperspektiv kan vi se dette handlingsrommet for beboerne som en effekt av den politiske byggingen av samfunnet som over flere tiår har forandret retning. I større grad enn tidligere har politiske styringsdokumenter vektlagt individuelle rettigheter som rett til å medvirke på individ og systemnivå. Det har som beskrevet vært tilført politisk kapital og dermed makt til brukergrupper og motsatt har det vært omfordelt eller tatt bort kapital eller makt fra profesjonene. Videre, via frem-vokste brukergrupper med evne til politisk påvirkning og innspill til ledelses-

nivå innenfor institusjoner i spesialisthelsetjenesten, ser vi konturene av styrket sosial bevegelse. Brukerforeningene har rettet sin virksomhet oppover mot maktens felt, mot påvirkning ift. forskning, mot ledelsesstrukturene i velferdsorganisasjonene og parallelt mot opplæring i brukermedvirkning og dermed bevissthetsgjøring på individnivå. Kapitalfordelingsstrukturen og dermed makten ifeltet er endret mellom feltets agenter og det er lagt et grunnlag for endrede praksisformer.

Det hjemlige preget i bofelleskapene og markeringen av hjemmet via husleiekontraktene bygger opp forståelser av private hjem og dermed over egen råderett og forventninger om å bestemme selv. Beboere tar kanskje avstand fra et ‘pseudo-normalt liv’ med mangel på reell frivillighet og selvbestemmelse når det gjelder hvordan de selv ønsker å leve og bo. Ansatte som er satt til å opprettholde samfunnets og Husets orden som “velferdsstatlige frontsoldater” (Pawlica, 2018) er, satt på spissen, ribbet for kapital – og dermed makt – og må til dels resignere. Husets ansatte er delvis satt ut av spill men fortsetter å agere per habitus som kanskje ikke er tilpasset feltets nylig endrede strukturer og som dermed muligens agerer via mis-tilpassede habitusser (jfr. Bourdieu og Wacquant 1996, 115-116). Via habitus er ansatte nemlig bærere av varige holdninger som eksisterer uavhengig av- og overlever de spesifikke historiske omstendighetene som først produserte den (Bourdieu og Wacquant 1996, 116).

Ansatte forsøker å opprettholde allerede etablert orden gjennom stadige oppdragende handlinger rettet mot Husets beboere i form av praktikker som holdes innenfor Husets vegger. På denne måten kamufleres hjemmets u-orden utad – samtidig som det skapes en stadig kamparena inne. Ansatte opprettholder et “frivillighetens doxa” (Pawlica 2018) utad via symbolsk vold. Konsekvensene av denne videreføringen av det forlatte så å si unndras det offentlige via en hjemlig etablert *privacy* som hindrer innsyn utenfra (Pawlica 2018 jfr. Bourdieu, 1997b, 135). Husets ansatte havner dermed i en slags victimblaming-posisjon som har utspring i endrede samfunnsstrukturer.

Flere brukerorganisasjoner arbeider med opplæring av brukerrepresentanter i brukermedvirkning (Mental Helse, Hvite Ørn). Det er en målsetning å utvikle likeverdighet mellom fagkunnskap og erfaringskompetanse og skape ny kunnskap som kan lede til ny praksis (Alm Andreassen 2013, 285-286). Det ble igangsatt et utdanningstilbud i 2009 via brukerforeningen Mental Helse som skulle gi mennesker med brukererfaring fra psykisk helsevern en utdannelse som skulle kvalifisere for stillinger der brukererfaringer blir anvendt av hjelpeapparatet. Brukererfaringer blir således til kvalifikasjoner for et lønnet arbeid for velferdsstaten (Alm Andreassen 2013, 285-286).

Dette er kanskje en kime til mulige fremtidige kamper mellom profesjonskunnskap på den ene siden og brukerkunnskap på den andre. Brukergrupper (agentgruppe) har entret feltet på en ny måte og dette gir ifølge feltteorien opphav til nye kamper og endrede styrkeforhold mellom feltets agenter. Brukergruppene representerer som vi har sett kapital og dermed makt hvilket kan forskyve strukturen og føre

til grunnleggende endringer i de historisk etablerte og hierarkiske posisjonene i feltet. Hvordan dette gir konkret utslag i velferdsstaten og det medisinske feltet fremover er per i dag usikkert.

Praksisene styres, i mitt teoretiske perspektiv ikke ensidig etter overordnede føringer og lovverk, men av praktisk handling som følger sin egen logikk, som henger sammen med historien – men som også forandres og skapes underveis i form av langsom endring. Som Callewaert påpeker, tar det ”evigheter” før endringer nedfelles i kropp og sinn, og selv når endringer er etablert må en regne med at ”det gamle spøker rundt i krokene” (Callewaert, 2014, 167).¹⁵ Men det er forskjøvne og endrede maktstrukturer som har skapt et mulighetsrom for endrede praksiser. Profesjonene er fratatt makt men tilføres samtidig makt da Statlige føringer på sett og vis sier ja takk begge deler. Vi ser en dualitet innenfor velferdspolitikken som handler om å begrense fagekspertisen og samtidig gjøre seg avhengig av den (Alm Andreassen, 2008, 99). Brukergrupper har vokst frem og disse arbeider som beskrevet tett på maktens felt. Vi har sett tilløp til at brukerforeninger benyttes inn mot ledelsesnivå og at de dermed gjøres til et mulig instrument for å styre profesjonene sammen med Staten (jfr. Alm Andreassen 2008, 98-99).

Kampene i Huset, beskrevet innledningsvis, kan muligens ses som et uttrykk for feltets omliggende og nylig endrede maktstrukturer. Forenklet sagt er beboere som agenter i feltet tilført kapital og ansatte som agenter i feltet fratatt kapital og maktstrukturer til dels snudd opp ned. Faren ved svekket profesjonsmakt kan være at profesjonsposisjoner gis umulige samfunnsmandat og at de gjøres til syndebukker i de tilfeller at arbeidet ikke utføres eller gir resultater i tråd med forventningene.

Anja Christoffersen Pawlica, ph.d., førsteamanuensis ved Høgskulen på Vestlandet

Noter

¹ Avhandlingen betegnes i det følgende som ”avhandlingen“ eller ”studien“.

² Avhandlingen bærer tittelen ”Private hjem som utstillingsvindu og tildekket misskjent tvang? Om re-oppdragelse av psykisk lidende og påføring av samfunnets orden.“ Prøeforelesningens tema var: Bofellesskap som deinstitusjonalisering-felt med beboere som handlende aktører.

Hvordan spiller politikk, profesjoner, materialitet og brukergrupper inn forandringsprosesser?

³ Etiske refleksjoner ift. samtykkekompetanse og det å inkludere sårbare mennesker i forskning utdypes ikke her men kan leses i avhandlingens kapittel 4 (Pawlica 2018).

⁴ Betegnelsen agent henspiller på den som agerer i sosiologisk forstand, og brukes her som betegnelse for individ, grupper eller institusjoner. Betegnelsen agent brukes som hos Bourdieu for å overskride motsetningen mellom en rasjonalistisk

forståelse av sosiale handlinger som utøves av en rasjonell aktør og en deterministisk strukturalistisk forståelse hvor handlinger ses som determinert av omliggende strukturer (jfr. Hovmark 1997, 7).

- ⁵ Omliggende tjenester som personalet forsøkte å samarbeide med- og hente nødvendig bistand (kapital) fra var i tillegg til psykisk helsevern: fastlege, legevakt, politi, fylkeslege, privat vaktselskap osv. I et feltperspektiv betraktes bobilleskapets omliggende tjenester i likhet med Husets beboere og ansatte som agenter i feltet. Felt- og kapitalbegrepet forklares lenger frem under “Teoretisk optikk: Om felt, kapital og habitus“.
- ⁶ Friestad (2002, 66) viser her til flere kilder: Dohrenwend, Dorenwend, Neugebauer, Gold, Link og Wunsch-Hizig, 1980; Dohrenwend og Schwartz, 1995; Kessler et al. 1994. Noen av forholdene beskrevet her kommer også frem i Lunde (2001) sin artikkel: <https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/storreaapenhet-om-psykiske-lidelser>
- ⁷ Fritt oversatt fra dansk.
- ⁸ Psykisk helsevern inntar en dominerende posisjon ift. kommunalt psykisk helsearbeid. Beboere som daglig følges opp via Husets ansatte som representerer kommunalt psykisk helsearbeid, kan i tillegg følges opp via psykisk helsevern. I de tilfeller at beboere underlegges formell tvang etter psykisk helsevernloven (1999) er det behandler ved psykisk helsevern (lege eller psykologspesialist) som foreskriver behandling og Husets ansatte som iverksetter den forordnede behandlingen. Behandler ved psykisk helsevern opererer således autonomt mens Husets ansatte opererer ikke-autonomt. Behandler inntar videre en historisk etablert og dominant posisjon ift. semi-profesjonelle faggrupper som agerer internt i Huset. Denne argumentasjonen baseres på en framskriving og analyse av feltets agenters kapitalformer (Pawlica 2018). Disse forhold utdypes ikke videre her men er utfyllende redegjort for i avhandlingen, spesielt i kapittel 7.
- ⁹ (Helsedirektoratet, 2014; Sosial- og helsedirektoratet 2006 a; St.meld. nr 25, (2005-2006); St.prp.nr 63 (1997-98); St.meld.nr 47 (2008-2009)).
- ¹⁰ Pasienters rett til medvirkning er hjemlet i pasient- og brukerrettighetslovens (1999) kapittel 3.
- ¹¹ Jfr. Pasient- og brukerrettighetsloven (1999) har pasienter/brukere i tillegg til retten til medvirkning rett til nødvendige helsetjenester og øyeblikkelig hjelp, rett til verdige tjenestertilbud, rett til opplysninger for å ivareta rett til helse- og omsorgstjenester, rett til kontaktlege, rett til tilpasset informasjon, rett til innsyn i journal, rett til å kreve at opplysninger i journal slettes osv.
- ¹² Se eventuelt også artikkel i Khrone 05.04.14. om mindre makt til profesjonene og mindre fagbasert makt: <https://khrone.no/2014/10/profesjonshistorie>
- ¹³ Husbanken er Statens sentrale organ når det gjelder iverksettelse av den norske boligpolitikken. Regjeringens visjon for boligpolitikken er at alle borgere skal ha mulighet til å bo trygt og godt (Husbanken, 2016, 25. Januar. Hentet fra: <http://www.husbanken.no/om-husbanken/mål-og-strategier/>)

- ¹⁴ Norsk Straffelov (2005) § 268 omtaler det å überettiget skaffe adgang til annens hus/annet sted som ikke er fritt tilgjengelig. Det å überettiget skaffe adgang til en annens hus eller som forblir der kan straffes med böter eller fengsel i inntil 2 år (Lovdata, tilgjengelig fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-9#KAPITTEL_2-9
- ¹⁵ Fritt oversatt fra dansk.

Referanser

- Alm Andreassen, T. 2008. "Når pasienter blir brukere: En utfordring for ekspertisens posisjon i helsevesenet" I *Eksperitse og brukermakt*, red. K. Asdal og I. Moser, 93-117. Oslo: Unipub.
- Alm Andreassen, T. 2013. "En sosial bevegelse blant mennesker med psykiske problemer" I *Samfunn og psykisk helse: Samfunnsvitenskapelige perspektiver*, red. R. Norvoll, 285-312. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Askheim, O. P. 2007. "Empowerment – ulike tilnærmingar" I *Empowerment i teori og praksis*, red. O. P. Askheim og B. Starrin, 21-32. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Askheim, O. P. og B. Starrin. 2007. "Uttfordringer innenfor det sosialfaglige arbeidet" In *Empowerment i teori og praksis*, red. O. P. Askheim og B. Starrin, 189-199. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bipolarforeningen (u.å.). *Om Bipolarforeningen*. Hentet 16.05.18 fra: <https://www.bipolarforeningen.no/om-oss/om-bipolarforeningen>
- Bourdieu, P. og Wacquant, L. 1996. *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. 1996b. *Symbolsk makt*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourdieu, P. 1997b. *Af praktiske grunde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. 1997c. *Det økonomiske felt*. Dansk sociologi 1/02.
- Bourdieu, P. 1999. *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. Campbrigde: Polity Press.
- Bourdieu, P. 2000. *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourdieu, P. 2005. *Udkast til en praksisteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brante, T. 2005. "Staten og professionene" I *Professionsidentitet i forandring*, red. T. Rask Eriksen og A. M. Jørgensen. København: Akademisk Forlag.
- Braut, G. S. 2014. *Sykehusreformen*. Hentet 21.05.18 fra: <https://sml.snl.no/sykehusreformen>
- Broady, D. og Heyman, I. 1998. "Omvårdnadsforskning – et vetenskapligt fält i vardande?" I *Kulturens fält: En antologi*. Red. D. Broady, Uppsala: Skeptronserien Daidalos.
- Callewaert, S. 2000. *Kultur, Pædagogik og videnskap: Om Pierre Bourdieus habitusbegrep og praktikteori*. Danmark: Akademisk Forlag.

- Callewaert, S. 2014. "Habitus" I *Ny pædagogisk opslagsbog*, red. L. Bæk Brønsted, C. Jørgensen, M. Mottelson og L. J. Muschinsky. København: Hans Reitzels Forlag
- Dyb, E. 2006. *Bolig og tjenester til personer med psykiske lidelser: Vurdering av behovet 2006-2008*. Prosjektrapport 2006. Oslo: BYGGFORSK, Norges Byggforskningsinstitutt.
- Eilertsen, B. (2015). *Juss for helsestre*. Oslo: Jussboka.no.
- Ekeberg, E. og Madsen Simenstad, L. 2014. "Hvor viktig er arv i Norge? Det vi får blir stadig viktigere enn det vi gjør, advarer bestselger-økonom Thomas Piketty: Å eie bolig er det nye privilegiet". *Klassekampen*, 14. juni.
- Edginton, B. 1994. "The Well-Ordered Body; The Quest for Sanity Through Nineteenth-Century Asylum Architecture" *CBMH/BCHM*, 11: 375-386.
- Engström, L. 2012. "Kliniken flyttar hem Sjuksköterskans institutionella praktik inom specialiserad palliativ hemsjukvård" Ph.d.-avhandling, Uppsala Universitet.
- Friestad, C. 2002. "Sosial ulikhet i psykiske lidelser" I *Samfunn og psykiske lidelser: Samfunnsvitenskapelige perspektiver – en introduksjon*, red. R. Norvoll. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Goffman, E. 1967. *Anstalt og menneske*. Viborg: Paludans Forlag.
- Hansen, I. L. og Grødem, A. S. 2012. *Samlokaliserte boliger og store fellesskap: Perspektiver og erfaringer i kommunene*. Fafo-rapport 2012:48.
- Helsedirektoratet. 2014. *Sammen om mestring veileder i lokalt psykisk helsearbeid for voksne Et verktøy for kommuner og spesialisthelsetjenesten*. Veileder IS-2076.
- Helsedirektoratet. 2017, 17. oktober. "Brukermedvirkning". Hentet 26.06.18 fra: <https://helsedirektoratet.no/folkehelse/psykisk-helse-og-rus/brukermedvirkning>
- Helse- og omsorgsdepartementet. 2006. *Rapport – samhandling mellom kommunale helse- og omsorgstjenester/fastlegeordningen og spesialisthelsetjenesten – organisatoriske tiltak*. Hentet 27.11.18 fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rapport---samhandling-mellom-kommunale-h/106609/>
- Helse- og omsorgsdepartementet. "Samhandlingsreformen Rett behandling – på rett sted – til rett tid" St. meld. nr. 47 (2008-2009). Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet, 2009.
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-47-2008-2009-/6.html?id=567236>
- Helse- og omsorgsdepartementet. 2012. *Ny satsing for økt frivillighet og bedre rapportering av tvangssdata i de psykiske helsetjenestene*.
- Helse- og omsorgsdepartementet. "Morgendagens omsorg" St. meld. nr. 29 (2012-2013). Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet, 2013.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-29-20122013/id723252/>
- Helse- og omsorgsdepartementet. 2012-2015. *Bedre kvalitet – økt frivillighet: Nasjonal strategi for økt frivillighet i psykiske helsetjenester*.

- Hermundstad, G. 2013. "Herman Wedel Major og bygningen av Gaustad asyl: Del 2: Arkitektur" *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 42: 9-13.
- Hovmark, H. 1997. "Oversætterens forord" I P. Bourdieu. 1997. *Men hvem skabte skaberne? – Interviews og forelæsninger*. København: Akademisk Forlag.
- Hvite Ørn. u.å. *Om foreningen*. Hentet 16.05.18 fra: <https://www.hviteorn.no/om-foreningen/>
- Hvite Ørn. 2010, 7. november. *Kjernesaker*. Hentet 16.05.17. fra:
<https://www.hviteorn.no/kjernesaker/>
- Jensen, K. 1999. "NYE RAMMER– NY KUNNSKAP – NY OMSORG" I *Moderne omsorgsbilder*, red. K. Jensen, G. Engelsrud, T. Lauvdal, L. Løvlie, K. Martinsen, T. Rask Eriksen og R. Rønning. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Johnsen, M. H. 2003. "Undervisning og læring i praktik: – En ph.d avhandling" Ph.d.-avhandling, Københavns Universitet. København: Forlaget PUC.
- Larsen, K. 2009. "Observationer i et felt: Nogle muligheter og utfordringer" I *Refleksiv sociologi i praksis*, red. O. Hammerslev, J. Arnholtz Hansen og I. Wiig. København: Hans Reitzels Forlag.
- Leseth, A. og Nyheim Solbrekke. 2011. "Profesjon, kjønn og etnisitet" I *Profesjon, kjønn og etnisitet*, red. A. Leseth og K. Nyheim Solbrekke. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Ørem, G. 2006. *Samspill i psykisk helsearbeid*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Ludvigsen, K. 2002. "Forståelse og praksis knyttet til psykiske lidelser 1850-1920" I *Samfunn og psykiske lidelser*, red. R. Norvoll. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lunde, E. S. 2001. "Større åpenhet om psykiske lidelser." *Samfunnsspeilet 2001*, SSB. Hentet 19.10.18. fra:
<https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/storre-aapenhet-om-psykiske-lidelser>
- Mental Helse. "Mental Helses politikk". Hentet 16.05.18 fra:
<http://www.mentalhelse.no/politikk>
- NOU 2005:3. *Fra stykkevis til helt – En sammenhengende helsetjeneste*.
- NOU, 2011:9. *Økt selvbestemmelse og rettssikkerhet*. Oslo, departementenes servicesenter Informasjonsforvaltning.
- NOU, 2011:11. *Innovasjon i omsorg*.
- Norvoll, R. 2002. "Psykisk lidelse som sosial prosess" I *Samfunn og psykiske lidelser: Samfunnsvitenskapelige perspektiver – en introduksjon*, red. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Pasient- og brukerrettighetsloven. *Lov om pasient- og brukerrettigheter av 02.07.1999 nr.63.*
- Pawlica, Anja Christoffersen. 2018. "Private hjem som utstillingsvindu og tildekket miskjent tvang? Om re-oppdragelse av psykisk lidende og påføring av samfunnets orden" Ph.d.–avhandling, Universitetet i Stavanger.

- Petersen, Karin Anna. 1999. "Sygeplejevidenskab – mye eller virkelighed? Om genese og struktur af feltet af akademiske uddannelser og forskning i sygepleje i Danmark" Ph.d.-avhandling, Aarhus Universitet i samarbeid med Danmarks Sygeplejerskeskole ved Aarhus.
- Petersen, K. A. 2001. "Om teoriens rolle i professionspraktikker og uddannelser hertil" I *Praktikker i erhverv og uddannelse*, red. K. A. Petersen 148-187. København: Akademisk Forlag.
- Petersen, K. A. og Callewaert, S. 2013. *Praxeologisk sygeplejevidenskap – hvad er det? En diskussion med det subjektivistiske og det objektivistiske alternativ*. Danmark: Forlaget Hexis.
- Prieur, A. 1994. *Iscenesettelser av kjønn: Transvestitter og machomenn i Mexico by*. Oslo: PAX Forlag A/S.
- Ramsdal, H. 2013. "Styring og organisering, tvang og brukerbevegelse" I *Samfunn og psykisk helse: Samfunnsvitenskapelige perspektiver*, red. R. Norvoll, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Riley, H., Straume, B. og Høyler. 2017. "Patients on outpatient commitment orders in Northern Norway". *BMC psychiatry* 17, (157). DOI: 10.1186/s12888-017-1331-1.
- Schiøtz, A. 2003. *Folkets helse – landets styrke 1850-2003*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Senter for profesjonsstudier. 2011, 4. Juli. "Profesjon, profesjonsutøvelse og styring". Hentet
28.05.18 fra:
<http://www.hioa.no/Forskning-og-utvikling/Hva-forsker-HiOA-paa/FoU-SPS/Profesjon-profesjonsutøvelse-og-styring>
- Sosialdepartementet. "Om utviklingen av omsorgen for utviklingshemmede" St. meld. nr 88 (1966-67). Oslo: Sosialdepartementet.
- Sosial- og helsedepartementet. "Åpenhet og helhet Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene" St. meld nr 25 (1996-97). Oslo: Sosial- og helsedepartementet, 1997.
https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/st-meld-nr-25_1996-97/id191086/
- Sosial- og helsedirektoratet. 2005. *Psykisk helsearbeid for voksne i kommunene: Beskrivelse av fagfeltet Råd og veiledning Overordnede rammer*. IS-1332 Veileder.
- Sosial- og helsedirektoratet. 2006a. *Brukermedvirkning – psykisk helsefeltet. Mål, anbefalinger og tiltak i opptrappingsplan for psykisk helse*. Rapport IS- 1315.
- Sosial- og helsedirektoratet. 2006b. *Tiltaksplan for redusert og kvalitetssikret bruk av tvang i psykisk helsevern*. IS- 1370.
- Sosial- og helsedirektoratet. 2006c. *Distriktspsykiatriske sentre – med blikket vendt mot kommunene og spesialiserte sykehusfunksjoner i ryggen*. IS-1388.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>

- SSB. 2016, 29. september. "Boforhold, registerbasert, 01. Januar, 2015". Hentet 23.05.18 fra: <https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/statistikker/boforhold/aar/2016-09-29>
- SSB. 2017, 13. september. "Boforhold, registerbasert". Hentet 23.05.17 fra: <https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/statistikker/boforhold/aar>
- SSB. 2018, 24. april. "Boliger". Hentet 23.05.18 fra: <https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/statistikker/boligstat/aar>
- SSB. 2019, 01. januar. "Familier og husholdninger, 1. januar 2019". Hentet 19.08.19 fra: <https://www.ssb.no/befolking/statistikker/familie/aar/2019-06-25>
- Straffeloven. *Lov om straff av 20.05.2005 nr.28.*
- Vold, B. 1999. "Psykiatriens historie i Norge, del 1: Den store institusjonsoppbyggingen". *Samfunnsspeilet* 1. Hentet fra: <http://archive.is/di9l#selection-319.363-323.12>
- Westerlund, H. 2012. "Mer enn bare ord? Ord og begreper i psykisk helsearbeid". Skien: Nasjonalt senter for erfaringskompetanse innen psykisk helse/Trondheim og Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid (NAPHA). Hentet 03.07.19 fra: <http://www.erfaringskompetanse.no/wp-content/uploads/2015/08/Mer-enn-bare-ord.pdf>
- Wilken, L. 2014. *Bourdieu for begyndere*. Fredriksberg: Samfunds litteratur.
- Øye, C. og Norvoll, R. 2002. "Psykisk helsearbeid i et makt- og kontrollperspektiv" I *Samfunn og psykisk helse: Samfunnsvitenskapelige perspektiver*, red. R. Norvoll, 285-312. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Marginalization of Russian-born nursing staff in nursing homes

A Praxeological study from Northernmost Norway

Jeanne Boge

Russian-born nursing staff experience marginalization at work in nursing homes in Finnmark. The Russian-born nursing staff are from a territory that was stigmatized during the Cold War. Later, after the Cold War, the prostitution services that some Russian women set up in Finnmark confirmed the negative picture that had been drawn of inhabitants in the Soviet during the Cold War. This negative picture seems to legitimate that some of the nursing staff members marginalize Russian-born nursing staff. The marginalization started when the Russian-born got their first job in a nursing home in Finnmark 15-17 years ago, and it still went on in 2017 when the current study was performed. The study is based on data from interviews with 11 Norwegian-born nursing staff members and 15 foreign-born nursing staff members, and on historic studies on the relation between Finnmark and Russia. The analysis are carried out in the light of Bourdieu's theory of the significance of the site.

Keywords: Nursing home, Russian, Bourdieu, Praxeology, marginalization, habitus

This text is an exploration of possible explanations of marginalization of Russian-born nursing staff members in nursing homes in Finnmark, northernmost Norway. The analysis are carried out in the light of Bourdieu's theory on the significance of the site (Bourdieu 1996).

Although an increasing part of the nursing staff in Norwegian nursing homes have an immigrant background, there is little research on how it is to work in such multicultural institutions. Especially in Finnmark, many of the nursing staff members are foreign-born. Finnmark is Norway's most rural region (Munkejord and Olsen 2011). For years, it has been difficult to recruit enough educated professional personnel to the health care sector in that county. In spite of economic incentives to get educated personnel from the south of Norway to move to the North (Kongslie 2013) there is still a lack of nursing staff in Finnmark (Mjøen 2017). 20,8 % of the county's nursing staff have an immigrant background (Claus 2018). The majority of the immigrants are born in Finland, while the second biggest group of immigrants are from Russia (Lystad 2017). In addition, there are personnel from neighboring countries who commute to work in Finnmark.

As a part of the Norwegian Research Council's MultiCare project on multicultural nursing homes (NSD project 50525), I interviewed nursing staff in a nursing home in Finnmark in 2017. About 50 % of the nursing staff in the institution were foreign-born. The majority of the foreign-born were from Finland and Russia (cf. fig. 2 and 3). When interviewed (Prieur, Kristiansen, and Jacobsen 2002), both Norwegian-born and foreign-born nursing staff usually drew a positive picture of the cooperation between nursing staff from different countries, but one of the Asian-borns' lack of proficiency in the Norwegian language was regarded a problem both for the Asian-born herself and other nursing staff. While it is understandable that poor mastering of the Norwegian language can be a challenge, poor language skills cannot explain marginalization of the Russian-born nursing staff, because they spoke Norwegian nearly fluently. Moreover, they were educated and featured skilled nursing staff, they had been living and working in Norway for 15-17 years, and they were married to Norwegian men and well integrated in Norwegian families. It was especially in a neighboring nursing home the Russian-born were marginalized.

A study from Finland argues that Russian-born, the second largest immigrant group in Finland, are the least liked ones, alongside immigrants from Arab countries and Somalia. Russian migrants reported facing more marginalization than any other immigrant group in Finland. This might seem surprising since Russian women are 'white' and generally well educated (Malgorzata 2013). Like the Russians, the Polish also lived behind the Iron Curtain, and Micheline Riemsdijk's study on registered nurses from Poland shows that although they speak Norwegian very well, they are sometimes met with skepticism, and their skills and cultural background can be devaluated. Norwegians who have not been in Poland sometimes treat them as if they are from a poor country in the third world (Riemsdijk 2013).

Russian-born Ludmila Sorokina's studies from northernmost Norway shows that although there are many positive stereotypes about Russians in the region, the negative stereotypes dominate. Russians are often associated with mafia, prostitution, alcohol abuse, a different logic, and with women marrying Norwegian men only to get the chance to stay in Norway (Sorokina 2012). Like Sorokina (2012), Natalia Moan (2009) is born in Russia. She has lived in Norway most of her life, and she confirms Sorokina's (2012) account of Norwegians stereotypes about Russians, especially Russian women. Moan (2009) argues that especially *prostitute* and *wife* are associated with Russian-born women living in Norway. They are often seen as "poor" women who marry "rich" Norwegian men. 70 % of the Russian migrants in Finnmark are women, among whom the majority obtained their residence permit after having married a Norwegian man (Wara and Munkejord 2018). Russian women are much more concerned about how they look like, than Norwegian-born, but they change their ways of appearance and dress down to fit in (*ibid*). They do not want to be associated with the prostitution business Russian women established in Finnmark after the fall of the Iron Curtain. This business attracted considerable attention in Norwegian television and newspapers (Stenvoll 2002).

For hundreds of years there have been extensive trade between Finnmark and Russia. This trade was especially flourishing in 1740-1917, when Russians brought grain to Norway and got fish in return (Bakstad 2010). This has been termed the Pomor trade. Even at the time of the Pomor trade, inhabitants of Northern Norway considered Russians to be strangers. They had a different religion and a different culture, and suspicion, not trust, dominated the Norwegians' attitude to Russians. Although there was a lot of contact between Finnmark and Russia, there were few intermarriages (Nielsen 2001), whereas there have been a lot of intermarriages between Finnish and Norwegians in Finnmark (Kjeldstadli 2003). The collaboration with Russia was mostly in trade, and in spite of the border that was established in 1826, the trade continued, and the Russians and the Norwegians moved freely between the two countries (Bakstad 2010). During the First World War (1914-1918) the trade came to an end. It became more difficult to cross the border, but there was no armed border control until the Second World War. During the Second World War many Norwegians from Finnmark were fighting alongside the Russians against the Nazis, and in 1944 Finnmark was liberated by the Russian Army. The Second World War was replaced by the Cold War between NATO and the Warsaw Convention. Many in Finnmark were disappointed because they had considered the Russians as friends. During the Cold War there was strict military control at the border between the Soviet Union and Norway and politicians on both sides were demonizing the people on the other side of the border (*ibid*). Such politics can contribute to the construction of stigmatizing pictures and prejudice (Bourdieu 1996, Wacquant, Slater, and Pereira 2014). In 1989, the Soviet Union collapsed. In order to maintain closer relations between Russia and the north of Norway, many Norwegians started trade in Murmansk, and Russians were welcome to establish business in Norway. Prostitution was one of the trades that Russian women started in Finnmark (Kramvig and Stien 2002).

Territorial marginalization

Earlier studies and the history of the relation between Finnmark and Russia indicates that the marginalization of Russian-born nursing staff is due to their place of birth. The personal background for the assumption is that I have been working together with foreign-born from many different countries bedside in nursing homes and hospitals, and also as a teacher and researcher at colleges and universities. Usually I do not pay the foreign-borns' background any attention as long as they have the necessary skills and language related proficiency. We are united through our work. Yet, although I have many positive experiences from working with foreign-born, I experienced prejudice against Romanian people when I was invited to speak at a nursing conference in Romania in 2016. As Russians, Romanians were hidden behind the Iron Curtain. Although I had travelled a lot, I thought it could be dangerous for a woman to go alone to Romania and was glad to be accompanied by a colleague. My prejudice was based on the negative picture that was made in the Norwegian media of Romania in connection with the collapse of the Iron Curtain.

That negative picture is confirmed every day by marginalized Romani people begging and offering prostitution services in my hometown (Knudsøen, Bakke, and Kumano-Ensby 2017).

To be marginalized is to be regarded less important than other people. The marginalized are considered outsiders. They usually lack the social, economic, cultural and symbolic capital that is required to live in the same areas as the insiders. In Chicago marginalized can be living in black slum quarters and in France they may live in deindustrialized parts of towns (Wacquant 2014, Wacquant, Slater, and Pereira 2014). In Oslo, the capital of Norway, most of the marginalized live in eastern parts of the town (Sandvik and Kvien 2015).

Politicians and the sensation press have contributed to stigmatization of inhabitants living in ‘suburbs with problems’ (Bourdieu 1996). The descriptions call forth ghostly fantasy pictures nourished by the emotional experience that more or less uncritical words and pictures have evoked. Such pictures can dominate our thinking and lead us to assign identical stigmatizing characteristics to any person who live in certain territories (*ibid*).

In the same way as persons living in certain suburbs can be associated with negative symbols, it is possible that people from certain countries, in this case Russia, also can be associated with stigmatizing pictures, and thus can be considered less important than other people when they operate outside the stigmatized site.

The Russian-born nursing staff’s experiences with marginalization

In this study on multicultural nursing homes in Finnmark, three of the nursing staff members were born in Russia. They are called Julia, Olga and Svetlana. According to Svetlana, there were several Russian nursing staff members in the neighboring nursing home where she, Olga and Julia had their first job 15-17 years ago. All of them had experienced marginalization when they were at work together with one of the auxiliary nurses. Svetlana argued that the marginalization was not due to lack of competence in the Norwegian language, because Russians who spoke Norwegian fluently were also subject to marginalization. Svetlana thought that the marginalization either was due to lack of competence in nursing, because she got positive feedback both from residents and next of kin. In interviews with other nursing staff members, I also often heard positive remarks on how skilled and hard working the Russian-born nursing staff was.

When Svetlana took extra shifts in the nursing home where the interviews in this study was carried out, she felt included, so after six years in the neighboring nursing home she got a job in the nursing home were the interviews were carried out: “The people here are incredible, we can talk about nearly everything. I feel safe here.”

Julia takes extra shifts in the nursing home were the interviews were carried out. She has a 100 % position in the neighboring nursing home where she got her first job. The first years, Julia was bullied all the time by a Norwegian-born auxiliary nurse:

When I started to work here, there was a colleague who did not like Russians. I was bullied all the time. For example at reports when all of us was sitting together she could say in an angry tone of voice: "Now you must listen so that you don't ask afterwards". She did not want to work together with me in the care of the residents.

The above mentioned bullying auxiliary nurse is retired, but now there is a Norwegian-born registered nurse who is marginalizing Russian-born staff:

When I come into the call room, she immediately goes out. For example yesterday when I had an evening shift, one of the nursing staff members told me that on the day shift there had been a Russian that had been troubled by the registered nurse the whole day. For example when the Russian had helped a resident with his meal, the angry registered nurse went in and gave the resident another meal. When the Russian said that the resident had had his meal, the angry Norwegian registered nurse told her to go out and said that it was none of her business. (Julia)

The angry Norwegian registered nurse could also be rude towards others in the nursing staff, but according to Julia, it was especially toward the Russian-born nursing staff she had a negative attitude. Olga, who takes a lot of extra shifts in the nursing home were the actual registered nurse works, confirms Julia's negative experiences and says there is one who hates Russians in that nursing home:

There is a lady who hates Russians, not only me. Several Russians have the same experience. There are nursing staff from the Philippines, Africa and Finland working in the nursing home, but she don't bully them. For example she tells the Russians not to speak Russian together, but speak Sámi because the cognitive impaired prefer Sámi, and that I understand, but she does not mind that Finnish staff speak Finnish together.

Norwegian-born nursing assistant Elise who has been working many years in the neighboring nursing home and still takes extra shifts there, confirms the marginalizing of Russian-born nursing staff in the neighboring nursing home: "Some of the nursing staff are enormously negative to Russian people. They cannot stand Russians, and the Russians are constantly told off, and that is very sad."

Although it is difficult to be exposed to marginalization by colleagues in the neighboring nursing home, Olga finds it more difficult to work in the nursing home where the interviews in this study were carried out, because a few years ago the head of the nursing home told her that someone had complained about her Norwegian. Olga was very surprised, because she spoke nearly fluent Norwegian. In order to avoid new complaints, she tries to be kind to everybody, do her work perfect and to work more than other nursing staff. She feels it is better to work in the

neighboring nursing home, the institution where she, Julia and Svetlana were discriminated, because there she knows who complains. In the present nursing home, she does not know who has complained, but she feels there are several persons who have a negative bodily attitude towards her.

Comparison of Russian-born to other foreign-born nursing staff members

Although interviews with nursing staff, earlier studies on perceptions of women from behind the former Iron Curtain and studies on the historic relations between Russia and Finnmark, indicate that the marginalization the Russian-born have experienced is due to their place of birth, it is possible that the negativity do not have anything with their place of birth to do, but is due to their positions (registered nurses, auxiliary nurses and nursing assistances) and/or due to their cultural- social- and economic capitals (an individual's place of birth is only one of its many dispositions. In order to explore such possibilities, the Russian-borns' positions and dispositions (cf. fig. 2) were compared to the positions and dispositions of foreign-born nursing staff that did not report marginalization (cf. fig. 3). The comparisons are based on Bourdieu's theory on habitus (Callewaert 1997, Waquant 2016). Habitus is developed when individuals and groups of people incorporate the society they grow up in and when the incorporated attitudes are positioned in certain ways by inhabitants with different positions and dispositions. According to the habitus theory, individuals are characterized by the structures within which they live, but agents with different positions and disposition can experience and act differently within the same structures. This means that humans are not solely a product of the objective structures, but neither are they totally free to create their own way of living. Habitus is both individual, collective and societal (Bourdieu 1998, Petersen and Callewaert 2013, cf. fig. 1).

Fig. 1: The construction of the nursing staff's habitus

Position	Economic capital	Cultural capital	Social capitals	Positioning	The Social room	The medical field
Registered nurses	Family income	Place of birth/origin The nursing staff's highest education	Gender Age Partners	The Russian-borns' experiences from marginalization	Contemporary Finnmark (cf. Introduction) Studies on perceptions of Russian-born in Finnmark Historic relations between Finnmark and Russia Sámi language Administrative Districts (cf. No relation between lack of proficiency in the Sámi language and marginalization)	A part of the medical field with low status (cf. comparisons of relations between positions, education and marginalization)
Auxiliary nurses		Mother's, father's and partner's highest education				
Nursing assistance		Earlier nursing experience Nursing skills Proficiency in Norwegian language Proficiency in Sámi language Leisure activities				

Fig. 2 Russian-born nursing staff's positions and dispositions

Name and position	Place of Birth	Education level from country of birth	Age	Nursing experience from Norway	Nursing experience from other countries	Mother's highest education	Father's highest education	Partner's highest education	Approx. family income
Julia Aux. nurse 100 % + extra	Russia	High school education in fishing industry	45-50	17 years	Some months	Elementary school	Elementary school	High school	800 000 – 1 000 000
Olga Aux. nurse 45 % + extra	Russia	Bachelor - engineer	60-65	15 years	Some months	Elementary school	Elementary school	Bachelor	800 000 – 1 000 000
Svetlana Aux.nurse 100 %	Russia	Elementary school	45-50	15 years	Some months	Bachelor	Bachelor	Bachelor	1 000 000 – 1 200 000

Fig. 3 The position and dispositions of foreign-born nursing staff that did not report marginalization*

Name and position	Place of birth	Education level from country of birth	Age	Nursing experience from Norway	Nursing experience from other countries	Mother's highest education	Father's highest education	Partner's highest education	Aprox. family income
Ida Reg. nurse 50 %	Finland	Bachelor in nursing	36-40	12 years	1 year	Elementary school	Elementary school	10 years university studies	700 000
Ane Reg. nurse 100 %	Finland	Bachelor in nursing	26-30	2,5 years	Some months	Bachelor	Elementary school	Single	400 000
Liv Reg. nurse 100 %	Finland	Bachelor in nursing	51-55	4 months	30 years	Bachelor	High school +++	Single	500 000
Pia Nurse assist. + ex.	Finland	High school - theoretic	26-30	2 years	0	High school	High school	Single	300 000
Siv Reg. nurse 80 % + extra	Finland	Bachelor in nursing	51-55	16 years	16 years	Elementary School	Elementary school	Single	550 000
Oda Aux. nurse 70 % + extra	Finland	High school education in nursing	26-30	4 years	Some months	Bachelor	Elementary school	High school	850 000
Mia Nurse assist. 50 %	Finland	Bachelor in another health profession	31-35	2 years	2 years	High school	Bachelor	Single	250 000
Åsa Reg. nurse 100 %	Finland	Bachelor in nursing	46-50	16 years	5 years	Elementary school	Elementary school	High school	900 000
Adli Nurse Assist 19 % + extra	Asia	High school-theoretical	26-30	3 years	0	Bachelor	Elementary school	High school	600 000
Lea Reg. nurse 80 %	Switzerland	Bachelor in nursing	31-35	2 years	5 years	Bachelor	Bachelor	Single	400 000
Mary Aux. nurse 100 %	Canada	High school education in nursing	51-55	15 years	17 years	Elementary school	High school	Elementary school	800 000

*One of the Asian-born is not included in the analysis because of her poor mastering of the Norwegian language.

No relation between proficiency in the Norwegian language and marginalization

I have not found any relation between degree of fluency in Norwegian and marginalization. Studies from Ireland show that migrant care workers have experienced language based racism from both elderly users, colleagues and employers (Timmonen and Doyle 2010). In Norway, the requirements for qualifications in the Norwegian language are relatively low in the care sector due to the lack of personnel (Dahle and Seeberg 2005), and lack of proficiency in Norwegian has been used to humiliate nursing staff with immigrant background (Dahle and Seeberg 2013).

When the Russian-born in this study were interviewed in 2017, they spoke Norwegian nearly fluently, albeit with a characteristic accent. They had worked hard to learn Norwegian when they arrived in Finnmark about 15-17 years previously. In addition to speaking Norwegian with their husbands at home and attending Norwegian courses, they learned Norwegian by watching the TV and reading at the sub-texts and by reading books:

I had a child who was five years old and he could not Norwegian either, so I borrowed children's books from the library where there was one picture and one word, and we learned five new words every day. The first year I stopped talking Russian, I did not watch Russian TV and did not read Russian magazines or books. Some of the Russian ladies were angry with me because I did not speak Russian with them. (Svetlana)

In this study the marginalization the Russian-born nursing staff had experienced do not seem to have anything to do with their language skills. They had a much better Norwegian language than for example nursing assistance Pia from Finland (cf. fig. 3). Pia had not experienced marginalization.

No relation between lack of proficiency in the Sámi language and marginalization

I have not found any relation between lack of proficiency in the Sámi language and marginalization. About 50 % of the residents in the nursing home were the interviews took place, were registered Sámi by the head of the nursing home. Both the actual nursing home and the neighboring nursing home were placed in a Sámi language administrative district municipality were the Sámi and the Norwegian languages have equal status (Government 2014). This means that inhabitants who prefer to speak Sámi should be offered the opportunity to do so in public areas, as nursing homes are. Today Sámi in Norway usually understand and speak Norwegian, but when people get a dementia illness, as 80 % of the residents in Norwegian nursing homes have (Government 2017), they often return to their first language, and are unable to understand or speak languages learned later in life (Dankertsen 2007). This means that residents with Sámi as their first language might only be able to speak Sámi. Due to the strong Norwegianization processes that started in the second part of the 19th century and lasted until the end of the second World War, there is a lack of proficiency in Sámi languages in Norway today. To become

Norwegian meant getting rid of all signs of Sáminess. As a consequence of the Norwegianization process the Sámi population developed a miserable image of themselves. Many families made the drastic decision to prevent their children from learning the Sámi language (Eidheim 1969).

Since the second half of the 20th century Norwegian policies have focused on the preservation, revitalization and promotion of the Sámi language and culture, and the Sámi population has got status as an indigenous people (Gaski 1997). The Norwegian government has written several White papers on health service regarding old Sámi (Blix and Hamran 2013) and expect health care services to be in accordance with cultural facilitation (Larsen, Normann, and Hamran 2015). Therefore, it is required that those who work in public nursing homes in bilingual municipalities master both Sámi and Norwegian.

Yet none of the 11 interviewed Norwegian-born nursing staff members in this study spoke Sámi. Either nursing staff from Switzerland and Asia could speak Sámi, but they did not report any kind of marginalization. There are in other words no indications of a relation between lack of proficiency in the Sámi language and the Russian-born nursing staff's experiences of marginalization. The only nursing staff members who spoke Sámi were from Sámi-speaking parts of Finland (cf. Ida, Ane, Siv, Oda, fig. 4). In addition, auxiliary nurse Mary from Canada who had married a Sámi from Finnmark about 30 years ago, also had command of the Sámi language (cf. Mary fig. 4).

No relation between positions, education and marginalization

I have not found any relation between education, position and marginalization. Russian-born Svetlana had no education above compulsory school when she immigrated to Finnmark, Russian-born Julia had high school education related to the fishing industry, and Russian-born Olga held a bachelor's degree and had long experience as an engineer before she immigrated to Finnmark, but all of them immigrated to Norway without any nursing education and worked as nursing assistances several years before they got their exams as auxiliary nurses. By contrast, all the foreign-born registered nurses had a bachelor's degree in nursing before they started to work in nursing homes in Finnmark (high cultural capital). But if low nursing education and low positions in the nursing hierarchy trigger marginalization of foreign-born, it is likely that the auxiliary nurses Oda and Mary and the nursing assistances Pia, Mia and Adli (cf. fig. 3) also should have experienced marginalization, but none of them had. In other words, a field with low status, low education and low positions do not explain the Russian-borns' experiences of marginalization.

It has neither been possible to find any relation between marginalization and the partners' and parents' education and positions. One of the Russian-born had parents with education at bachelor level with the corresponding social positions, while two of the Russian-born had parents with no education above compulsory school, and corresponding unskilled positions (cf. fig. 2). Two of the Russian-born had Norwegian-born partners with a bachelor degree and corresponding positions in Finnmark,

while one of them had a partner with education at high school level and corresponding positions (cf. fig. 2).

No relation between earlier experience from nursing work and marginalization

I have not found any relation between marginalization and earlier experience from nursing work. None of the Russians had worked in nursing homes before they immigrated to Norway. But Julia had a little experience from a psychiatric ward where her mother worked as unskilled nursing assistance, and Svetlana had a little experience from a medical ward. If there were a relation between limited nursing skills and marginalization, one would expect that Asian-born Alida, Finnish-born Pia and Canadian-born Mary (cf. fig. 3) were marginalized as well. None of them had experiences from nursing work before they started as nursing assistances in a nursing home in Finnmark, but none of the three last mentioned reported marginalization. It has in other words not been possible to find any relations between experience from earlier experiences from nursing work and marginalization.

No relation between income, age, reasons for immigrating to Finnmark and marginalization

I have not found any relations between marginalization and income, age or reasons for immigrating to Finnmark. Russian-born Julia had approximately the same family income as other foreign-born with partners, Svetlana's family income was a bit higher than other married nursing staff's family income, and so was Olga's income, but it has not been possible to reveal any relation between income (economic capital) and marginalization (cf. fig. 2 and 3). The analysis neither revealed any relation between marginalization and the foreign-borns' age or their reasons for being in Finnmark. The Russian-born nursing staff immigrated to Norway to marry Norwegian men about 20 years ago, and so did Canadian-born Mary (cf. fig. 3) more than 30 years ago, but she did not report marginalization.

No relation between leisure activities and marginalization

I have not found any relation between leisure activities and marginalization. The nursing home was situated in an area with few leisure activities available for those who did not enjoy outdoor activities like skiing, fishing or picking berries. Russian-born Olga is not the outdoor type, she says, and so she finds Finnmark boring: "I don't like to hike in the mountains or go fishing. This place is perfect for those who like such things. I prefer theater, cinema, and to sit in a cafe and talk over a cup of coffee. I am a city women".

Olga, who holds a bachelor's degree from Russia and who used to live in a big city there, had in other words relatively different leisure interests from what the other nursing staff members had and might have been reckoned as different, but there does not seem to be any relation between the marginalization the Russian-born had experienced and a lack of interest in outdoor activities, because Julia and Svetlana had also experienced marginalization although they enjoyed skiing, going

for walks and spending holidays in the countryside, like most of the nursing staff in the nursing home did.

Relation between place of birth and marginalization

The only significant difference between the Russian-born and the foreign-born nursing staff with merely positive experiences, seems to be their place of birth (cf. fig. 2 and 3) and the negative associations with prostitution the Russian-born seem to bring forth: "There has been prostitution in this area. They came from Russia at the date when the old men got paid their old-age social security. They exploited the old men, so there is still certain racism because of that." (Norwegian-born nursing assistance Elisa)

Both the nursing home in question and the neighboring nursing home were the Russian-born had experienced marginalization, were situated in areas where Russian women had been working as prostitutes (Stenvoll 2002). When Svetlana moved to Finnmark, she did not know about the Russian prostitute's business in the county: "I did not know about the prostitution when I moved to Norway, but after I had been living here several years I got to know what Russian women did here and that was very provoking. I wanted to go back to Russia because I did not want to be stigmatized." Svetlana felt stigmatized both in Norway and in Russia:

I had been living in Norway for about 10 years when I went to visit a friend of mine in Russia to celebrate her birthday. She had invited friends from her job and she told me not to tell them that I was living in Norway, because she was afraid her colleagues would think that I was one of the prostitutes who had moved to Norway. Oh, my God. I had just had negative experiences in Norway because of that, and then also in Russia. (Svetlana)

As above mentioned, colleagues had complained about Olga's language skills (cf. fig. 2), although she spoke Norwegian almost fluently and much better than some of the foreign-born that did not report marginalization. These complaints may be explained by the relations between Olga's accent and the negative associations connected to Russian-born women in Finnmark, because there are strict norms on how one should speak and write a language properly, and persons from different territories usually have accents different from the norm, and therefore a different right to speak (Bourdieu and Passeron 1977, Bourdieu 1978). We trust in people with a foreign accent less than we trust people who speak in a native accent. Language tells us where people come from, and we have a tendency to trust those who belong to our own group more than we trust others. A strong accent is a symbol that can contribute to define people as outsiders (Jiang, Sandford, and Pell 2018). Studies from the United Kingdom show that marginalization of foreign-born workers seems to be a combination of the foreign-borns' origin and accent. For example workers who have grown up in English-speaking parts of Africa and Asia, and thus speak English as their main language, can experience language related marginalization,

because their accent is different from the UK accents (McDowell 2016). Studies from Finland show that Finnish employers can perceive foreign-born workers as suspect if they do not master the native accent (Näre 2013).

Conclusion

The Russian-born nursing staff in this study were from a territory associated with negative symbols in the North of Norway. The Russian women's prostitution that took place in Finnmark after the Cold War, contributed to confirmation of the negative picture of Russians which seems to legitimate marginalization (Stenvoll 2002, Sorokina 2012, Moan 2009). Russian-born nursing staff still experienced marginalization when the interviews in this study were carried out in 2017. The head of the nursing home did not directly marginalize Russian-born, but she did so indirectly by not doing anything to stop it. "I told the head of the nursing home about the harassment I was subject to, but the bullying auxiliary nurse was a very respected person and nobody did anything to solve the problem." (Russian-born, Julia)

Russian-born Svetlana thinks the reason why the head of the nursing home had done nothing to stop the two bullying nursing staff members, is that the nursing home is located in a small community where everyone knows each other. "They are born here, have grown up here, they are neighbors and related to each other. You soon discover that they keep together. They have been working in the nursing home for years and most of them have no other work experiences than this nursing home." The head of the nursing home has grown up in the same area and shares the same social and historic experiences as the rest of the nursing staff. Her incorporated attitudes can explain why she does not do anything to stop the marginalization of Russian-born nursing staff (Callewaert 1997). Instead she may in fact be said to legitimate the practices by her refraining from interference.

Acknowledgements

Thanks to the interviewed nursing staff and other participants in the MultiCare project. Especially thanks to Mai Camilla Munkejord, professor in social science and Gro Marit Grimsrud, senior researcher in geography. Also thanks to Kjersti Lea for her valuable language comments.

Jeanne Boge, professor, Institute of nursing, Faculty of Health and Social Sciences, Western Norway University College, P.O.Box 7030, Norway; jhb@hvl.no, +4796206791

References

- Bakstad, Knut. 2010. "Landegrensen mellom Norge og Russland (The National border between Norway and Russia)." Det samfunnsvitenskaplige fakultetet, Konflikt, Samarbeid og Fleirkulturell Forståelse Universitetet i Tromsø
<http://docplayer.me/8283757-Landegrensen-mellom-norge-og-russland.html>

- Blix, Bodil Hansen, and Torunn Hamran. 2013. "The old Sami" - who is he and how should he be cared for?" *Acta Borealia* 30 (1):75-100. doi: 10.1080/08003831.2013.769323.
- Bourdieu, P., and J-C Passeron. 1977. "Sproglig autoritet og pædagogisk autoritet (Linguistic authority and educational authority)." In *Skole ideologi og samfunn*, edited by B Berner, S Callewaert and H Silberbrandr. København: Munksgaard.
- Bourdieu, Pierre. 1978. "Hvad vil det si å tale (What speaking is)." In *Hvem skabte skaberne? Interviews og forelæsninger*, edited by P Bourdieu. København: Akademisk forlag.
- Bourdieu, Pierre. 1996. "Stedets betydning (The significance of the site)." In *Symbolsk makt (Symbolic power)*, red. Pierre Bourdieu. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourdieu, Pierre. 1998. "Tre former for teoretisk viden ("Three Forms of Theoretic Knowledge")." In *Pierre Bourdieu. Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori (Central Texts in Sociology and Cultural Theory)* edited by KA Petersen and S Callewaert, 72-108. København: Akademisk forlag.
- Callewaert, Staf. 1997. "Habitus som internalisering af objektive forhold ("Habitus as internalization of objective conditions")." In *Bourdieu-studies* edited by S Callewaert, 133 - 138. København: Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, Københavns Universitet Amager.
- Claus, Gunnar. 2018. "Innvandrere stod for 1 av 6 årsverk innen omsorg (Immigrants did 1 of 6 annual works in careing)". Oslo: Statistisk Sentralbyrå
<https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/innvandrerne-sto-for-1-av-6-arsverk-innen-omsorg>.
- Dahle, Rannveig, and Marie Louise Seeberg. 2005. "Det er kunnskapene mine dere trenger, ikke språket mitt" (It is my knowledge you need, not my language)" In *NOVA Rapport 24/05*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
<http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjonar/Rapporter/2005/Det-er-kunnskapene-mine-dere-trenger-ikke-spraaket-mitt>.
- Dahle, Rannveig, and Marie Louise Seeberg. 2013. "Does she speak Norwegian? Etnic dimentoris of hierarchy in Norwegian health care workplaces." *Nordic Journal of Migration Research* 3 (2):82-90. doi: <https://doi.org/10.2478/v10202-012-0018-4>
- Dankertsen, Astrid. 2007. "Samen sitter i kroppen (The Sami is incorporated in the body)" *Tidsskrift for psykisk helsearbeid* 4 (1): 123-127
https://www.idunn.no/tph/2007/01/samen_sitter_i_kroppen.
- Eidheim, Harald. 1969. "When Etnic Identity is a Social Stigma." In *Groups and Boundaries*, ed Fredrik Barth. Oslo: Universitetsforlaget.
<http://www.urbanlab.org/articles/BARTH,%20Fredrik%201969.%20Ethnic%20groups%20and%20boundaries.pdf>.
- Gaski, Harald. 1997. *Sami culture in a new era*. Karasjok: Davvi Girji.
- Government. 2014. "Samelovens språkregler og forvaltningsområdet for samisk språk (The Sámi Act, the rules and administrative district for the Sámi language)." In. Oslo: Norwegian Municipal and Modernization Department
<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/samiske-sprak/samelovens-sprakregler-og-forvaltningsom/id633281/>
- Government. 2017. *Demensplan 2020 ("Dementia plan")*. Oslo: Ministry of Health and Social Affairs

- https://www.regjeringen.no/contentassets/3bbec72c19a04af88fa78ffb02a203da/demensplan_2020.pdf.
- Jiang, Xiaoming, Ryan Sandford, and March D Pell. 2018. "Neural architecture underlying person perception from in-group and out-group voices." *NeuroImage* 181:582-597. doi: <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2018.07.042>.
- Kjeldstadli, Knut. 2003. "Å avgrense og omdanne: Kvener og samer (To refine and transform: Kven people and the Sami)". Oslo: Pax.
- Knudsøen, Kjersti, Synnøve Bakke, and Anne Linn Kumano-Ensby. 2017. ""Sex, dop og tiggerkopp (Sex, drugs and beggercup)"." 18.4. https://www.nrk.no/dokumentar/xl/sex_-dop-og-tiggerkopp-1.13463802.
- Kongslie, Dag Erik. 2013. "Trang økonomi? Dra nordover (Little money? Go North)". Hus og Bolig <https://www.huseierne.no/hus-bolig/tema/okonomi/flytt-nordover/>
- Kramvig, Britt, and Kristin Stien. 2002. "Gresnseløs verdighet? (Boundless dignity?)." In, ed Ministry of Children and Family and Ministry of Justice and the Police. http://norut.no/sites/default/files/static_files/content/download/3797126/7733592/NorutFinnmarkRapport2002_7_Grensel%C3%B8sVerdighet.pdf
- Larsen, Lill Sverresdatter , Hans Ketil Normann Normann, and Torunn Hamran. 2015. "Collaboration between Sami and non-Sami formal and family caregivers in rural municipalities." *Ethnic and Racial Studies* 39 (5):821-839. doi: <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1080382>
- Lystad, Jan-Erik. 2017. "KommuneProfilen (The Municipality Profile)." RegioAS https://www.kommuneprofilen.no/Profil/Sysselsetting/DinRegion/yrk_innv_region.aspx.
- Malgorzata, Lahti. 2013. "Cultural Identity in Everyday Interactions at Work: Highly Skilled Female Russian Professionals in Finland." *Nordic Journal of Working Life Studies* 3 (4):21-43 <https://search.proquest.com/openview/53175d058d50da5ac41e8c410b0aae71/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2037335>.
- McDowell, Linda. 2016. *Migrant Women's Voices. Talking about life and work in the UK since 1945*. London & New York: Bloomsbury Academic.
- Mjøen, Jarle. 2017. "Mot dramatisk sykepleiemangel (Dramatic lack of Registered Nurses)." Altaposten. <https://www.google.no/search?q=Mj%C3%88en,+I.+2017.+%22Mot+dramatisk+sykepleiemangel.%22+Altaposten,+26.4.&spell=1&sa=X&ved=0ahUKEwi9qvflponYAhWIJJoKHehnApUQBQglKAA&biw=1920&bih=1031,>
- Moan, Natalia. 2009. "Hjemme blant fremmede og fremmede hjemme (At home among strangers and stranger at home)." Master, Institute for sociology and human geography, Oslo University <http://www.idunn.no/nof/2011/04/art13>.
- Munkejord, Mai Camilla, and Kjell Olsen. 2011. "Vi invisterere i opplevelsen. En analyse av innflytteres fortellinger om mobilitet, flerstedstilknytning og hverdagstrivsel på to steder i Finnmark (We invest in the experience . An analysis of the immigrants stories about mobility, be rooted in sevral places and everyday well-being in two places in Finnmark)". *Antropologisk tidsskrift* 1 (22): 4-17 <https://www.idunn.no/nat/2011/01/art08>.
- Nielsen, Jens Petter. 2001. "Russian-Norwegian relations in Artic Europe: The History of the Barents Euro-Artic Region", *East European Quarterly* 35 (2):163-181

- <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=3926e5cf-6da3-41b1-b940-2403cd294fa2%40pdc-v-sessmgr01>.
- Petersen, Karin Anna, and Staf Callewaert. 2013. *Praxeologisk sygeplejevidenskab - hvad er det?* København: Hexis <http://www.hexit.dk/praxeologisk-sygeplejevidenskab.pdf>
- Prieur, Annick , Søren Kristiansen, and Michael Hviid Jacobsen. 2002. "Liv, fortælling, tekst : strejfetog i kvalitativ sociologi (Life, stories, text: a Journey in Qualitative Sociology)". Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Riemsdijk, Micheline van. 2013. "Everyday Geopolitics: the valuation of labour and Socio-Political Hierarchies og Skill: Polish nurses in Norway." *Journal of Ethnic and Migration studies* 39 (3):373-390. doi: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.733859>
- Sandvik, Siv, and Vidar Kvien. 2015. "Ti grafer som viser Forskjells-Oslo (Ten graphs showing Differences-Oslo)". Oslo: NRK <https://www.nrk.no/norge/ti-grafer-som-viser-forskjells-oslo-1.12521009>.
- Sorokina, Liudmila. 2012. "Managing Stereotypes about Russians in Northern Norway through the Barents Youth Program." Master, Faculty of Humanities, Social Science and Education, Peace and Conflict Transfirmation, University of Tromsø <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/4348/thesis.pdf?sequence=2>.
- Stenvoll, Dag. 2002. "From Russia with love? Newspaper coverage of cross-border prostitution in Northern Norway, 1990-2001." *European Journal of Women's Studies* 9 (2):143-162. doi: <https://doi.org/10.1177/1350682002009002807>
- Timmonen, Virpi, and Martha Doyle. 2010. "Migrant Care Workers' Relationships with Care Recipients, Colleagues and Employers " *European Journal of Women's studies* 1 (1):25-41 doi: <https://doi.org/10.1177/1350506809350859>
- Wacquant, Loic, Tom Slater, and Virgílio Borges Pereira. 2014. "Territorial stigmatization in action." *Environment and Planning* 46:1270-1280. doi: doi:10.1068/a4606ge.
- Wacquant, Loui. 2014. "Marginality, ethnicity and penalty in the neo-liberal city: an analytic cartography." *Ethnical and Racial Studies* 37 (10):1687-1711. doi: <https://doi.org/10.1080/01419870.2014.931991>.
- Waquant, Loui. 2016. "Habitus: en koncis genealogi og anatomi." *Praktiske Grunde* 1-2: 5-14. [http://praktiskegrunde.dk/2014/praktiskegrunde\(2014-1+2e\)wacquant-habitus.pdf](http://praktiskegrunde.dk/2014/praktiskegrunde(2014-1+2e)wacquant-habitus.pdf).
- Wara, Tatiana, and Mai Camilla Munkejord. 2018. "Dressing down to fit in: Analyzing (re)orientation processes through stories about Norwegianization." *Women's Studies International Forum* 67:30-37. doi: <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2018.01.001>.

”Practice and all is coming”

– trosföreställningar och socialiseringande ritualer i yogans sociala praktik

Anna Nørholm Lundin

”Practice and all is coming” – beliefs and socializing rituals in the social practice of yoga. The article sets out from sayings as “Practice and all is coming”, common among yoga-practitioners. The sayings are reconstructed as part of yoga as a social practice with specific beliefs, taken-for-granted truths and socializing rituals. The research-questions are: How can yoga be understood as a social practice, with specific beliefs and taken-for-granted truths? How are these beliefs and truths maintained and reproduced, and with which socializing rituals? How do professional yoga teachers position themselves within this practice, and how can the differences be understood? The empirical data consists of interviews with seven local yoga teachers and documents regarding three globally well-known yoga personalities, founders and gurus. The study results in a construction of the object, where beliefs and taken-for-granted truths about yoga, regarding for instance the importance of immersion, devotion and subordination, has a vital function in reproducing the social order. Charismatic cults as yoga and music, sports etcetera are being problematized, as both productive and risky.

Keywords: yoga, social practice, belief, socialization, rituals

Inledning

”Practice and all is coming”, som ingår i titeln till denna artikel, är ett vanligt talesätt inom yoga.¹ Det kan tolkas som uttryck för ett synsätt där yogautövare bara ska fortsätta träna och fördjupa sig, så kommer en belöning av något slag. För den pedagogiska sociologin är talesättet intressant på flera sätt. Dels kan det förstås som en del av en social praktik, med sina specifika trosföreställningar² och förgivettagna sanningar, som yogautövare socialiseras eller habitueras in i. Dels sätter det fokus på träning och fördjupning som ritual, som möjligt nav kring vilket den sociala praktiken kretsar. I denna artikel påbörjas en rekonstruktion av yoga som social praktik, där detta och liknande talesätt har sin hemvist.

I artikeln tas utgångspunkt i professionella yogautövare och yogalärare, som intervjuats och studerats via dokument. En av intervjupersonerna berättar att det finns en bild av att allt är så ”mjukt och fluffigt” inom yogan, fast ”så är det ju inte”.³

Liksom inom kultursektorn tycks det finnas föreställningar om att yogan är oegennyttig eller ren, att den utövas helt för sin egen skull (jmf. Kingsbury 1988). Som om det inte *också* kunde vara något att förhålla sig strategiskt eller för den delen kalkylerande till – som yrke, karriär och inkomstkälla – med fördelar eller mål att eftersträva andra än, det för yogan explicita målet, spirituell mognad (jmf. di Placido 2018).

En social praktik är, enligt ett praxeologiskt och Bourdieu-inspirerat perspektiv, en historiskt etablerad symbolisk och social dynamik (jmf. Horne 2016). Praktikens medlemmar samlas kring ett gemensamt intresse, med vissa specifika spelregler (jmf. Bourdieu 1995, 1999; Callewaert 2000, 2014). Dessa spelregler innefattar en grundläggande tro (*illusio*) och förgivettagna sanningar (*doxa*), som utövas och upprätthålls med hjälp av olika socialiseringe ritualer. I denna artikel söks svar på följande forskningsfrågor: Hur kan yoga förstås som en social praktik, med specifika trosföreställningar och förgivettagna sanningar? Hur upprätthålls och återskapas dessa trosföreställningar och sanningar, med hjälp av vilka socialiseringe ritualer sker detta? Hur förhåller och positionerar yogalärarna sig inom praktiken, och hur kan eventuella skillnader förstås och förklaras?

Att träda in i och delta i yogans sociala praktik innebär en fostran och socialisation in i dess traditioner, värderingar och förhållningssätt. Ett visst formande av kropp och själ kan antas höra till inträdet i alla sociala sammanhang (jmf. Wacquant 2006). När det gäller yoga kan detta tänkas ställas på sin spets, eftersom kropp och själ är själva *föremålet* för utveckling eller formande (jmf. Johnston 2017). Att 'släppa taget' om kropp och själ är något som yogautövare uppmanas till, som en del av deras utveckling (Wilson 1984). Detta kan även förstås som en del av socialisationen in i den sociala praktiken, det vill säga att inordna sig. Att investera (sin kropp och själ) i form av engagemang, respekt, tid och arbete är en annan aspekt av detta (di Placido 2018; Johnston 2017). Yoga som fenomen tycks ha en särskild potential när det gäller att utforska problemkomplexet social praktik, tro, ritualer, socialisation, kropp och själ. I denna artikel är fokus på seriösa yogautövare och yogalärare, som fungerar som ett slags förebilder och *bärare* av den sociala praktiken (jmf. Bourdieu 1995).⁴

Artikelns kunskapsbidrag handlar om hur praktikens deltagare och företrädare både fostras, och fostrar andra, till att *tro* på dess värden och löften, med hjälp av t.ex. träning och ritualer. I och med detta bidrar de till att upprätthålla och återskapa praktiken och dess symbolisk-sociala dynamik och hierarki. På en aggregerad nivå belyses, problematiseras och söks sociologisk kunskap om vad det innebär att ingå i en social praktik. I artikeln görs jämförelser med liknande praktiker till exempel musik, dans och boxning (jmf. Nørholm Lundin 2018, 2019; Aalten 2017; Wacquant 2006). Dessa praktiker har drag av karismatiska kulter, med myter och symboler, som upprätthålls med hjälp av ritualer som övning och träning.

Problemområde, syfte och forskningsfrågor

Mainstream-forskning om yoga är ofta historiskt beskrivande eller medicinsk med fokus på hälsoeffekter av yoga, det visar sökningar i artikeldatabaser. Det finns även postkolonialt orienterad forskning som problematiserar t.ex. västlig yoga vis-avi östliga traditioner, yoga-turism och frågor om autenticitet (Batts Maddox 2015). En sökning inom området visar att det finns religionsvetenskaplig och samhällsverkskaplig forskning, med ansatser till att studera yoga sociologiskt (Hodges 2007; Nevrin 2007, 2011; Wilson 1984; Johnston 2017; di Placido 2018). Dock saknas studier med ett genomfört praxeologiskt perspektiv, där yoga förstas som social praktik.

Syftet med denna artikel är att påbörja en rekonstruktion för att förstå och förklara yoga som en social praktik. Forskningsfrågorna är följande: Hur kan yoga förstas som en social praktik, med specifika trosföreställningar och förgivettagna sanningar? Hur upprätthålls och återskapas dessa trosföreställningar och sanningar, med hjälp av vilka socialiseringe ritualer sker detta? Hur förhåller och positionerar yogalärarna sig inom praktiken, och hur kan eventuella skillnader förstas och förklaras?

Kort introduktion till området yoga

För att den fortsatta texten ska ge mening så behövs en introduktion till vad yoga är, även om den endast kan bli mycket översiktlig. Det finns belägg för att yoga har funnits i flera tusen år (Räisänen 2013). Ursprungligen var yoga en del av ett religiöst utövande för indiska män, där syftet med yogan var att förbereda för att kunna sitta stilla länge och meditera (Amundsen 2006). Från tidigt 1900-tal har yogan spridits till västvärlden, särskilt efter 1990-talet och framåt har intresset närmast exploderat i väst (Newcombe 2009). Idag finns det miljontals utövare runt om i världen – alltifrån fritidsutövare som tränar yoga någon gång i veckan till flera timmar dagligen, samt professionella utövare och yogalärare (Hodges 2007).

Modern yoga består vanligen av både fysiska övningar (*asanas*), andningstekniker (*pranayama*) och meditation. Det överordnade målet med yoga brukar beskrivas som spirituell mognad, men också själv- och kroppskändedom, hälsa och utveckling. Det finns en mängd olika yoga-inriktningar, som på varierande sätt kombinerar och utövar de ovan beskrivna beståndsdelarna. Det finns äldre yoga-inriktningar med många utövare runt om i världen t.ex. Hathayoga, Kundaliniyoga, Ashtangayoga och Iyengaryoga. Därutöver skapas nya inriktningar kontinuerligt, som består av olika blandformer eller varianter av äldre inriktningar. Några av de nya inriktningarna är Restorative yoga, Hot yoga, Acroyoga, Viryayoga och Ishtayoga. Knutet till de olika inriktningarna finns ofta egna utbildningsinstitut och nätverk.

Forskningsöversikt

Som tidigare nämnts finns det några relevanta studier om yoga, som använder begrepp som kapital, socialisation och trossystem. Här kommer jag att lyfta fram några tematiker, som kan bidra till förståelsen av yoga som social praktik.

Yoga – en motsägelsefull praktik?

En första tematik handlar om hur yoga kan förstas som en (motsägelsefull) praktik med spänningssförhållanden mellan fysiska visavi spirituella värden, individualitet visavi tradition samt prestation visavi oegennyttta. När det gäller det första spänningssförhållandet, så finns en intrikat dynamik mellan *fysiska tillgångar* och *spirituella värden* (Nevrin 2007, 2011; Johnston 2017). De tycks båda bekräfta varandra, på så sätt att fysiska tillgångar ses som ett uttryck för spirituell mognad. Samtidigt som spirituell mognad legitimerar och tillför ett värde till det fysiska utövandet – som tillgång till traditionen, en djupare dimension.

Det andra spänningssförhållandet, mellan *individualitet* visavi *tradition*, handlar om parallella diskurser om både självständighet i utövande och vikten av att följa traditioner. Det betyder att lärare undervisar inom en hierarkisk och relativt strikt tradition, samtidigt som de uppmuntrar eleverna att yoga utefter egna förutsättningar (Amundsen 2007; även Hodges 2007). Här finns en parallell till yrkesmusiker, som fostras in i en tradition, men de förväntas också spela på 'rätt' sätt för att det *känns* rätt (Kingsbury 1988, Nørholm Lundin 2018, 2019). Det ser ut som om socialisationen in i dessa praktiker sker med hjälp av ett symboliskt våld (jmf. Bourdieu 1999). Det vill säga, det krävs att deltagare och företrädare inte bara upprättahåller traditionen, utan de fostras också till att *tro* på att det är rätt och riktigt att göra så.

Ytterligare ett spänningssförhållande, som seriösa yogautövare fostras in i och har att hantera, handlar om diskurser om yoga för yogans egen skull (*oegennyttta*) samtidigt som resultat och *prestation* tycks ha en betydelse. Diskursivt och idealt sett betraktas yoga som en fristad från tävling och prestation (Hodges 2007). Samtidigt tycks prestationer och resultat spela en viktig roll inom yoga och liknande spirituella praktiker (jmf. Johnston 2017). Bland utövare tycks det finnas en oro över både fysiska och spirituella förmågor och resultat. Utövarna fostras in i att tålmodigt arbeta för att uppnå den eftersträvansvärda spirituella mognaden eller upplysningen. Här återkommer spänningssförhållandet mellan spirituell mognad och fysiskt utövande, i och med att den spirituella mognaden är överordnad samtidigt som den förväntas kunna uppnås via det fysiska utövandet (som eleverna dock risikerar att fastna i).

Socialisationsprocesser inom yoga och liknande rituella praktiker

En andra forskningstematik av relevans här handlar om hur yogautövare fostras och socialiseras in i den sociala praktiken (med sina motsägelsefulla spänningssförhållanden). Studier visar att socialisationsprocessen inom yoga kretsar kring en fostran

av förhållningssätt och engagemang. *Seriösa* yogautövare fostras till att vilja investera, i form av tid och arbete. Det handlar lika mycket om att vilja investera i egen träning och utbildning, som att vilja bidra till den konkreta skötseln av yogastudion/skolan/ashramet (di Placido 2018; Wilson 1984). Yogautövarna fostras till att ha 'rätt' förhållningssätt till de egna prestationerna, att ödmjukt inordna sig och vänta på att utvecklingen ska komma (Johnston, 2017). Det motsatta, till exempel otålighet och frustration, framställs som ett motideal, som yogautövarna alltså lär sig att undvika.

Enligt Johnston (2017) så tenderar praktiker med potential för tvetydighet att finna redskap för att överkomma eller hantera dem, inte minst i form av en gemensam metanarrativ. Denna metanarrativ, som kan förstås som en socialiseringe trosföreställning, bidrar till att hålla samman praktiken. Ett konkret exempel på detta är att yogautövare fostras in i en tro på att utmaningar som hanteras, smärta som övervinns, i träning och utbildning, är *starkande*. I och med det uppmuntras praktikens deltagare till att upprätthålla praktiken, att tro på att den ger mening (jmf. "practice and all is coming").

Liknande exempel på socialisation finns inom till exempel seriös dans, boxning och musik. Övning och träning fungerar både identitetsstärkande och som en arena för socialisation av de rätta förhållningssätten till praktiken ifråga (jmf. Kingsbury 1988; Gustafsson 2000; Nørholm Lundin 2019; Aalten 2017; Wacquant 2006). Till exempel lär sig balettdansare att förhålla sig till sina egna kroppar på rätt sätt, hur de bör se ut och fungera (Aalten 2017). De lär sig kroppstekniker som går ut på uppmärksamma vissa *valda* kroppsliga känslor framför andra (t.ex. för att hantera smärta). Musiker lär, och övar sig i, att spela rollen som musiker på ett övertygande sätt, *som om* det kom lätt och naturligt (Kingsbury 1988). De lär sig att spela rätt för att det känns rätt, de lär sig att vilja det 'rätta'.

I traditionen efter Marcel Mauss och Bourdieu med flera har forskare lyft fram den socialisation som sker, av kropp och själ⁵, med hjälp av träning och utbildning (jmf. Wacquant 2006). Shilling och Mellor (2007) använder begreppet kroppspedagogik, om de sätt eller medel en kultur använder sig av för att överföra kroppsliga tekniker, kunskaper och förhållningssätt eller dispositioner. Inom yoga och budosporter finns pedagogiska och socialiseringe system, så att säga inbyggt i praktikens psyko-fysiska struktur (Cynarski 2011; även Crossley 2007a, 2007b).

Yogakapital

En tredje forskningstematik av relevans här handlar om kapital inom yogan. Att lära sig hantera de ovan beskrivna motsägelsefulla spänningsförhållandena, och att erkännas för denna förmåga, kan tolkas som kapital. Förutom de fysiska och spirituella kapital som tidigare beskrivits, finns kapital som har med tillgång till traditionen att göra. Att fördjupa sig hos en grundare/guru eller välkänd uttolkare inom en viss yoga-inriktning, fungerar som ett sätt att skaffa sig legitimitet som yogalärare (Amundsen 2007; Verter 2003; Ponder & Holloday 2013; Hodges 2007). Vi-

dare kan tillgång till en närbesläktad praktik som till exempel zenbuddism underlätta tillgång till andra inriktningar (Verter 2003). Hodges (2007) delar in yogautövare i tre grupper: heltidsutövare, seriösa deltidsutövare och nybörjare. Bland de två första grupperna finns ett upplevt socialt tryck om ett omfattande utövande och regelbunden fördjupning (hos grundare, av filosofiska texter etcetera). Förutom att detta fungerar som kapital, så kan det förstås som centrala värden i den sociala praktiken, som utövare fostras in i.

Teoretiskt perspektiv

Teoretiskt vägleds denna artikel av Pierre Bourdieu med fleras praxeologiska perspektiv, som innebär att sociala praktiker söks förstås och förklaras. En social praktik är en relativt avgränsad, historiskt etablerad, sfär eller gruppering som kan sägas spela ett specifikt spel efter sina egna spelregler. Dessa spelregler kretsar kring dels en grundläggande *tro* på att det man ägnar sig åt har ett visst värde (*illusio*) och dels något slags förgivettagen överenskommelse eller sanning kring det man ägnar sig åt (*doxa*) (Bourdieu 1996, 2004). Praktiken är det som *görs* i hela dess sociala betydelse och som genereras av ett praktiskt sinne eller ethos, med habitus i botten som generande princip (jmf. Callewaert 2014; Horne 2016). Habituer är, i sin tur, en persons förkroppsligade sociala historia och handlingsorientering, som gör att något framstår som möjligt, riktigt och rimligt (och annat inte) (jmf. Muel-Dreyfus 1985). Samtidigt som praktikens deltagare samlas kring några grundläggande spelregler, så ska den också förstås som relationell (Bourdieu 1995). Utan en viss spänning och dynamik mellan olika sätt att *göra* inom en praktik (och det som *görs* med detta), så är det per definition inte fråga om en social praktik.

Sociala praktiker upprätthålls och återskapas med hjälp av socialiseringe processer eller arenor, som innebär ett formande av deltagarna i relation till de specifika spelreglerna (jmf. Callewaert 2000; Bourdieu 1995). Särskilt utvalda företrädere fungerar som förebilder och bärare av praktiken, de är själva resultatet av en framgångsrik socialisationsprocess och har nu mandat att fostra andra (jmf. Bourdieu 1995). Begreppet symboliskt våld bidrar till att förklara att deltagare i en praktik in- eller underordnar sig i en hierarki, att de också uppfattar detta som rimligt och riktigt (Bourdieu et al 1999). Som tidigare nämnts krävs en *tro*⁶ för att delta, i yoga och liknande rituella praktiker är detta kanske särskilt intressant. Genom att utöva yoga, i daglig träning, och genom att tro på att det ger mening, så socialiseras seriösa yogautövare allt djupare in i yogans praktik. Sett i relation till Bourdieus (1999, 1990) och även Wacquants (2006) resonemang om habitus som förkroppsligad social historia, så är det särskilt intressant att försöka förstå en social praktik som yoga, som explicit syftar till ett formande eller om-stöpande av utövarnas kroppar och själar (jmf. Nevrin 2007, 2011).

Genomförandet av studien

Det empiriska materialet består av intervjuer med sju stycken svenska, lokalt verksamma, yogalärare. Vidare används dokument i form av hemsidor, artiklar och

böcker om/av tre globalt verksamma och välkända yoga-personligheter och lärare, grundare/gurus. Sammantaget fungerar materialet som en ögonblicksbild över en relativ bredd av yoga-inriktningar och positioner. Detta möjliggör en påbörjad rekonstruktion av yoga som social praktik, sedd utifrån några etablerade lärares och företrädares perspektiv (som sådana bär de även upp något av yogans struktur och genes). Dock är det frågan om ett material med begränsad omfattning, och det finns inga anspråk på fullständighet. Anspråket rör snarare några tendenser och en påbörjad rekonstruktion för att förstå och förklara yoga som social praktik.

När det gäller urvalet av intervupersoner har en bredd i form av olika yoga-inriktningar, erfarenhet, ålder och kön eftersträvats. Kontakt med intervupersoner har tagits via hemsidor och Facebook-grupper för yogalärare. Intervjuerna har genomförts i en yogastudio, på café eller via telefon och har varat mellan fyrtiofem minuter och två timmar. Intervjuerna har kretsat kring yogalärarnas uppväxt och bakgrund (föräldrars yrke, intressen i hemmet); yogalärarnas bana, karriär och förhållningssätt till yoga (kontakt till yoga, utbildning, lärare, eget utövande, inriktning och syn på yoga); yogalärarnas syn på yrket (syn på yrket, elever, arbetsvillkor, nätverk); samt yogalärarnas fritidsintressen och aktuella livssituation. För att få en djupare förståelse och bakgrundsinformation till yogalärarnas berättelser så har jag observerat/deltagit i yoga-klasser för sex stycken av lärarna. Vägledande i formuleringande av intervjufrågor har varit Hornes intervjufrågor (2016), som grund för att rekonstruera tre rum av positioner, dispositioner och positioneringar. Forskningsmetodiskt finns även influenser från Bourdieu med fleras intervjustudier (1999) samt Muel-Dreyfus (1985) rekonstruktion av livsberättelser.

För att utöka det empiriska materialet gjordes även sökningar på nätet kring tre globalt välkända yoga-personligheter och lärare inom Ashtangayogan. Syftet med detta var att vidga materialet till att också omfatta en dominant och traditionell pol. Det finns även tidigare forskning kring Ashtangayoga, som det är möjligt att relatera till (t.ex. Batts Maddox 2015; Amundsen 2006). Sökningar gjordes på Internet och i bibliotek efter uttalanden från dessa tre lärare om vad yoga är, bör och kan vara, samt beskrivningar av deras bakgrunder och positioner. Det finns inga anspråk på fullständighet i sökningarna, utan sökningar har gjorts tills material nog har hittats. I analysavsnittet anges använda dokument i fotnoter.

För att rekonstruera det empiriska materialet så används tre 'rum' av positioneringar, positioner och dispositioner samt habitus (jmf. Horne 2016). I dessa (bildligt förstådda) rum vecklas en spänning och dynamik upp, ämnad att besvara studiens frågeställningar. Till grund för rummet av *positioneringar* finns uttalanden som speglar meningar, hållningar och attityder kring yoga, som här antas fungera som ett slags nav eller kärna i den sociala praktiken (där en socialisation också sker). Rummet av *positioner* grundas på beskrivningar om yogalärarnas verksamhet och karriär. Här görs även en analys av tillgångar och kapital, som hör till yogalärarnas respektive positioner, samt relationer mellan dessa. Slutligen rekonstrueras ett rum av *dispositioner och habitus*, baserat på tillgångar i yogalärarnas uppväxt och barndom (som kan ge perspektiv på deras banor i relation till yoga). Kring habitus dras

några slutsatser, som genererande princip baserad på summan av dispositioner men också fortsatta socialisationsprocesser.

I genomförandet av studien har forskningsetiska regler och rekommendationer noga följts.⁷ Det innebär att intervjuer har genomförts med informerat samtycke och att dessa redovisas på ett konfidentiellt sätt. När det gäller det offentliga materialet har jag dock valt att öppet redovisa källorna, då yogalärarna själva har valt att publicera materialet. Det är också tekniskt svårt att citera eller sammanfatta deras resonemang på ett konfidentiellt sätt. Oavsett om det har varit intervjuer eller dokument som har bearbetats så har jag eftersträvat att redovisa materialet på ett trovärdigt och rättvisande sätt. I och med att jag har egna erfarenheter av yoga på amatörnivå, så har jag varit noga med att skilja på uppgifter som jag fått tillgång till via studien visavi personliga intryck. Jag har endast använt det redovisade empiriska materialet och har tillämpat en reflexiv ansats, där de egna slutsatserna ständigt prövats och omprövats i rekonstruktionsarbetet (jmf. Bourdieu et al 1999; Lundin 2008). En förutsättning för att kunna närma mig yoga vetenskapligt, är att jag har distans till yoga, och inga ambitioner om ett professionellt eller omfattande utövande (som de yogalärarna som studerats har).

Presentation av yogalärarna

Sammanlagt ingår tio stycken yogalärare i materialet. Sju av dem är lokalt verksamma, medan tre av dem är/har varit globalt verksamma. I tabell 1 till höger beskrivs yogalärarna kortfattat utifrån några variabler som kön, ålder, erfarenhet, typ av verksamhet och yoga-inriktning/ar. De sju intervjuade lärarna beskrivs under pseudonym, medan de som studerats via dokument framträder med sitt riktiga namn. För att säkerställa intervjugersonernas konfidentialitet anges deras åldrar i femårsintervall. Eftersom startpunkten för lärargärningen ofta beskrivs något flytande så anges erfarenheten i form av åldersspann om 5 år.

I tabellen till höger kan noteras skillnader när det till exempel att vara verksam inom en eller flera yoga-inriktningar samt huruvida yogalärarna bedriver yogalärarutbildning eller ej. Senare i texten kommer jag att återkomma till skillnader av detta slag och hur de kan förstås relationellt.

Yogalärarnas meningar, hållningar och attityder

Yogalärarnas meningar, hållningar och attityder rekonstrueras här som positioneringar. Några centrala teman som yogalärarna uppehåller sig kring, som referens- och brytpunkter i ett möjlighetsrum, är *betydelsen* av mötet med yogan, att hitta rätt yoga-inriktning och lärare samt vad (bra) yoga och yogautövande är (jmf. Muel-Dreyfus 1985). Dessa teman rekonstrueras i relation till de trosföreställningar och förgivetaganden, som antas bära upp den sociala praktiken. Praktikens deltagare socialiseras in i, och bidrar till att socialisera in andra, i dessa bärande föreställningar, genom ritualer och relationer. Det är både frågan om gemensamma föreställningar, som deltagarna är eniga i (t.ex. att yoga är något starkt och viktigt), och distinktioner som görs mellan deltagare (t.ex. rätt sätt att utöva yoga).

Tabell 1: Bakgrundsinformation yogalärarna

Namn (land)	Kön	Ålder	Erfarenhet	Verksamhet /företräningar	Yogainriktning
"Erica" (Sverige)	Kvinna	30-35	10-15 år	egen studio (stor), lokalt verksam	Samayoga m.fl.
"Milo" (Sverige)	Man	50-55	25-30 år	huvudlärare äldre skola, lokalt verksam	Satyanan-dayoga
"Nina" (Sverige)	Kvinna	40-45	10-15 år	hyr lokal(er), lokalt verksam	Ashtangayoga m.fl.
"Fredrik" (Sverige)	Man	55-60	15-20 år	lärare på flera skolor, yoga-läraryutbildning, lokalt verksam	Kundaliniyoga
"Vilma" (Sverige)	Kvinna	45-50	10-15 år	egen studio, lokalt verksam	Ishtayoga m.fl.
"Linda" (Sverige)	Kvinna	30-35	10-15 år	egen lokal, driver yogalärar-utbildning, lokalt verksam	Ashtangayoga m.fl.
"Katarina" (Sverige)	Kvinna	40-45	10-15 år	hyr lokal, lokalt verksam	Viryayoga
Petri Räisänen (Finland)	Man	50-55	25-30 år	egen studio (stor), globala workshops	Ashtangayoga
Richard Freeman (USA)	Man	Sak-nas	30-35 år	egen studio (stor), globala workshops	Ashtangayoga
Sri K. Pattabhi Jois (Indien)	Man	(1915-2009)	60-65 år	grundare/guru, utbildningsinstitut, global förgrundsgestalt	Ashtangayoga

Det starka mötet med yogan

Yogalärarnas *första möte* med yoga framstår som ett centralt tema i de flesta intervjuer, som en identifiering eller del av en identitet. Mötet med yogan beskrivs av till exempel Erica, Nina och Vilma som starkt och omvälvande, det gav mersmak efter fördjupning och yoga som yrke ("en förälskelse", "måste göra detta, måste åka till Indien", "en dröm att få arbeta med"). Detta möte innebar en stark upplevelse av välmående eller en andlig upplevelse av närvaro ("här och nu"). Dessa upplevelser beskrivs ibland som så starka att de närmast framstår som beroendeframkallande, något man inte kan vara utan. Till exempel berättar Fredrik att "har du haft den andliga upplevelsen, då vill du ha den igen".

Den *vikt* som läggs vid det första mötet förstås här som en identifiering eller del av en identitet, som yogalärarna socialiseras in i. Med Bourdieu (1999) kan detta

förstås som ett uttryck för *amor fati*, det vill säga att älska sitt öde eller val. Berättelsen om yogan som stark, personligt omvälvande och unik, ”svår att helt förstå, den går så djupt” och ”det är så stort, yoga är bara toppen av ett isberg” kan tolkas som uttryck för en in-socialisera och förkroppsligad känsla för praktiken.⁸ I denna känsla ingår att *tro* på dess mening, att göra den till sin. Liknande uttryck och föreställningar finns bland till exempel musiker, som kretsar kring ett kall och en karismatisk kult knuten till musiken och det egna instrumentet (jmf. Nørholm Lundin 2019; Kingsbury 1988).

Samtidigt finns berättelser från intervjuerna som mer *explicit* handlar om att slussas och socialiseras in i den sociala praktiken. Katarinas första intryck av yoga var att det var tråkigt, att det inte ”hände” någonting där. Dock var hon fascinerad av de starka lärarna, som utstrålade att det var ”noga och viktigt” (*att man yogade, hur man yogade*). När Katarina uttryckte tveksamhet svarade hennes lärare med att ”detta kan vara precis det du behöver”. Detta kan förstås som ett exempel på en dubbelsidig socialisationsprocess, där starka lärare knyter elever till sig, samtidigt som elever *will* investera och inordna sig och blir motiverade av att det är just ”noga och viktigt”.⁹ Som en andra sida av att knytas till praktiken framstår betydelsen av att själv *wilja* hitta något att fastna för. Katarina berättar att hon sökte efter en ny undervisningspraktik, hon ville komma vidare från profylax som hon tidigare undervisat i.

Att det är ”noga och viktigt” med yoga tycks alltså kunna motivera yogautövare. Samtidigt ges exempel på när detta slår över i något som kan liknas vid en kult med lättare drag av sekterism, där det symboliska våldet (att inordnas, att vilja inordna sig) blir mer påtagligt. Nina berättar att mötet med yogan var en omedelbar och stark förälskelse. Inledningsvis var det som att gå in ett förälskad ”bubbla”, hon var fascinerad av den starka läraren och miljön där man utövade yoga tillsammans, flera timmar dagligen. Nina gjorde snabba framsteg och blev tidigt uppmärksammad och erkänd för detta, utvald som lärling (vilket innebär ett erkännande). Efter en tid började detta dock att känna tvingande (”jag var nog väldigt drillad”, ”jag yogade inte längre för min egen skull, utan för att det skulle vara så”, ”jag fick inte skära ner”). I efterhand, när hon brutit med detta sammanhang, är hon förvånad över att hon så okritiskt gick in i ett sammanhang med en sekteristisk effekt.

En viktig poäng kring resonemanget ovan är att en helt central trosföreställning tycks kretsa kring vikten och värdet av *fördjupning*, i vissa fall under extrema former. Samtidigt finns det personer som väljer att inordna sig i detta, som en *amor fati* (”inget fick störa bubblan” berättar Nina). På så sätt tycks praktiken, och socialisationsprocessen, upprätthållas och återskapas med hjälp av ett symboliskt våld (jmf. Bourdieu 1999). I fallet med Nina är det även intressant att hon, som utvald lärling, förväntades fungera som en *förebild* i den aktuella studion (”du ska vara där och visa att man kan träna, även om du är skadad”). Det kan förstås som ett exempel på det Bourdieu (1995) beskriver, just att de utvalda (eller dominerande) i en praktik förväntas fungera som förebilder och bärare av praktiken. Samtidigt som de i särskilt hög grad fasthålls av det samma system, som de erkänts av.

Liknande exempel finns bland musiker, där ideal om avskildhet och att inte bli störd i sin bubbla odlas (jmf. Kingsbury 1988). Starka kulter som dessa, där det är ”noga och viktigt”, både som yrke och livsstil, innebär stora möjligheter till lärande. Samtidigt så innebär detta risker, att dels skadas och dels i alltför hög grad inordna sig, bli utnyttjad etcetera. Senare i artikeln ska jag återkomma till begreppet ”karma-yoga”, som grund för att problematisera de sätt som trosföreställningar (t.ex. om att ge, för att få igen genom karma) kan fungera som nav eller insatser i en symboliskt våldsam praktik (jmf. di Placido 2018).

Valet av yoga-inriktning och läromästare

Att hitta och välja yoga-inriktning och läromästare framstår som ett annat centralt tema i yogalärarnas berättelser.¹⁰ För Linda handlade det om att hitta en yoga-inriktning där det var accepterat (och inte tabu) ”att vilja vara stark”. Medan Erica fastnade för en ”mjuk och följsam yoga”, som *inte* var ”hård och tvingande”. Yogalärarnas läromästare beskrivs som förebilder på olika sätt, inte minst erfarenhetsmässigt och pedagogiskt. På liknande sätt som (det starka) mötet med yogan, och berättelsen om det, tycks fungera som en identifiering och del av en identitet, så tycks (det viktiga) *valet* av yoga-inriktning och läromästare fungera som en trosföreställning som också bidrar till att socialisera praktikens deltagare.

Valet *att* fördjupa sig och så småningom bli yogalärare kan i sin tur förstås som en dubbelsidig process, av att både *välja* och *väljas*. Relationen mellan läromästare och elev utgör en ömsesidig investering, som bygger på en speglande relation (jmf. Bourdieu & Passeron 1979, 1992; Börjesson & Edling 2008). Dels handlar det om att välja att ta steget vidare och fördjupa sig och satsa, i vilket sammanhang detta ska ske. Att välja socialt sammanhang innebär också att acceptera och inordna sig i dess traditioner och hierarki. Samtidigt är det frågan om en dubbelsidig val- och socialisationsprocess, där det också handlar om att bli erkänd eller utvald som särskilt talangfull elev, potentiell lärare och lärling. Nina är i efterhand kritisk till hur styrande denna slags uppmärksamhet kan vara: ”du kanske egentligen inte är redo, men du blir så smickrad, tänker att wow! får jag vara med?”.

Vad är (bra) yoga?

Vad yoga är och bör vara är ett tema som yogalärarna uppehåller sig kring. Även om de ödmjukt konstaterar att olika yoga-inriktningar kan ha ett värde, så finns det ändå ideal och motideal i deras berättelser. Att ta ställning till dessa frågor, att ha en mening, kan tolkas som en positionering – som ingår i att *ta plats* som yogalärare. Detta kan tolkas som en del av inträdet i den sociala praktiken, som bygger på en acceptans av vissa gemensamma trosföreställningar, samtidigt som en positionering sker i relation dessa.

Ett gemensamt ideal tycks vara att yogautövare *fördjupar* sig och att detta leder till något slags utveckling, som får bärning inte bara på utan också utanför yogamat- tan.¹¹ Milo betonar vikten av att stanna kvar och fördjupa sig, och inte bara ”plocka godbitarna ur godispåsen”. Det finns en kritik mot yoga som kretsar kring ”yta” och

”upvisning”, som inte går på djupet – så kallad ”Bali-yoga” (kopplat till bloggar, magasin etcetera).¹² Därefter skiljer sig idealen om hur fördjupningen bör gå till, när det gäller till exempel utformningen av klasser och eget utövande.

Här kan en skiljelinje dras mellan vad som kan förstås som ett *traditionellt* visavi ett mer *pragmatiskt* förhållningssätt till yoga. Inom ett traditionellt förhållningssätt väljer och fördjupar man sig inom *en* (äldre) yoga-inriktning. Yoga består då av starka tekniker att följa och respektera. Fördjupning sker på avancerad nivå, enligt idealelet åtföljd av en asketisk livsstil. Intervjupersonen Fredrik och välkända yogapersonligheter som Sri K Pattabhi Jois, Petri Räisänen och Richard Freeman talar om en yoga som håller sig inom traditionerna – ”man riskerar att förlora något annars”.¹³

Med ett pragmatiskt förhållningssätt till yoga är det möjligt att självständigt (och kritiskt) plocka och *blanda* från olika (ofta nyare) yoga-inriktningar. Den yoga som lärs ut bör då vara grundad i egen erfarenhet. Yoga utövas så som det passar yogautövaren, beroende av livet i övrigt. Erica, Vilma, Nina, Linda och Katarina beskriver ideal av detta slag, men också mot-ideal i form av stelnade traditioner. Dock ska det noteras att även nyare (och mer pragmatiska) inriktningar skapar sina system och regler, som ska följas, liksom de traditioner man delvis tar avstånd ifrån.

Inom båda dessa förhållningssätt, som härefter beskrivs som *poler*, finns en komplex relation mellan yogans fysiska och spirituella delar. Yogalärarna tycks överens om att yoga inte handlar om träning i sig, eller som mål. Snarare är målet ett sinnestillstånd ”här och nu” och spirituell mognad.¹⁴ Detta komplickeras dock av det ofta mycket omfattande fysiska utövandet, inom en traditionell pol. Där den spirituella mognaden så att säga förväntas ske via det fysiska utövandet (s.k. rörelsemeditation).¹⁵ Den elitistiska karaktären förstärks av den *mentala* närvaren som utövaren förväntas ha, i det fysiska utövandet (vilket utövarna dock riskerar att fastna i) (jmf. Johnston 2017). Inom den pragmatiska polen finns å andra sidan en kritik mot vissa fysiska inriktningar, som de menar är skadedrabbade. Yoga får inte vara ”gymnastik eller akrobatik, då *yogar* du inte”, säger Vilma. Samtidigt tycks det finnas en viss ambivalens eller frustration över att inte uppnå traditionens ideal om fördjupning, både fysisk och spirituell (inom båda polerna).

”Practice and all is coming”

Ovanstående citat är som tidigare nämnts vanligt förekommande inom Ashtangayogan.¹⁶ Det kan även antas ha en bredare relevans, då traditionell yoga som till exempel Ashtangan fungerar som en dominant pol, för nya och pragmatiska yoga-inriktningar att förhålla sig till. Uttrycket bildar här utgångspunkt för ytterligare analys av centrala och socialisande trosföreställningar, som handlar om *fördjupning*, *hängivenhet* och *inordning*. Uttryck som detta bidrar till att fostra utövare, till att investera i praktiken, med hjälp av ett implicit löfte om att detta kommer att bära frukt (”all is coming”). Det kan också förstås som ett inträdeskrav i den sociala praktiken, att deltagare fördjupar sig och tror på att det ger mening. Nära knutet till

idealen om fördjupning och hängivenhet är också inordning, som bygger på en tro på det ger mening att ödmjukt investera, ge sig till tåls och respektera hierarkin.

Yogalärarna som intervjuats, från olika inriktningsar, ger alla uttryck för värdet av fördjupning, att ”vara nära källan”.¹⁷ Till de två polerna, *traditionell* och *pragmatisk*, förhåller det sig så, att fördjupning i högre grad förespråkas av en traditionell pol. Medan det utgör ett ideal att förhålla sig till, men också ifrågasätta, i en pragmatisk pol. Att kunna leva upp till idealen om omfattande fördjupning, och den yogiska livsstil som följer med det, innebär som nämnts en viss ambivalens för de lokalt verksamma yogalärarna. De beskriver höga ideal om att fördjupa sig och ”vara nära källan”, samtidigt som detta innebär en utmaning i relation till livets övriga krav. Det finns en nyansskillnad som handlar om att mer kompromisslöst göra den insats som krävs (”det finns inga genvägar”). Visavi att ge uttryck för en irritation eller kluvenhet kring dessa högt ställda ideal och stelnade traditioner.

Mellan de *lokalt* och *globalt* verksamma yogalärarna finns en intressant dynamik, på så sätt att de senare tycks fungera som en dominant och elitistisk pol eller överbyggnad. De välkända yogapersonligheterna, inom Ashtangayogan som exempel, förespråkar i *särskilt* hög grad värden som fördjupning, hängivenhet och inordning. Att vara ”nära källan” innebär då även att visa akning och respekt, genom att studera för grundaren/gurun vid det globala utbildningsinstitutet i Indien (jmf. Batts Maddox 2015). Nina, som tidigare yogat inom denna inriktning, berättar om den ”bubbla” hon gick in, där hon gick upp tidigt varje morgon för att yoga tre timmar, och därefter anpassade sin livsstil för att främja och inte störa denna ”bubbla”. Den höga ambitionsnivån kan exemplifieras med hjälp av Richard Freemans uttryck ”Practice all day, every day”.¹⁸ Det innebär att, förutom att träna varje dag, så bör yogautövaren ha ett yogiskt eller meditativt förhållningssätt, i *allt* hon gör.

Globalt välkända uttolkare som Petri Räisänen och Richard Freeman förespråkar alltså att fördjupa sig, att fortsätta träna. Räisänen talar om att stanna kvar och möta utmaningarna, med hjälp av *disciplin*.¹⁹ Freeman betonar också att gå på djupet och att studera för Läraren eller Gurun, vilket han menar är utmanande och svårt.²⁰ Han är tveksam till yogalärare som marknadsför sig, utan att ha gjort detta. Detta kan tolkas som uttryck för en hierarkisk tradition, där utövaren stannar kvar (och inte i någon högre grad ifrågasätter). Det vill säga, med en tro på att det kommer att gå (”practice and all is coming”). På så sätt kan den sociala ordningen även legitimeras och göras intressant. Det finns något att sträva efter, som inte får vara hur som helst, utan det är ”noga och viktigt”. I och med det skapas en karismatisk kult, på liknande sätt som bland professionella musiker, där exklusivitet och *värde* skapas både internt och externt med hjälp av implicita löften om ”att nå stjärnorna” och myter om ”musik på liv och död” (jmf. Nørholm Lundin 2018, 2019; Lebrecht 1991). Där karismatiska (dvs. erkända) ledare, per sitt kall och sin talang, fungerar som förebilder. Freeman uttrycker ett ideal om att öva varje dag, hela dagen (”practice all day, every day”), vilket kan tänkas motivera yogalärare och utövare runt om i världen. Uttryck som dessa har fått stor spridning, det visar sökningar på nätet.

På liknande sätt omgärdas övning och träning i vitt skilda praktiker som musik och boxning av implicita löften om att vara på väg mot ett mål, som också fungerar socialisering (Nørholm Lundin 2019; Gustafsson 2000; Wacquant 2006). Genom att träna och öva visar en person, inför andra och sig själv, att hon är av det *rätta virket* (med rätt talang och rätt kall för att tillvara talangen). Att fördjupa sig och utöva sin praktik beskrivs som något lustfullt och nödvändigt, på ”liv och död” i såväl musik och boxning som yoga. Att träna/öva kan förstås som en både identitetsstarkande och socialisering *ritual*, vilket i yogan blir särskilt intressant eftersom den *i sig* utförs rituellt. En preliminär konklusion är att dessa fungerar som en legitimering av den inordning och arbetsinsats som praktikens deltagare behöver göra, det vill säga ett symboliskt våld (jmf. Bourdieu 1999).

Här ska även nämnas uttrycket ”karma-yoga”, som handlar om att ge för att få (jmf. di Placido 2018). Att *ge* kan vara i form av arbetsinsatser när det gäller egen träning eller att arbeta gratis som lärling/lärare. Medan det man önskar *få* igen, ”karmiskt”, är tillgång till utvecklande sammanhang och spirituell mognad. Intervjupersonen Nina har upplevt denna kultur och är i efterhand kritisk, hon menar att den leder till att lärlingar och yogalärare utnyttjas, i och med att de förväntas arbeta gratis eller mot låg ersättning. En tolkning är att trosföreställningar av detta slag bidrar till att fostra och forma hängivna deltagare, som bär upp den sociala praktiken.

Yogalärarnas positioner och kapital

Tidigare analysavsnitt handlar om yogalärarnas meningar, hållningar och attityder, det vill säga positioneringar. Här ska jag gå vidare till en mer manifest social dynamik, knuten till yogalärarnas positioner och kapital. Det undersöks till exempel om det finns ett samband mellan yogalärarnas meningar etcetera inom en *traditionell visavi pragmatisk* pol, i relation till de positioner de innehår. Vidare finns ett fortsatt intresse för relationen mellan lokalt och globalt verksamma yogalärare.

Lokalt verksamma yogalärare

De lokalt verksamma yogalärarna, som intervjuats, har en etablerad verksamhet på sina respektive orter, antingen inom en viss yoga-inriktning eller med ett bredare utbud. Två av lärarna, Milo och Fredrik, verkar i huvudsak inom en yoga-inriktning, en äldre tradition, vilket här förstas som en *traditionell* pol. Medan övriga lärare, Vilma, Erica, Linda, Katarina och Nina, verkar inom flera olika yoga-inriktningar, framförallt nyare inriktningar (med inslag av äldre inriktningar), förstått som en *pragmatisk* pol.

Det finns inga tydliga mönster när det gäller lärarnas verksamhet och förutsättningar för denna, dock bör *kön och ålder* kommenteras här.²¹ Lärarna inom den traditionella polen är män och har något längre erfarenhet. Medan lärarna inom den pragmatiska polen är kvinnor, yngre och har något kortare erfarenhet.²² Dock är det frågan om ett litet material och det går det endast att tala om tendenser här. På lokal och global nivå finns en spridning när det gäller inriktning, kön och ålder. Samtidigt

förstärks intrycket av en manlig, elitär, traditionell uttolkning av att de tre yogapersonligheterna på global nivå (grundare/gurus/uttolkare) är män med lång anciennitet.

Därutöver är materialet komplext när det gäller de lokala yogalärarnas verksamhet och *förutsättningar* för denna (se tabell 1). En skiljelinje tycks dock gå mellan att (A) ha en egen etablerad studio/skola, med egen lokal, visavi att (B) ha sin egen verksamhet, i en eller flera lokaler som man hyr in sig i. Att ha en egen studio/skola hör vanligen ihop med en mer omfattande verksamhet, med fler klasser och fler elever. Ytterligare ett slags verksamhet beskrivs, och det är (C) att frilansa som lärare i olika studios/skolor. Detta beskrivs som ett nybörjarstadium, som intervju-personerna har tagit sig förbi.

När det gäller fördelningen mellan lärarna och olika slags verksamhet så har Erica och Vilma en (A) egen studio/skola, med egen lokal och Milo är huvudlärare vid en äldre och etablerad skola. Ericas studio är stor, med omfattande verksamhet inom olika inriktningar och nivå, samt med inhyrda lärare. Erica säger att hon sköter allt själv och att det är ett omfattande arbete, hon ser sig själv som en ”entreprenör”. Medan Vilmas och Milos verksamheter tycks något mindre omfattande när det gäller till exempel antalet klasser och elever. Milo uttrycker sig mer ambivalent kring skötseln av skolan, det är inte det som ”driver” honom (som är yogan). Både Erica och Vilma berättar att de haft stöd av familj och nätförbund på olika sätt, av nytta för företagandet. Övriga lärare, Fredrik, Katarina, Nina och Linda, har en (B) egen verksamhet, i olika lokaler. Dessa lärare beskriver det som att de själva styr, väljer inriktning och omfattning på deras arbete, men att det samtidigt kan vara mycket krävande att driva denna verksamhet. Flera lärare berättar att de drivs av en kreativitet, om än inte ett entreprenörskap.

En annan skiljelinje tycks gå mellan att bedriva *yogalärarutbildning* eller inte. Detta beskrivs som attraktivt, och som något som möjliggör både fördjupning och (ekonomisk) kontinuitet i verksamheten. Det innebär även mindre resande mellan olika lokaler. Bland yogalärarna så har Linda startat en egen (bredare) yogalärarutbildning, som hon driver sedan några år med en stadig elevkrets. Även Fredrik har startat yogalärarutbildning, inom sin specifika inriktning. Det vill säga, i mitt material är detta relativt få förunnat, och det finns inget mönster när det gäller de olika polerna (traditionell, pragmatisk). Att *kunna* driva yogalärarutbildning bygger på att det finns en efterfrågan men också en legitimitet. För att elever ska vilja investera tid och pengar, så krävs en legitimitet bland elever och en större yoga-community. Här syns en skillnad mellan Fredrik, som är etablerad inom en viss inriktning, och aktiv i nätförbund specifika för denna inriktning. Vilket kan jämföras med Linda, som är aktiv inom bredare nätförbund, till exempel webbsajter och bloggar för utbyte och organisering bland yogautövare i bred mening. Om Fredrik bygger sin legitimitet och elevkrets relativt internt, så bygger Linda sin position mer externt och i relation till en bredare potentiell elevkrets.

En tolkning är att det finns förutsättningar för verksamhet inom två spår, med en traditionell och en pragmatisk verksamhet. Denna svarar emot ett elevunderlag,

med olika önskemål och behov. I mitt begränsade material framstår dessa poler som ungefär lika starka. Lärarna har en etablerad verksamhet av delvis olika karaktär. De har kommit förbi nybörjarstadiet, och har en (mer eller mindre) stadig elevkrets, varav en del elever önskar fördjupning. Att själva kunna styra och välja inriktningspå sin verksamhet framstår som upparbetade privilegier, även om arbetet beskrivs som mycket krävande (t.ex. marknadsföring, konkurrens, omfattande arbete, sviktande elevunderlag, dålig lön).

Mot bakgrund av dessa utmaningar är det begripligt att lärare försöker knyta elever till sig, genom att uppmuntra till fördjupning. Det hänger samman med ideal och trosföreställningar, om värdet av fördjupning, samtidigt som det bidrar till att skapa bättre förutsättningar för yogalärarnas verksamhet och utövande. Att kunna styra själv över sin verksamhet och att inte arbeta för mycket kan tänkas underlätta yogalärarnas *egna* utövande. Dock tycks verksamheten och dess krav ofta ta över, och det egna utövandet får stå åt sidan. Vilket i sin tur innebär definitionsproblem, eller ambivalens, i relation till idealen om att ”vara nära källan”.

Globalt verksamma lärare

De globalt verksamma yoga-personligheterna Sri K Pattabhi Jois, Petri Räisänen och Richard Freeman, företräder en *traditionell* och dominerande pol. Räisänen och Freeman har stora yogaskolor med inriktning på Ashangayoga på hemmaplan, samtidigt som de håller i retreats/workshops/masterclasses för seriösa utövare och yogalärare runt om i världen.²³ De ger båda ut böcker, där Ashtangayogan uttolkas.²⁴ Både Räisänen och Freeman är omskrivna och aktiva i sociala medier, där de uttalar sig om vad yoga är och bör vara. De är högt ansedda för sitt traditionenliga sätt att undervisa på.²⁵ Räisänen beskrivs som en ”världskändis inom Ashtanga-yoga” och han anses skapa en särskild stämning eller magi när han undervisar.²⁶ För att *kunna* bedriva en så omfattande verksamhet, både på hemmaplan och globalt, krävs ett omfattande erkännande och rykte. Det krävs en särskild legitimitet, för att göra sig till uttolkare av traditionen i till exempel böcker. Som tidigare beskrivits förespråkar de en elitistisk yogautövning, vilket ligger i linje med deras egen verksamhet (elevkrets, eget utövande). När det gäller Räisänen ses därutöver ett intressant exempel på den slags mytbildning som är knuten till det symboliska kapitalet, att han ”skapar en särskild stämning eller magi”. Detta kan ses som typiskt för karismatiska kulter, som yoga och musik med mera.

Här ska jag fördjupa mig något kring Ashtangayogans sociala struktur, som får betraktas som hierarkiskt uppbyggd. Dels lokalt, i och med att huvudlärare i lokala studios eller ”shalas” bestämmer i vilken takt eleverna får utöva de olika stegen i de förutbestämda serierna av positioner (jmf. Amundsen 2006, Maddox Batts 2015). Huvudläraren är också den som väljer ut särskilt begåvade elever som lärlingar, som kan få utbilda sig till yogalärare. Dels globalt, i och med att seriösa huvudlärare och studioinnehavare, enligt idealet, regelbundet fördjupar sig vid det globala utbildningsinstitutet i Indien. Som enda auktoriserande instans väljer detta institut ut särskilt begåvade elever, som erhåller auktorisering enligt nivå 1-2. Hur

denna auktorisering går till är oklart, men enligt institutet ska elever inte sträva efter eller förvänta sig att bli auktoriserade. Enligt informationen på institutets hemsida så auktoriseras elever som visar *särskild* förståelse och respekt för traditionen. När elever auktoriseras förbinder de sig att följa traditionen i sin undervisning. Om Freeman går att läsa att han knappt ett år efter sitt första möte med Jois, då huvudlärare vid institutet, erhöll auktorisering, få förunnat och prestigefyllt.²⁷ Här finns en parallell till framgångsrika musiker, vars framgångshistorier kretsar kring tidiga och spektakulära framsteg (Nørholm Lundin, kommande). På så sätt byggs en mytisk och karismatisk kult kring vissa utvalda företrädare.

Jois utmärkte sig under sitt liv (1915-2009) som en framstående yogapersonlighet, grundare och guru. Även efter sin bortgång tycks han fungera som förebild och symboliskt kapital för tidigare elever.²⁸ Foton på Jois är vanligt förekommande i Ashtanga-yogastudios runt om i världen, även foton på studioinnehavare/huvudlärare tillsammans med Jois och hans mest framstående elever tycks fungera som symboliska kapital (jmf. Amundsen 2006, Maddox Batts 2015). Efter Jois bortgång fortsätter hans familj att driva institutet, som är en maktfaktor inom Ashtangayogan.²⁹ Senare i texten ska jag återkomma till Jois som fortsatt förebild och maktfaktor.

Kapitaltillgångar hos yogalärarna

Här följer en analys av symboliska och sociala kapital som är knutna till yogalärarnas positioner.³⁰ Dessa kapitalformer framstår som särskilt viktiga och även tätt sammanlänkade. De har en betydelse, både för legitimiteten inför elever, kollegor, samarbetspartners och egna lärare. De *symboliska* kapitalen är de tillgångar som är särskilt värdefulla, och specifika, inom yogans sociala praktik. Detta kan bestå av ett *erkänt* kunnande till exempel spirituell mognad³¹, avancerat utövande, kunskap om tradition och yogafilosofi, erfarenhet som lärare, lärarstil och yogisk livsstil.

Som tidigare nämnts finns en intrikat relation mellan spirituella och fysiska tillgångar, så till vida att spirituella värden är överordnade. Samtidigt som de fysiska tillgångarna bidrar till *intrycket* av en yogalärares spirituella mognad. Att kunna balansera och hantera dessa olika värden kan förstås som ett inträdeskrav specifikt för denna praktik. På ett överordnat plan kan de symboliska kapitalen betraktas som ett erkännande av att en yogautövare är av det rätta virket, både inför elever och kollegor.

De intervjuade yogalärarna tycker själva att de har nått en *viss* grad av mognad, nivå och erfarenhet, som de också strävar efter att vidareutveckla. Som exempel på detta berättar de om erkännande från elever och samarbeten med kollegor etcetera. När de berättar om sina egna lärare så beskriver de deras tillgångar och egenskaper, i termer av *stor* vishet, mognad och erfarenhet. Vi kan utgå från att de lokalt verksamma yogalärarna har ett visst mått av symboliskt kapital, annars skulle de inte kunna driva den verksamhet de gör. Därutöver är det inte, med det befintliga empiriska materialet, möjligt att skatta eller jämföra deras symboliska tillgångar.

Dock när det gäller de *globalt* verksamma yogapersonligheterna, som Petri Räisänen och Richard Freeman, så kan de antas ha ett mer omfattande symboliskt kapital. Dessa lärare framställer sig själva, och beskrivs av andra, som *mycket* erfarna och kunniga. De är så erkända att de kan uttolka traditionen i form av till exempel böcker. I foton, böcker och sociala medier, framträder tydligt att de är *mycket avancerade* i sitt utövande (fysiskt, akrobatiskt). Därutöver har de något slags utstrålning som är svår att sätta ord på. Som tidigare nämnts finns en mytbildning omkring Räisänens förmåga att skapa magi i rummet. En tolkning är att dessa yogapersonligheter fungerar som förebilder, i en karismatisk kult. När det gäller Sri K Pattabhi Jois har han en särstatus som grundare av modern Ashtangayoga, som guru och huvudlärare till nu aktiva yogapersonligheter.

Tätt knutet till det symboliska kapitalet är det *sociala* kapitalet. Dessa kapitaltyper tycks förutsätta varandra, då det handlar om att vara erkänd i ett *sammanhang*, att bli erkänd av egna lärare, kollegor, nätverk och elevkrets. Nätverk av detta slag kan underlätta tillgång till arbetstillfällen och att ett gott rykte sprids. Detta kan i sin tur ge tillgång till symboliska kapital, till exempel innebär det att ”assistera” en välkänd lärare ett erkännande av förkunskaper, liksom det signalerar en ökande tillgång till både kunskap, tradition och nätverk.³² Med denna närhet mellan sociala och symboliska kapital följer samtidigt vissa risker. Nina tar upp begreppet ”*karma-yoga*” som hon menar innebär en risk för utnyttjande av yogalärare (t.ex. att arbeta gratis, få möjligheter att ifrågasätta). Di Placido (2018) visar i sin studie av ett yoga-ashram hur uttrycket ”*karma-yoga*” fungerar som symbol och trosföreställning, som bidrar till att också upprätthålla en social ordning. Detta då *karma-yoga* handlar om att ge för att så småningom få igen – att ödmjukt träna och investera (t.ex. i form av konkret arbete för ashramet, respekt för hierarki), för att få tillgång och möjligheter till utveckling och spirituell mognad.

Bland de *lokalt* verksamma yogalärarna finns sociala kapital inom ett eller flera nätverk. Skillnader rör nätverkens art, snarare än dess omfattning. Inom en pragmatisk pol (Vilma, Erica, Linda, Katarina, Nina) tycks nätverken något bredare, bland generellt yogaintresserade och professionella. Det finns även webbsajter och tidningar med mera, som till exempel Linda är aktiv i. Medan lärare i en traditionell pol, Fredrik och Milo, i huvudsak har sin förankring i sina specifika yoga-inriktningar (om än inte enbart).

När det gäller de *globalt* verksamma yogalärarna, Petri Räisänen och Richard Freeman, så kan de antas ha ett *mycket* omfattande socialt kapital av globalt slag. Det vore inte möjligt att bli anlitad, eller själv arrangera, workshops/retreats/masterclasses, runt om i världen, utan ett gediget nätverk och erkännande bland studioinnehavare, andra lärare och elever. Förutom att deras egna skolor på hemmaplan förutsätter ett socialt kapital, till exempel andra lärare som kan anlitas och en stadig elevkrets. De har båda en nära relation till det centrala utbildningsinstitutet i Indien, som fungerar som ett socialt kapital.

Här ska jag fördjupa mig något kring betydelsen av den egna läraren, läromästaren eller gurun, i relation till den sammanlänkade relationen mellan symboliska

och sociala kapital. Som tidigare nämnts visar valet av yoga-inriktning och läromästare vem man vill och kan vara i yogalandskapet. Att också bli utvald, som lärling eller på andra sätt ges tillgång till arbete, fungerar som en bekräftelse på att yogaläraren är av rätt virke. Samtidigt tycks relationen till läromästaren ha en *personlig* innehörd, som en förebild som motiverar. Att respektera och visa tacksamhet tycks ingå i socialisationen av yogautövare, vilket bidrar till *tron* på det meningsfulla i att både delta och inordna sig (jmf. di Placido 2018). Det vill säga relationen till läromästaren fungerar inte bara som tillgång och kapital, utan den åtföljs också av en tro på att denna relation har en särskild (personlig, existentiell) mening. I fallet med Ashtanga-institutet i Indien uttrycks detta även explicit, att auktoriserade lärare förbinder sig att visa respekt för och följa traditionen, samt regelbundet fördjupa sig vid institutet.³³ Detta fungerar som ett exempel på hur trosföreställningar går hand i hand med sociala strukturer.

Ett särskilt intressant exempel på detta är att Jois kallas för ”*Guruji*” av sina före detta elever. Enligt Freeman så kommer detta smeknamn från dels ”*guru*” som betyder läromästare och dels ”*ji*” som signalerar ömhetsbetygelse.³⁴ På så sätt signaleras att den som uttalar (har rätt att uttala smeknamnet) i hög grad har tillgång till ”*källan*” och har fördjupat sig, det signalerar excellens. Denna excellens som alltså tycks vara knuten till vänskap och en personlig relation, där gurun fungerar som en *förebild*. Som antyts ovan ska detta inte förstås som ett (enbart) medvetet framställande av meriter, utan det åtföljs också av en tro på att detta har en särskild innehörd. Att följa traditionen och läromästaren, och den personliga innehörd detta har, kan förstås som en central trosföreställning. Som alltså yogautövaren socialiseras in i, och väljer att göra till sitt, som en amor fati. Det skulle inte vara möjligt, eller ge mening, att delta i den sociala praktiken utan att sluta an till dess grundläggande trosföreställningar.

En liknande karismatisk kult finns inom den klassiska musiken, med *Maestron* som förebild och motiverande kraft. Studier har visat att musikstuderande och professionella musiker önskar och förväntar sig en dominant ledare, som gärna får vara excentrisk och auktoritär (jmf. Liljeholm Johansson 2010; Kingsbury 1988; Lebrecht 1991). Myten om Maestron odlas, vilket bidrar till att skapa intresse och värde (något att kämpa för och om) både i relation till en publik och bland musikerna själva. På så sätt är detta inte något unikt för yoga eller Ashtangayoga för den delen, snarare kan alla sociala praktiker, mer eller mindre, antas vara präglade av sina trosföreställningar, implicita löften och sociala ordningar – som upprätthålls och återskapas med hjälp av ritualer och relationer.³⁵

Yogalärarnas bakgrund, dispositioner och habitus

I tidigare avsnitt har visats hur yogalärarna bidrar till att upprätthålla yogans praktik, med sina positioneringar och positioner. Här ska jag ge några perspektiv kring yogalärarnas bakgrund och de tillgångar som kan tänkas bidra i deras yrkesutövning. Några slutsatser dras kring habitus, som förstås som summan av dessa tillgångar och den genererande princip som möjliggör yogalärarnas praktik.

Andliga och spirituella intressen

Bland de lokalt verksamma yogalärarna går en skiljelinje mellan att andliga/spirituella intressen fanns i deras uppväxtfamiljer eller inte. Några av yogalärarna berättar att ett sådant intresse *fanns* i uppväxtfamiljen. I Vilmas familj fanns ett intresse för alternativ medicin och livsstil, ”vi var nog lite tidiga med det”. Hemma hos Katarina fanns ett stort intresse för livsfrågor, existentiella frågor, man pratade och diskuterade mycket. Både Vilma och Katarina menar att detta kan ha spelat in i deras intresse för yoga, deras yrkesbana. Medan Milo växte upp i en religiös familj, och kom i kontakt med begreppet karma och spirituell litteratur via en granne.

För en majoritet av de lokala yogalärarna *saknades* dock ett sådant intresse i uppväxthuset, vilket i vissa fall beskrivs som en brist – som ett *sökande* uppstod ur. Antingen fanns sådana intressen inte, i neutral mening. Eller så beskrivs detta, som för Linda och Fredrik, som en utpräglad brist, det saknades ”svar på frågor” eller en hållbar livsstil, man var ”framgångsrika men inte lyckliga”. Alla yogalärarna beskriver sig själva som på olika sätt sökande. Yogan kan ha kommit in i och med ett sökande efter något ”annat”, hållbart och meningsfullt. Några av dem beskriver ett sökande som uppstått ur en livskris av något slag, och/eller en önskan om att byta riktning i livet. När det gäller de två polerna, *traditionell* och *pragmatisk*, så finns ingen tydlig skillnad när det gäller yogalärarnas bakgrund. Möjligen trycker Milo och Fredrik, som har ett mer traditionellt förhållningssätt, något mer på sina tidiga existentiella och andliga upplevelser och frågor – som aktiverats i och med olika skeenden i deras närmiljö. Samtidigt är det frågan om mindre skillnader, då alla yogalärarna lägger stor vikt vid deras sökande, som grundats i både tillgångar och brister i närmiljön.

Habitus kan då förstås som den förkroppsrigade handlingsbenägenhet som gör att det uppfattas som rimligt och riktigt att vara sökande och *fullfölja* en strävan efter hållbarhet och meningsfullhet när det gäller yrke och livsstil. På samma sätt som habitus möjliggör steget in i en alternativ bransch, att det uppfattas som en rimlig väg. Att *kunna* ta steget, för att skapa sin egen väg, tycks vara en mer avgörande del av habitus – snarare än en utpräglad hemtamhet när det gäller andliga/spirituella intressen. Senare ska jag återkomma till föräldrarnas yrken, som kan tänkas ha disponerat yogalärarna till att bli självständigt professionella. Alternativt de brister i föräldrarnas eller yogalärarnas egen livsstil, som gjorde att det uppfattades som en nödvändighet att skapa en egen eller annan, hållbar och meningsfull, yrkes- och livsbana.

När det gäller de *globalt* verksamma yoga-personligheterna vet jag mindre om deras bakgrund, eftersom de inte har intervjuats. Om Sri K. Pattabhi Jois, Petri Räisänen och Richard Freeman, går dock att läsa att de tidigt valt att fördjupa sig i olika spirituella traditioner, även alternativ medicin. Jois och Freeman valde tidigt att ägna sig åt yoga, trots att deras familjer på olika sätt uttryckte sitt ogillande och att detta inte var till någon ”nytta” karriärmässigt.³⁶ I Jois familj fanns en andlig tradition, i och med pappan var brahmin och astronom, dock utövade man inte

yoga.³⁷ Det är intressant att alla tre yoga-personligheterna valt att fullfölja denna bana, på traditionellt vis, trots att det i åtminstone två fall inneburit att gå i nya eller motsatta banor jämfört med deras familjer. Möjligens finns en parallell till de lokala yogalärarnas sätt att gå i nya banor, i linje med föräldrarnas självständiga profession eller som led i en klassresa. Det kan vara frågan om en gemensam tendens, som handlar om att skapa sin egen väg, att ha ett habitus som gör att detta ses som rimligt, riktigt och möjligt.

Förhållningssätt till idrott och kropp

Bland de *lokalt* verksamma yogalärarna är det främst Linda och Fredrik som beskriver ett stort intresse för idrott och träning under uppväxten. Övriga lärare har förvisso provat olika sporter och tränat under uppväxten, men inte haft ett utpräglat intresse. För Nina blev yogan något att fastna för, hon hade tidigare backat undan när det blev fokus på prestation eller ”uppvisning”. Några av yogalärarna berättar att yogan bidragit till att ge dem en positiv kroppsuppfattning och generellt sett en bättre hälsa. Yogan har kunnat fungera som motvikt till ett upplevt tryck om att prestera och vara ”duktig”. Samtidigt så ger yogalärarna uttryck för en talang för träning, där det går relativt enkelt att lära sig avancerade yoga-positioner. Även om några av lärarna har upplevt skador och det upplevs slita på kroppen att förevisa positioner för elever.

En tolkning är att intresset för träning och sport, med något undantag, inte varit avgörande för yrkesvalet. Snarare tycks sökandet, efter svar, mening och hållbar livsstil bidragit. Kanske *än* mer har strävan efter en självständig profession varit, med den relativa frihet och flexibilitet detta möjliggör. Det finns ingen tydlig skillnad mellan de båda polerna, traditionell och pragmatiskt, när det gäller intresse för idrott under uppväxten. Dock tycks traditionella inriktningar ha ideal som förespråkar mer omfattande utövande, antingen detta är mer fysiskt eller meditatativt inriktat.

När det gäller de globalt verksamma lärarna – Jois, Freeman, Räisänen – så vet jag relativt lite om deras bakgrund. Dock är det tydligt att se, på hemsidor, i böcker och på foton, att de har ett mycket avancerat fysiskt utövande. I och med det fungerar de som förebilder, för elever och lokalt verksamma lärare. Alla tre har bedrivit omfattande studier av yoga och liknande traditioner, även elitidrott i något fall.³⁸ De kan antas ha ett habitus där det uppfattas som rimligt och riktigt att göra en stor investering i en spirituell-fysisk praktik av detta slag.

Föräldrars yrken och att skapa sin egen väg

Bland de *lokalt* verksamma yogalärarna finns olika yrken representerade hos far/mor: forskare/operasångare, arkitekt/undersköterska, elmontör/hemmafru, forskare/forskningsbibliotekarie, företagare/hemmafru samt företagare/undersköterska.³⁹ Yogalärarna går i andra banor än föräldrarna, även om de i vissa fall upp repar det att vara *självständig* och *professionell* inom sitt gebit (som t.ex. forskare, operasångare, arkitekt, företagare). I andra fall handlar det om att *skapa* ett sådant självständigt yrkesliv, i kontrast till föräldrarnas yrkesliv (som t.ex. undersköterska,

hemmafru, utan yrke). En tolkning är att yogalärarna på olika sätt är klassresenärer, antingen det handlar om att ge sig in i ett nytt slags självständig profession eller att vara den första med en självständig profession. I yogalärarnas berättelser framgår att det finns en positiv önskan om frihet, självständighet, flexibilitet, fördjupning och kreativitet som kan tolkas som ett arv från föräldrars yrkesliv. Eller så kommer denna önskan om hållbarhet och mening från en negativ upplevelse av föräldrarnas yrkes- och livsbanor. För de två polerna, traditionell och pragmatisk, så finns ingen tydlig skillnad när det gäller föräldrars yrke.

När det gäller de *globalt* verksamma yogapersonligheterna så finns några tendenser värd att kommentera. I Sri K Pattabhi Jois fall står att läsa att hans far var brahmin och astrolog (mor hemmafru) och att han valde att ägna sig åt yoga trots familjens motstånd.⁴⁰ I Jois fall är en möjlig tolkning att yoga enligt familjen innebar ett steg nedåt i den sociala hierarkin, även om Jois senare blev framgångsrik inom sitt gebit. Även Richard Freeman har uttryckt att han efter collage studerade yoga och valde yoga som yrke, trots att hans familj inte tyckte detta var av nytta karriärmässigt.⁴¹ På samma sätt som med Jois så kan Freemans avsteg från det vanliga eller väntade, tolkas som en klassresa mot ett nytt slags självständig profession, inom en *alternativ* sektor. Både Freeman och Räisänen beskriver omfattande studier inom österländska traditioner, även alternativ medicin i Räisänens fall.⁴² Detta kan tolkas som en del av ett habitus där detta uppfattades som rimligt och riktigt, att göra den stora (kanske enligt familjerna riskabla) investeringen, med en överbevisning om att det kommer att löna sig. Det tycks vara frågan om ett habitus som kretsar kring en tro på att det kommer att gå, för det brukar gå (i familjen). Samtidigt som det kan finnas en ambivalens i klassresenärens fall, där den stora investeringen åtföljs av en tro på att det kommer att gå, för det *måste* göra det.

Slutsatser och diskussion

Denna artikel handlar om yoga som social praktik, med egna trosföreställningar, förgivettagna sanningar och ritualer, som bidrar till att socialisera och *knyta* deltagare till sig. Dessa trosföreställningar etcetera kretsar kring värdet av yoga, fördjupning och ödmjukhet – som kommer till uttryck i talesätt som ”practice and all is coming” och ”practice every day, all day” och ”karma-yoga”. De bärts upp och förkroppsligas av förebilder, lokalt och globalt verksamma yogalärare, grundare och gurus, vilka också är i fokus i denna artikel.

Eftersom det är fråga om ett relativt litet empiriskt material, kan det här endast bli frågan om några tendenser i en påbörjad rekonstruktion. Samtidigt görs försök till att dra några slutsatser på aggregerad nivå, det vill säga vad handlar det om, vad står på spel? Detta kan också bidra till att ange riktningen för fortsatt forskning. Artikeln kan, på aggregerad nivå, bidra med sociologiska bud på svar på frågor som: hur kommer det sig att någon vill och väljer något visst, i detta fall yoga som yrke och livsstil?; hur går det till, att det blir det så?; och vad blir konsekvenserna av detta?

Slutsatserna handlar om den komplexa socialisations- och sorteringsprocess som sker, både in i och fortsatt i, yogans praktik. Att träda in i yogans praktik handlar om att *välja* (yoga-inriktning, läromästare, yrkesval) och att *väljas* ut (som lärling, kollega). Det handlar om att *inordna* sig, och att *vilja* göra det, för att det finns en *tro* på att det är rimligt och riktigt. Den sociala praktiken fungerar med hjälp av ett symboliskt våld, det vill säga en misskänd acceptans av den sociala ordningen (jmf. Bourdieu 1999). Detta är inte unikt för yoga, utan liknande dynamiker finns trolien, mer eller mindre, i alla sociala praktiker. Musik, dans, konst, boxning och forskning – listan kan säkert göras längre – kan förstås som sociala praktiker, med liknande både *värdeskapande*, *motiverande* och *socialt ordnande* myter och trosföreställningar (jmf. Aalten 2017; Börjesson & Edling 2008; Wacquant 2006; Lundin 2008). Det är rimligt att anta att det symboliska våldet förstärks när yrkesutövandet har en stark personlig eller existentiell innehörd.

Yogalärarna, i det empiriska materialet, väljer yoga som yrke och livsstil. De är eniga i vissa grundläggande trosföreställningar och förgivettagna sanningar – att yoga ger mening, att det är rimligt och riktigt att *fördjupa* sig och att detta kräver ödmjukhet. Att sedan välja yoga-inriktning, sammanhang och läromästare innehåller en positionering, på så sätt att yogaläraren visar både för andra *och* sig själv vem hen är och vill vara i yoga-landskapet. På så sätt fungerar en positionering inte enbart som en markering inför andra, utan också som en del av en identitet eller identifiering. Det vill säga, det som en person gör inom en praktik är förenat med en *tro*, en tro på att det ger mening att göra och välja som hen gör.

Att utföra de dagliga ritualerna, att träna och vara ”nära källan”, är på liknande sätt (som valet av yoga, inriktning, läromästare) ett sätt att visa, för andra och sig själv, att yogaläraren är av det *rätta virket* – med ett kall och en förmåga att ta vara på sin talang. Flera av yogalärarna trycker på den offentliga sidan av yogapraktiken, att det är viktigt att visa inför andra, att vara en förebild. Samtidigt som det ska *känna* rätt, att göra rätt. Genom de socialiseraende ritualerna till exempel träning, formas kropp och själ – inte bara i förhållande till det sociala, utan också med en personlig/existentiell innehörd. Yoga har en potential att bli särskilt dubbelbottnad, då formandet av kropp och själ inte bara sker socialt, utan också är själva det objekt som är föremål för formande (jmf. Johnston 2017).

Dessa grundläggande trosföreställningar delar alltså yogalärarna. Därefter syns skillnader i uttolkningar och sätt att förhålla sig till dessa, som här beskrivs i form av två poler. Den ena polen utgörs av ett *traditionellt*, elitistiskt och kompromislöst, förhållningssätt. Medan den andra utgörs av ett *pragmatiskt*, självständigt och kritiskt, folkligt, förhållningssätt. Den traditionella polen kommer till uttryck i talesätt som ”practice and all is coming” och ”practice all day, every day”, medan den pragmatiska polen förhåller sig kritiskt till traditionens ideal (samtidigt som den också hämtar kunskap från den). Den traditionella polen är relativt dominant, i relation till den pragmatiska. Samtidigt som den pragmatiska polen framstår som relativt stark, inte minst i och med att det finns en stor elevkrets, som söker sig till denna. Vidare delar sig materialet i en *lokal* respektive *global* pol, där den globala

polens grundare, gurus och välkända uttolkare fungerar som ett slags förebilder för de lokalt verksamma yogalärarna. Ju mer global företrädare, desto mer extrem och elitistisk uttolkning, framstår det som i det empiriska materialet. Slutsatserna handlar också om hur tätt förbundna symboliska och sociala kapital är, vilket kommer till uttryck i till exempel smeknamnet ”Guru-ji”.

De val och uttolkningar som yogalärarna gör och *kan* göra antas ha med deras bakgrund, tillgångar och habitus att göra. Att välja att ingå i en social praktik innebär att acceptera den, och att göra den till sin. I yogalärarnas fall tycks valet av yoga som yrke och livsstil sammanfalla med ett *sökande* samt tillgångar och habitus som gör att det framstår som rimligt och riktigt att fullfölja detta. Föräldrars självständiga profession och företagande, med frihet och kreativitet, och inte minst tradition av att ’göra något av sitt liv’, kan antas spela in i detta. Alternativt var det av nödvändighet som steget togs ut i yogan, i strävan efter en mer hållbar och meningsfull sysselsättning. Valet av yoga som yrke har mottagits olika hos yogalärarnas föräldrar, som något ”onyttigt” eller något att stödja. Detta kan antas ha att göra med föräldrarnas sociala position men även generation – då branschen var mer alternativ då de äldre yogalärarna som Freeman och Jois med flera var unga, jämfört med idag då den växer explosivt. Yogalärarnas habitus, som de både bär med sig från uppväxten och som fortsatt formas i den sociala praktiken, kännetecknas av en vilja att investera och en tro på att detta kommer att, eller måste, bärta sig. Därefter delar habitus sig något i en mer elitistisk visavi pragmatisk handlingsbenägenhet, det vill säga man söker antingen något slags extrem fördjupning eller mer av balans i relation till livet och en mer lokal position.

Slutligen, vad blir då konsekvenserna av detta? En karismatisk kult som yoga eller musik, egentligen vilken social praktik som helst, innebär stora möjligheter till meningsfull sysselsättning. Det finns möjligheter till stort engagemang och lärande, som främjas av karismatiska trosföreställningar om att det är ”noga och viktigt” eller ”på liv och död”. Samtidigt riskerar sociala praktiker att, i högre grad än vad deltagare avsett eller anat, att *knyta* deltagare till sig – i vad som *ibland* kan liknas som en halv-sekteristisk kult. Vid färdigställandet av denna artikel fick jag känneedom om en debatt kring sexuella övergrepp och maktmissbruk inom yogan, i spåren av #MeToo.⁴³ Kritiker menar att detta har kunnat fortgå på grund av en allmänt *accepterande* kultur, och instruktioner och handledning som ges ”hands-on” som spårat ur. Samtidigt går mot-kritiker ut med uttalanden om att den slags övergrepp inte existerar inom deras yoga-community. Jag har inte förhållit mig närmare till detta, men kan tro på att risken finns i yoga liksom i egentligen alla sociala praktiker, där beroendeförhållanden finns och kan utnyttjas. Kanske särskilt eftersom dessa legitimeras av trosföreställningar, myter och symboler – i mer eller mindre karismatiska kulter.

Möjligheter och problem av detta slag torde alltså finnas, mer eller mindre, i alla sociala praktiker. Finns det särskilda möjligheter och problem knutet till praktiker där kropp och själ är själva *objektet* för formande? Finns det särskilda möjligheter

och problem knutet till praktiker som utgör en stark identitet och livsstil, till exempel elitsatsningar av olika slag? För fortsatt forskning vore det värdefullt att utöka det empiriska materialet, för en bredare studie av yogans sociala praktik.

Anna Nørholm Lundin, Institutionen för pedagogik och didaktik, Stockholms universitet, anna.norholm.lundin@edu.su.se

Noter

- 1 <https://www.yogajournal.com/yoga-101/practice-and-all-is-coming>, 2018-04-26; <http://ashtangayogaproject.com/thank-you-pattabhi-jois/>, 2019-08-16
- 2 Observera att trosföreställningar förstås som *sociala* sådana, det är inte dess eventuella religiösa innehörd jag utforskar här.
- 3 Citat "Katarina".
- 4 "De agenter som är väl anpassade till spelet behärskas av spelet, och tveklöst i högre grad ju bättre de behärskar det" (Bourdieu 1995, 129).
- 5 Själ kan här förstås som både själva objektet för formande (med spirituell mognad som överordnat mål) och ett socialt format förhållningssätt till och i den sociala praktiken.
- 6 Här är fokus på den socialt formade tron, illusio, inte religiös tro.
- 7 <http://www.codex.vr.se/forskningmanniska.shtml>, 2018-04-12
- 8 Citat Milo m.fl.
- 9 "Jag hade mycket att bevisa" säger Katarina.
- 10 Med läromästare menas huvudlärare eller särskild betydelsefull lärare/guru/mästare.
- 11 "To take it off the mat" är ett vanligt uttryck. T.ex. www.yogamatters.com/blog/away-from-the-mat/, 2019-08-20
- 12 Citat Linda, Katarina.
- 13 Se även uttrycket "monkey-mind" som används om riskerna med att blanda yoga-inriktningar. T.ex. www.verywellfit.com/what-does-monkey-mind-mean-3566801, 2019-08-20
- 14 Citat Milo.
- 15 Det ska påpekas att inom vissa traditionella traditioner snarare sker en omfattande meditation, än utpräglat fysiska övningar.
- 16 Se t.ex. <https://www.yogajournal.com/yoga-101/practice-and-all-is-coming>, 2018-04-26
- 17 Citat Milo.
- 18 <http://www.richardfreemanyoga.com/>, 2018-04-26.
- 19 <http://petriandwambui.com>, 2019-08-20
- 20 <http://wildyogi.info/en/issue/kateryna-degtyar-richard-freeman-most-philosophical-ashtanga-teacher>, 2018-04-26
- 21 Se tabell 1 ovan.

- ²² Samtidigt som Nina och Linda, har tillgång till en traditionell inriktning, som de dock valt att kombinera med andra inriktningar.
- ²³ www.petriandwambui.com, 2018-04-26;
<http://www.richardfreemanyoga.com/>, 2018-04-26
- ²⁴ När Räisänen skriver, så gör han det i samarbete med Jois och med utbildningsinstitutets accept.
- ²⁵ T.ex. <http://www.ttela.se/nyheter/trollh%C3%A4ttan/yoga-f%C3%B6r-kropp-och-knopp-1.3072135>, 2018-04-26
- ²⁶ www.petriandwambui.com, 2018-04-26
- ²⁷ www.yogajournal.com/.amp/yoga-101/yj-interview-quiet-connection, 2019-08-20
- ²⁸ Jois utmärkte sig under sitt liv som framstående lärare i sanskrit, yoga, grundare av modern Ashtanga, grundare av centralt utbildningsinstitut samt med ett nätverk inom ett elitskikt. Se t.ex. wikipedia, 2019-09-23.
<http://sharathjois.com/the-institute/>, 2018-04-26
- ²⁹ Även ekonomiska kapital tycks ha en betydelse, som förutsättning för och resultat av de andra kapitalarterna. Detta utforskas inte närmare här.
- ³⁰ Med spirituell mognad avses något slags sinnestillstånd (närvaro, lugn, frid, lycka, balans) som också är överförbart till livet utanför yogamattan.
- ³¹ Att assistera innebär att gå runt bland eleverna och korrigera och förevisa positioner, som stöd till lärarens undervisning.
<http://sharathjois.com/the-institute/>, 2018-04-26
- ³² Eng. endearment, <http://www.richardfreemanyoga.com/guruji/>, 2018-04-26
- ³³ Se även boxning, med motiverande förebilder och myter om framgång (Wacquant 2006).
- ³⁴ <https://www.yogajournal.com/yoga-101/yj-interview-quiet-connection>, 2018-04-26; Räisänen, 2013; https://en.wikipedia.org/wiki/K._Pattabhi_Jois, 2019-09-23;
<https://www.theguardian.com/world/2009/jun/08/k-pattabhi-jois-obituary-yoga>, 2019-08-16; <https://www.yoga.co.nz/about/teachers/lineage/sri-k-pattabhi-jois/>, 2019-08-16
- ³⁵ Räisänen, 2013
- ³⁶ www.petriandwambui.com, 2018-04-26;
www.richardfreemanyoga.com, 2018-04-26
- ³⁷ I ett fall saknas yrke. Av konfidentialitetsskäl anges ej namn.
- ³⁸ Räisänen, 2013; https://en.wikipedia.org/wiki/K._Pattabhi_Jois, 2019-09-23;
<https://www.theguardian.com/world/2009/jun/08/k-pattabhi-jois-obituary-yoga>, 2019-08-16
- ³⁹ <https://www.yogajournal.com/yoga-101/yj-interview-quiet-connection>, 2018-04-26
- ⁴⁰ <http://www.richardfreemanyoga.com/guruji/>, 2018-04-26
- ⁴¹ Bl.a. en bok vid namn *Practice and all is coming – Abuse, cult dynamics and healing in yoga and beyond* (Remski 2019).

Referenser

- Aalten, Anna. 2017. "Listening to the dancer's body." *Sociological Review Monograph Series: Embodying Sociology* vol. 55:1.
- Amundsen, Heidi Elisabeth. 2006. *Yoga – trend eller tradisjon? Kunnskapsformidling og kroppsbevissthet i en norsk kontekst*. Masteruppsats, Oslo universitet.
- Batts Maddox, Callie. 2015. "Studying at the source: Ashtanga yoga tourism and the search for authenticity in Mysore, India." *Journal of Tourism and Cultural Change*, vol. 13(4):330-343.
- Bourdieu, Pierre. 1990. *The Logic of Practice*. London: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1995. *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre. 1996. *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. London: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1999. *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre. 2004. *Science of science*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude. 1979. *The Inheritors. French students and their relation to culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude. 1992. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications.
- Bourdieu. Pierre et al 1999. *Weight of the world. Social suffering in the contemporary world*. Polity Press.
- Börjesson, Mikael & Edling, Marta. 2008. "Om frihet, begåvning och karismatiskt lärande inom den högre bildkonstnärliga utbildningen." *Af Praktiske Grunde* 2008, nr. 1.
- Callewaert, Staf. 2000. "Socialisation." In *Pædagogiske Praktikker. Om symbolsk magt og habitus i pædagogisk arbejde*, red. Søren Gytz Olesen, Søren. Viborgseminariet: Forlaget PUC.
- Callewaert, Staf. 2014. "Habitus". In *Ny pædagogisk opslagsbog*, red. Brønsted, L. B., Jørgensen, V., Mottelsen, M., Muchinsky. L.J.. København: Hans Reitzels Forlag.
- Crossley, Nick. 2007a. "Sociology and the body: classical traditions and new agendas." *Sociological Review Monograph Series: Embodying Sociology*, vol. 55(1).
- Crossley, Nick. 2007b. "Researching embodiment by way of 'body techniques'." *Sociological Review Monograph Series: Embodying Sociology*, vol. 55(1).
- Cynarski, Wojciech J. 2011. "Towards the Sociology of Psychophysical Systems of Self-Realization." *Journal of Health Promotion and Recreation*, nr. 1-2.
- Gustafsson, Jonas. 2000. *Så ska det låta. Studier av det musikpedagogiska fältets framväxt i Sverige 1900-1965*. Diss. Uppsala; Univ.
- Hodges, Julie. 2007. *The Practice of Iyengar Yoga by Mid-Aged Women. An Ancient Tradition in Modern Life*. Diss. University of Strathclyde.
- Horne, Rolf. 2016. "Like barn leikar bást". *Ein praxeologisk studie om hjelpetrengande barn og unge*. Diss. Bergen; Univ.

- Johnston, Erin. 2017. "Failing to Learn, or Learning to Fail? Accounting for Persistence in the Acquisition of Spiritual Disciplines." *Qualitative Sociology*, vol. 40:353-372.
- Kingsbury, Henry. 1988. *Music, Talent & Performance. A Conservatory Cultural System*. Philadelphia: Temple University Press.
- Lebrecht, Norman. 1991. *The Maestro Myth. Great Conductors in Pursuit of Power*. New York: Citadel Press.
- Liljeholm Johansson, Yvonne. 2010. *Psykosocial arbetsmiljö i en yrkesgrupp med krav på hög kvalitet – orkestrar inom konstmusik*. Diss. Karolinska institutet.
- Lundin, Anna. 2008. *Folkbildningsforskning som fält – från framväxt till konsolidering*. Diss. Linköping: Univ.
- Muel-Dreyfus, Francine. 1985. "Utbildning, yrkesförväntningar och grusade förhoppningar." In *Kultur och utbildning – om Pierre Bourdieus sociologi*, red. Donald Broady. UHÄ: FoU Skriftserie 1985:4.
- Nevrin, Klas. 2007. "Transcending the Individual and Resisting Modernity: Empowerment and Sacralization in Modern Postural Yoga." Paper presented at the conference Religion on the Borders: New Academic Challenges to the Study of Religion, Södertörn University College (Sweden), 19-22 April 2007.
- Nevrin, Klas. 2011. "Empowerment and Using the Body in Modern Postural Yoga." *Yoga in the Modern World: Contemporary Perspectives*, 2008:119-139.
- Newcombe, Suzanne. 2009. "The Development of Modern Yoga: A Survey of the Field." *Religion Compass*, vol. 3(6):986-1002.
- Nørholm Lundin, Anna. 2019. "Maestro! Yrkesmusikernas sociala praktik, relativa framgång och habitus." *Praxeologi – et kritisk blick på sociale praktikker*, nr.1.
- Nørholm Lundin, Anna. 2018. "Himmel och helvete – framgång, ambivalens och habitus i musikeryrket." *Praktiske Grunde*, nr. 1-2.
- Nørholm Lundin, Anna. Kommande. *Att bli och att vara framgångsrik musiker – socialisation och sortering genom livet*.
- Placido, Matteo di. 2018. "Serving, Contemplating and Praying: Non-Postural Yoga(s), Embodiment and Spiritual Capital." *Societies*, vol. 8(78).
- Ponder, Lauren & Holloday, Patrick. 2013. "The transformative power of yoga tourism." *Transformational tourism: Tourist perspectives*, vol. 1(7).
- Räisänen, Petri. 2013. *Kraften bakom yoga. Ashtangayogans åtta delar enligt Sri K. Pattabhi Jois*. Stockholm: Nygren & Nygren.
- Sapiro, Gisela. 2008. "Kunstneren mellem kald og afkald." *Praktiske Grunde* nr 1, 2008, s 94-100.
- Schilling, Chris & Mellor, Phillip. 2007. "Cultures of embodied experience. Technology, religion and body pedagogics." *Sociological Review*, 55:531-549.
- Verter, Bradford. 2003. "Spiritual Capital: Theorizing Religion with Bourdieu against Bourdieu." *Sociological Theory*, vol 2(1).
- Wacquant, Loic. 2006. *Body and soul*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilson, Stephen. 1984. "Becoming a Yogi: Resocialization and Deconditioning as Conversion Processes." *Sociological Analysis*, vol. 45 (4).

Reflections on interviews: Official accounts and social asymmetry

Gudmund Ågotnes, Kjersti Lea, Karin Anna Petersen

In this paper, we will describe and discuss the methodological implications of selected elements of the writings of Pierre Bourdieu. More precisely, we will describe and discuss methodological implications regarding the relationship between researcher and informant, in an attempt to elucidate the material significance of Bourdieu's epistemology. We will primarily address the relationship between researcher and informant through interviews, but believe the discussion and arguments is relevant also for other methodological approaches. Two levels of asymmetry between researcher and informant will be discussed; one pertaining to the specific act of the interview and one pertaining to a structural asymmetry surrounding it; the latter relating to an invisible but significant distance between researcher and informant, placed differently, for instance, in a social hierarchy. An empirical focus is directed towards the study of health care services, addressing how 'official accounts' can affect what is presented and (mis)represented. We argue that *the interview* is not an isolated incident, and should not be seen as an exercise limited to the tape-recorded conversation. *The interview* presupposes the researcher's experience, rigorousness and dedication, in addition to a theoretical intake. Furthermore, we argue that certain methodological implications associated with official accounts and misrepresentation are particularly applicable to research within the field of health care services.

Keywords: Interviews, methodology, symbolic violence, misrepresentation, social asymmetry, Bourdieu

An interview

It was a good interview, the researcher thought; the interviewee gave reasonable, factual and very clear responses, answering the questions dutifully and to the point. The interviewee stayed true to his ascribed role as an interviewee, answering the questions and elaborating when asked to do so. He spoke clearly and calmly, taking his time, pausing in reflection to find a suitable phrase. When challenged by the researcher, he would sometimes reflect on the implications of his positions, but he quickly ended such 'digressions', and returned to providing more factual and to-the-point statements. Still, the interview proceeded differently than expected, the researcher reflected mid-way, not so much as a tête-à-tête conversation, but still informative. Getting close to the end, the researcher reflected that the interview was going rather well, that the various topics on his

note pad could be ticked off as ‘completed’, and that his preparations with the guide seemingly had worked out according to plan. The interview had not led to ‘revolutionary new discoveries’, but had rather confirmed many of his own ideas.

To assist him in keeping the flow of the interview, the researcher had used a tape recorder. He could therefore pay attention to his guide, follow the various opportunities provided by the interviewee during the interview, and try to make it ‘an actual conversation’. Or so the researcher thought. When thanking for the interview and turning off the tape recorder, a remarkable change occurred. The interviewee immediately changed his physical posture and demeanor; he was not sitting up as straight, but leaned towards the researcher with a more informal pose. The interviewee, on his own accord, started to elaborate on a previously discussed topic, but did so in a fashion completely different from before. He was now far more relaxed, he used different, more everyday phrases, in longer, less structured sentences, talked faster and in a more impulsive manner, and he gestured with his hands. He was also more critical than he was during the official part of the interview. A veil had been lifted, the researcher immediately reflected.

Introduction

The researcher may *think* he gets the interviewee’s ‘true story’, whereas what the interviewee provides is really something else; to put it crudely, one might say that the interviewee in this interview seems to give the answers he believes to be correct or in agreement with what the researcher expects to hear. It is almost as though he follows a script, and as though he is playing a part in which the researcher plays his antagonist. It is only when the tape recorder is switched off that the interviewee steps out of his role.

In this paper, we will discuss the relationship between the researcher and the informant against selected elements of the writings of sociologist Pierre Bourdieu. More precisely, we will discuss the methodological implications of Bourdieu’s epistemology, having interviews as a point of entry, and the cited example as an illustration to help us along the way. A main objective is to clarify the complexity embedded in Bourdieu’s methodology, primarily addressing students but also researchers and academics. By highlighting the relationship between researcher and informant, and the potential distance between them, we will also venture into the epistemology of Bourdieu, unable, as Bourdieu himself, to completely separate the dimensions (Bourdieu, Chamboredon and Passeron 1991).

In particular, we will discuss the relationship between the two roles against the concept of asymmetry. Two levels of asymmetry between researcher and informant will be discussed; one pertaining more directly to the specific act of the interview, producing more or less practical implications for the researcher, and one pertaining to a structural asymmetry. Discussions will lean on Bourdieu’s concept of ‘official accounts’, and will simultaneously have a particular empirical focus; the study of

health care services. The initial example from an interview is, we believe, illustrative of some of the challenges the social science researcher can face when conducting interviews, and will be revisited towards the end of the paper. Still, the example does not cover all or even most problematic aspects related to interviews, nor does this paper in its entirety: Focus will be directed at how ‘official accounts’ and understandings of these can affect what is presented through an interview, thus also affecting how an interviewee is represented and potentially misrepresented by the researcher.

Finally, we argue that certain methodological implications associated with official accounts and misrepresentation is particularly applicable to research within the field of health care services. Within this field, the presence of doxic representations can be seen as particularly dominant, potentially creating a divide between researcher and interviewee, not necessarily comprehensible for the researcher.

Understanding interviews

The topic of the relationship between researcher and informant is addressed in different ways throughout Bourdieu’s authorship, more often than not combining methodological, epistemological and theoretical discussions, based on the premise that these are, in their very essence, interwoven (Prieur 2002, 109). The matter of how the researcher should proceed in his/her interactions with an informant, technically and otherwise, is seldom discussed explicitly. A rare exception is to be found in the concluding chapter of *Weight of the World* (Bourdieu 1999), in which the topic of interviews and conversations between researcher and informant is raised and problematized (see also Callewaert 2002). However, Bourdieu gives a stern warning about relying dogmatically on the great number of textbooks on ‘methods’ and ‘interview techniques’ available; a universal menu of techniques is not Bourdieu’s ambition. While these can be useful in describing potential effects that the researcher unintentionally can produce, they still miss the larger issue; the subtle strategies of social agents. The textbooks rely too heavily on ‘outdated’ methodological principles, according to Bourdieu, wherein established and preferred scientific traditions are represented, and therefore reproduced.

What then, should the Bourdieuan researcher do, and how should she proceed? In part based on the complex and encompassing concept of ‘habitus’ (see for instance Bourdieu 2012, 76-87; Bourdieu 1990, 52-79) - we can surmise that a general undertaking of the researcher, for Bourdieu, is to speak of the social world in a more authoritarian fashion than what is evident in the minute accounts of his/her informants (Bourdieu 2003, 288). While this position has been widely criticized, primarily for its elitist premise – regarding the ability of the researcher to access a space hidden and unavailable to any other – its methodological implications are, we argue, still of value. To uncover or lay bare that which is beyond the evident, is a significant undertaking for researchers within a reflexive sociological framework (Bourdieu and Wacquant 1992; Petersen and Callewaert 2013), implying that the researcher must look for more than that which informants, based on a set of habitual

dispositions, manage to express explicitly. The researcher must, therefore, base her assertions on more than what is readily available; on more than the minute reproduction of the accounts of informants, for instance.

This does not imply that informants' statements and expressions are of small value for the researcher, but rather that they should not be taken at face value, as an objective portrayal of a social reality, nor should they be treated as such by the researcher. Transferred to interviews, this implies that the objective of the researcher is not to be considered as an act of extracting the most 'correct' or 'genuine' statements. Statements from informants do not contain all that the social scientist is looking for (seen in relief against ethnomethodological and phenomenological approaches); she must look further (Prieur 2002, 113), making the interview a matter of more than the very act of interviewing.

The social science researcher must, writes Bourdieu, come to terms with the inescapable fact that all relationships, also the relationship between the researcher and the informant, is a *social* relationship, in which agents have different positions and (total/acquired and composition of) capital, leading to different positionings within a given field. It must therefore be an invariable goal to attempt to avoid the inherent *asymmetry* within such a relationship. Within the researcher-informant relationship, the researcher is superior by definition, but should apply herself to doing his/her uttermost to reduce and avoid taking advantage of the implicit and explicit situational social superiority (Bourdieu 1999). However, the good intentions of the researcher will not suffice; the social relationship between researcher and informant is invariably structured in such a way that the relationship is influenced by both parties' situational position regardless the researcher's intentions. Such structural disparities must also be addressed, according to Bourdieu, as they can otherwise form the premise of not only misunderstandings, but also *misrepresentation*. We can, in other words, surmise two levels of asymmetry; one related to more practical and one to more structural matters, both influencing how a research interview transpires and the outcome of it for the researcher.

First, we will address the more or less practical aspects of an asymmetry between researcher and informant. Following Bourdieu, we claim that the researcher must recognize and make *specific* attempts at remedying the asymmetry in the interview. In our understanding, this can and should be done in three phases (note that Bourdieu does not himself make such an explicit distinction): 1) in preparing the interview, 2) during the interview, 3) when analyzing the interview. In the following, we will primarily focus on the two former, while the latter, dealing with the analysis of the interview and the textual representation of it (see Bourdieu 1999, 621-626), lies outside the scope of this paper.

Preparing for interviews

Before the actual interview, the researcher must take rigorous steps to be as prepared as possible regarding, but not excluded to, the relationship between the researcher and informant. First and foremost, the researcher must recognize that she

is the one in charge, the one who creates the rules of the game, often without negotiation (Bourdieu 1999), to be able to make necessary adjustments. It is therefore essential to provide the informant with adequate and sufficient information about the setting, including the objectives of the research. The informant should be informed, but also made at ease with the situation, not only with regards to the specific context of the act itself (where, when, who), but also with regards to clarifying the respective roles and the overall objectives (why this informant, why this research project, and so on).

One can argue that Bourdieu here indirectly addresses general scientific principles connected to transparency (from researcher to informant) and integrity (on behalf of the researcher), not only as universal features of scientific endeavours, but also as instruments in bridging the distance between researcher and informant. Bourdieu also purposes further steps to amend the social distance between the two roles, steps that from a methodological standpoint appear to be more inventive, while also contributing with a complexity rarely present in methodological textbooks. The social asymmetry is, it is argued, also related to distance in capital between the two agents, especially with regard to cultural capital (linguistic capital is mentioned as a particularly significant example) (Bourdieu 1999, 609). At times, therefore, the very structure of the relation must be addressed: one must consider who the participants are vis-à-vis one another. Bourdieu therefore recommends a form of ‘matching’ (our term) between researcher and interviewee, to decrease the inherent situational structural disparities between the parties. However, to be able to alter the composition of the agents and therefore to remedy a distance in capital, the researcher or the research team needs sufficient knowledge and information in advance of conducting the interview, for instance about the interviewee. This information should not only be in the form of biographical data about the person in question, but also include knowledge of and a form of familiarity with the social position of the interviewee. She must also have knowledge of and experience from ‘the field’ in which the more or less specific research area is embedded, and not simply about the individuals who are positioned there (Bourdieu mentions, for instance, that the approaches selected for *Weight of the World* were the culmination of 40 years’ work, and of an ongoing collaboration among 25 researchers) (Bourdieu 1999). Bourdieu argues that such ‘background information’ (our term) is essential, not only related to the process of considering a ‘matching’ between researcher and interviewee, but also to remove inappropriate or irrelevant questions (see “symbolic violence”, later).

With this, an important, yet complicated aspect of the interview situation is raised; the aspect of social proximity and familiarity. By ‘bridging the gap’ between the two agents, for instance through recruiting and training particularly appropriate researchers, even the most “brutally objectifying questions” can become non-threatening and non-aggressive (Bourdieu 1999, 611), because there is a form of underlying shared understanding of the meaning and implications of the questions. One can afford to be rude to an equal, but not to a subject, in other words. A practical

illustration of this may be found in *Weight of the World*. To level the asymmetry between researcher and interviewee, Bourdieu and his research team recruited and provided training to a researchers ‘in close proximity’ to interviewees, for instance a young researcher from the same part of Paris, with a similar social background and roughly of the same age as the young man the team wanted to interview. However, even when researchers have a strong awareness of the social asymmetry between the agents, it can never be fully neutralized (Bourdieu 1999; Callewaert 2002). Yet it remains the researcher’s task to attempt to make the asymmetry as imperceptible as possible.

Another warning is also raised: by recruiting researchers close to the interviewee, for instance an unemployed researcher with training in interviews, interviewing an unemployed interviewee, one can ‘go too far’. Several of the interviews in the referenced research project were discarded as they offered little but linguistic data (Bourdieu 1999, 612), perhaps because of too much symmetry and a consequential tacit understanding between the parties; the researcher and interviewee often left important aspects unspoken as part of their mutual understanding of each other as peers.

Performing the interview

The preparatory stages of *the interview* is, in other words, far more complex and demanding within such an approach, than suggested in typical methodological textbooks. The steps suggested in preparation for interviews relates to a first form of asymmetry between researcher and informant (Bourdieu 1999); the researcher is in charge and has power to define the situation. The other asymmetry relates to a social asymmetry between researcher and informant, who are differently placed in a social hierarchy. While this asymmetry cannot be removed altogether, the researcher can and should make attempts at minimizing the effects of it, that is, to reduce the symbolic violence that is inevitably exercised in a research interview (Callewaert 2002, 218).

Symbolic violence may be understood as “the violence which is exercised upon a social agent with his or her complicity” (Bourdieu and Wacquant 1992, 167); it is a tacit form of violence, executed to the detriment of a social agent without his/her knowledge, and indeed often unrecognized even by the agent who executes it. In this context, where we address methodological issues, symbolic violence is a relevant aspect to discuss because it pertains to *misrepresentation* on behalf of the researcher, a misrepresentation of words, meanings or of social phenomena. The researcher can, according to Bourdieu, exercise symbolic violence over a subject explicitly (but unwittingly) by asking insensitive questions or by conducting interviews in a unsuitable setting, or implicitly (and still unwittingly) by misrepresenting the subject, for instance by ascribing a different or more theorized meaning to a statement from an interviewee, as a form of “scholastic fallacy” (Bourdieu 1990). Symbolic violence can thus be viewed as an exercise in distortion. However, Bourdieu’s symbolic violence does not pertain to deliberate distortions by the researcher;

rather the subject is unwittingly – by the subject and by the researcher – misrepresented. Bourdieu's concept of symbolic violence, therefore, pertains to more than the mere good will and intention of the researcher.

To reduce the potential for misrepresentation, as much as possible, Bourdieu suggests an “exercise in active and methodical listening” (Bourdieu 1999, 619) *during* the actual interview. Such an approach requires, it is further argued, a detailed and thorough understanding of the social mechanisms that influence the categories individuals are a part of, and not merely knowledge of the specific individual. Through the process of addressing social disparities between the agents, as described, an interview can be constructed (in a conceptual sense) in which the researcher can demonstrate a reflex reflexivity based on a feel or an eye, to be exercised on the spot (Bourdieu 1999, 608). As such, the objective is to develop a scientific practice that seeks to be methodological and reflexive (Bourdieu 1999, 608), without being a pure application of a method (again in contrast to the classical handbook in methodology).

Bourdieu proposes, in other words, a form of surrender on part of the researcher; the researcher should attempt a form of “controlled imitation”, which can, to some extent, be a spiritual and not only an epistemological/theoretical exercise (Bourdieu 1999, 614). What he describes is a form of “forgetfulness of self”, which can be as difficult as it is significant, Bourdieu warns. By mentally placing oneself in the place of the other, the social asymmetry between the parties can be addressed (without being eliminated). One must, argues Bourdieu, try to achieve a “generic and genetic comprehension” of who the individuals are, based on a theoretical *and* practical understanding of the social conditions they are products of (Bourdieu 1999, 613).

While hardly very specific practical advice for the researcher, and keeping Bourdieu's warnings against methodological textbooks in mind, we are perhaps nevertheless one step closer to understanding Bourdieu's methodological position, or at least his thoughts on the act of conducting an interview. Callewaert, in an analysis of the very chapter in *Weight of the World* to which we have referred above, offers another by elaborating on Bourdieu's discussions.

Callewaert argues that the exercise of understanding the position of the interviewee is not about a form of immersion where the researcher can share the experiences of the interviewee (Callewaert 2002, 322). Rather, it is a mental exercise of placing oneself in the position within a social space of the interviewee, more than it is an obliteration of the social distance between interviewee and researcher (Callewaert 2002, 322). This is an exercise quite different from the phenomenological exercise of projecting oneself through ‘the other’, in Callewaert's view (Callewaert 2002, 322). The exercise Bourdieu recommends is, therefore, neither a matter of the scientific act of measurement (which Bourdieu addresses explicitly with regards to questionnaires), nor of an anti-scientific emotional fusion between the two agents (Callewaert 2002, 313), but it remains a scientific exercise.

A warning is also given: such an approach can be demanding as it presupposes a form of adaptation towards the preconditions of the interviewee, rather than to those of the researcher. It is, he argues, an extremely challenging scientific exercise, where, on the one hand, one must be as prepared as possible in order to secure theoretical relevance throughout the interview, and, at the same time, one must be adequately flexible and adjusted to the uniqueness of the specific interview (Callewaert 2002, 318).

If this challenging scientific exercise is properly addressed by the researcher, the researcher can offer the interviewee an “exceptional situation for communication, freed from the usual constraints (particularly of time) that weigh on most everyday interchanges” (Bourdieu 1999, 614). This, again, does not only concern scientific rigorousness, but also the act of providing interviewees with opportunities, in a safe ‘space’, to be understood literally and figuratively.

Social asymmetry and “official accounts”

Returning to the initial interview and attempting to understand the peculiar effects demonstrated in it, we can juxtapose it to the methodological considerations described and discussed so far. The researcher (unwittingly, it should be added) followed several of the previously discussed elements pertaining proximity, particularly with regard to familiarity between the participating agents. The interview was part of a research project concerning health care institutions, in which the researcher (the first author) conducted fieldwork at various institutions, primarily combining observations and interviews. Observations were made to inform the interviews in the sense that an initial interview guide was drafted after a first period of observation. The interview in question was the first of many, and the interviewee was carefully selected. He was, like the researcher, male, and approximately his age. He, the interviewee, also held a position of some authority and had experience within his field, and was considered knowledgeable in addition to generally being amicable, in the view of the researcher.

In short, the interviewee was carefully selected, interviewee and researcher had conducted several conversations in advance; they shared certain traits and had knowledge of each other’s work and positions. Yet, the apparent familiarity between the two did not allow for a form of conversation, or of “an exceptional situation for communication”.

This can, in part, be explained by the researcher’s inexperience. Although considering proximity between the two, the researcher still treated the preparation somewhat haphazardly, as something far less important than the interview itself. The researcher did not prepare himself (aside from making a coarse interview guide) or the interviewee, with regards to how the objectives of the research project related to the interview, leading, we believe, to a form of asymmetry in expectations and roles. The researcher trusted the already established rapport between the two to be sufficient to secure a social interaction containing more than set answers from the interviewee. Most importantly, the researcher was not able, during the actual

interview, to interact with the interviewee: he was perhaps too self-absorbed within his own role as ‘interviewer’ and too occupied with the interview guide to pay attention to the development of the interview, leaving the interviewee’s interpretation of his expected contribution unchallenged.

These methodological inadequacies on part of the researcher notwithstanding, we believe that we cannot fully explain how and why the interview transpired as it did solely based on them. To understand the mechanics of this particular interview, we need to temporarily leave Bourdieu’s methodology and look deeper into his epistemological/theoretical writings, particularly on ‘official accounts’.

Retracing our steps, Bourdieu points to three aspects of ‘official accounts’ for which the researcher should be cautious (Bourdieu 2012, 18-19):

- ‘A discourse of familiarity’, in which the informant will omit central aspects which are ‘taken for granted’ – i.e. that which is internalized and which therefore remains undisclosed.
- ‘An outsider-oriented discourse’, in which the informant tends to generalize and simplify, in part to adjust to the researcher as an outsider.
- ‘A semi-theoretical disposition’, in which the informant expresses himself in quasi-theoretical terms in an attempt to impress and/or demonstrate knowledge.

‘An outsider-oriented discourse’ does not seem to characterize the interview in question. ‘A discourse of familiarity’ could, potentially, have influenced the interview as it did in the referenced examples from *Weight of the World*, but the interview did not develop into a ‘discussion among peers’ in which important elements were taken for granted. Rather, we will argue that a ‘semi-theoretical disposition’ characterized the conversation. The interviewee appeared to define a role for himself, in part as a ‘leader’, in part as a ‘spokesperson’ (for the institution or for the sector). The answers, and thus the conversation, had an air of ‘answering the questions correctly’, of the interviewee being ‘in the right’, while the researcher did not grasp the position the interviewee took. The interviewee was therefore able to, without resistance, maintain his position throughout the interview. Perhaps paradoxically this had the effect of impressing the researcher along the way, giving him the impression that the interviewee had all the answers, without leaving him with more than ‘official accounts’.

The break, when the tape-recorder was turned off, marked the end of the ‘official account’ and of the ‘semi-theoretical disposition’; the interviewee did not feel the need to stick to the discourse, thus changing the mode of the conversation as the formal part of it was now technically and officially ended. As such, we will argue that the shortcomings of this particular interview is related not only to social proximity between the agents, but to a more complex form of structural asymmetry, leaving the researcher incapable of balancing ‘a theoretical relevance’ on the one hand, and being ‘flexible and adjusted to the uniqueness of the specific interview’

on the other. The researcher was not able to steer the conversation away from the narratives imparted by the interviewee; he did not realize until the end that the ‘construction of the interview’ was primarily done by the interviewee, and did not manage to break with the official character of the interview. After the tape-recorder was turned off, a noticeable change took place: a change in posture and ‘body control’, a change in language, but also a change in what was communicated. The interviewee moved away from the ‘official account’ mediated through a semi-theoretical disposition. At the drop of the veil, the non-official ‘official account’ was made official for the researcher.

Why then, may one ask, was the semi-theoretical discourse particularly dominant in this case, and which methodological and epistemological insights can be drawn from this? To discuss these questions, we need to address the overall context of the interview, but also to retrace our steps even further into Bourdieu’s epistemology.

As previously discussed, studies relying on interviews often succumb to an ‘epistemological pitfall’ by basing the primary source of information about ‘the social’ merely on pure *expressions* of the social. By contrast, in the world of Bourdieu, habitual dispositions govern agents’ practices and perceptions, without explicit (self)realization of it doing so, thus also influencing, in complex and even paradoxical ways, the mediations of an interview. We will argue that within the modern health care services, in which this particular interview was conducted, shared habitual dispositions are prominent and manifest themselves as *doxic representations*; representations of ‘institutional life’ that to a large degree are both taken for granted and not explicitly discussed or made ‘official’. The modern health care services constitute, in other words, a social space in which agents operating within it develop a peculiar form of “homogeneity of habitus”; “(...) what causes practices and works to be immediately intelligible and foreseeable, and hence taken for granted” (Bourdieu 1990, 58). The health care institution represents an arena, in other words, in which shared habitual dispositions, can be contained, thrive and reproduced. Furthermore, we argue that the boundaries (understood literally and figuratively) of the health care institution, contribute to maintain shared habitual dispositions in an excessively ‘official’ form, without being officially discussed or approved. Within this particular empirical world, embedded within a field of health care, ‘official discourses’ constitute particularly strong, undisputed renditions of ‘reality’, in other words. These can take the form of doxic representations which are not only shared, but remain largely within “the universe of the undiscussed” (Bourdieu 2012, 168-169). As such, representatives of the official can be just that, *representatives*, without either intent or knowledge of being so. The health care institution is, in other words, an incumbent of a form of veiled sentiments, perhaps stronger here than in comparable contexts, such as Bourdieu’s informants in *Weight of the World*.

Official accounts, such as those expressed in the interview, are therefore not only a general concern for the social science researcher, but can be particularly dominating element within the field of health care, articulated through a form of a ‘semi-theoretical disposition’. The modern health care services as an empirical object of study, of which there naturally are many variants, constitute an institution in a literal sense, and an institution in the sense of being positioned within a field of health care, which it simultaneously is a representative for (see for instance Petersen and Callewaert 2013; Ågotnes 2017). This field is closely connected to the public sphere, regardless of ownership status of the literal institution (a private, for-profit nursing home, for instance, is also, in this sense, a representative of the public sphere). This manifests itself in many ways, of which we can only briefly outline a few here: Social life for patients/residents may to a large degree be limited to the institution where they stay/live. Similarly, work-life for staff is confined by walls and structures, and any institution is permeated with recognizable, hierarchical and largely taken for granted division of labour and responsibility. Furthermore, the practices of the staff at a health care institution bear the characteristics of everyday routines; the staff perform similar tasks every day, at the same time, with the same people. The institution, then, constitutes a recognizable social entity/space for agents operating within it (be it a researcher or staff members), bearing considerable shared sentiments within it. Consequently, lifting the veil of ‘official accounts’, becomes a demanding but also significant task for the researcher operating within this field.

This creates opportunities for the researcher, as the object of study can be found and observed within certain specific and comprehensible boundaries. The researcher can relate to these boundaries in a reasonable fashion, and can conduct fieldwork within specific physical environments that can be accessible at any given time, are understandable for its agents, and can be easily communicated to the world outside. But it also creates certain challenges of a methodological and epistemological nature, as illustrated through the example.

The science of construction

It should be noted that the researcher used the interview to make changes in subsequent interviews. The inexperienced researcher gradually realized the shortcomings of the interview and the situation in which it was embedded. This realization came after the sudden break when the tape recorder was turned off, and was strengthened at a later stage, when he was analyzing the interview, and again at an even later point, when he was revising his interview guide and conducting subsequent interviews. As such, the sited interview can be illustrative of an argument also voiced by Bourdieu: the interview is not an isolated incident, and should, from a methodological standpoint, not only be seen as an exercise starting at the beginning of an interview and ending when the last word has been spoken. For Bourdieu, this is not simply about techniques or even methodology, but is also concerned with the very foundation of the endeavour of the social sciences, and the construction embedded

in it. *The interview* is a challenging exercise in which the researcher must not only be prepared, but also constantly vigilant, flexible and reflexive. Furthermore, *the interview* presupposes experience, rigorousness and dedication on the researcher's behalf. It presupposes that the researcher has extensive knowledge, but perhaps also that she performs a preparatory study in advance of an interview (Callewaert 2002, 322), as well as initial conversations with her interviewee. Lastly, *the interview* is not necessarily one take. *The interview* is, in addition to the actual interview a) a thorough preparatory phase, b) initial conversations with the interviewee, c) discussion of conversations or initial interviews in a team of researchers, and d) possible re-runs of an initial interview with potential changes in for instance settings, compositions and interview guides.

Despite these in our opinion important aspects of the researcher-informant relationship, Bourdieu himself offers little concrete methodological advice. The few practical methodological pieces of advice we have found, have been presented in this paper. Others have been 'drawn out' from Bourdieu's epistemological writings by us, as implications of a theoretical and analytical position, in an attempt to make Bourdieu's complex and oftentimes unspecific (with regards to practical applications) discussions relevant for students. Still, a 'book of recipes' to be universally applied is not to be found. Rather, addressing social asymmetry in an attempt to avoid symbolic violence, is, for Bourdieu, the most pertinent task *in itself*. The real danger, warns Bourdieu, is representing, and thus reproducing, a science in which the inevitable effects of the inevitable construction of the research subject is not addressed (Bourdieu 1999, 608).

Gudmund Ågotnes, Associate professor, Department of Welfare and Participation, Western Norway University of Applied Sciences. E-mail: gago@hvl.no

Kjersti Lea, Associate professor, Department of Education, University of Bergen

Karin Anna Petersen, Professor, Department of Global Public Health and Primary Care, University of Bergen

Literature

- Bourdieu, Pierre. 1999. *The Weight of the World*. Oxford: Polity.
- Bourdieu, Pierre. 1990. *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 2012 [1977]. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: University Press.
- Bourdieu, Pierre. 2003. "Participant objectivation". *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 9, No. 2., 281-294.
- Bourdieu, Pierre and Loic J.D. Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre, Chamboredon, Jean-Claude, and Jean-Claude Passeron. 1991. *The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

- Callewaert, Staf. 2003. Pierre Bourdieu om forståelse som metode i sociologisk forskning. In *Fra Bourdieus og Focaults verden*, eds. Karin Anna Petersen and Britta Siegumfeldt, 312-328. Copenhagen: Akademisk, Tid & Tanke.
- Petersen, Karin. A., and Staf Callewaert. 2013. *Praxeologisk Sykeplejevidenskab: hvad er det? En Diskussion med det Subjektivistiske og det Objektivistiske Alternativ*. Bergen: Forlaget Hexit.
- Prieur, Annick. 2002. Objektivering og refleksivitet – om Pierre Bourdieus perspektiv på design og interview. In *Liv, Fortælling, Tekst. Streiftog i Kvalitativ Sociologi*, eds. Michael Hviid Jacobsen, Søren Kristiansen and Annick Prieur, 109-32. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Ågotnes, Gudmund. 2017. *The Institutional Practice: On nursing homes and hospitalizations*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. Nordic Open Access Scholarly Publishing (NOASP).

